

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM

Az udvariatlanság pragmatikája

*Diplomácia 280 karakterben: a nemzetközi kapcsolatok
alakulása a twiplomácia aranykorában*

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

Szerző: Tóth Loretta Mária

Budapest, 2021

Szociológia és Kommunikációtudomány Doktori Iskola

TÉMAVEZETŐ: DR. NEMESI ATTILA LÁSZLÓ

EGYETEMI DOCENS (PPKE BTK)

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

Az udvariatlanság pragmatikája

*Diplomácia 280 karakterben: a nemzetközi kapcsolatok
alakulása a twiplomácia aranykorában*

SZERZŐ: TÓTH LORETTA MÁRIA

TÉMAVEZETŐ: DR. NEMESI ATTILA LÁSZLÓ

EGYETEMI DOCENS (PPKE BTK)

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM
SZOCIOLÓGIA ÉS KOMMUNIKÁCIÓTUDOMÁNY DOKTORI ISKOLA

Budapest, 2021

« L'enfer c'est les autres »

(Jean-Paul Sartre)

1. Bevezetés	5
1.1. A kutatás céljai és korlátai.....	14
2. Az udvariasság- és udvariatlanságméletek történeti-kritikai áttekintése	17
2.1. Az udvariasság- és udvariatlanságméletek első hulláma	18
2.1.1. Maximaelvű elméletek	20
2.1.2. Az udvariasság mint arculatvédő tevékenység	21
2.1.3. Az udvariatlanság mint arculatfenyegető tevékenység	25
2.2. Az udvariasság- és udvariatlanságméletek második hulláma	29
2.2.1. Az udvariasság és az udvariatlanság diskurzív megközelítése	29
2.2.1.1. <i>Kapcsolati munka és helyénvaló viselkedés</i>	35
2.2.1.2. <i>A kapcsolatkezelési modell</i>	40
2.3. Az udvariasság- és udvariatlanságméletek harmadik hulláma	45
2.3.1. Az udvariatlanságkutatás tényreése	46
2.3.1.1. <i>Az udvariatlanság mint értékelő attitűd</i>	50
2.3.1.2. <i>Az udvariatlanság típusai</i>	55
2.3.1.3. <i>A prozódia jelentősége az udvariatlanságkutatásban</i>	60
2.3.2. Az udvariasság mint társadalmi gyakorlat	63
2.3.2.1. <i>Erkölcsei rendbe ágyazott értékelő momentumok</i>	65
2.3.2.2. <i>Egy átfogó udvariassági modell felé</i>	69
3. Diplomácia a web 2.0 korában: a nyilvános diplomácia aranykora	82
3.1. A web 2.0.-ról	84
3.2. A nyilvános diplomáciáról	85
3.2.1. A nyilvános diplomácia mint puha hatalom	86
3.2.2. Barack Obama és a nyilvános diplomácia 2.0	88
3.2.3. A twiplomáciáról	92
4. A nemzetarculatról.....	99
4.1. A nemzet politikaifilozófiai és szociálpszichológiai háttere	100
4.2. A nemzetarculat mint a nemzetállamok nyilvános képe	106
5. Módszertan.....	111
6. A twiplomácia szociopragmatikája.....	116
6.1. Eszkalációtól a deeszkalációig: Hazabeszélő és tiszta twiplomácia.....	120
6.2. A hagyományos kapcsolatok twiplomáciával való felrúgása.....	141
6.3. Kibékíthetetlen ellentétek és szórakoztató twiplomácia.....	149
6.4. A magyar modell: hazabeszélő és reprezentatív twiplomácia.....	155
7. Eredmények	173
8. Összegzés.....	178
9. Források.....	182
10. Irodalom.....	187

1. Bevezetés

Számos kutatás jutott arra a következtetésre, miszerint bár a különböző kultúrák – az érvényben lévő társadalmi elvárásoktól és normáktól függően – eltérően definiálják azt, hogy egy adott kontextusban mit tartanak helyénvaló vagy épp oda nem illő viselkedésnek, udvarias kifejezéseket és megnyilvánulásokat a világ összes nyelve tartalmaz (lásd bővebben: Brown–Levinson 1978, 1987; Holmes 2001; Huang 2017; Lakoff 1984, 1990; Matsumoto 1988; Watts 2003: 263). Annak ellenére van ez így, hogy az udvariasság időben egyáltalán nem gazdaságos: tele van körülményes kifejezésekkel¹.

Az effajta társas viselkedés azonban mindenki számára megéri az időbefektetést. A hétköznapi interakciókban való jelenléte, de különösképpen észlelt hiánya ugyanis minden emberben reflexív gondolatokat és érzéseket ébreszt a beszédpartneréről, illetve annak az adott témához való viszonyulásáról. A másokkal szemben tanúsított bánásmód tehát egyúttal a személyiség saját magunk által rajzolt tükörképe is: az énmegjelenítés és a benyomáskeltés legösztönösebb eszköze (vö. Goffman 1959; Jones–Pittman 1982; Leary 1995; Lorenzo-Dus 2005; Nemesi 2011b; Schlenker 2012), amelynek segítségével magunk formálhatjuk az emberek rólunk alkotott véleményét; méghozzá a nyelvi választásaink és a viselkedési megnyilvánulásaink által – a legtöbbször impliciten – közvetített többletinformációval. Ezek ugyanis elkerülhetetlenül hatással vannak a beszédpartnerünk reakcióira, akinek nyelvi választásai és viselkedési megnyilvánulásai számunkra is iránytűként szolgálnak ahhoz, hogy megértsük, hogyan viszonyul hozzánk vagy a mondanivalónkhoz: olyan attitűdöket, érzéseket és érzelmeket fedhetnek fel előttünk, amelyeket szándékosan talán nem akart volna az adott kontextusban kinyilvánítani.

De mi történik ezekkel a személyes jelenléten alapuló társas helyzetekben észrevétlenül elejtett, ámde megértett és kikövetkeztetett nyomokkal egy olyan világban, ahol az interakciók jelentős hányada már nem azonos térben és időben, hanem az újmédiatérben² zajlik? Hogyan változtatja meg a kommunikációt, illetve annak dinamikáját és minőségét, hogy a különböző közösségi hálózatok által teremtett miliőben az üzenetek gyorsasága és tömörsége kerül előtérbe a körülményeskedő udvariaskodással szemben (vö: Graham 2017: 459–461)? És mi történik akkor, amikor ez a digitalizáció által szünetmentessé és közvetlenné szabott (Aczél

¹ Lásd a *Magyar Nemzet* című napilapban 2013. szeptember 22-én megjelent *Van, amikor az okostelefon sem segít rajtunk* című interjút Aczél Petrával.

² A jelen dolgozat – Aczél Petra (2014) érvelését elfogadva – a jelző–jelzett szó szerkezet helyett az *újmédia* kifejezést egybeírva használja. Ez ugyanis összetettebben fejezi ki a jelölt jelenségek nem időben meghatározó másságát és értékelését, lehetővé téve, hogy jelenségaggregátként tekintsünk a digitális médiára mint kommunikatív és kommunikáló rendszerre (Aczél 2014: 16–17).

2014: 15), a szóbeli spontán kommunikációra jellemző interaktivitás nem csupán a személyközi, *informális* viszonyainkat alakítja át, hanem mondjuk a nemzetközi kapcsolatok *formális* viszonyrendszerét is? Hogyan befolyásolja a *diplomácia* szigorúan kodifikált szabályok mentén szerveződő diskurzusát az, hogy napjainkra a nemzetközi kapcsolatok rendszerének egyik legfontosabb interakciós felületévé egy olyan mikroblog vált, amely 280 karakterben limitálja egy üzenet terjedelmét, és még a számos többletinformációt hordozó nem verbális üzenetek közvetítésére sem képes?

A jelen dolgozat – noha minden felvetett kérdésre igyekszik legalább részleges magyarázattal szolgálni – elsősorban arra tesz kísérletet, hogy bemutassa, hogyan változtatta meg a világ egyik legaktívabb közösségi hálózatának számító *Twitter*³ nevű mikroblog az „udvariasság nemzetközi nyelveként” emlegetett (Görög 2014: 8) diplomácia diskurzusát a széles nyilvánosság előtt zajló – mediatizált – társadalmi kommunikációban. Az elmúlt néhány év tapasztalatai különösen nagy relevanciát adnak a kérdésnek; ennek belátásához elegendő csupán felidézni annak szimbolikus jelentőségét, hogy 2021. január 9-én a mikroblog üzemeltetői határozatlan időre felfüggesztették a 2020 novemberében megrendezett amerikai elnökválasztás eredményét elismerni nem hajlandó – inaktíváláskor azonban még hivatalban lévő – *Donald Trump* profilját, megfosztva ezzel minden hatalmától⁴. Egyetlen mozdulattal eltávolították tehát a volt amerikai elnököt arról a csatornáról, amelyen keresztül közvetlenül tudott kommunikálni; nemcsak az amerikai állampolgárokkal, de – a diplomácia hagyományos, jól bejáratott csatornáit és ügymenetét kikerülve – az egész világgal, ezzel elzárva őt annak lehetőségétől, hogy Joe Biden hivatalba lépése után is aktív formálója legyen az amerikai, illetve a nemzetközi politikának.

A szakirodalom egyébként a 2010-es évek eleje óta *twiplomácia* néven emlegeti azt a jelenséget⁵, amelynek bár kézzelfogható következményeit napjainkig egyelőre senki nem

³ Az angol twitter és tweet szó jelentése: 'csicsergés, csipogás'. A maximum 280 karakter terjedelmű közzétett, vagyis az adott felhasználó profilján és a feliratkozott felhasználók hírfolyamában egyaránt megjelenő szöveges üzenet angol megnevezése a tweet. A más felhasználók által közzétett tweeteket bárki megoszthatja saját oldalán is: ez a tevékenység és az átvett üzenetek megnevezése a retweet vagy rövidítve: RT. Egy felhasználó oldalára feliratkozva követő, azaz follower lesz a twitterező. (lásd még: Veszelszki 2014).

⁴Forrás: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/vegleg-elhallgattatta-donald-trumpot-a-twitter-9201266/> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

⁵ A *twiplomácia* (twiplomacy) kifejezés írásban először a Burson-Marsteller nevű kommunikációs vállalat által 2011-ben – kizárólag online – kiadott tanulmányban jelent meg, méghozzá egy időben a *Twiplomacy* nevű kutatócsoport megalakulásával. Számos jel utal azonban arra, hogy a *twitter* és a *diplomácia* szavak alkotta összetételt először az amerikai vállalat akkori vezérigazgatója, a svájci származású Matthias Lüfkens használta a 2011 januárjában megrendezett davosi *Világgazdasági Fórum* egy zártkörű panelbeszélgetésén, méghozzá a világ legbefolyásosabb vezetői és kommunikációs szakemberei társaságában. A Burson-Marsteller végül 2018-ban összeolvadt a Cohn & Wolfe nevű leányvállalattal – a Twiplomacy kutatócsoport ugyanakkor azóta is a Burson Cohn & Wolfe néven tovább élő vállalat tulajdona maradt. A csoport 2011 óta állandó jelleggel közlésterjesztő éves jelentését a világ vezető politikusaiknak, illetve a legfontosabb nemzetközi szervezeteknek a

reprezentálta olyan hitelesen (és látványosan), mint Donald Trump, korántsem ő az egyetlen, aki olykor politikai és gazdasági következményeket is maga után vonó bejegyzésekkel árasztja el az újmédiateret. A Twitter ugyanis az általános közvélekedés szerint napjainkra a nemzetállamok közötti „üzengetés” megkerülhetetlen fórumává (Lüfkens 2016⁶), a *nyilvános diplomácia 2.0*⁷ egyik legfontosabb eszközévé (Harris 2013:17) vált, amelyet a világ vezetői és diplomatái széles körben használnak arra, hogy rövid, tömör, tehát különösebb időbefektetést nem igénylő – politikai és/vagy diplomáciai – vonatkozású üzeneteiket megosszák a nyilvánossággal. Márpedig a nyelv a diplomácia egyik legfontosabb eszköze – ahogy Kishan S. Rana (2001: 108) fogalmaz –, „domináns médiuma”, ráadásul a diplomaták megnyilatkozásait a nemzetközi térben gyakran egzakt cselekvésként értelmezik; éppen ezért, a diplomáciai megnyilvánulásokat – John Langshaw Austin (1962/1990) mintájára – beszédaktusként értelmező Edmond Pascual (2001:203–231) arra a következtetésre jut, hogy „a diplomáciai kommunikációnak mindenkor szándékosnak, mesterien, gondosan és körültekintően kidolgozottak” kell(ene) lennie.

De mi fér el 280 karakterben? A jelek szerint annyi bizonyosan, amennyi elegendő a szenzációhoz, illetve ahhoz, hogy egy adott megnyilatkozásnak hírértéke legyen. A mikroblog ugyanis lehetővé teszi a geopolitikai színtér aktorai számára, hogy a hagyományos diplomáciában megszokott – és elvárt – zsargonok és udvariassági keretek nélkül közvetítsék véleményüket vagy álláspontjukat a közvéleményt foglalkoztató kérdésekről és fejleményekről. A jelen dolgozat érvelése szerint fontos azonban szem előtt tartani, hogy a mikroblog önmagában nem lenne elegendő a sikerhez: szüksége van a hagyományos média „segítségére” is. Elég csak arra gondolni, hogy Donald Trump sokszor vérlázítónak minősített, személyeskedésektől és érzelmi kirohanásoktól sem mentes megnyilvánulásainak csupán percekre volt szüksége ahhoz, hogy bejárják az egész világsajtót. A vehemens – olykor már-már közönséges, a hagyományos diplomácia kontextusában szokatlannak, kirívónak vagy éppen udvariatlannak számító – stílusa után ugyanis szinte sóvárgott a mainstream média. Méghozzá azért, mert a gazdasági érdekek mentén működő (kattintásvadász) sajtó, illetve a politikai folyamatok alakításában részt venni akaró hírolvasó számára szórakoztató volt az egykori amerikai elnök „otrombasága” (vö. Culpeper 2005).

twitterkommunikációjára vonatkozóan, munkájukat pedig továbbra is Matthias Lüfkens irányítja. Forrás: <https://twiplomacy.com/blog/category/studies/page/6/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

⁶ Forrás: <http://twiplomacy.com/blog/twiplomacy-study-2016/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

⁷ A szakirodalom 2008, azaz Barack Obama hivatalba lépése óta *nyilvános diplomácia 2.0*-ként utal a kormányzati szereplőknek a közvélemény befolyásolására, illetve megnyerésére irányuló tevékenységeire, hangsúlyozva ezzel a webkettőben rejlő lehetőségek fejlődését (Harris 2013: 17).

Mondhatjuk úgy is, hogy a pragmatika tudományterületének legfőbb kérdésfeltevésai és elemzési szempontjai a médiamunkások eszköztárának részévé, a laikus közönség számára pedig hozzáférhetővé és hétköznapivá váltak, miközben az udvariatlanság vagy az „oda nem illő viselkedés” a közéleti diskurzusban a maga jogán figyelmet érdemlő jelenséggé, pontosabban *hírértékké* nőtte ki magát. Pragmatikai elemzésbe bocsátkozik például a *The Atlantic* újságírója is, amikor terjedelmes cikkében kifejti: „Mióta Donald Trump bejelentette elnökjelöltségét, az embereknek alkalmuk volt észrevenni nyelvi furcsaságait (...) illetve azt, hogy az általa beszélt angol speciális szókinccsel, szintaxissal és pszichológiai alapokkal rendelkezik”⁸. A pragmatika pedig éppen ebben határozza meg vizsgálati horizontját: az általános kognitív, társadalmi és a kulturális megközelítések metszéspontján vizsgálja a nyelvi jelenségeket a viselkedésformák használatával való összefüggésükben (Tátrai 2011; Verschueren 1999: 7).

A pragmatikát leginkább ernyőfogalomként lehet jellemezni: maga alá gyűjti mindazokat a tudományterületeket, amelyek túllépnek a nyelvi jelenségek önmagukban való vizsgálatán, s inkább arra helyezik a hangsúlyt, hogy hogyan használják az emberek a nyelvet céljaik elérésére (Nemesi 2013; Németh T. 2006). Ahogyan ezzel kapcsolatban a brit *Lancaster Egyetem* nyelvészprofesszora, Jonathan Culpeper (2010: 70–74) fogalmaz: a nyelv működésének (functioning) szociokulturális perspektívája. S mivel ernyőfogalom, már rögtön az elején érdemes egyértelművé tenni, hogy a jelen dolgozat tárgyának elsődleges „otthona” a szociopragmatika⁹, amely arra keresi a választ, hogy az emberek hogyan használják a nyelvet konkrét, egyedi jelentések létrehozására vagy akár adott társadalmi pozíciók megszerzésére. Culpeper (2010: 70–74) a szociopragmatika mibenlétét a következő szintekre bontva érzékelteti: a hagyma legkülső rétege tekinthető a – jelen dolgozatban is előtérbe helyezett – *kulturális leírásnak* (makroszint), amelynek részét képezik például a nemzeti identitással, nemzeti hovatartozással, a társadalmi nemmel, az életkorral vagy éppen egy adott közösség ideológiáival és hitrendszerével foglalkozó vizsgálódások. A következő rétegben találjuk a *társadalmi helyzetek szerinti leírást* (lásd később: gyakorlatközösségek és tevékenységtípusok, Eckert–McConnel-Ginet 1992), amelyet a beszélő mögöttes szándékait, illetve a befogadó értelmezéseit feltárni hivatott *pragmatikai leírás* követ. A hagyma belsejében pedig a szociokulturális perspektívától legtávolabb, az általános nyelvészethez pedig legközelebb álló

⁸ Forrás: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2018/03/how-to-talk-trump/550934/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29)

⁹ A pragmatikai kutatások egyik megkerülhetetlen alakja, a brit Geoffrey N. Leech volt az, aki megalkotta a fogalmat annak leírására, illetve tanulmányozására, hogy a pragmatikai jelentések miként tükrözik a nyelvhasználat specifikus „lokális” feltételeit (1983: 10).

nyelvi leírást (mikroszint) találjuk, amely például a modális igéknek vagy épp a kérdő mondatok szerkezetének vizsgálatát tűzi ki célul (Culpeper 2010: 73–74, lásd még magyarul: Sárosi 2015: 135).

A Twittert egyébként a hagyományos média és a felhasználók részéről is számos kritika érte az elmúlt években, amiért olykor egzakt politikai és/vagy gazdasági következményekkel járó üzenetváltásoknak szolgál platformjául, az ezzel kapcsolatban kialakult párbeszédre azonban a mikroblog a felelősség alól kibújva válaszolt – egészen Donald Trump volt amerikai elnöknek a Capitolium 2021. január 6-ai ostromát megelőző beszédéig¹⁰. Még hozzá egy korábbi, a szabályzatuk értelmezését elősegítő blogbejegyzésükre hivatkozva¹¹: ebben a mikroblog egyértelművé tette, hogy nem kerülte el a figyelmét az a társadalmi párbeszéd, amely a világ vezetőinek a Twitteren keresztül – olykor egzakt politikai-gazdasági következményekkel járó – szóváltásait övezi. Érvelésük szerint, noha megértik azt a társadalmi óhajt, hogy az emberek a vállalatától konkrét, kézzel fogható „igen vagy nem” választ várnak arra vonatkozóan, hogy mit lehet és mit nem a mikroblogon, de a küldetésüknek egy olyan fórum biztosítását tekintik, amely nem csak a felhasználók informálását teszi lehetővé, de a vezetők közvetlen elérését is. Megközelítésük szerint tehát a mikroblog egy olyan közeg, ahol:

- az emberek részt vehetnek a nyilvános társalgásban és tájékozódhatnak az őket körülvevő világról;
- értékelésnek vetik alá a világ vezetőinek azokat a tweetjeit, amelyek nincsenek összhangban a Twitter szabályzatával, az előírásoknak ugyanis éppen az a célja, hogy az emberek szabadon és biztonságosan vegyenek részt a nyilvános társalgásban;
- a bejelentett tweeteknek a nyelvezetére koncentrálnak, és nem tesznek kísérletet az adott tartalom vagy a ***mögötte meghúzódó szándék*** (sic) összes lehetséges interpretációjának meghatározására (kiemelés: T.L.);
- jelenleg a politikai közszereplők közötti közvetlen interakciók, a napjaink politikai kérdéseivel kapcsolatos megjegyzések vagy a gazdasági és katonai ügyekkel kapcsolatos külpolitikai kardcsörtetések (saber-rattling) általánosságban nem sértik a Twitter szabályzatát;

¹⁰ Forrás: https://hvg.hu/vilag/20210106_Trump_Capitolium_tuntetes (utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

¹¹ A világ vezetőinek Twitteren való kommunikációjával kapcsolatban a mikroblog az alábbi „írányelveket” tette közzé 2019 októberében: https://blog.twitter.com/en_us/topics/company/2019/worldleaders2019.html (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

- amennyiben egy világ vezetőjének tweetje mégis megsérti a Twitter szabályzatát, de a közérdek számára egyértelműen fontos, hogy őrizzük meg a tweetet a platformon, akkor azt elhelyezhetjük egy olyan értesítés mögé, amely kontextusba helyezi a jogsértést, és lehetővé teszi az emberek számára, hogy egy külön kattintással férjenek hozzá a tartalomhoz, amennyiben azt látni szeretnék.

Noha az elhatárolódás mögött meghúzódó érvek mindegyike külön-külön is fontos, a legfigyelemreméltóbb mégis a harmadik pontban meghatározott elv, miszerint a tweeteknek kizárólag a nyelvezetére koncentrálnak, az adott megnyilatkozás mögött meghúzódó *szándékokkal*, tehát a meta- és szociopragmatikai jelentésekkel egyáltalán nem céljuk foglalkozni. Márpedig 2021 januárjában – a Facebookhoz hasonlóan – mégis metapragmatikai megfontolásból függesztették fel határozatlan időre a volt elnök fiókját, még hozzá éppen a megnyilatkozása mögötti – feltételezett – szándéokra hivatkozva. Érvelésük szerint ugyanis a Capitoliumnál történt események után attól tartottak, hogy az akkori amerikai elnök ismét erőszakra buzdítaná a követőit¹².

Nem a jelen disszertáció célja, hogy megállapítsa, miért pont a 2021. január 6-án bekövetkezett események vezettek ahhoz, hogy a mikroblog vezetése átgondolásra érdemesnek tartsa a világ vezetőire vonatkozó, 2019. október 15-én közzétett irányelveit¹³, és egy „adott tartalom mögött meghúzódó szándék” feltételezése miatt – a Facebookkal és az ahhoz tartozó Instagrammal párhuzamosan – felfüggeszse egy akkor még regnáló amerikai elnök felhasználói profilját. A történetek hatására mindenesetre a világ egyre több országában – köztük Kanadában¹⁴, Ausztráliában¹⁵ és számos európai államban – megkezdődött egy minden korábbinál komolyabb (elsősorban jogfilozófiai) diskurzus arról, hogy hol kellene, illetve hol lehetne meghúzni a közösségi hálózatokat tulajdonló multinacionális vállalatok politikába való beavatkozással bíró képességeinek határait¹⁶. Az erről szóló vita a jelen sorok írásakor is tart,

¹² A Twitter vállalatnak a Donald Trump volt amerikai elnök profilját felfüggesztését bejelentő és a döntést megmagyarázó eredeti bejegyzés az alábbi linken elérhető: https://twitter.com/TwitterSafety/status/1347684877634838528?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1347684877634838528%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fmagyar nemzet.hu%2Fkulfold%2Fvegleg-elhallgattatta-donald-trumpot-a-twitter-9201266%2F (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

¹³ A Twitternek a világ vezetőire vonatkozó irányelvei az alábbi linken elérhetők:

https://blog.twitter.com/en_us/topics/company/2019/worldleaders2019.html (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

¹⁴ Forrás: <https://www.theglobeandmail.com/politics/article-federal-officials-revising-plan-to-regulate-social-media-in-light-of/> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

¹⁵ Forrás: <https://magyar nemzet.hu/kulfold/hirdetesbojkottal-valaszol-az-ausztral-kormany-a-facebooknak-9411497/> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

¹⁶ Forrás: <https://magyar nemzet.hu/kulfold/nem-varnak-az-eu-ra-harom-tagallam-is-nekimegy-a-techoriasoknak-9247535/> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

mind a Szilícium-völgyi vállalatokon belül, mind pedig a nemzetközi közösségben¹⁷. Donald Trump esete azonban kiválóan alátámasztja a jelen dolgozat azon érvelését, miszerint a beszélői intenciók és a megnyilatkozások interpretációit feltárni hivatott pragmatika tudományának az eddigénél jóval hangsúlyosabb szerepet kell(ene) kapnia a nemzetközi kapcsolatok, illetve a jelen disszertáció által *mediatizált diplomáciának* nevezett folyamatok értelmezésében és vizsgálatában, valamint – ha már a twiplomáciáról van szó – a mikroblog által elvégzett moderálás és „szelekció” tudományos – objektív – ellenőrzésében.

A jelen disszertáció tehát ilyen értelemben – a kommunikációtudomány égisze alatt – egy kísérlet is, mégpedig arra vonatkozóan, hogy egyfajta hídként kapcsolatot teremtsen az elsősorban nyelvészeti és szociálpszichológiai diszciplináris háttérből táplálkozó pragmatika és a nemzetközi kapcsolatok ápolására irányuló diplomáciával foglalkozó tudományterületek között. Mert bár számos olyan pragmatikai kutatás született az elmúlt évtizedekben, amelyek – legalábbis a korpuszt illetően – a diplomáciára (lásd például: Chilton 1990: 201–224, Pascual 2001, Rhana 2001) vagy a politikai kommunikációra¹⁸ (lásd például: García-Pastor 2008: 101–126) reflektáltak, ezek elméleti megfontolásait és eredményeit a nemzetközi kapcsolatok mindeddig nem fedezte fel magának. Annak ellenére van ez így, hogy a pragmatika, de főleg a jelen dolgozatnak is középpontjában álló udvariasság- és udvariatlanságelméleteknek – ahogyan azt majd a következő fejezetekben szereplő, az udvariassági/udvariatlansági modellek gyakorlatban való megértését elősegíteni hivatott példák is illusztrálják – számos esetben megfelelő értelmezési keretet tudnának biztosítani olyan, a nemzetállamok, illetve a nemzetállamokat képviselő aktorok között kibontakozó (konfliktusos) szituációkhoz, amelyek

¹⁷ Forrás: <https://www.politico.eu/article/facebook-oversight-board-donald-trump/> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

¹⁸ Azt már a bevezetőben érdemes leszögezni, hogy a jelen dolgozat szerzője tudatában van a különbségnek a hatalom megtartására vagy megszerzésére irányuló (Karácsony 2000: 86–112) *politikai kommunikáció* és az államok közötti nemzetközi kapcsolatok ápolását elősegíteni hivatott *diplomácia* fogalma között. Ahogy Gianpietro Mazzoleni kommunikációkutató a politikai kommunikációval kapcsolatban fogalmaz: a kifejezés által jelölt tevékenység „a hatalom forrásává, a politikai versengés tárgyává, a politikai erők közötti harc eszközévé és ütközőhelyévé vált” (Mazzoleni 2002: 9). Ezzel szemben a Nobel-békedíjas diplomata és politikus, egykori amerikai külügyminiszter, Henry Kissinger a diplomáciát úgy definiálta, mint a „hatalom visszatartásának művészetét” ([1994] 2008). Utóbbi kifejezést egyébként Edmund Burke, a modern brit konzervatív politika megeremtője használta először abban a mai értelemben, amely szerint a diplomácia a nemzetközi kapcsolatok irányítására és kezelésére vonatkozik (Burke 1787). E tekintetben azonban a disszertáció középpontjában álló *twiplomácia* fogalom kissé félrevezető, hiszen a mikroblog – már csak a jellegéből fakadóan is – éppen, hogy mellőz minden olyasfajta diszkréciót és (arculatvédő) figyelmességet (Sille 2013: 35–124), ami a diplomácia alapvető célja és jellegetessége (gondoljunk csak a „*diplomatikusan fogalmaz*”, illetve az ehhez hasonló, a magyar nyelvben is gyakran használatos kifejezésekre). A twiplomácia tehát valójában sok esetben közelebb állhat a jól megtervezett politikai kommunikációhoz, mint a diplomáciához, és – ahogyan azt a következő fejezetekben látni fogjuk – ez éppen a nyilvános jellegének köszönhető, hiszen a nemzetállamok (diplomáciai) képviselőinek egymással folytatott kommunikációja – részben – közös térbe terelődött a szavazópolgárokkal, az utóbbiak meggyőzésére, illetve támogatásuk megszerzésére irányuló kísérletek pedig bizonyos esetekben összeütközésbe kerülnek a nemzetközi kapcsolatok ápolására irányuló törekvésekkel.

esetében a nemzetközi kapcsolatok tanulmányozásával foglalkozó tudományterületek értelmezési keretei képtelenek az adott helyzet teljes körű interpretálására.

Elsősorban emiatt, másrészt viszont a tudományterület legmeghatározóbb elméleteinek magyar nyelven történő rendszerezésének szándéka által motiválva, a jelen disszertáció a **2.** fejezetben az udvariasság- és udvariatlanságkutatás elmúlt három évtizedének legfontosabb mérföldköveire helyezi a hangsúlyt. Ezt követően az a közeg, vagy inkább – Eckert és McConnel-Ginet (1992) kifejezésével élve – *gyakorlatközösség* kerül bemutatásra, amely a dolgozat elemzésének alapjául szolgál: a **3.** fejezetben a diplomácia, illetve a nemzetállamok közötti kommunikáció kerül a középpontba, méghozzá a *Web 2.0*¹⁹ megjelenésének a hagyományos diplomáciára gyakorolt hatására fókuszálva. Az udvariasság- és udvariatlanságelméletek és a nemzetközi kapcsolatok közötti kapocsként pedig a jelen dolgozat érvelése szerint az Erving Goffman kanadai szociológus nevéhez kötődő *arculat*²⁰ (face) fogalom szolgál, amelynek a **4.** fejezetben – Kádár, Haugh és Chang (2013) érvelését követve – a *nemzetekre* történő kiterjesztésére teszünk kísérletet. A fogalom politikafilozófiai és szociálpszichológiai meghatározásainak ismertetése után amellet fogunk érvelni, hogy a mediatizált diplomáciai konfliktusokban, illetve azok kialakulásában kulcsfontosságú szerepe van a *nemzetarculat*nak, illetve az ahhoz tapadt értékeket fenyegető, olykor megkérdőjelező udvariatlan – Kádár és Haugh (2013) terminológiájával élve – *társadalmi gyakorlatoknak* (lásd bővebben a **3.2.3.** fejezetet). Mégpedig azért, mert a dolgozat hipotézise szerint a nemzetállamok közötti kapcsolatok ápolására és a konfliktusok tárgyalásos megoldására irányuló mediatizált diplomácia diskurzusa a *nemzetarculatokról szóló egyezkedések* köré szerveződik, ilyen értelemben pedig a twiplomácia végső soron nem más, mint *nemzetarculatmunka* (vö. Locher–Watts 2005). Az **5.** fejezetben ezért kísérletet teszünk a twiplomácia jelenségének kategorizálására, méghozzá arra vonatkozóan, hogy milyen céllal, illetve *szándékkal* (vö. Culpeper 2011b) alkalmazzák a mikroblogot a nemzetközi színtér aktorai

¹⁹ A *web 2.0* vagy *webkettő* terminust a világhírű webdizájner, Darcy DiNucci használta először *Fragmented Future* című 1999-es cikkében, DiNucci azonban a fogalom mai jelentésétől eltérően a kifejezést az internetes eszközök technikai-informatikai kiterjesztéseként alkalmazta. Az oldaltervezés és a webes platformok robbanásszerű elterjedése után azonban a fogalom 2004-re újabb jelentésekkel bővült, azóta pedig előszeretettel használják a blogok új hullámára, a nyílt közösség által fejlesztett online világciklopédiákra (pl. Wikipédia), a közösségi hálózatokra (pl. Facebook, Twitter) és az online fájlmegosztókra (pl. Flickr, Youtube) alkalmazott gyűjtőszóként (Cull 2013: 3).

²⁰ A goffmani eredetű *face* terminus technikus magyar megfelelőjeként számos hazai kutató a homlokzat (lásd Sıklaki 2008) vagy az arc (lásd Szili 2007) megnevezést részesíti előnyben, azonban a jelen tanulmányban – Em Griffin (2001) tankönyvének fordítását és Nemesi (2004, 2011a) érvelését követve – az *arculat* kifejezést használom a *face* magyar megnevezéseként, hiszen a homlokzat egy másik goffmani fogalom, a *front* megfelelőjeként is használatos, az *arc* pedig túl konkrét ahhoz, hogy érzékeltesse a Goffman (1955) koncepciója által kifejezett többretegűséget.

diplomáciai és/vagy politikai üzeneteik célba juttatására. Ezt alapul véve a 6. fejezet esettanulmányaiból arra igyekszünk majd választ kapni, hogy milyen egyedi sajátosságokkal jellemezhetők, illetve más, a geopolitikai színtér által közzétett bejegyzésektől megkülönböztethetők azok a tweetek, amelyek a mediatizált diplomácia kontextusában módosíthatják vagy akár teljesen felül is írhatják a diplomácia hagyományos csatornáin egyeztetett hivatalos nemzetközi kapcsolatokat, azaz egzakt politikai és/vagy gazdasági következményeket vonhatnak maguk után.

A kutatás eredményeit összegző 7. fejezetben egyebek mellett arra is igyekszünk magyarázatot adni, hogy a mediatizált diplomácia diskurzusában miért van rendkívüli jelentősége annak, hogy az interakciónak a Jacques Ellul-i (1962) értelemben vett *tömegember* is részesévé vált, aki a kulisszák mögé betekintve már csak a *metarésztevő* (Kádár–Haugh 2013) státusából fakadóan is aktív alakítója lesz a geopolitikai folyamatoknak. Jelenlétükkel ugyanis megkövetelik, hogy a nemzetközi színtér aktorai egyidejűleg egy hazai és egy nemzetközi nyilvánossággal is számolva vegyenek részt a nemzetközi kapcsolatok egyeztetéséről szóló kommunikációban. Az esettanulmányok alapján pedig arra a következtetésre jutunk, hogy a hazai közönség, azaz az állampolgárok *erkölcsi rend*ből (lásd: Kádár–Haugh 2013) fakadó elvárási készletei minden esetben felülírják a nemzetközi közönség, azaz más nemzetállamok állampolgárainak erkölcsi rendjéből fakadó elvárási készleteit. Ez pedig azt bizonyítja, hogy a mediatizált diplomácia diskurzusában a belpolitikai érdekek felülírják a külpolitikai érdekeket.

Noha a bevezetőben kizárólag Donald Trumpot emlegettük példaként, ennek pusztán az oka, hogy a Twitter, illetve a twiplomácia jelensége, valamint annak a nemzetközi kapcsolatok alakításában betöltött látványos szerepe – ahogyan azt a Capitolium január 6-ai ostroma következtében elindult társadalmi diskurzus is tükrözi – napjaink közgondolkodásában szinte összeforrt a volt amerikai elnök nevével. A jelenség azonban messze túlmutat Trumpon, éppen ezért a jelen dolgozatnak nem célja, hogy a geopolitikai színtér egyetlen aktorának kommunikációs sajátosságait állítsa elemzése központjába. A jelenség globálissá vált hétköznapisága miatt a példatár jóval szélesebb lesz – nem kvantitatív feldolgozásra kreált zárt korpusz, hanem merítés a nemzetközi és hazai sajtóban nagy visszhangot kiváltó és a számunkra releváns udvariassági/udvariatlansági jelenségeket hűen illusztráló Twitter-megnyilatkozásokból.

1.1. A kutatás céljai és korlátai

Az elmúlt években – elsősorban Donald Trump hivatali ideje alatti Twitter-használata által motiválva – gomba módjára szaporodtak a sajtóban azok az olykor tudományos igénnyel is fellépő elemzések²¹, amelyek egy adott – a nemzetközi közösség figyelmét is megragadó – mediatizált diplomáciai fiasco apropóján²² kivétel nélkül amellet érveltek, hogy a twiplomácia – és közvetve a **3.2.** fejezetben részletesen is kifejtésre kerülő *nyilvános diplomácia*²³ – jelensége fenekestül felforgatta a hagyományos diplomácia kommunikációját²⁴. A szakirodalomban azonban – a már említett Twiplomacy kutatócsoport kizárólag empirikus adatgyűjtésre koncentráló, elméletalkotásra tehát nem vállalkozó munkáján túl (lásd bővebben a **3.2.3.** fejezetben) – már jóval nehezebb a twiplomáciára vonatkozóan komolyan vehető (ideológiától mentes) és mélyreható tudományos vizsgálódást találni, annak ellenére, hogy tengernyi szakirodalom áll rendelkezésre a világ vezető politikusainak közösségi médiahasználatáról (lásd például: Zeitzoff 2018, Barberá–Zeitzoff 2018, Manor 2018) vagy épp az énmárkaépítéséről (lásd például: Schneiker 2018), de a nemzetállamok közösségi hálózatokon keresztül végzett országimázs-építése (lásd például: Hoffmann 2015: 278–298), és a politikai kommunikáció perszonalizációja is (lásd például: Graham–Jackson–Broersma 2017) sok kutatót megihletett az elmúlt évtizedben. Akad ugyan néhány, a Twitterre (lásd például: Zappavigna 2011, 2017) és a twiplomáciára koncentráló üdítő kivétel (lásd például: Dumčiuvienė 2016, Duncombe 2018); ezek túlnyomó többsége – bár különböző aspektusból, de – a volt amerikai elnökre koncentrál (lásd például: Enli 2017, Ott 2018, McDonell 2019, Šimunjak –Caliandro 2019). És bár az említett munkákban közvetve akadnak értékes megfigyelések arra vonatkozóan, hogy a nemzetállamok, illetve a nemzetállamok vezető politikusai hogyan használják a mikroblogot a nyilvános diplomácia vagy épp az

²¹ A sajtóban megjelent elemzések közül lásd például:

<https://www.politico.com/magazine/story/2016/04/donald-trump-2016-twitter-takeover-213861/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

²² Lásd például: <https://www.cbc.ca/news/politics/saudi-arabia-tweet-sanctions-canada-twitter-1.4777825> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.).

²³ A *public diplomacy*, azaz a nyilvános diplomácia kifejezés először 1856-ban a *The Times* magazin hasábjain jelent meg, és a Franklin Pierce akkori elnök tevékenységével szemben megfogalmazott kritikák társadalmi artikulációját, az ez irányú állampolgári aktivitás megnyilvánulását értették alatta (Szörényi 2010: 138). A fogalom elsősorban az angolszász irodalomban terjedt el, és 1948-tól, az amerikai *Advisory Committee on Public Diplomacy* megalakulásától kezdve volt használatos a mai értelemben. A kifejezés első intézményesüléseként a legelőbb az tartják számon, mikor Dean Gullion, a Tufts Egyetem Fletcher Jogi és Diplomácia Iskola tanára – nem mellesleg pedig az Egyesült Államok elismert karrierdiplomataja – 1965-ben megalapította az *Edward R. Murrow Public Diplomacy Centert*. A közbeszédben gyakran PD-ként említett public diplomacy kifejezés magyar megfelelője közdiplomácia vagy nyilvános diplomácia. Az utóbbi kifejezés ismertebb Magyarországon – többek között a NATO is ezt használja (Simon-Nagy 2012; Századvég 2014: 8–10).

énmegjelenítés és a benyomáskeltés (vö: Goffman 1959, 1967) eszközeként, a twiplomácia szerteágazó jelenségének szisztematikus vizsgálatára egyelőre nem került sor, ahogy mostanáig arról is csak spekulatív elemzések születtek, hogy a nemzetközi és a geopolitikai színtér aktorai milyen mértékben használják a közösségi hálózatokat valós diplomáciai célok kommunikálására, illetve érvényesítésére. Nem született mindeddig kísérlet annak megmagyarázására sem, hogy miért kelt zavart – ha kelt egyáltalán – a hagyományos diplomácia kommunikációjában az, hogy a nemzetállamok vezetői, illetve a diplomáciai képviselői az újmédia eszközeit, pontosabban a közösségi hálózatokat is felvették kommunikációs eszköztárukba.

A jelen dolgozat ebből kiindulva tehát két fő hipotézis igazolására tesz kísérletet, ezek a következők:

- 1) A. nemzetállamok közötti kapcsolatok ápolására és a konfliktusok tárgyalásos megoldására irányuló mediatizált diplomácia diskurzusa a *nemzetarculatokról szóló egyezkedések* köré szerveződik.
- 2) A mediatizált diplomácia kontextusában a tweetek olyan társadalmi gyakorlatként értelmezhetők, amelyek a diplomáciának a nemzetarculatokról szóló egyeztetések köré szerveződő – mediatizált – diskurzusában alátámaszthatják, módosíthatják vagy akár teljesen felül is írhatják a diplomácia hagyományos csatornáin egyeztetett hivatalos kapcsolatokat.

A jelen disszertáció kutatási kérdései pedig a következők:

- Milyen, más tweetektől megkülönböztethető tulajdonságai vannak azoknak a geopolitikai színtér aktorai által közzétett Twitter-bejegyzéseknek, amelyek módosíthatják vagy akár felül is írhatják a diplomácia hagyományos csatornáin egyeztetett hivatalos nemzetközi kapcsolatokat, azaz egzakt politikai és/vagy gazdasági következményekkel is járnak?
- Ki, illetve kik a címzettjei a nemzetállamokat képviselő geopolitikai aktorok Twitter-bejegyzéseinek?
- Befolyásolja-e az interakciók kimenetelét, hogy a nemzetállamok közötti üzengetés egyik legfőbb médiumává egy olyan mikroblog vált, amely 280 karakterben limitálja egy üzenet terjedelmét, és még a számos többletinformációt

hordozó nem verbális üzenetek közvetítésére sem képes?

- Kiterjeszthetők-e a mindeddig az interperszonális interakciókra összpontosító (szocio)pragmatika tudományos elméletei és eredményei a társadalmi kommunikációra?

A hipotézisek és a kutatási kérdések után érdemes már az elején tisztázni a dolgozat korlátait is: az udvariasság- és udvariatlanságelméletek második hulláma óta axiómának számít (lásd: **2.** fejezet), hogy egy adott (konfliktusos) szituáció értelmezésekor elengedhetetlen a befogadói percepciók figyelembe vétele, hiszen mindig az egy adott cselekvésre vagy megnyilatkozásra adott érzelmi reakció határozza meg, hogy hogyan kell azt interpretálni; sokszor a valós szándék is csak az arra adott válaszokból következtethető ki (Culpeper 2011b). A mediatizált diplomáciában azonban a diplomaták vagy a politikusok Twitteren közzétett bejegyzéseire bizonyos esetekben akár több ezres vagy tízezres nagyságrendű reakciók érkezhettek, arról nem is beszélve, hogy a geopolitikai aktorok üzeneteit a hagyományos média tovább terjeszti, ezáltal mérhetetlenné téve az összes előforduló értelmezési keretet. Egy ilyen korpusz kvalitatív, pragmatikai szempontú vizsgálata tehát szétfeszítené a jelen dolgozat kereteit, a jelenleg elérhető, nagy számú adathalmaz kvantitatív feldolgozására alkalmas szoftverek pedig éppen azokkal a jelentésekkel nem tudnak mit kezdeni, amelyeknek a jelen dolgozat szempontjából kulcsfontosságú szerepe van. Egyetlen, például Donald Trumpot vagy a diplomáciai színtér bármelyik más aktorát középpontba állító eset alapos és mélyreható vizsgálata szintén nem vinne minket közelebb a kutatási kérdések megválaszolásához a twiplomácia jelenségének jól beazonosítható általánosságaira vonatkozóan. Ezért arra fogunk törekedni, hogy minél több, a **6.** fejezet esettanulmányaiba emelt reakcióval igyekezzünk egy „benyomást” adni a leggyakrabban előforduló befogadói percepciókból, a lehetséges interpretációk széles skáláját pedig a kontextusok alapos ismertetésével igyekszünk közérthetővé tenni.

2. Az udvariasság- és udvariatlanságelméletek történeti-kritikai áttekintése

A mindennapi nyelvhasználatban számos olyan kifejezés használatos, amellyel az udvariatlanság valamilyen formáját próbáljuk kifejezni. Ilyenek például a neveletlen, modortalan, arcátlan, goromba, tiszteletlen, illetlen szavaink, amelyekben – ha árnyalatnyi különbség van is köztük – közös, hogy mind egyfajta negatív viselkedési szándék vagy legalábbis valaki által negatívan értékelt viselkedési megnyilvánulás kifejezésére szolgálnak. Az udvariatlan viselkedés azonban nemcsak a mondanivalónkban vagy a szöveges üzeneteinkben nyilvánulhat meg, hanem maga a közlésmód, a hangnem vagy a nem verbális kommunikáció, illetve a kontextus is hordozhat olyan jelentéseket, amelyek a beszélőpartnerben negatív hatást kelthetnek (lásd bővebben: Tóth 2013, 2014, 2016).

Noha az udvariasság jelensége mostanra lassan negyven éve foglalkoztatja az elsősorban pragmatikai paradigmaháttérrel rendelkező gondolkodókat, az azzal szorosan összefüggő udvariatlanság tanulmányozására való igény csupán jóval később, a 90-es évek második felében jelent meg. Ebben döntő szerepe volt a bevezetőben már említett Jonathan Culpeper brit nyelvésznek, aki az 1996-ban publikált, ma már úttörőnek számító munkájában először tett kísérletet az offenzív viselkedés kizárólagos tanulmányozására – továbbra is a pragmatika keretein belül. A 2000-es évektől kezdve ugyanakkor a tudományterület skáláján kibontakozni látszódott egy új irány (erről a 2.2.-ben részletesen is szót ejtünk), amely az udvariatlanságot már nem mint az udvariasság ellentétét vagy annak hiányát tartja számon, hanem a maga jogán figyelmet érdemlő jelenségként, ennek következtében pedig a kutatások gomba módjára megszorodtak (lásd például: Culpeper–Bousfield– Whichmann 2003; Culpeper 2005; Bousfield 2008; Bousfield–Locher 2008; Culpeper 2011b). Ez nemcsak az udvariasságkutatás horizontjának nagymértékű kitágulását vonta maga után, de egyúttal azt is, hogy az addig elsősorban a pragmatika, illetve a szociopragmatika égisze alatt tevékenykedő elméletalkotók látóköre jelentősen kitágult, és így az udvariasság-, illetve ettől fogva az udvariatlanságkutatás multidiszciplináris jelleget öltött – kétségkívül tovább növelve ezzel a tudományterület népszerűségét. Az interdiszciplináris jelleget mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a pszichológia, a szociológia, az antropológia, a kommunikációtudomány, az irodalomtudomány és a viselkedéskutatás elismert szakemberei is rendszeresen részt vállaltak az elméletek finomításában és árnyalásában – természetesen jelentősen eltérő hangsúlyokkal (Kádár 2017). A tudományos diskurzusnak pedig 2005 óta önálló folyóirat, a *Journal of Politeness Research, Language, Behaviour Culture* biztosít saját felületet. 1998 óta az

udvariasság- és udvartatlanságkutatással foglalkozókat nemzetközi kutatói hálózat is összefogja: a *Linguistic Politeness Research Group* gyümölcsöző munkája nem csupán az évente megrendezett konferenciákban ölt testet, hanem az időnként kiadott, a tudományterület aktuális állását rögzítő tanulmánykötetekben is. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az udvariasság- és udvartatlanságkutatás teljesen levált volna a pragmatikától, sőt: a szakma mérvadó folyóiratának számító *Journal of Pragmatics* kiadójának weboldala szerint a periodika tíz legnépszerűbb cikkéből hét kapcsolódik valamilyen módon az udvarias és/vagy az offenzív viselkedéshez.

2.1. Az udvariasság- és udvartatlanságelméletek első hulláma

Az udvariasság- és udvartatlanságkutatás viszonylag fiatal tudományterületnek tekinthető, ám az illetet és az eszményi társas viselkedést meghatározó etikett tanulmányozása mind a filozófia, mind a szociológia területén hosszú múltat tudhat magáénak. Az elvárt társalgási viselkedéssel szemben ráadásul már azelőtt is támasztottak jogi és erkölcsi elvárásokat, mielőtt azokat írásba foglalták volna. A XVI. század elejétől kezdve azonban megjelent a rendszerezett viselkedési előírásokat rögzítő etikettirodalom, amely a jó modor és az udvari létforma iránt érdeklődő egyéneket hivatott széles körben kiszolgálni (Fábri szerk. 2001; Nemesi 2011a: 68). Nemesi (2011a) *Az udvariasság elméletei* című tanulmányában több, a társalgás szabályaira vonatkozó és a követendő udvariassági formulákat bemutató példával szemlélteti az illetet által hátrahagyott szabályokat/jótanácsokat, melyek szerint „az udvariasság gyakorlati jelentése a társas normák tiszteletben tartása, az odafigyelés mások igényeire és a belátó, mértéktartó magatartás egyéniségünk megjelenítésében” (Nemesi 2011a: 70). A szerzők közül kiemelkedik *Rotterdami Erasmus* és *De civilitate morum puerilium* című, úri gyermekeknek szánt – műfajteremtő – illemtankönyve, amely bár nem tesz mást, minthogy gyakorlati példákon keresztül sorra veszi mindazt, amit egy „civilizált” fiatalnak tudni illik, egyúttal a középkor és az újkor közötti időszak felfogását is összefoglalja. Bemutatja, hogyan veszi át a lovagi-feudális udvariasság helyét a civilizált és illedelmes viselkedés, amelyet már nem a fejedelmi udvar kívánalma, hanem mások feszélyezésének és a szégyen elkerülésének vágya hajt (Elias 1987). A német szociológus, *Norbert Elias* (1939) munkássága szintén megkerülhetetlen az udvariasságról való társadalomtudományos gondolkodáshoz: *A civilizáció folyamata* című, a hatvanas években világsikerré lett monográfiájában ugyanis rendkívül gazdag forrásanyagon keresztül elemzi – a középkori udvari illemtankódexektől a 18. századi szépirodalomban rögzült viselkedésformákig – az európai világszemlélet és magaviselet civilizálódását. Az általa felvázolt – köznapi viselkedésformák (pl. köpés, tüsszentés, étkezési vagy hálószobai jó modor)

elemzésére támaszkodó – civilizáció- és társadalomelmélet azt veszi górcső alá, hogy hogyan alakulnak át a már meglévő társadalmi magatartáskódok, és miként eredményezi a magatartás átalakulása az egész személyiségkultúra átalakulását. Elias amellet érvel, hogy „a társadalom átalakulásával, az emberviszonyok új berendezkedésével lassan változás következik be: fokozódik az önkontroll kényszere”, ezzel összefüggésben pedig mozgásba jön a viselkedés mércéje is (2004: 202). Az egyénre nehezedő külső kényszer helyét tehát – a társadalom növekvő komplexitásával párhuzamosan (vö. Habermas ([1962] 1993) – átveszi az önkényszerítés, vagy a köznapi értelemben vett önkontroll, Elias pedig arra is rámutat, hogy mindez nemcsak feltétele, de eredménye is a modern, erőszakmonopóliumon alapuló állam létrejöttének (2004: 571).

Elias szociológiai indíttatású alapművét azonban a pragmatikai megközelítésen alapuló udvariasság- és udvariatlanságelméletek nem, illetve csak érintőlegesen fedezték fel maguknak. Az egyén megjelenítésében és a benyomáskeltésben kulcsszerepet játszó mértékadó magatartásról való gondolkodás inkább a chicagói központú *szimbolikus interakcionizmus* neveltjének, a kanadai származású *Erving Goffmann*nak (1959, 1967) köszönhetően vált a pragmatika vizsgálódásának tárgyává. Szerepelméletének úttörő jellege és máig tartó hatása abban a gondolatmenetben rejlik, miszerint a társas viselkedés természetének megértéséhez nem a személyiségjegyek spekulatív elemzésén keresztül vezet az út, hanem annak a nyilvános énképnek a vizsgálatával, amelyet mások számára alkotunk nyilvános helyzetekben (Goffman 1959, idézi: Nemesi 2011b: 88). Noha a goffmani elmélet interpretálása – amelyről a **2.1.2.**-ben bővebben is szót ejtünk – más és más hangsúllyal jelent meg az udvariasság- és udvariatlanságkutatás három hullámában (lásd a **2.2.** és a **2.3.** fejezeteket), a középpontjában álló arculat fogalom máig megkerülhetetlen az eszményi társas viselkedésről vagy az offenzív viselkedésről való tudományos gondolkodásban.

A pragmatika udvariasságelméleteinek első hullámát – egy kis időbeli csúszással – az 1990-es és a 2000-es években rendkívül nagy érdeklődés övezte a hazai kutatók (elsősorban nyelvészek) részéről (lásd bővebben: Nemesi 2000, 2011a, 2011b; Nyomárkay 1998; Szili 2000, 2004, 2007). Ez valószínűleg – legalábbis részben – annak köszönhető, hogy az elméletek szempontjából lényegesnek számító alapművek ekkortájt kerültek először magyar nyelven a könyvespolcokra: *H. Paul Grice*-nak (1975) *A társalgás logikája* című esszéje a Pléh Csaba, Síklaki István és Terestyéni Tamás által szerkesztett tanulmánykötetben 1997 óta elérhető, *Erving Goffman* (1959) és a *Brown–Levinson* (1978) szerzőpáros máig megkerülhetetlen munkái pedig a 2000-es évek vége óta olvashatók magyarul (lásd: Síklaki 2008a, 2008b). A témába vágó nemzetközi szakirodalom időközben mind a különböző paradigmaháttérrel

fakadó szerteágazóságát, mind a vizsgálati tárgyak sokoldalúságát tekintve áttekinthetetlené vált, míg a hazai kutatásokban csak néhány olyan üdítő kivételt találunk (lásd például: Sárosi 2015a, 2015b; Mohay 2015, Németh–Kádár–Haugh 2015-2016; Németh 2015), amely – a nemzetközi trendeket követve – túllép az udvariasságkutatás első hulláma által maga után hagyott gondolatmenetben (lásd például: Pléh 2012, 2014). A jelen dolgozat éppen ezért nem tekinti céljának a tudományterület első hullámához sorolható – itthon is jól ismert – elméletek részletes, teljes körű ismertetését. Ehelyett a **2.1.1.** és a **2.1.2.** fejezet azok vázlatos áttekintésére vállalkozik abban a reményben, hogy az alapokat felelevenítve megkönnyítik a dolgozat témája szempontjából leginkább releváns második és harmadik hullám megfelelő interpretálását.

2.1.1. Maximaelvű elméletek

Az udvariasság jelensége H. Paul Grice (1975) társalgási maximákról alkotott elméletének köszönhetően került a pragmatikai kutatások középpontjába, melyben a brit nyelvfilozófus a beszélgetésben részt vevő felek által követett, a kommunikáció hatékonyságát elősegítő irányelveket fogalmazott meg (Nemesi 2011a: 71). Ezt az érdeklődési irányt erősítette John R. Searle-nek (1975) a közvetett beszédaktusokról szóló tanulmánya is. Grice feltevése további kérdéseket vetett fel az udvariasságra vonatkozóan, a nyelvfilozófus ugyanis – bár utalt rá – nem foglalkozott részletekbe menően a nyelvhasználat társas-társadalmi és esztétikai szerepével. Ezt a hiányt először Robin T. Lakoff (1973) és Geoffrey Leech (1983) igyekezett pótolni. Kiindulópontjukban közös, hogy az udvariasságot a grice-i társalgási maximák kiegészítéseképpen határozzák meg. Az udvariassági maximák is olyan irányelvek, amelyeket a beszédpartnerek a témától függetlenül követnek a kommunikáció során, vagy ha mégsem, akkor az valamilyen szándék jelzése a hallgató felé.

Lakoff az udvariasságot olyan viselkedésként fogja fel, amely a konfliktusok elkerülésére irányul (1979: 64), a „Légy udvarias!” szabályt pedig a pragmatikai kompetencia részeként értelmezi, amit azért tartunk szem előtt a társalgás során, hogy „a személyes interakciók súrlódását mérsékeljük”. Ezen az udvariassági maximán belül további három almaximát határoz meg, amelyek alkalmazhatóságát a szituáció szabja meg a beszélő számára (idézi: Nemesi 2011a: 71). Az első a formális kommunikációs helyzetekre jellemző, amikor a felek tiszteletben tartják egymás függetlenségét: ez a „Ne légy tolaodó!” elvben foglalható össze. A második az egyenlő felek közötti interakciós helyzetekben megjelenő udvariasság mögött húzódó beszélői intenciókra összpontosít, amelyek célja, hogy biztosítsák a partner számára a döntéshozatal lehetőségét, azaz: „Kínálj fel választási lehetőséget!”. A harmadik almaxima leginkább az informális beszédhelyzetek irányítására szolgál: „Cselekedj úgy, hogy a hallgató

jól érezze magát!”. Lakoff maga is elismeri, hogy udvariassági almaximái esetenként összeütközésbe kerülhetnek az egyik grice-i módmaximával (Légy érthető!), nézete szerint azonban olykor erősíthetik is egymást.

Az udvariasság társalgási maximaként való felfogásának egy a Lakoffnál kidolgozottabb rendszerét adja Leech, központba állítva a társalgó felek azon nyelvi viselkedését, amelynek követése célszerű számukra, ha jó benyomást akarnak kelteni beszélőpartnerükben. Érvelése szerint tehát az együttműködési alapelv mellett szükség van az udvariasság figyelembevételére is, a kommunikáló félnek ugyanis a mondanivaló tartalmán kívül a másik fél gondolataival, érzéseivel is számolnia kell, tiszteletben kell tartania. Ez egyúttal magyarázat arra is, hogy az emberek miért térnek el Grice társalgási maximáitól az udvariasság érdekében (Szili 2007: 6). Leech udvariassági maximái (tapintat, nagylelkűség, jóváhagyás, szerénység, egyetértés, rokonszenv, fatikus) mellett két magasabb rendű elvről is szót ejt az iróniára és az ugratásra vonatkozóan. Előbbi lényege az, hogy ha a beszélőnek mindenképpen sértőt kell mondania, akkor lehetőleg az nyíltan ne ütközzön az udvariassági elvvel, de a megnyilatkozás szándéka indirekt módon, implikátúra segítségével kikövetkeztethető legyen. A másik az ugratás elve, amely úgy érvényesül, hogy nyilvánvalóan hamis és udvariatlan állításokkal fejezi ki a beszélő a partnerrel való összetartozását (Nemesi 2011: 73). Megfogalmazott nézetei tehát fontos kiegészítései a grice-i elméletnek, azonban az egyik leggyakrabban megfogalmazott kritika vele szemben az, hogy az elmélet nem rendelkezik egy olyan körülhatárolt kerettel, amely megakadályozná a benne felsorolt maximák újabb és újabb elemmel való bővítését (Nemesi 2011: 74; Szili 2007: 7; Thomas 1995: 167).

2.1.2. Az udvariasság mint arculatvédő tevékenység

Az udvariasság stratégiáinak legnagyobb hatású és legtöbbet idézett pragmatikai elmélete kétségkívül Penelope Brown és Stephen Levinson (1978, 1987) nevéhez köthető, akik Goffman (1955) szociálpszichológiai megalapozottságú arculatfogalmát a központba helyezve alkották meg az udvariasságot arculatvédő nyelvi stratégiaként értelmező modelljüket. Noha az elmélet az idővonal szerint az első hullámhoz tartozik, a tudományterületre gyakorolt példa nélkül álló hatása a mai napig megkérdőjelezhetetlen: a szerzőpáros munkássága nagyban hozzájárult az udvariasság- és udvariatlanságkutatás második és harmadik hulláma által termelt eredményekhez (a második hullám tulajdonképpen – kis túlzással – nem több a brown–levinsoni modell kritikájánál, illetve az elmélet meghaladásának a szándékánál). Éppen ezért az általuk felvázolt koncepciónak ehelyütt indokoltta válik a kritikai észrevételeket is

tartalmazó ismertetése, amelyet érdemes a Goffmantól kölcsönvett arculat fogalom tisztázásával kezdeni.

Goffman (1967) arculatdefiníciója eredeti megfogalmazás szerint „olyan pozitív társadalmi értéket jelent, amelyre egy személy eredményesen támaszthat igényt a mások által neki tulajdonított szerep (line) jogán” (Goffman 1967: 213; 2008: 11). Maga a fogalom egyébként a kínai filozófiában gyökeredzik, a mandarin nyelv például három különböző szót is használ az angol 'face' megfelelőjeként (mian 面, lian 脸, yan 颜). A mai társadalomtudomány Hu (1944) tanulmányának köszönhetően fedezte fel (újra) magának, ugyanakkor a már sokszor emlegetett kanadai születésű szociológus volt az, aki először koherens elméletet épített a fogalom köré az *Én bemutatása a mindennapi életben* című (1959) monográfiájában.

Goffmanhoz hasonlóan Brown és Levinson az arculatot olyan emocionális befektetésként értelmezik, „amely elveszíthető, fenntartható vagy növelhető, és az interakció során folyamatosan figyelemmel kell kísérni” annak érdekében, hogy mind a beszélő, mind pedig a hallgató megőrizhesse a szituáció során fenntartani kívánt nyilvános képét (Brown–Levinson 1978: 66). Az arculat fogalmán belül – a goffmani fogalom többretegűségét elhagyva csupán – két elemet különböztetnek meg (azonban utólag már az általuk használt terminus is vita tárgyát képezi): az egyik a közelítő arculat (positive face), amely magában foglalja minden „kompetens felnőtt ember” azon természetes vágyát, hogy igényeit és szándékait mások is elfogadják és kíváncsian tartásuk az interakció során. A másik pedig a brown–levinsoni koncepcióban talán legtöbbet kritizált távolító arculat (negative face) fogalma, amely „alapvetően elkerülés alapú, és olyan biztosítékokból áll, amelyek szerint a beszélő nem fogja akadályozni a hallgató cselekvésének szabadságát”, és biztosítja számára a kényszertől való mentességet (Brown–Levinson 1978: 75; idézi: Mills 2002: 78). Gyakran kritizált individualista elképzelésük szerint tehát gyakorlatilag minden beszédaktus, bár eltérő mértékben, de potenciálisan fenyegeti a hallgató távolító arculatából fakadó szabadság iránti igényét. Ebből azonban az következik, hogy pusztán csak azzal is megsérthetjük partnerünket, hogy szólunk hozzá.

A goffmani definíciótól elkanyarodva tehát a brown–levinsoni arculatfogalom csupán az individuum vágyainak és igényeinek tárgya, amelyet az egyén konstruál meg maga számára, és elvárja másoktól, hogy azt tiszteletben tartásuk az interakció során. Nem véletlen, hogy kezdetben elsősorban olyan kutatóktól záporoztak a kritikák a szerzőpárosra, akinek az anyanyelve nem az angol: rámutattak, hogy Brown és Levinson koncepciója az udvariasság működése szempontjából túlságosan is nagy jelentőséget tulajdonít a nyugati individuumot

jellemző racionalitásra. Értelmezésük szerint ugyanis az egyén szabadon választhatja meg magatartásának egy bizonyos, mások felé mutatott formáját annak érdekében, hogy elérje a szándékozott interperszonális hatást, ez azonban a keleti kultúrákban nem feltétlenül van így (Kádár 2017: 3). Goffman (1967) a dramaturgiai elméletében azonban az arculat nyilvános és társas természetét hangsúlyozza, és bár annak „társas képe lehet az egyén legszemélyesebb tulajdona, valamint biztonságának és örömeinek központja, azt csak kölcsön kapja a társadalomtól, azonban az meg is vonhatja tőle, ha nem ahhoz méltó módon viselkedik” (1967: 10; idézi: Bousfield 2008: 38). A goffmani értelmezés szerint tehát az arculat „köztulajdon”, vagyis az interakció során közösen létrehozott és fenntartott társadalmi konstrukció, amely csak a másoktól való függőségében képes megvalósulni a társas interakciókban (Culpeper 2011a: 25). Ebből az következik, hogy az arculat sérülékenységet nem az határozza meg, hogy arra a beszédpartner „mennyire van tekintettel” – mint ahogy azt Brown és Levinson hangsúlyozza – hanem az interakció folyamatos dinamikája és mások rólunk alkotott értékelése eredményezheti azt, hogy valaki rosszul „munkálja meg” a tőle elvárt társas képet.

A brown–levinsoni koncepcióban a társalgó felek jól felfogott érdeke tehát, hogy különböző – enyhítő kijelentéseket és verbális kiigazításokat tartalmazó – nyelvi szuperstratégiákat alkalmazva törekedjenek az arculatfenyegető aktusok mérséklésére (Mills 2002: 143; Nemesi 2011a: 75; Szili 2007: 10). A szerzőpáros „racionalitással és arculattal” felruházott modellszemélye (Model Person) az elmélet szerint a szituáció és a beszédpartnerrel való viszonya ismeretében maga dönt arról, hogy milyen szuperstratégiával²⁵ próbálja partnere tudomására hozni mondanivalójának valódi jelentését. Ebből a célból Brown és Levinson megkülönböztetnek három „mikrofonba” (on record) és egy „mikrofon mellé” (off record) stratégiát attól függően, mennyire nagy az arculatfenyegetettségi kockázat az adott szituációban. Amikor „mikrofon mellé” fogalmaz valaki, megnyilatkozása többféleképpen is értelmezhető, az indirekt fogalmazással tehát a beszélő elkerülheti mind a saját, mind pedig a partnere arculatának fenyegetését. A „mikrofonba” szuperstratégiák megvalósíthatók „pőrn”²⁶

²⁵ A *szuperstratégia* terminus alatt a szerzőpáros egy olyan elvont fogalmat ért, amelynek számos különféle konkrét nyelvi megvalósítása lehet. Brown és Levinson (1987) egy „stratégiai skála” két különböző végpontját határozza meg: ennek egyik végpontja a – direktséget tekintve – legabsztraktabb szuperstratégia, a másik pedig a legkevésbé absztrakt. A szerzőpáros öt szuperstratégiát különböztet meg, ezek – a legdirektebbtől kezdve – a következők: 1) mikrofonba pőrn 2) közelítő udvariasság 3) távolító udvariasság 4) mikrofon mellé 5) az arculatfenyegető aktus visszatartása (amikor a beszélő például meggondolja magát, és a korábbi szándékával szemben mégsem juttatja a hallgató kifejezésére az egy adott dologhoz kapcsolódó viszonyulását). Minden szuperstratégia számos specifikusabb stratégiából áll (Brown– Levinson 1978: 65, 1987: 60; lásd bővebben: <https://www.lancaster.ac.uk/fass/projects/impoliteness/strategy.htm>)

²⁶ A *bald on record* kifejezés „mikrofonba pőrn” magyar fordítása Síklaki István Szóbeli befolyásolás II. Nyelv és szituáció (2008) című szöveggyűjteményében lelhető fel. Brown és Levinson értelmezésében ez a stratégia annyit jelent, hogy a résztvevők számára egyértelmű, milyen kommunikációs szándék vezette a beszélőt. Ezzel

(bald on record), azaz enyhítő stratégia nélkül, olyan esetekben, amikor az arculat fenyegetettsége igen csekély, illetve „orvoslással”, amikor a partnernek „arculatot adva” megpróbáljuk ellensúlyozni a megnyilatkozás potenciális fenyegetettségét azt implikálva, hogy elismerjük a partner nyilvános énképéhez fűződő jogait (l. bővebben: Nemesi 2011a: 74–77; Szili 2007: 9–12).

Az orvosló szuperstratégiáknak Brown és Levinson szintén két fajtáját különböztetik meg, amelyeket közelítő és távolító udvariasságnak (positive/negative impoliteness) neveznek el. A közelítő udvariasság tehát a fentiek alapján a hallgató arculatának „simogatásával” és elfogadásával a közelség kifejezőeszközzé válik, és a beszédpartnerrel való egyetértés megjelenítésére törekszik (például bókolás formájában), míg a távolító udvariasság a bizonytalankodó kifejezések és a formális – tiszteletadást hangsúlyozó – nyelvi eszközök alkalmazásával a mások befolyásától való függetlenségünket szimbolizálva a távolság megjelenítésére szolgál (Mills 2002: 123; Nemesi 2011a: 76; Szili 2007: 9).

Bár a fentebb felsorolt elméletek fókuszpontjából egyértelműen kitűnik, ehelyütt érdemes külön is hangsúlyozni, hogy a tudományterület alapköveit lerakó első próbálkozások nem, vagy csak említésszerűen ejtettek szót az udvariatlanság jelenségéről (Kádár 2017: 11). A kizárólag az offenzív viselkedés mögött meghúzódó interakciós szándékokra koncentráló első elméletek (J.P. Austin 1990; Culpeper 1996; Lachenicht 1980) tehát – ahogyan azt a **2.1.3.**-ban látni fogjuk – elsősorban azzal az igénnyel léptek fel, hogy kiegészítsék, illetve orvosolják a brown–levinsoni koncepció által hátrahagyott hiányosságokat. Az ugyanis nem tudja teljes egészében megragadni az interperszonális helyzeteket, így képtelen az offenzív viselkedés jelenségének megfelelő interpretálására, csupán arra enged következtetni, hogy az udvariatlanság az udvariasság hiánya, azaz valamilyen udvariasságból eredő devianciaként van jelen a szituációban. Ez visszavezethető arra, hogy a klasszikus udvariassági elméletek – Leech (1983) udvariassági maximákról alkotott modelljét beleértve – jellemzően a harmonikus interakcióra összpontosítottak, azt – Grice nyomán – a társalgás racionális céljaként meghatározva, így figyelmen kívül hagyták az offenzív viselkedést (Culpeper 2011a: 6).

szemben, amikor mikrofon mellé fogalmaz valaki, akkor utalása többféleképpen is értelmezhető. A szerzőpáros értelmezése szerint ez csak olyan kivételes kontextusokban jelenik meg, amikor az arculatsértés esélye igen csekély, például egy esetleges vészhelyzetben (Brown–Levinson 1987: 69) vagy olyan esetekben, amikor nem kell tartanunk a beszélőpartner „megtorlásától” a bizalmas családi vagy baráti kapcsolat miatt (Nemesi 2011: 76). Ahogyan azonban azt a következő fejezetekben látni fogjuk, az udvariatlanságelméleteknél némileg új jelentésekkel bővül a „bald on record” kifejezés, Culpeper szerint ugyanis ennek alkalmazása olyan szituációban is felmerülhet, amikor a beszédpartner arculatának fenyegetettsége „nagyértékben kockán forog” (Culpeper 2005: 41).

2.1.3. Az udvariasság mint arculatfenyegető tevékenység

Bár az udvariasság jelenségét felölelő szakirodalomhoz képest rendkívül csekélynek mondható az offenzív viselkedésre fókuszáló kutatások száma, mégis megállapítható, hogy született néhány átfogó munka, amely kizárólag az udvariasság jelenségére koncentrál. A 80-as és a 90-es években három modell is kiemelkedett az eszményi társas viselkedésre koncentráló fősodorból, amelyek a brown–levinsoni koncepciót alapul véve az érem másik – *J. Paddy M. Austin* szófordulatát (1990) idézve –, sötét oldalát állították vizsgálatuk középpontjába.

Lance G. Lachenicht (1980) elsőként tett kísérletet az offenzív viselkedés definiálására: kutatásában a „bosszantó nyelvre” (aggravating language) fókuszál, amely alatt a beszédpartner megbántására vagy megsértésére irányuló racionális és szándékos kísérletet ért (Lachenicht 1980: 607; idézi: Culpeper–Bousfield–Wichmann 2003: 1553). A brown–levinsoni udvariassági modell kiterjesztéseként négy „bosszantó” szuperstratégiát vázol fel olyan sorrendben, amilyen mértékben fenyegetést jelent az adott beszédcselekvés a célpont arculatára nézve:

1. *Mikrofon mellé (off record) szuperstratégia*: azokat az ellentmondásos inzultusokat, célozgatásokat és az iróniát foglalja magában, amelyek segítségével az inzultust okozó képes eleget tenni a bosszantás követelményének oly módon, hogy a megsértett fél szemében megőrzi saját ártatlanságát.
2. *Mikrofonba pőréen (bald on record) szuperstratégia*: főként a közvetlenül előidézett arculatfenyegető aktusokat, illetve előírásokat öleli fel, így például a „Hallgass!” vagy a „Csináld a munkád!” megnyilatkozásokhoz hasonló offenzív beszédcselekvések sorolhatók ebbe a kategóriába, ami nagyjából – az előző stratégiához hasonlóan – ekvivalens a brown–levinsoni modell azonos nevű udvariassági stratégiával.
3. *Közelítő (positive) arculatot támadó bosszantás szuperstratégia*: célja, hogy informálja a hallgatót arról, hogy nem ismerik el, nem tisztelik, nem tartozik oda, és nem fog együttműködést tapasztalni.
4. *Távolító (negative) arculatot támadó bosszantás szuperstratégia*: célja, hogy előírjon valamit a címzettnek, beleavatkozzon a cselekvési szabadságába, valamint megtámadja a szociális pozícióját, illetve a szociális tevékenysége alapját.

Lachenicht modelljének egyik fő érdeme azon feltételezése, hogy a beszédpartner bosszantására irányuló nyelvi stratégiák „összekeverhetők”, tehát több szuperstratégia is használható egy megnyilatkozáson belül, azonban számos olyan fejezet van, amely

megkérdőjelezi koncepciójának következetességét és érvényességét (Culpeper–Bousfield–Wichmann 2003: 1558). Culpeper (2011b) megjegyzi, hogy Lachenicht első két szuperstratégiája tulajdonképpen nem is része az általa felvázolt udvariatlansági keretnek, azok ugyanis a brown–levinsoni modellből származnak, Lachenicht csupán új, illetve további jelentéssel töltötte fel a fogalmakat. A közelítő–távolító bosszantás szuperstratégiája egyaránt Brown és Levinson közelítő–távolító udvariasságának az ellentétjeként értelmezhető, fogalomhasználata azonban nem következetes. Amellett érvel ugyanis, hogy a közelítő arculatot támadó bosszantás szuperstratégiája arról informálja a hallgatót, hogy nem szeretik és nem fognak együttműködni vele, és „alapvetően megtámadja a befogadó cselekvési szabadságának a státus és a hatalom iránti igényét” – Brown és Levinson koncepciójában azonban a „cselekvési szabadság vágya” a távolító arculathoz kapcsolódik. A lachenichti szuperstratégiák tehát – mivel azoknak a közelítő és távolító arculatokra kellene irányulniuk – a következetlen fogalomhasználat miatt egyszerűen nem tudnak működni.

Paddy Austin (1990) saját bevallása szerint a „sötét oldal” hasonlatot a *Star Wars* című űropera-filmsorozatból adaptálta disszertációjának címébe, arra utalva, ahogyan abban a világot összetartó, misztikus jellegű Erőt használják a Jó és a Gonosz örök küzdelmére. Érvelése szerint ugyanis az arculatfenyegetés végső célja az arculatát óvó hallgató megsértése, ahhoz pedig a kontextus van a befogadó segítségére, hogy megállapítsa egy adott megnyilatkozás udvarias vagy udvariatlan voltát. Ahogyan látszik, Austin kiindulópontja határozottan hallgatóközpontú, a beszélő szándékait szinte teljesen figyelmen kívül hagyja. Nem tesz azonban mást, mint hogy Brown és Levinson modellszemélyét „leporolja”, és arculatátadási koncepciójában különbséget tesz a közelítő arculatot és a távolító arculatot támadó szuperstratégiák között. Részletesen kifejti továbbá (1990: 285), hogy a látszólagos bókók (mint például: „Mindig is ügyes és dekoratív elnök voltál”) által közvetíteni szándékozott jelentés hogyan lehet bizonyos kontextusban sértő a hallgató arculatára nézve, rávilágítva a brown–levinsoni koncepció azon gyengeségére, hogy teljesen figyelmen kívül hagyja a kontextust. Dolgozata azonban nem az udvariatlanság kommunikációjáról szól, csupán arról, hogy Brown és Levinson fogalomkészlete alapján hogyan interpretálható az offenzív viselkedés a hallgató szemszögéből.

Az udvariatlanság definiálását célul kitűző harmadik kísérletben Jonathan Culpeper (1996) – Lachenichthez hasonlóan – azt állítja, hogy a közlőnek lehetősége van egy beszédfordulón (turn) belül több udvariatlansági stratégiát alkalmazni, ezzel növelve a beszédpartner arculatsértését. A teoretikus ugyanakkor nem csupán a brown–levinsoni modell kiterjesztésére törekszik, hanem igyekszik egy párhuzamos struktúra lehetőségét is feltárni.

Culpeper (2005) modellje ugyanis az udvariassági stratégiákat az udvariasság ellentétéjeként fogja fel az arcútra való irányultságukat illetően, vagyis ahelyett, hogy annak fenntartására, illetve javítására törekednének, az arcútra támadására vannak létrehozva (Culpeper–Bousfield–Wichmann 2003: 1554). A modellt sikeresen alkalmazták – többek között – a prozódia és az udvariasság kapcsolatát megragadni kívánó kutatásokhoz is (Culpeper–Bousfield–Wichmann 2003), hiszen a taxonómia nem csupán verbális megnyilatkozásokra vonatkozhat, hanem a nem verbális vagy épp szuprasegmentális tényezők is megragadhatók a leírt kategóriák mentén (2005: 41–42).

1. *Mikrofonba pörén udvariasság (bald on record impoliteness)*: az arcútrafenyegető aktus maximálisan hatékony (direkt), tiszta és megkérdőjelezhetetlen módon van közvetítve a partner felé, méghozzá olyan szituációban, ahol a célpont arcútrájának fenyegetettsége nagymértékben kockán forog, illetve ahol a közlőnek szándékában is áll beszédpartnerre nyilvános énképének megtámadása. Ez a szuperstratégia különbözik a Brown és Levinson által felvázolt mikrofonba pörén stratégiától, mivel az csak olyan szituációban érhető tetten, ahol az arcútravesztés lehetősége minimális a bizalmas baráti/családi kapcsolat vagy egy esetleges vészhelyzet miatt.
2. *Közelítő arcútrát fenyegető udvariasság (positive impoliteness)*: olyan stratégiák alkalmazása, amelyek a címzett közelítő arcútráigényeit támadják. Culpeper a következő viselkedésszerű megnyilvánulásokat sorolja ebbe az udvariassági kategóriába: nem törődni a másikkal; kizárni valakit egy (közös) tevékenységből; kimutatni az unalmat; érdektelenséget mutatni a beszédpartner felé; nem megfelelő személyiségjelölőket használni; tabu szavakat (trágár kifejezéseket) használni; oly módon viselkedni, hogy a másik kényelmetlenül érezze magát (például nem kerülni a csendet); különös vagy titkos nyelvet használni.
3. *Távolító arcútrát fenyegető udvariasság (negative impoliteness)*: olyan stratégiák alkalmazását jelenti, amelyek a címzett távolító arcútráigényeit célozzák. Ebbe a kategóriába a következők sorolhatók: a beszédpartner megfélemlítése, leereszkedően viselkedni a célponttal, nevetségessé tenni, megvetni, komolytalanul kezelni, kinevetni, alulértékelni, a hallgató személyes terével nem törődni (szó szerint vagy metaforikusan), félreérthetetlenül negatív fényben feltüntetni őt, a másik lekötözött voltát felhánytorgatni, gátolni a partner szabadságát akár fizikailag, akár nyelvivileg.

4. *Szarkazmus vagy áludvariasság (sarcasm or mock politeness)*: az arculatfenyegetés érdekében olyan udvariassági stratégiák használata, amelyek nyilvánvalóan nem őszinték, és így csupán felszíni realizációk maradnak. A szarkazmus tehát áludvariasság a szociális diszharmóniáért, ami pontosan az ugratás ellentéte (áludvariátlanság a szociális harmóniáért).
5. *Visszatartott udvariasság (withhold politeness)*: az udvariasság hiánya olyan helyzetben, ahol egyébként az elvárt lenne. Pl. ajándékot nem megköszönni, egyes szituációkban a hallgatás, csend (2005: 42).

A fent ismertetett három nézőpont alapján megállapítható, hogy az udvariátlanság definiálása körüli legnagyobb problémát az okozta, hogy a fogalmat körülvevő magyarázati nehézségek egyszerűen „át lettek irányítva” a Brown és Levinson által örökségül hagyott arculatfenyegetés (face-threat) fogalmára (Culpeper 2011a: 21). A Brown–Levinson szerzőpáros elmélete szerint ugyanis a nyelvhasználó azért alkalmaz udvariasságot, hogy egy esetleges konfliktusos helyzet megelőzése érdekében enyhítse a hallgató arculatát inherensen fenyegető potenciális beszédcselekvések, az ún. arculatfenyegető aktusok erejét (Mills 2002: 78; Nemesi 2011a: 75). Az udvariasságot tehát mint az individuum arculatvédő tevékenységét fogták fel, amelynek elsődleges szerepe a zavarmentes kommunikáció megteremtése. Az arculatfenyegetés, illetőleg az arculattámadás²⁷ fogalma azonban egyrészt maga is vitatott, másrészt fontos hangsúlyozni azt is, hogy nem feltétlenül fedi le az udvariátlanság minden esetét (Culpeper 2011a: 21), Lachenicht, Austin és Culpeper pedig emiatt nem tudott kitörni a Brown és Levinson által felhúzott korlátokból, modelljeik csupán az udvariassági modell kiegészítéseként értelmezhetők.

Ahogy azt a 2.2.-ben látni fogjuk, azok az elméletek tudták sikeresen interpretálni az udvariátlanságot, amelyek az Erving Goffman (1955) által bevezetett szociálpszichológiai megalapozottságú koncepcióhoz visszakanyarodva az arculat fogalmát társas konstrukcióként értelmezték, míg azon teoretikusoknak, akik csupán az arculat védelmezésének aspektusaival foglalkoztak – mint ahogyan azt Brown és Levinson (1978, 1987) teszi – nem sikerült az elméletükbe illeszteni az udvariátlansággal kapcsolatos jelenségeket (Culpeper 2011: 6). Annak ellenére azonban, hogy számos bírálat érte koncepciójuk nyugatias individuumcentrikusságát, illetve azon törekvésüket, hogy az udvariasságot „általános, minden nyelvre és kultúrára érvényes elvekkel határozták meg” (Szili 2007: 13), elméletük, illetve a modelljükbe integrált

²⁷ Az arculatfenyegetés (face-threat), illetőleg az arculattámadás (face-attack) körüli terminológiai különbségtételről lásd bővebben: Culpeper 2011a: 118–119.

arculatfogalom meghatározó és kikerülhetetlen alapjául szolgál minden olyasfajta törekvésnek, amely az udvariasság/udvariatlanság definiálását tűzte célul maga elé.

2.2. Az udvariasság- és udvariatlanságelméletek második hulláma

A **2.1.1.**-ben vázlatosan áttekintettük az udvariasság jelenségének tudományos leírására tett első kísérleteket, majd a **2.1.2.**-ben – az arra adott kritikák kíséretében – ismertettük a mai napig megkerülhetetlen brown–levinsoni elméletet, végül pedig a **2.1.3.**-ban bemutattuk az udvariatlanság definiálásra törekvő első kísérleteket. Az úgynevezett „hagyományos” vagy prediktív megközelítések által hátrahagyott hiányosságok számos kutatót inspiráltak a társas érintkezés általános (univerzális) elveinek leírására, e törekvésnek azonban közös gyengesége volt, hogy mind a Brown és Levinson (1978, 1987) szerzőpáros udvariassági modellje által „örökölt hagyott” fogalomkészletet tekintették kiindulópontnak (Culpeper 2011a: 7; Mills 2011b: 19–26).

A 2000-es évektől kezdve ugyanakkor körvonalazódni kezdett egy másik irány, amely – a prediktív elméletekkel élesen szembehelyezkedve – az udvariasságot és az addig elhanyagolt udvariatlanságot már nem a nyelvtani formák vagy a beszédaktusok inherens tulajdonságának tekinti, hanem olyan diskurzív fogalmakként, amelyben a befogadói megítélés is része a vizsgált megnyilatkozás vagy viselkedés értelmezésének (Culpeper 2011c: 19; Kádár 2007; Mills 2011b). Az úgynevezett „posztmodern” vagy inkább diskurzív (lásd: Culpeper 2011c: 19; Kádár 2011: 245–262) perspektíva ugyanis már nem „társadalmilag előre meghatározott illokúciók halmazaként” tekint az udvariasságra és az udvariatlanságra (Kádár 2007: 6–7), hanem – a befogadó kontextuális ítéleteivel is számolva – a beszélő megnyilatkozásait és az arra adott hallgatói reakciókat és értelmezéseket egyaránt szem előtt tartva törekszik a nem csupán pragmatikai, de sokkal inkább szociokulturális következmények feltárására. Az elemzés a diskurzív megközelítés hívei szerint tehát nem dekontextualizált példamondatokra szorítkozik, hanem a „beszélők és hallgatók alkotta kommunikatív közösségekben” megjelenő spontán (autentikus) diskurzusrészleteket vizsgálva, a kontextust előtérbe helyezve értelmezik a társas interakciókat (Mills 2011a, 2011b: 34–36).

2.2.1. Az udvariasság és az udvariatlanság diskurzív megközelítése

Hogy a posztmodern vagy a diskurzív jelölő alkalmasabb-e a hullám önmeghatározására, abban a teoretikusok között sincs egyetértés: előbbi ugyanis kiválóan érzékelteti az egyéni relativizmus iránti aggodalmat és az univerzalista általánosítások iránti ellenszenvet, ugyanakkor számos nem kívánatos asszociációt is maga után von. A jelen dolgozat ezért –

Culpeper (2011c: 19) és Mills (2011b) érvelését követve – az utóbbi kifejezést részesíti előnyben, mivel az kiválóan érzékelteti azt a diskurzív küzdelmet, amelyben az udvariasság és az udvariatlanság megjelenik. Ez ugyanakkor korántsem jelenti azt, hogy a diskurzív hullám valamiféle homogén perspektívaként lenne számontartható, épp ellenkezőleg: ahogy a pragmatikán kívüli tudományterületek képviselői is bekapcsolódtak a tudományos diskurzusba, az udvariasság- és udvariatlanságkutatás egy heterogén tudományterületté vált, amelyben egymással olykor szembenálló paradigmák versengenek.

A diskurzív küzdelem szókapcsolat pedig nem csupán véletlenszerű egyezést mutat Michel Foucault-nak *A diskurzus rendje* (1991) című monográfiájában kifejtett gondolataival: a második hullám teoretikusai ugyanis felfedezték maguknak a neves francia filozófusnak a diskurzus és a hatalom interdependens viszonyára vonatkozó azon elgondolását, miszerint a diskurzus nemcsak egyszerűen tolmácsolja a küzdelmeket és az uralmi rendszereket, hanem „érte folyik a harc, és általa dül a küzdelem” (Foucault 1991: 46). A diskurzus(ok) által elrendezett szociokulturális térben a magát, másokat és egyúttal a szimbolikus rendet megtapasztaló egyén lett tehát a pragmatikai vizsgálódások alanya, a diskurzusra pedig a továbbiakban nem pusztán egy olyan „egyszerű” tudásformaként tekintettek, amely behatárolja az egyén gondolkodását és cselekvéseit, hanem a társadalmi konstrukció aktív ágenseként, amely nem csupán reprezentál, hanem fenntartja és újraépíti a társadalmi gyakorlatokat. A hatalom ugyanis – Foucault értelmezése szerint – nem valamilyen centralizált, hierarchikusan a társadalom felett álló intézmény, hanem különböző erőviszonyok interakciója, természete tehát diffúz és diszperzív (Foucault 2000). Eszerint olyan „cselekvések totális szerkezete, amelyekkel lehetséges cselekvésekre gyakorolnak hatást; ingerel, ösztökél, elcsábít, könnyebbé vagy nehezebbé teszi a dolgokat; végletes esetben kényszert vagy teljes tilalmat szül, mindezekkel együtt azonban mindig olyan cselekvési mód, amellyel cselekvő szubjektumra vagy szubjektumokra cselekszenek, illetve képesek a cselekvésre. Cselekvések együttese, mely más cselekvésekre hat.” (Foucault 2002: 405.) A pragmatikai kutatásokban tehát az individuális beszélő már nem a nyelv „termelésének” és interpretálásának irányítójaként jelenik meg, és a diskurzus feletti kontroll sem az egyes szubjektumok vagy bizonyos intézmények kezében összpontosul, ehelyett az egyén egyszerűen a diskurzív erők hatásának kereszteződésében megjelenő ágens szerepét tölti be²⁸ (Mills 2003: 3).

²⁸ Foucault-nak egyébként a hatalom és a szexualitás viszonyára vonatkozó elgondolása, illetve a másik neves francia gondolkodónak, Pierre Bourdieu-nek (1994) a nemiség társadalomban betöltött szerepének értelmezését fejtegető meglátásai jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy az udvariasság- és udvariatlanságkutatás második hullámában rendkívül intenzív vita zajlott a nyelvhasználatban és a társas viselkedés módozataiban manifesztálódó genderidentitásról, különös tekintettel arra vonatkozóan, hogy a társadalmi nemek hogyan konstruálódnak a

Ez a szociokulturális elmozdulás, illetve az udvariasság és az udvariatlanság társadalmi cselekvésként való értelmezése mindenesetre egyúttal azt is lehetővé tette, hogy a kutatók túllépjenek a nyelv és a nyelvészeti paradigmaháttér által emelt korlátokon, a jelenség nem kizárólag nyelvi viselkedésként való felfogása pedig mára a tudományterület kulcsfontosságú axiómája lett. Noha utaltunk a tudományterület heterogenitására, a fentieket összegezve, illetve pontosítva az alábbi megállapítások mentén ragadható meg a második hullám teoretikusainak irányvonala (Culpeper 2011c; Kádár 2017). Amellett érvelnek, hogy:

1. az udvariasság és az udvariatlanság kifejezéseket nem lehet egyetlen jelentésbe tömörítve definiálni, a jelenségek ugyanis egy diskurzív küzdelem helyszínei;
2. fontos a résztvevők különböző perspektíváinak észlelése és azok fókuszpontba helyezése;
3. a hangsúlyt az interakcióban létrejövő (emergent) jelentésekre, s nem pedig az előre meghatározott (pre-defined) jelentésekre kell helyezni;
4. az udvariasság és udvariatlanság karakterét tekintve mindig értékelő (az egyének a beszédpartnereik viselkedésének megítélésére használják; Eelen 2001);
5. fontos a kontextus jelentőségének elismerése;
6. az udvariasság és udvariatlanság szorosan összekapcsolódik a társadalmi normákkal;
7. az első hullámtól eltérően a társadalmi jelenségek mikroszintjét kell fókuszba helyezni, nem pedig az udvariasságot és az udvariatlanságot makroperspektívában tárgyaló megközelítéseket alkotni;
8. az első hullámot jellemző kvantitatív módszerek helyett a kvalitatív, diskurzuselemzésen alapuló vizsgálatokat és esettanulmányokat kell előnyben részesíteni.

Noha a fenti felsorolásban önmagában is szerepel (5. pont), megállapítható, hogy a perspektíaváltások közül a legtöbb kapcsolatba hozható a kontextus jelentőségének felértékelődésével. A második hullám fontos felismerése volt ugyanis, hogy a prediktív elméletek többnyire „mesterséges”, azaz kitalált példamondatok mentén próbáltak univerzális következtetéseket levonni (lásd: Watts 2003), sok magyarázatot azonban nem érdemel annak belátása, hogy a kontextusnak rendkívüli jelentősége van az udvariasság és udvariatlanság

másokkal folytatott beszélgetésekben. Mivel a témával foglalkozó szakirodalom egy külön disszertációt érdemelne, a jelen dolgozatnak nem célja a genderkutatás és az udvariasság-udvariatlanság jelenségének szociopragmatikai vizsgálatait közötti összefüggések bemutatása. Annyit azonban érdemes megjegyezni, hogy az udvariatlanságkutatásban egyre nagyobb támogatottságot kap az az elgondolás, miszerint korreláció fedezhető fel az offenzív viselkedés és az interakciós hatalom között (Bousfield–Locher 2008), és az is érdekes kérdéseket vet fel, hogy a társadalmi nemiséggel átítatott beszédaktusoknak milyen szerepe van egy adott megnyilatkozás offenzív viselkedésként való interpretálásában (lásd bővebben: Tóth 2007: 99–114).

megítélése szempontjából, hiszen egy adott megnyilatkozást vagy viselkedést két különböző befogadó nem feltétlenül ugyanúgy értelmez.

A diskurzív perspektíva hívei így a korábbinál jóval nagyobb hangsúlyt helyeztek az adott beszédpartnerek által közösen felépített szociális kontextus, illetve ko-textus (co-text) szerepére. Utóbbi voltaképpen a kontextus egy meghatározott kategóriája, amelyet maga a szöveg hoz létre. A kurrens szakirodalom ezt a fogalmat használja azokra a viselkedési együttállásokra (constellations) és kontextuális jellemzőkre, amelyek térben és időben egyszerre következnek be, van kifejezett funkciójuk és kimenetelük, és amelyeket az adott esemény bekövetkezése után megtárgyal(hat)nak a résztvevők, illetve emlékez(het)nek rájuk (Culpeper 2011b: 195). A különböző beszédpartnereknek természetesen más és más lehet az értelmezése az adott udvariassági vagy udvariatlansági eseményről, mivel különböző sémákat – eltérő kognitív kontextusokat – aktiválnak az értelmezésük során (vö. Culpeper 2011b: 31–43). Egy kontextus ráadásul nem lehet egyszerre mindaz, ami egy adott szöveggel együtt jár, beleértve az adott beszédpartnerek minden tudását (knowledge), az elménk ugyanis túlterheltté válna, léteznie kell tehát egy elvnek, amely alapján a kontextust korlátozottnak tekinthetjük. A második hullám teoretikusainak egy jelentős része (lásd például: Watts 2003; Mills 2003; Culpeper 2011b) ezt a Dan Sperber és Deidre Wilson (1995 [1986]) nevéhez köthető relevanciaelméletben találta meg. A szerzőpáros pragmatikai megalapozottságú elmélete – amelynek részletes ismertetésére annak széles körű ismertsége (lásd például: Reboul–Moeschler 2000 [1998]; Bárány et al. szerk. 2015) miatt a jelen dolgozatnak nem célja kitérni – szerint „azok az előfeltevések alkotják mindazt, amit általában kontextusnak nevezünk, amelyeket egy megnyilatkozás értelmezése során használunk. A kontextus egy pszichológiai konstrukció, a hallgató világról alkotott feltevéseinek részhalmaza (1986: 15). Egy kontextust pedig – a relevanciaelmélet szóhasználatánál maradva – a relevancia maximalizálása végett választunk ki: a cél lényegében a jelentések maximalizálása a lehető legkisebb inferenciális erőfeszítéssel (idézi: Culpeper 2011b: 195–196). A második hullám számos követője szerint tehát a relevanciaelmélet alkalmas magyarázó elméleti keretnek bizonyulhat az udvariasság és az udvariatlanság jelenségének megragadására. Sara Mills (2003) például amellet érvel, hogy Sperber és Wilson modellje – noha nem kritikátlanul, de – nagyban hozzájárulhat a diskurzív irányzat által az elemzés központjába állított jelenségek értelmezéséhez (lásd még: Escandell–Vidal 1996; Jary 1998; Christie 2007: 278–279), az ugyanis képes figyelembe venni a közlő által remélt (anticipated) és a hallgató részéről kikövetkeztetett (inferred) distinkciót. Watts (2003: 212) szerint a modell azért nagyon vonzó és könnyen integrálható a diskurzív irányvonal képviselői számára, mert a hallgatói percepcióra kerül a hangsúly, és nem általános viselkedési

normákkal operál kiindulópontként, hanem a szituációban megjelenő specifikus viselkedésre összpontosítva „egy rendkívül erős értelmezői apparátust biztosít” (idézi: Culpeper 2011c: 21). Ugyanakkor – ahogyan arra már fentebb utaltunk – a diskurzív megközelítés hívei nem tudtak elszakadni a brown–levinsoni modell által örökül hagyott fogalomkészlettől, a teoretikusok erőfeszítése így elsősorban az udvariasság és az udvariatlanság arculatvédő tevékenységként való értelmezésének kritikájára, illetve a szerzőpáros koncepciójának meghaladására korlátozódott. Itt érdemes megjegyezni, hogy az udvariasság második hullámának megjelenése után számos kutató megkérdőjelezte az arculat és az udvariasság közötti egyértelmű kapcsolatot (lásd például: Bargiela-Chiappini 2003). Azt ugyan elismerték, hogy az arculat és az udvariasság egymással szorosan összekapcsolódó jelenségek, számos teoretikus azonban úgy vélte, az arculat és az arculatmunka működését nem lehet egyszerűen bevonni az udvariasság ernyője alá. A 2000-es évek tudományos munkáira visszatekintve azonban mégis megállapítható, hogy azok az elméleti törekvések emelkedtek ki a téma népszerűsége következtében rendkívül gyorsan gyarapodó szakirodalomból, amelyek elméletüket – a goffmani koncepcióhoz visszakanyarodva – az arculat fogalomra alapozták.

Ezek részletes ismertetése előtt azonban érdemes vázlatosan áttekinteni a második hullám teoretikusai által a brown–levinsoni koncepcióval szemben megfogalmazott kritikák főbb irányvonalait, amelyekből aztán az arculat köré javasolt új fogalomrendszer is értelmet nyer. A diskurzív hullám elméletalkotói szerint tehát Brown–Levinson modelljében kifogásolható, hogy:

1. Már a meghatározásaiból is kitűnik, hogy figyelmen kívül hagyja a laikusok felfogását az udvariasságról, és az udvarias, illetve az udvariasság fogalmak definiálása helyett egyszerűen az arculatelméletet teszi az udvariassági elmélet alapjául.
2. Egyetemesként van feltüntetve, tehát a szerzőpáros amellet érvelt, hogy koncepciójuk minden kultúrában megállja helyét (különösképpen az arculatra vonatkozó meglátásaik szempontjából).
3. Egy olyan pragmatikai modellen – Austin (1962) beszédaktus-elméletén – alapul, amely elfogult a beszélő és a nyelvi produkció irányába, figyelmen kívül hagyva az udvariasság megértésének kulcsfontosságú módjait.
4. A szerzőpárosnak nem sikerült megfogalmazni egy megfelelő koncepciót a kontextusra vonatkozóan, annak ellenére, hogy ez az udvariasság megértése szempontjából kulcsfontosságú lenne.
5. Az udvariatlanság jelenségét teljesen figyelmen kívül hagyták.

A kontextusról fentebb már bővebben is szót ejtettünk, a felsorolásból ugyanakkor az is kitűnik, hogy az udvariasság- és udvariatlanságkutatás második hulláma – az első hullámot jellemző beszélőközpontú perspektíva után – a befogadói percepciók elemzésére helyezte a hangsúlyt. A laikus udvariasság- és udvariatlanságértékelés elmulasztásának felismerése elsősorban Gino Eelen (2001) *Az udvariassági elmélet kritikája* című monográfiájára vezethető vissza, és noha ebben nincs egyetértés, de számos teoretikus ezt tekinti a második hullám kezdetét jelző mérföldkönek. Eelen rámutatott, hogy az udvariasság – és így az udvariatlanság – elsődleges és másodlagos típusokba sorolható: az előbbi alatt a laikus nyelvhasználók udvariasságértelmezését érti, míg utóbbiba annak elméleti, tehát a teoretikusok perspektívájából való felfogását sorolja (idézi: Kádár 2017:10). Ez az alapvető különbségtétel – amely alapjaiban megrengette az udvariasság- és udvariatlanságkutatás episztemológiai és módszertani bázisát – teljesen új lendületet adott a kutatásoknak, és különösen akkor vált fontossá, mikor az elemzés tárgyává már nem a kontextusából kiragadott, mesterséges példamondatokat tettek, hanem a kutatók hosszabb diskurzusrészleteket vettek górcső alá. A laikus nyelvhasználók udvariasságértelmezése (udvariasság1) és a teoretikusok másodrendű megállapításai (udvariasság2) mindenesetre arra ösztönözték az elméletalkotókat, hogy új technikai terminusokat vezessenek be annak érdekében, hogy megkülönböztessék saját – kutatói – meghatározásaikat és értelmezéseiket a köznap percepciótól (Cupeper 2011c).

Richard J. Watts (2003, 2005a) például a *helyénvaló viselkedés* (politic behaviour) kifejezést integrálta elméletébe a distinkció teoretikus – tehát nem a laikusok perspektívájából tárgyalandó jelenség – érzékeltetésére, míg Helen Spencer-Oatey a *kapcsolatkezelés* (rapport management) terminust részesíti előnyben az udvariasságról szóló tudományos diskurzusban. Elméleteikben közös, hogy az udvariasságot mindketten egy úgynevezett kapcsolati munka (relational work) valamilyen formájának tekintik, amelyet a beszédpartnerek együttesen konstruálnak az interakciók során, és mindketten az interperszonális kapcsolatokat helyezik a vizsgálatuk középpontjába ahelyett, hogy az udvariasságot végző vagy azt fogadó individuumra koncentrálnának. További érdekük, hogy elméleti kereteikben már az udvariatlanságnak is figyelmet szentelnek, elkerülve azt, hogy az offenzív viselkedést egyszerűen csak az udvariassággal szemben álló fogalomként definiálják. Christie (2007: 4) egyébként arra hívta fel a figyelmet, hogy a *Journal of Politeness Research: Language, Behaviour, Culture* legelső számában megjelenő öt tanulmányból három arra tett kísérletet, hogy az udvariasságot valamilyen módon a kapcsolati munka keretrendszerében, illetve annak formájaként értelmezze. A terminusnak a második hullámra gyakorolt hatását figyelembe véve, illetve a diskurzív megközelítést jellemző fogalom- és eszközkészlet bemutatásának, valamint a

szakirodalom rendszerezésének szándékával tehát a **2.2.1.1.**-ben és a **2.2.1.2.**-ben Watts és Spencer-Oatey modelljét ismertetjük részletesen.

2.2.1.1. Kapcsolati munka és helyénvaló viselkedés

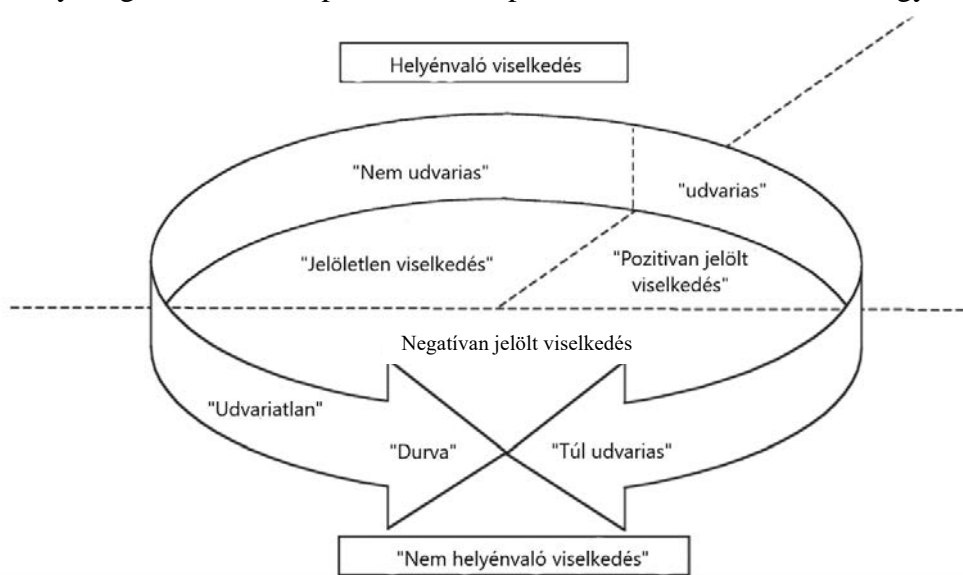
Watts (2003) – Eelen (2001) munkájának nyomán – az elsődleges udvariasságot olyan fogalomnak tekinti, amely megfelel annak a gyakorlatnak, ahogyan a társadalmi-kulturális csoportok tagjai érzékelik és beszélnek az udvarias viselkedésről. Más szavakkal: az udvariasság általános értelmezését foglalja magában. A másodlagos udvariasság azonban elméleti konstrukció, a társadalmi viselkedés és a nyelvhasználat elméletén belüli kifejezés, amelynek arra a diskurzív küzdelemre kell irányulnia, amelyben a laikusok értékelik és kommentálják az udvarias viselkedést. Az ugyanis nem vezet előre, ha a „társadalomtudósok kiemelik az udvariasság és udvartatlanság kifejezést a mindennapi diskurzusból, hogy aztán egy elméleti koncepciót sorakoztassanak mögé, és elnevezzék azt udvariasságelméletnek” (2003: 9).

Watts és szerzőtársa, Miriam Locher (2005) a kapcsolati munka (relational work) terminust állítják elméletük középpontjába. A munka itt elsősorban azokra az erőfeszítésekre utal, amelyeket a beszédpartnerek fektetnek a másokkal fenntartott kapcsolataikról szóló egyezkedésbe (negotiating), azaz a személyközi viszonyokról való egyezkedés színtere (2005a: 10, 2008: 78). A kapcsolati munkát nem lehet ki- vagy bekapcsolni, a kommunikáció résztvevői között állandóan jelen van. Locher (2004: 51) megjegyzi, az adott interakcióban való kapcsolat meghatározásának folyamatát arculatmunkának és kapcsolati munkának is nevezhetjük, a szerzőpáros azonban az utóbbi terminust részesíti előnyben, mivel abban benne foglaltatik, hogy az interakciónak legalább két résztvevője van (idézi: Culpeper 2011c: 22). Az arculat fogalma tehát Locher és Watts elméletében is megjelenik, a szerzőpáros azonban nem Brown és Levinson, hanem Goffman eredeti megfogalmazását követi (1967: 5), amelyet a beszédpartnerek együttesen konstruálnak az interakciók során. Hangsúlyozzák, hogy a kapcsolati munka nem feltétlenül a harmónia, az együttműködés vagy a társas egyensúly megteremtésére és fenntartására törekszik, hanem magában foglalja a nyelvi viselkedés teljes kontinuumát, egészen az udvartatlan, nyers, agresszív megnyilatkozásokig (Locher 2004: 51).

Wattsnak meggyőződése továbbá, hogy az agresszív, konfliktust kereső viselkedés nem tekinthető inherensen udvartatlan viselkedésnek, bizonyos társas interakciók ugyanis képesek szankcionálni vagy semlegesíteni a célpont arculatát fenyegető sértéseket. Amellett érvel, hogy adott viselkedési típusok elfogadottnak tekinthetők bizonyos helyzetekben, azaz nem okoznak sértést például családi vagy baráti körön belül. Egy parlamenti vita vagy egy katonai szolgálat

során tanúsított kompetitív viselkedés ráadásul a szituációnak megfelelően akár preferált is lehet, így ezen keretek között nem tekinthető inherensen udvariatlannak (gondoljunk a brit alsóház már-már hagyományosan heves vitáira; Locher–Watts 2005: 29). A fenti gondolatmenetből is kitűnik, hogy a diskurzív hullám teoretikusaira nagy hatást gyakorolt Eckert és McConnel-Ginet (1992) *gyakorlatközösség* fogalma, amely alatt olyan egyének csoportját értik, akik közös „beszédmódok, hiedelmek, értékek és hatalmi viszonyok” mentén szerveződő közös tevékenységek során jönnek létre, és ezáltal sajátos – más gyakorlatközösségekhez képest eltérő – nyelvi viselkedéskészlettel rendelkeznek (Mills: 2011a: 75–76, 2011b: 31–32). Egy adott szituációban előforduló viselkedés udvariassági vagy udvariatlansági fokának megítéléséhez tehát az adott gyakorlatközösségben vagy tevékenységtípusban²⁹ (lásd: Levinson 1992) érvényes társadalmi elvárások, normák és egyéb preferenciák helyénvalósága a mérvado az elemző szubjektív értékítéletei helyett. Watts és Locher elméletének logikája szerint tehát a beszédpartnerek a kapcsolati munka során az interakciós keret által meghatározott társadalmi elvárásokhoz viszonyítva minősítenek bizonyos megnyilatkozásokat helyénvalónak vagy oda nem illőnek.

Watts és Locher a kapcsolati munka teljes spektrumának megértéséhez egy diagramot kínál, amely megkísérli feltérképezni a beszédpartnerek közötti interakciós egyezkedést

1. ábra A kapcsolati munka diagramja Forrás: Locher–Watts 2005: 27

²⁹ Stephen Levinson fogalomkészletében már jóval korábban megjelent a gyakorlatközösség terminushoz nagyon hasonló *tevékenységtípus* (activity types) kifejezés, amely alatt a teoretikus az adott megnyilatkozást körülvevő kontextuális tudást érti. Érvelése szerint az adott tevékenységtípusok segítenek a beszédpartnernek meghatározni, hogy azt, amit valaki mond, hogyan kell az adott kontextusban értelmezni, vagyis hogy milyen következtetések vonhatók le az elhangzottakból (1992: 97; idézi: Culpeper 2005: 65).

(Locher–Watts 2005: 12; Locher 2004: 90). Ahogyan az az **1. ábrán** látható, a helyénvaló viselkedés Locher és Watts (2005) felfogásában a társadalmilag elfogadott viselkedést jeleníti meg, amelynek csupán egy része tekinthető jelölt udvarias viselkedésnek. Ahogyan Watts egy korábbi munkájában fogalmaz, a helyénvaló viselkedés olyan nyelvi viselkedést takar, amelyet az adott szituáció társadalmi korlátai között a résztvevők megfelelőnek érznek, azaz a megnyilvánulás „észrevétlen”, így jelöletlen marad (2003: 19). Watts példájánál maradva, ha egy ismerősünknel vendégségben járunk, és megkérdezi tőlünk, innánk-e még egy kis kávé, akkor az arra adott „Igen, köszönöm!” válasz teljes egészében megfelel a kontextus normáinak – a második hullám fogalomkészlete ezt nevezi jelöletlen viselkedésnek, tekintve, hogy nem múlja se felül, se alul az adott kontextus elvárásait. A szerzőpáros szerint azonban problémás lenne az udvariasság ernyője alá bevonni az effajta jelöletlen megnyilvánulásokat, ezért Locher és Watts inkább azokat a nyelvi viselkedéseket tekinti annak, amelyek pozitívan túllépik az adott helyzetben elvárt magatartást.

Az előbbi példára visszatérve, ha a minket kávéval kínáló ismerősünknek azt a választ adjuk, hogy „Igen, hálásan köszönöm, nagyra értékelem figyelmességedet!”, akkor az már túlmegy a szituációban elvárt viselkedésen, azaz bizonyosan nem marad jelöletlen, észrevétlen. Egy adott megnyilatkozást tehát annak tükrében tekinthetünk udvariasnak vagy éppen udvariatlannak, hogy az a helyénvaló (jelöletlen) viselkedés spektrumának pozitív vagy negatív vége felé irányul-e: érdemes tehát mind az udvariasságot, mind az udvariatlanságot társadalmilag jelölt viselkedésként kezelni, és azokat a minden interakcióban eredendően jelen lévő arculatmunka, vagy inkább kapcsolati munka részeként értelmezni. Az adott (nyelvi) viselkedés megítélése természetesen minden esetben a beszédpartner – és nem a teoretikus – értékelésétől, illetve a beszédpartnerek által közösen konstruált valóságtól, a személyközi viszonyoktól függ, az udvariasság és az udvariatlanság tehát csupán egy lehetséges megvalósulása a kommunikációban zajló kapcsolati munkának, amelyet nem önmagában, hanem az interperszonális kapcsolatok viszonyában érdemes vizsgálni.

Mivel a diskurzív megközelítés hívei igyekeztek szakítani azzal a prediktív elméletekkel jellemző hagyománnyal, amely kizárólag nyelvi megnyilatkozásokat helyezett a vizsgálatok középpontjába, Locher és Watts modelljének a diplomácia kontextusában való értelmezéséhez egy olyan példát idézünk fel, amelyben a jelölt viselkedés segíti az udvariasság és udvariatlanság társadalmi cselekvésként való értelmezését. Ehhez pedig kiváló alapot nyújt Justin Trudeau kanadai miniszterelnök 2018 február végére időzített egyhetes indiai látogatása, amelyet a világ vezető sajtóorgánumai a kulturális szabályokat sértő, a helyiek maguknak vallott értékeit nevetség tárgyává tevő, diplomáciailag rendkívül veszteséges „divatshow-ként”

jellemeztek.³⁰ A politikus látogatásának eredeti célja ugyanis az lett volna, hogy országa bilaterális kapcsolatait az eddiginél jobban pozícionálja az elsősorban a kínai, amerikai és európai piacokra nyitott dél-ázsiai államban, azonban a vizit gazdasági és politikai vonulata minimális figyelmet sem kapott, ehelyett inkább Trudeau-nak és családjának a bollywoodi sztárokat is megszégyenítő ruhakölteményeivel foglalkozott a világsajtó. A *News Indian Times* című – angol nyelvű – helyi lap például terjedelmes elemzéseket közölt arról³¹, milyen kulturális kódokat sértett meg Trudeau a többségében hindu vallási háttérű országban, ahol az öltözködés a nyugati kultúrában ismert módnál sokkal fontosabb kifejezőeszköze az identitásnak és a társadalmi hovatartozásnak. Legtöbben azt kifogásolták, hogy a Trudeau-család valójában olyan kosztümökbe bújt, amelyeket az indiaiak egyáltalán nem viselnek a hétköznapiokban, legfeljebb a filmvászonon vagy díszes esküvőkön, de semmiképpen nem elfogadható öltözékek egy olyan politikus részéről, aki – egy másik ország miniszterelnökeként – hivatalos látogatásra érkezett Indiába. Amit tehát a Trudeau-család – és tanácsadói – udvarias gesztusnak szántak, azt India- és világszerte a szerzőpáros által túl udvariasként (overpolite) nevezett kategóriának megfelelően értelmezték, amelyet Locher és Watts nem helyénvaló viselkedésként ír le. Ebben az esetben – a kanadai miniszterelnök egyéb cselekedeteiből és a diplomáciai vizit eredeti szándékából kiindulva – talán nem belemagyarázás azt állítani, hogy Trudeau-nak és családjának egyáltalán nem állt szándékában megsérteni az indiai társadalmi és kulturális normákat, illetve az indiaiak által maguknak vallott értékeket (lásd később: nemzetarculat fogalma), a bollywoodi sztárokat is megszégyenítő kosztümökkel ugyanakkor nyilvánvalóan jócskán túlléptek a helyénvaló viselkedés spektrumában jelöletlenül hagyható viselkedési elvárásokon.

Míg tehát egyes kutatók (vö. Fraser 1990; Meier 1995) az udvariasságra egyszerűen egy az adott szituációban megjelenő megfelelő (helyénvaló) viselkedésként tekintettek, Watts és Locher felismerése, miszerint az egyének gyakran többet tesznek annál, mint ami az adott körülmények között elvárható lenne, fontos hozzájárulás volt a második hullámban megjelenő, a fogalom árnyalására törekvő kísérletek között. Érvelésük szerint tehát az tekinthető udvariasságnak, amikor az egyik beszédpartner több erőfeszítést tesz a másokkal fenntartott kapcsolatairól szóló egyezkedésbe, mint amennyi a társadalmi normák és elvárások ismeretében jelöletlenül maradhatna. Trudeau példája ugyanakkor jól érzékelteti, hogy a

³⁰ Forrás: <https://www.magyaridok.hu/kulfold/megkopni-latszik-trudeau-mesterseges-sarmja-2835291/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

³¹ <http://www.newsindiatimes.com/why-india-is-being-really-rude-to-justin-trudeau/> (utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

túlzásba vitt udvariasság hamar nem megfelelő viselkedésként interpretálódhat. A szerzőpáros modellje azonban szintén nem maradt kritika nélkül: az egyik legtöbbet felhozott vád velük szemben az, hogy erős vonalat húznak a helyénvaló viselkedés és az udvariasság között, nézetük szerint tehát egy adott viselkedés vagy az egyik, vagy a másik kategóriába sorolható (Culpeper 2011c: 23). Ez azonban a valóságban aligha van így, feltételezhetően ugyanis a befogadók részéről létezik egy percepció skála, amely különbséget tesz az adott helyzetben viszonylag normálisként (jelöletlenként) definiálható viselkedés és a „kreatívabb” megoldások között. Trudeau példája ráadásul ráirányítja a figyelmet a jelenség kultúrspecifikusságára is, a kanadai miniszterelnöknek ugyanis nem ez volt az első – de valószínűleg ez lett az utolsó – esete, amikor népviseletbe bújt (például a kanadai őslakos indiánok népviseletét is többször magára öltötte), mégis ez váltott ki először negatív indulatokat a globális közösségből, és tett helyrehozhatatlan károkat az imázsában (vö. az arculat fogalmával). A közösségi médiában egyébként számos pártfogója is akadt a miniszterelnöknek, akik szerint semmi probléma nem volt azzal, hogy Trudeau így próbálta kifejezni tiszteletét az indiai kultúra felé, az azonban megállapítható, hogy a többség – főleg Indiában – sértésként interpretálta a próbálkozást. Annak ellenére történt ez így, hogy a kanadai kormányfőnek egyébként – éppen a nyitottsága miatt – világszerte rendkívül nagy rajongótábora van, tehát még a politikai elemzőket is meglepte a sikertelen PR-akció által kiváltott indulatok mértéke. Érdekes adalék, hogy 2016 áprilisában Katalin Cambridge-i hercegnő és férje, Vilmos herceg indiai látogatásuk során indiai motívumokkal ellátott, indiai tervezők által készített ruhát viseltek, aminek a fogadtatása rendkívül pozitív volt³².

Locher és Watts modelljük felállításakor ugyanakkor nem szenteltek különösebb figyelmet az udvariasság és udvartatlanság kultúraközi értelmezésének, elméletük inkább csupán arra enged következtetni, hogy a helyénvaló viselkedés fogalmába nyilvánvalóan kultúránként eltérő attribútumok tartoznak bele. A második hullám egyik legtöbbet idézett szerzője, Helen Spencer-Oatey (2002, 2005, 2007, 2008) azonban éppen a kultúrák közötti összehasonlítást is lehetővé tevő koncepciót dolgozott ki, amely – ahogyan a 2.2.1.2.-ben látni fogjuk – kiváló deskriptív keretet biztosít az eltérő kulturális, társadalmi háttérű beszédpartnerek közötti kommunikáció vizsgálatához.

³² <https://www.vanityfair.com/style/photos/2016/04/kate-middleton-india-tour-fashion-photos> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

2.2.1.2. A kapcsolatkezelési modell

Helen Spencer-Oatey (2002) szociálpszichológiai és kommunikációelméleti alapokra épülő elmélete szintén a brown–levinsoni modellel szembeni kritikus elégedetlenségben gyökerezik, különösképpen a szerzőpárosnak a kultúrák közötti, univerzalitást feltételező állításaira vonatkozóan. Spencer-Oatey így a goffmani definícióból indul ki, és – elfogadva Matsumoto (1988: 405) érvelését – teljes egészében elutasítja Brown és Levinson közelítő arcukat – távolító arcukat különbségtételét, mivel az figyelmen kívül hagyja a goffmani fogalom interperszonális vagy szociális jellegét, másfelől pedig túlhangsúlyozza az egyéni autonómiát (2008: 13). Bár Spencer-Oatey modelljének kulcsfontosságú része az arcukat fogalma, az arcukatkezelés helyett azért a kapcsolatkezelés (rapport menedzsment) terminust részesíti előnyben, mert az előbbi egy túlságosan individuális aspektusra korlátozódna arra vonatkozóan, hogy hogyan használják az emberek a nyelvet szociális kapcsolataik konstruálásához, fenntartásához és/vagy fenyegetéséhez. Az utóbbi kifejezés azonban egy szélesebb perspektívát felölelve – az emberek közötti harmónia–diszharmónia kezelésén túl – három fő, egymással szoros kapcsolatban álló összetevőt foglal magában (2008: 12–15):

1. az arcukatkezelést;
2. a szociális jogok és kötelezettségek kezelését, amelyek szerint az emberek adott kontextusban elvárják másoktól bizonyos dolgok megtételét vagy éppen meg nem tételét, ezen elvárások alapját pedig a szociális normákban rejlő konvenciók, illetve a mindennapi tapasztalatok adják;
3. az interakciós célok irányítását.

Spencer-Oatey kapcsolatkezelési modellje szerint tehát a társas interakciók sikere vagy kudarca három tényező függvénye: az arcukat érzékenysége, a beszédpartnerek viselkedési elvárásai, illetőleg azok interakciós céljai ugyanis egyaránt „egyeztetésre szorulnak” a személyközi kommunikáció során. Az arcukat szerinte a személyes/kapcsolati/szociális értékekkel van összefüggésben, és magában foglalja „az egyén mások általi elismerését, az emberi méltóságot, a becsületet, a jó hírnevet, az egyén képességeit, és így tovább” (2008: 13; Culpeper 2011a: 39). A viselkedési elvárások azon alapulnak, hogy az interakcióban részt vevő egyének az adott szituációban milyen viselkedést értékelnek megfelelőnek a szociális normák és konvenciók alapján (vö. helyénvaló viselkedés). Az arcukatkezelés mellett tehát Spencer-Oatey (2008) a – goffmani társadalmi függőséget követve – szociális jogok és kötelezettségek kezeléséről is beszél, amelyek a társadalmi elvárásokkal szoros összefüggésben tükrözik az emberek igazságosságról, megfontoltságról és egy adott viselkedés szituációban való megfelelőségéről

alkotott véleményét (2008: 15–16). Ha például egy fiatal egyetemista egy zsúfolt buszon átadja ülőhelyét a mellette álló idős hölgynek, ez a szociális jogok és kötelezettségek alapján mindenképp helyénvaló cselekedetnek bizonyul, de ha egy értékesítőként dolgozó közeli barátunk megpróbál minket termékének megvásárlására „kényszeríteni” – ráadásul a baráti jó viszonyra hivatkozva –, akkor kellemetlen helyzetbe hoz minket egyéni szabadságunk korlátozásával. Végül pedig Spencer-Oatey (2008) szerint jelentősen befolyásolhatja a beszédpartnerek kapcsolatfelfogását, hogy milyen céloktól vezérelten lépnek interakcióba egymással – függetlenül attól, hogy azokat relációs vagy tranzakciós szándékok vezérlik-e –, hiszen ezek elérésének bármilyen sikertelensége bosszúsághoz vagy frusztrációhoz vezethet (2008: 17). Például, ha egy üzleti megbeszélésen a férfi tárgyalópartner udvarlási (relációs) szándékkal közeledik női kollégájához, utóbbi egyértelmű távolságtartása frusztrációt okozhat a kezdeményező félnél (ahogy a férfi közeledése is a nő esetében), azonban ha a férfi egy rendkívül kedvező üzleti lehetőség (tranzakciós) felajánlásának céljával „érkezik” az üzleti szituációba, akkor mindkét fél pozitív kapcsolatként értékelné a tárgyalás sikerességét. Spencer-Oatey öt kategóriából felépülő modellje a fentiek alapján a következő:

1. *Minőségi arculat (quality face)*: azon alapvető igényünk, hogy mások az általunk pozitívnak vélt tulajdonságaink alapján ítéljenek meg minket, például a személyes kompetenciáink, magabiztosságunk vagy külső megjelenésünk által.
2. *Szociális identitás arculat (social identity face)*: azokat az igényeinket foglalja magában, miszerint elvárjuk, hogy más emberek elismerjék és betartsák szociális helyzetünket vagy szerepünket, például: tiszteletben tartásuk származásunkat, továbbá egy adott szituációban – a helyzetnek megfelelően – csoportvezetőként, vásárlóként vagy épp közeli barátként kezeljenek bennünket
3. *Kapcsolati arculat (relational face)*: a résztvevők közötti kapcsolatot (pl. távolság–közelség, egyenlőség–egyenlőtlenség, a szereppel járó jogok és kötelezettségek) és azon eljárásmodokat foglalja magában, amelyekkel ezt a kapcsolatot fenntartják vagy egyeztetik egymás között. Szociálpszichológiai terminológiával tehát a kapcsolati arculat azt tükrözi, hogy egy adott személy kicsoda a szignifikáns másokhoz viszonyítva.
4. *Méltányossági jogok (equity rights)*: azon alapvető meggyőződésünk, hogy jogunk van mások részéről a figyelemességhez és tisztességes bánásmódhoz, vagyis ne éljenek vissza indokolatlanul a jóságunkkal, ne parancsolgassanak nekünk méltánytalan módon, és ne kérjenek minket olyan dolgokra, amelyeket nem nekünk kellene megtenni, tehát

ne használjanak ki minket mindazért, ami szerintünk jár nekünk (idézi: Culpeper 2011a: 40).

5. *Társulási jogok (association rights)*: azon alapvető meggyőződésünk, hogy jogunk van a másokkal való társulásra, kapcsolatunk pedig a másik fél részéről is ugyanolyan, mint amelyet mi folytatunk vele, vagyis a társas bevonódás, az empátia és a tisztelet mértéke összhangban van az interakcióban részt vevők között (idézi: Culpeper 2011a: 41).

Amíg tehát Spencer-Oatey minőségi arculat fogalma egy individuális (belső) vagy személyes önértékelésen alapuló aspektust foglal magába, addig a szociális identitás arculatot egy személy csoporton belüli identitásával, vagyis a nyilvános énképével hozza összefüggésbe. A kapcsolati arculat – a szociális identitás arculathoz hasonlóan – szintén a társadalmi szerepekkel együtt járó társas viszonyokkal van összefüggésben, azonban e kategória alatt Spencer-Oatey az olyan személyekkel való kapcsolatkezelést érti, amely az egyének közötti egyedi viszonyokat irányítja. Tehát amíg a szociális identitás arculat esetében a kapcsolatkezelés során szóban forgó identitások nem feltétlenül ismertek vagy jelentősek a felek számára, addig a kapcsolati arculat esetében egy beazonosítható szignifikáns másikkal (pl. családtag, barát, példakép) van dolgunk (Chen 2006: 160; idézi: Culpeper 2011a: 30).

A fentiek alapján tehát látható, hogy az arculat támadása mellett a társadalmi normák és konvenciók figyelmen kívül hagyása is közvetíthet offenzív üzenetet a beszédpartner felé. A két dimenzió ráadásul szorosan össze is kapcsolódhat, hiszen – a fenti példára visszatérve – az értékesítő barát nem csupán a méltányossági jogunkat sérti a termék megvásárlásának erőltetésével, hanem azt az érzetet is kelti, hogy barátként nem értékeli minket a megfelelő módon (szociális identitás arculat). A kurrens szakirodalom szerint az udvariatlanság fokának megítélése szempontjából tehát legalább annyira fontos a társadalmi (kulturális) normák figyelembevétele, mint az érzékeny arculat többretegűségének felismerése, illetőleg annak kulturális függősége. Ez a keret Watts és Locher (2005) modelljénél sokkal kézzelfoghatóbb magyarázatot ad a kanadai miniszterelnöknek a **2.2.1.1.**-ben tárgyalt példájára. Justin Trudeau és családja ugyanis az indiai filmvásznon vagy a díszes – a legvagyonosabb kasztokat jellemző – esküvőkön előforduló kosztümöket öltötte magára: a feltételezhető szándék az indiai kultúra felé kifejezett tisztelet, illetve az elfogadás, megértés, „beleolvadás” volt, csak hogy az indiai társadalom túlnyomó többsége számára – a Trudeau-család által ismeretlen, ámde a viseletük által magukra aggatott – szimbólumok és reprezentatív értékek elérhetetlenek. A kanadai miniszterelnök így a félresikerült akcióval nem a feltételezhetően szándékolt összetartozást fejezte ki, hanem az egyébként társadalmilag és vallásilag egyaránt rendkívül megosztott indiai kultúrának a méhkasába lépve milliók szociális identitását sértette meg. Ahogyan a

Times of India fogalmazott angol nyelvű vezércikkében: „A totális katasztrófa az egyik legudvariasabb (sic!) kifejezés, amellyel Justin Trudeau-nak az indiai hivatalos látogatását eddig nevezték, mivel eddig nem sok hivatalos ügyet sikerült nyélbe ütnie, a bizonyos csoportoktól érkező támogatás elmaradása mellett ráadásul a legsúlyosabb diplomáciai elutasítás, amit regisztrálhatunk, hogy még Narendra Modi is megtagadta tőle az ölelést”³³. A publicista itt elsősorban arra utalt, hogy a közösségi médiában rendkívül aktív indiai miniszterelnök rendszerint ölelkezős, az országok közötti jóbaráti viszonyt kifejező imázsvideókkal szokta üdvözölni egy másik ország első emberét, Trudeau esetében azonban nemcsak, hogy elmaradt az ölelkezés, de Modi csupán a kanadai miniszterelnök egyhetes útjának végén volt hajlandó fogadni a diplomáciai kapcsolatok ápolásának okán Indiába látogató Trudeau-t. A példa egyébként azt is jól mutatja, ahogy a Spencer-Oatey által a kapcsolati arculathoz sorolt értékek sérülnek a szituációban, Trudeau ugyanis a leggazdagabb kasztok ünneplőjét magára és családjára öltve nem csupán az egyenlőség–egyenlőtlenség kritériumait hagyta figyelmen kívül, de ezzel párhuzamosan a szerepével járó jogokat és kötelezettségeket is megsértette, egy szuverén nemzetállam kormányfőjeként ugyanis a viselkedése akkor maradhatott volna jelöletlen, ha egyszerűen a diplomácia kontextusában elvárt és megszokott öltözetet, tehát öltönyt viselt volna.

Spencer-Oatey (2008: 17) az interakciós célokkal kapcsolatban a következőképpen fogalmaz: az embereknek, bár nem mindig, de gyakran vannak céljaik, amikor másokkal interakcióba lépnek. Ahogyan arra fentebb már utaltunk, ezek a célok (goals) lehetnek kapcsolati (relational) vagy tranzakciós (transactional), tehát feladatorientált jellegűek. Ezek a szükségletek (wants) jelentősen befolyásolhatják a beszédpartnerek kapcsolatról alkotott felfogását, mivel a szükségletek kielégülésének be nem teljesülése frusztrációt vagy bosszankodást okozhat. Ez az érvelés egyúttal magyarázat lehet arra, hogy a máskor a külföldi vezetőkkel szeretettel pózoló Narendra Modi miért nem akarta ugyanezt megtenni Trudeau-val, aki bár tranzakciós célokkal érkezett az interakcióba, de azt maga alá temették a kapcsolati próbálkozások. Vegyük észre, hogy Spencer-Oatey a célokat és szükségleteket elválasztja az arculattól: a teoretikus jelentős erőfeszítést szentel annak kidolgozására, hogy a modellje központjában álló három elem – tehát az arculat, a jogok és a célok – hogyan kapcsolódnak a pragmatikai, nyelvi és a kontextuális (tehát nem nyelvi) változókhoz. Nézete szerint tehát a beszédpartnerek által a szociális kapcsolataik konstruálásához, fenntartásához és/vagy

³³ <https://timesofindia.indiatimes.com/city/delhi/dear-mr-trudeau-how-not-to-turn-fashion-diplomacy-into-a-fashion-disaster/articleshow/63031177.cms> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

fenyegetéséhez használt kapcsolatkezelés az alábbi négy orientáció mentén csoportosítható (2008: 32):

1. *kapcsolaterősítő orientáció (rapport enhancement orientation)*: a beszélgetőpartnerek közötti harmonikus kapcsolatok megerősítésének vagy erősítésének vágya;
2. *kapcsolatfenntartó orientáció (rapport maintenance orientation)*: a beszédpartnerek közötti harmonikus kapcsolatok fenntartásának vagy védelmének vágya;
3. *kapcsolatelhanyagoló orientáció (rapport neglect orientation)*: az érdeklődés hiánya a beszédpartnerek közötti kapcsolatok minőségében (valószínűleg az önfókusz előtérbe kerülése miatt);
4. *kapcsolatkihívás orientáció (rapport challenge orientation)*: arra irányuló vágy, hogy kihívás elé állítsa vagy gyengítse a beszédpartnerek közötti harmonikus kapcsolatot.

Az 1. orientáció egybeesést mutat Leechnél (1983) azon cselekedetekkel (acts), amelyek egyszerűen a barátság erősítése érdekében fokozzák az udvariasságot. A 2. pontban jelölt kapcsolatfenntartó orientáció hasonlóságot mutat watts-locheri (2005) helyénvaló viselkedéssel, de akár irányulhat a kapcsolatok helyreállítására is egy fenyegető magatartásra adott válaszreakcióként. A 3. orientáció figyelembe veszi a **3.1.1.2.**-ben már részletezett, Brown és Levinson (1987) által bald on record udvariasságnak nevezett, vagyis „mikrofonba pórén” arculatfenyegetés-típust, a 4. orientáció pedig már számításba vesz egy, az adott szituációban megjelenő udvartatlanságot is, feltételezve, hogy a kompetitív viselkedés bizonyos szituációk, illetve gyakorlatközösségek velejárója. Azonban egyúttal azt is érdemes megjegyezni, hogy Spencer-Oatey egyáltalán nem tesz kísérletet az udvarias vagy az udvartatlan fogalom definiálására, egyszerűen csupán egy másodlagos, tehát a teoretikus perspektíváját tükröző keretet vázol az interperszonális kapcsolatok működésére vonatkozóan, szándékosan kerülve az első hullámot jellemző tudományos terminusokat.

A fentiek alapján megállapítható tehát, hogy mind Locher és Watts (2005), mind pedig Spencer-Oatey törekedett a beszédpartnerek által együttesen konstruált interakcióra összpontosítani az udvariasságot vagy az udvartatlanságot tanúsító, illetve azt fogadó individuum helyett. Az interperszonális kapcsolatok középpontba helyezése és az eszményi, harmonikus interakció piedesztálra emelésének mellőzése egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy – már a kontextuális tényezőkkel is számolva – modelljeik a prediktív elméleteknél jóval átfogóbb képet tudnak adni a társas kapcsolatokban végbemenő jelenségekről. A teoretikusok koncepcióiból ugyanakkor az is jól látszik, hogy bár már számot vetettek a hagyományos elméletek által figyelmen kívül hagyott offenzív viselkedéssel, sem a Locher–Watts szerzőpárosnak, sem pedig Spencer-Oatey-nak nem állt szándékában kísérletet tenni az

udvariatlanság definiálására. Modelljeik tulajdonképpen csak annyit állítanak, hogy bizonyos gyakorlatközösségekben – illetve ha az interakció célja azt megkívánja – a kompetitív viselkedés is része lehet a társalgásnak.

Az udvariasság- és udvariatlanságkutatás második hulláma a szociokulturális tényezők bevonásával, illetve a paradigmaháttér kitágításával mindenesetre úttörő változásokat hajtott végre a diszciplína szemléletmódját illetően, illetve – a brown–levinsoni kritikák farvizén – az udvariatlanság jelensége is felkeltette a teoretikusok érdeklődését, de vizsgálatának tárgyait mégis bizonytalanságban hagyta: miközben rámutatott a prediktív vagy hagyományos elméletek univerzalista célkitűzéseinek gyengeségeire, nem adott helyette alternatív keretet, amelynek segítségével az udvariasság és az udvariatlanság jelensége makroszinten értelmezhető lenne (Kádár 2017: 4). A résztvevők eltérő percepcióinak felismerése és az interakciókban konstruált jelentések fókuszba helyezése azt eredményezte, hogy a teoretikusok kizárólag az adott konkrét szituációban megjelenő sokféleséget emelték kutatásaik központjába ahelyett, hogy hosszú távú következtetéseket vontak volna le az adott helyzetben felmerülő interakciós kényszerekből. Kádár (2017) azonban amellett érvel, hogy bár a második hullám kulcsfontosságú rést tömött be a jelenségekre adott tudományos válaszokat illetően, az udvariasság kultúra- és szituációspezifikussága nem zárja ki az udvariasság és udvariatlanság makroszinten való értelmezését, egy olyan megközelítést javasol tehát, amely az udvariasság létrehozásának és értékelésének gyakorlatait kíséri meg rögzíteni (2017: 4).

2.3. Az udvariasság- és udvariatlanságkutatás harmadik hulláma

A „harmadik hullám” címkét még maguk a teoretikusok sem használják széles körben, mégis megállapítható, hogy a 2010-es években már számos kutató lépett fel azzal az igénnyel, hogy a brown–levinsoni hagyaték tisztázása és a szociokulturális perspektívaváltás után megkísérelje az udvariasságot és az udvariatlanságot jellemző egyetemes törvényszerűségek elméleti (másodlagos) megfogalmazását (Culpeper 2011b; Haugh 2007; Kádár 2017; Kádár–Haugh 2013). Teszik mindezt anélkül, hogy félredobnák vagy felülírnák az udvariasság és az udvariatlanság vizsgálatát célzó azon törekvéseket, amelyek az effajta társas viselkedéseket az adott interakcióban részt vevő beszédpartnerek által közösen konstruált társadalmi cselekvésként fogják fel. A kurrens udvariasság- és udvariatlanságkutatás ugyanakkor inkább lentől fölfelé építkezik, azaz továbbra sem veszíti szem elől a jelenségek létrehozásának (production) és értékelésének (evaluation) szabályszerűségeit: az interperszonális kommunikáció nagy adatállományokkal történő vizsgálata a harmadik hullámban is jelen van. Amellett érvelnek ugyanakkor, hogy a szituációban megjelenő egyedi előállítás és értékelés

nem jelenti azt, hogy az udvariasság- és udvariasságkutatás tárgya csak individualista viselkedés lehet, hiszen ezek a társadalmi jelenségek sokszor szervezeti és intézményi szinten is megtalálhatók (Harris 2003), ezek vizsgálatával pedig a kutatók betekintést nyerhetnek a hatalmi normákba és más olyan szociopragmatikai viselkedésbe, amelyek motiválják a szituatív interakciós viselkedéseket, következő lépésként pedig azokat a kulturális és társadalmi percepciókat, amelyek az ilyen normák működésének az alapját képezik (lásd: Schnurr–Marra–Holmes 2007; idézi: Kádár 2017: 18).

Először maga Culpeper (2011a) tett utalást arra, hogy míg az első hullám elsősorban pragmatikai szemléletű volt, a második hullámot pedig a szociokulturális fordulat uralta, addig a legújabb hullám képviselői az udvariasságot és az udvariatlanságot a beszédpartnerek között kinyilvánított attitűdként határozzák meg, és az Eelen (2001) által már az ezredforduló után a tudományos diskurzusba emelt értékelés folyamatát helyezik a tudományos vizsgálódás középpontjába. Azonos álláspontot képvisel *Kádár Zoltán Dániel* és *Michael Haugh* (2003) is, akik az udvariasság- és udvariatlanságértelmezések többféleségére hívják fel a figyelmet.

2.3.1. Az udvariatlanságkutatás térnyerése

A szakirodalom úttörőnek tekinti Jonathan Culpepernek (1996) a **2.1.3.**-ban vázolt udvariatlansági modelljét, amely bár – ahogyan arról szót ejtettünk – nem tudott kitörni a brown–levinsoni koncepció által hátrahagyott fogalomkészletből, mégis először tett kísérletet arra, hogy a pragmatika keretein belül koherens modellben értelmezze az offenzív jelenséget. A 2000-es évektől kezdve megszorodott az udvariatlanságra koncentráló írások száma (lásd például: Culpeper–Bousfield–Whichmann 2003; Culpeper 2005), Derek Bousfield pedig 2008-ban jelentette meg az első, teljes egészében az udvariatlanságnak szentelt monográfiáját. Ebben többek között kísérletet tett a jelenségnek a grice-i társalgási elméletben való értelmezésére, illetve összegezte a diskurzív hullámnak azon koncepcióit (lásd például Spencer-Oatey társadalmi jogokról és kötelezettségekről tett megállapításait), amelyekben belül értelmezhető az offenzív viselkedés. Ezt még ugyanebben az évben egy újabb tanulmánykötet követte (Bousfield–Locher szerk. 2008), amelyben az udvariatlanságnak már a hatalommal és a genderidentitással kapcsolatos interdependens viszonyát és a politikai diskurzusban betöltött fontos szerepét is tárgyalják. A kutatóknak ugyanakkor – feltételezhetően a vizsgált témák heterogenitása miatt – a fogalom tudományos meghatározását tekintve nem sikerült egy olyan közmegegyezéssel definiálni, amely mentén pontosan megragadható lenne, hogy a társas viselkedés mely elemeit értjük az udvariatlanság alatt (Locher–Bousfield 2008: 3). Tulajdonképpen még a jelenségre használt fogalom is vita tárgyát képezte a kutatók között,

ugyanis egyesek az udvariatlanság (impoliteness) terminus helyett inkább a gorombaság (rudeness) fogalmát részesítették előnyben (l. a Culpeper 2007 és Terkourafi 2007 közötti véleményeltérést; Culpeper 2011a: 58).

Ez persze nem azt jelenti, hogy ne lettek volna próbálkozások a fogalom definiálását illetően: arra ugyan 2011-ig kellett várni, hogy megjelenjen Jonathan Culpeper azon monográfiája, amelyben az udvariatlanságkutatás már önálló, tehát nem az udvariasságkutatás ellentétjeként számon tartott tudományterületként van jelen, értekezésében azonban számos, a második hullám által hátrahagyott definícióval érzékelteti, hogy melyek azok a fogalmak, amelyek szükségszerűen összekapcsolhatók az offenzív viselkedéssel. Noha Culpeper ezek közös gyengeségeit részletesen kifejtve végül kísérletet tesz az udvariatlanság értékelő attitűdként való megragadására, koncepciójának ismertetése előtt érdemes áttekinteni az általa összegyűjtött, az offenzív viselkedés definiálását célul kitűző meghatározásokat (2011a: 19–20).

1. Bousfield és Locher például a már említett könyvükben egyszerűen olyan viselkedésként definiálták az udvariatlanságot, amely arculatfenyegetőnek számít egy adott kontextusban (Locher–Bousfield 2008: 3).
2. Egy másik meghatározás szerint a gorombaság (rudeness) arculatfenyegető aktusként vagy annak egy részeként definiálható. Gorombának tekinthető például az olyan intonáció, amely az adott kontextusban megsérti az interakció szociálisan szankcionált normáját (Beebe 1995: 159).
3. Culpeper egy korábbi definíciója szerint az udvariatlanság az arculat támadására tervezett kommunikációs stratégia, amely társas konfliktushoz és diszharmóniához vezet (Culpeper et al. 2003: 1546).
4. Majd egy későbbi tanulmányában a következő meghatározást adja a jelenségre: udvariatlanság, ha (1) a beszélő szándékosan arculattámadást (face-attack) hajt végre, vagy ha (2) a hallgató szándékos arculattámadásnak érzékel és/vagy konstruál egy adott viselkedést, vagy az (1) és a (2) kombinációja (Culpeper 2005: 38).
5. Bousfield egy másik definíciója szerint az udvariatlanság szándékosan indokolatlan és támadó jellegű arculatfenyegető aktusokból áll, amelyek tudatosan vannak továbbítva: (1) enyhítés nélkül, olyan környezetben, ahol az enyhítés indokolt lenne, és/vagy (2) szándékos agresszióval, amely az arculatfenyegetés súlyosbításával, növelésével vagy maximalizálásával

valamilyen módon arra irányul, hogy növelje a fellépő arculatsérülést (Bousfield 2008: 72).

6. Terkourafi (2008: 70) szerint udvariatlanság akkor jelenik meg, amikor az adott kifejezés nem számít konvencionalizáltnak abban a kontextusban, amelyben megjelenik, fenyegeti a hallgató arculatát, de a hallgató nem tulajdonít arculatfenyegető szándékot a beszélőnek.
7. Kienpointer (2008) szerint a gorombaság egyfajta prototipikusan nem együttműködő vagy kompetitív kommunikációs viselkedés, amely az interakcióban résztvevő felek személyes kapcsolatát destabilizálja, a közös tiszteletlenség és ellenszenv olyan légkörét hozva létre vagy tartva fenn, ami elsődlegesen egocentrikus érdekeket szolgál.
8. Holmes meghatározása szerint a szóbeli udvariatlanság nyelvi viselkedés, amelyet a célpont saját arculatára vagy szociális identitására nézve fenyegetőnek vél, és amely megsérti a megfelelő viselkedés normáit, amelyek adott kontextusban, adott beszélők között fennállnak, akár szándékosan, akár nem (Holmes et al. 2008: 196).
9. A pszichológus Dailey (2007: 303) szerint kommunikatív agresszió lehet bármi olyan visszatérő üzenetkészlet, amelynek funkciója, hogy rontsa egy személy preferált önképét.
10. Végül pedig említésre méltó még egy szociológiai perspektíva is: Tedeschi és Felson (1994: 171) szerint a szociális bántalmazás magában foglalja a célszemélyek társadalmi identitásában esett kárt és a helyzetükből adódó hatalmuk/erejük csökkenését. A szociális bántalmazás létrejöhet inzultus, szemrehányás, szarkazmus és az udvariatlan viselkedés különböző formái által.

A fent említett definíciók sora nem teljes a Culpeper által felsoroltak közül, mégis elégségesnek mondható, hogy körvonalazódjanak azok az udvariatlanságot jellemző szempontok, amelyek mentén leírható a jelenség. Ebből a néhány definícióból is megállapítható, hogy az udvariatlanság meghatározásában még mindig kiemelt szerepet kap a Brown–Levinson szerzőpáros által az elméletükbe emelt arculat fogalom, amelynek támadása, fenyegetése vagy sértése minősül udvariatlan viselkedésnek, de Culpeper második definíciója vagy Holmes meghatározása alapján elég, ha a célpont érzi arculatára fenyegetőnek vagy támadónak az adott viselkedést.

Továbbá a fenti – nem feltétlenül pragmatikai – meghatározások alapján megállapítható, hogy az udvariatlanság definiálásában kulcsfogalomként szerepel még a szándék vagy a szándékosság is. Culpeper szándékosságra vonatkozó vizsgálatában összegzi: számos kutatás jutott arra az eredményre, hogy bizonyos viselkedésformákat sértőbbnek, rosszindulatúbbnak vagy immorálisabbnak tekintünk abban az esetben, ha a célpont szándékos cselekvésként értelmezi azt (Culpeper 2011a: 50). Azonban felhívja a figyelmet arra is, hogy a szándékosság rendkívül sokrétű, lépcsőzetes, számos összetevőből álló fogalom, amelyek közül egy adott szituációban nem mindegyik kap központi szerepet, így tehát a szándékosságot nem tekinthetjük az udvariatlanság alapvető alkotóelemének, inkább csak részint meghatározó komponense a társas viselkedésnek (Culpeper 2011a: 51–52). Culpeper következő példája kiválóan érzékelteti, hogy a szándéktalanul elkövetett udvariatlanság is előidézhét komoly sértést a befogadó szemszögéből: egy amerikai egyetem rektora próbál szóba elegyedni a mellette ülő nővel egy klasszikus zenei koncert szünetében, ezért megkérdezi a hölgytől, hogy „Mikorra várja?”, amire rövid szünet után a nő a következő választ adja: „Nem vagyok terhes” (Culpeper 2011: 51). Ebben a szituációban nyilvánvaló, hogy a férfi nem sértő szándékkal próbált beszélgetést kezdeményezni a mellette helyet foglaló hölgygel, utóbbi viszont joggal érezheti sértőnek a férfi azon feltevését, miszerint állapotosnak vélte, a kellemetlen szituáció végeredménye pedig azt sugallja a nő felé, hogy a férfi túlsúlyosnak tartja. Emlékszünk még Justin Trudeau esetére? A szándékosság a kanadai miniszterelnök indiai látogatása alatt „elkövetett” sértésénél aligha feltételezhető, ugyanakkor Beebe és Holmes definíciója egyaránt központi szerepet tulajdonít a szociális normáknak vagy a kontextusnak, illetve a kontextussal kapcsolatos elvárásoknak is. A meghatározások között akad olyan is, amely – legalábbis impliciten – érzelmi aspektusokat hangsúlyoz. Culpeper (2011b: 21) ezekből kiindulva megállapítja: az udvariatlanság minden esetben tartalmaz érzelmi következményeket a célpont (befogadó) számára, ezért az offenzív viselkedés definiálására vállalkozó minden meghatározásnak központi eleme kell, hogy legyen.

A teoretikus monográfiájában részletesen tárgyalja azokat az eseteket is, amelyek nem az udvariatlanság tárgykörébe tartoznak: így nem tekinthető udvariatlan cselekvésnek az ugratás, hiszen ahogy már Leech (1983) is utalt rá, ez a cselekvés a „partnerrel való összetartozás” kifejezésére szolgál (Nemesi 2011a: 73). Célszerű tehát elválasztani az „ugrató udvariatlanságot a tiszta udvariatlanságtól”, előbbi ugyanis legtöbbször a felszínen marad, mivel az azt megjelenítő szövegkörnyezetben nem igazságként van értelmezve (Culpeper 2005: 37). Nem minősül továbbá udvariatlannak a már említett, Brown és Levinson (1987) által „mikrofonba pörén”-nek nevezett arculatfenyegetés sem.

Culpeper (2011a) végül a fenti definíciókban megjelenő kulcsfogalmak (tehát az arculat, a társadalmi normák, a szándékosság és az érzelmek) figyelembevételével, illetve egymásba fésülésével tesz kísérletet egy elméleti modell felállítására az udvariatlanságra vonatkozóan. Ugyanakkor – ahogyan azt a következő fejezetben látni fogjuk – a tudáskeret-reprezentációra épülő kognitív tudományterületek táptalajául szolgáló sémaelméletet tekinti a kiinduló paradigmaháttérnek az udvariatlanság értelmezéséhez, ezzel pedig teljesen új perspektívába helyezi a társas viselkedés eddigi – (szocio)pragmatikai – megközelítésmódjait.

2.3.1.1. Az udvariatlanság mint értékelő attitűd

Az udvariatlanság gyakran összetűzésbe kerül a társas-társadalmi elvárásokkal. Az elvárások részben magyarázni tudják a beszédpartnerek adott helyzetben tapasztalt megfelelésérzetét, ami tulajdonképpen az udvariasság forrása. Az ilyen elvárásokat, illetve a megértés különböző aspektusait jól magyarázza a séma fogalma, amely köré Sir Frederic Charles Bartlett (1932), a kísérleti pszichológia egyik legismertebb úttörője épített először koherens – kognitív szemléletű – elméletet (Culpeper 2011a: 15). Bartlett abból a feltételezésből indult ki, hogy az egyének már meglévő sémákba, azaz mentális keretekbe illesztik be az új információkat, azaz a sémát a tudás új egységének fogta fel. A sémák tartalmazznak minden tudást, ami az egyén rendelkezésére áll: jól integrált tudáscsomagok a világról, az eseményekről és tevékenységekről, amelyek rendszerezik az eddig összegyűjtött tapasztalatokat (Eysenck–Keane 2010: 401). Azok az új információk pedig, amelyek nem építhetők be valamilyen módon a már az egyén rendelkezésére álló kognitív keretbe, torzításokat okoznak. A Bartlett nyomán kialakult kognitivisták sémaelmélet számos pszichológiai és nyelvészeti kutatás alapjait fektette le a tudáskeret-reprezentációra épülő tudományterületek, például a diskurzuselméletek terén, noha a különböző paradigmák eltérő fogalomkészlettel (vö. forгатókönyv, fogalmi keret) operálnak.

A séma tehát egy strukturált fogalomcsoport, amely tapasztalatokból származó, viszonylag általános információkat tartalmaz, és a hosszú távú memóriában tárolódik (Culpeper 2011a: 14). A beszédpartnerek, azaz az egyének megtapasztalása pedig mindig egyedi – nem meglepő tehát, hogy a sémák személyenként eltérők bizonyos mértékig. Bartlett meglátásai így ahhoz is nagyban hozzájárultak, hogy a társas-társadalmi megismeréssel foglalkozó tudományok felismerték az egyéni percepciókban megjelenő különbségeket. Culpeper amellet érvel, hogy az udvariatlanság megértéséhez fontos annak felismerése, hogy míg a beszédpartnerek számára rendelkezésre állnak egymással átfedésben lévő sémák (a kulturális tapasztalatok együttes megélése folytán), bizonyos megtapasztalások akár teljesen eltérő

tudáskereteket halmozhatnak fel. Ebből pedig egyenesen következik, hogy ugyanazt a viselkedést – nemcsak kultúrától, de a már meglévő sémáktól is függően – egy adott szituációban jelen lévő beszédpartnerek közül nem biztos, hogy mindenki udvariatlannak, vagy legalábbis ugyanolyan mértékben offenzívnek tartja (Culpeper 2011a: 15).

A tudásstruktúrák egyebek mellett tartalmazzák az értékelő hiedelmeket is, amelyek pedig biztosítják az ahhoz szükséges alapot, hogy a társadalom tagjai megállapítsák (inter)szubjektív pozíciójukat egy adott viselkedés felé, és ezáltal tovább gazdagítsák saját megértésüket (van Dijk 1987: 189; idézi: Culpeper 2011a: 15). Az ilyen jellegű kognitív struktúrákat nevezi a modernkori szövegtan egyik alapítójaként számon tartott Teun A. van Dijk attitűdsémáknak, amelyek érzelmi aspektusokkal hozhatók összefüggésbe. A holland teoretikus szerint az attitűdök általános, kontextus nélküli információkat tartalmaznak, és sematikus struktúrákba rendeződve a társadalmi memóriában lelhetők fel (1987: 189–193). A társadalmi memória van Dijk terminológiájában egy olyan címkét jelöl, amely hangsúlyozza azt a tényt, hogy a társadalmi csoportok adott mértékben osztoznak bizonyos társadalmi megértésekben. Érvelése szerint az effajta attitűdsémák különböznek az epizodikus emlékezetben tárolt személyes véleményektől, lehetséges ugyanakkor, hogy az egyén egy olyan gondolatot nyilvánítson ki, amely nem egyeztethető össze az attitűdjével. Van Dijk példájánál maradva, valakinek a tudásstruktúrájában rendelkezésére állhat az a sztereotípiája, hogy a „feketéek általában lusták”, azonban az énreprezentáció okán (vagyis abból adódóan, hogy az illető nem rasszista, illetve nem akar annak látszani) egy ezzel ellentétes véleményt képvisel. Az udvariassággal kapcsolatos kutatások tekintetében – a fentieket figyelembe véve – a fogalom attitűd mentén való szubjektív és értékelő megítélése meglehetősen elterjedt nézőpontnak számít az utóbbi években. Ruhi (2008: 305) szerint például az udvariasság a (nem)verbális aktusok opcionális metareprezentációja, amely mások szavainak, attitűdjeinek, meggyőződéseinek, hiteinek, tevékenységeinek, valamint kapcsolati és/vagy tranzakciós céljainak reprezentációjára vonatkozik (idézi: Culpeper 2011a: 22). Amellett érvel továbbá, hogy az udvariasság jobban megragadható az attitűdök mentén, mint nyelvészeti viselkedésként (Ruhi 2008: 290; idézi Culpeper 2011a: 23). Culpeper – az offenzív viselkedést hasonló módon megközelítve – a következő definíciót adja az udvariatlanság jelenségére (Culpeper 2011a: 23; 2011b: 59):

„Az udvariatlanság a társas szerveződéssel kapcsolatos elvárások, vágyak és/vagy hiedelmek által fenntartott negatív attitűd, amely adott kontextusban adott viselkedésre irányul. [...] a viselkedésformákat negatívnak tekintjük – és így udvariatlannak – ha azok ellentétesek azzal, amit elvárnánk, akarnánk és/vagy gondolnánk arra

vonatkozóan, hogy milyennek kellene lenniük. Ilyen viselkedésformáknak mindig van érzelmi következményük legalább az egyik résztvevőre nézve, azaz sértődést okoz(hat)nak. Számos tényező súlyosbíthatja, hogy mennyire tekintünk sértőnek egy udvariatlan viselkedésformát, pl. hogy világos-e számunkra, hogy adott viselkedés erősen szándékos-e, vagy sem”.

A fent idézett definícióból kitűnik, hogy az udvariatlanság értékelő attitűdként való meghatározása sokkal szélesebb – szociokognitív – perspektívába helyezi a célpontra irányuló negatív viselkedés értelmezését, mint a Brown–Levinson (1978, 1987) szerzőpárostól örökölt arculatfenyegetés fogalmi keretében mozgó korábbi meghatározások. A szerzőpáros modellje ugyanis a nyelven keresztül megvalósuló, „enyhítő kijelentéseket vagy valamilyen verbális kiigazítást” (udvariasságot) nem tartalmazó beszédaktusokat egyöntetűen „zátonyra futó kommunikációként” értékeli (Mills 2002: 78). Nyilvánvaló azonban, hogy egy offenzív megnyilatkozás is képes üzenetet közvetíteni a hallgató felé, vagyis nem tekinthető sikertelen kommunikációs aktusnak, továbbá az is egyértelmű, hogy az udvariasság/udvariatlanság nem csak a mondat szintjén van jelen. Például, ha egy lakótársunk a „Lennél olyan kedves, hogy ha időd engedi, leviszed a szemetet?” megnyilatkozást intézi hozzánk, a brown–levinsoni elmélet szerint udvariassággal járt el, hiszen a direkt kérést enyhítő kifejezésekkel tompította. Ha viszont ez már nem az első alkalom, hogy elhangzik a kérés az egyébként közvetlen baráti viszonyban lévő beszédpartnerek között, és a megnyilatkozást a kontextus normájától eltérő prozódia is kíséri, akkor a közlő éppen a beszédaktus enyhítésével teszi kikövetkeztethetővé a célpont számára az offenzív attitűdöt, amelyet a jelölt hangsúlyozás „leplez le” a hallgató előtt.

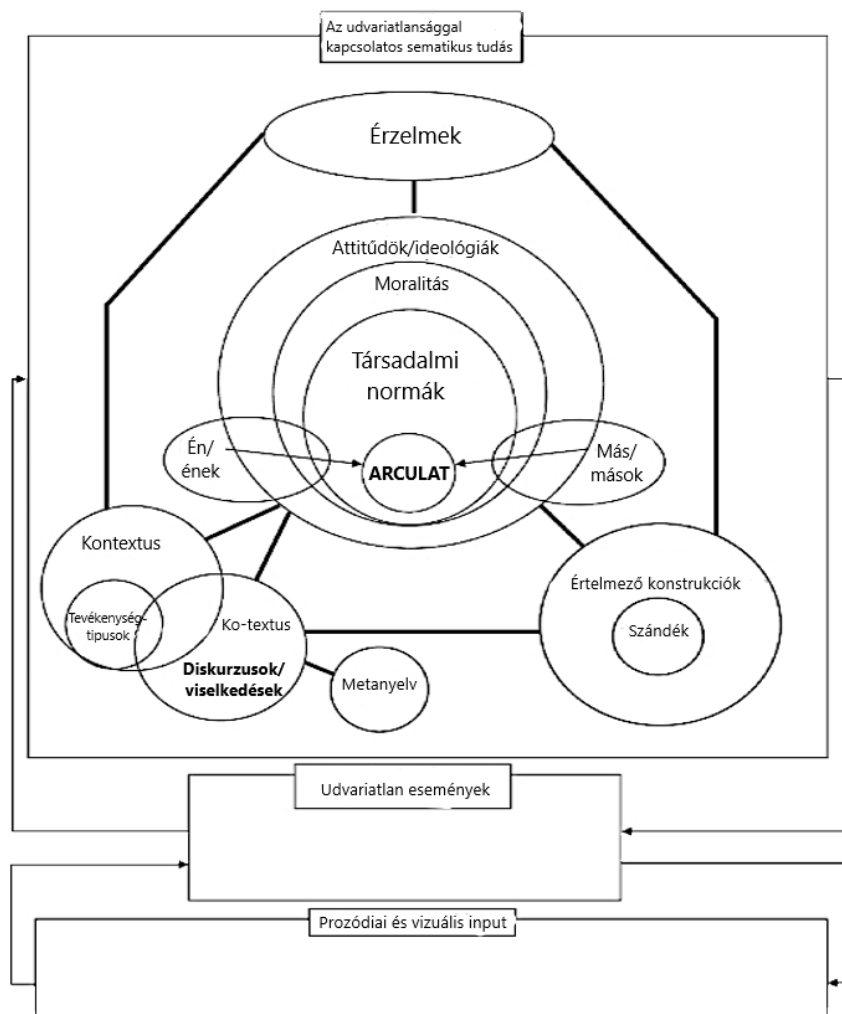
Noha definíciójában nem szerepel, Culpeper nem veti el teljesen az arculat fogalmát, sőt, jelentőségét nem csökkentve az általa felvázolt modell központjába ágyazza azt: szociokognitív megalapozottságú perspektíaváltása elsősorban az adott megnyilvánulás célpontjában végbemenő percepciós folyamatok felértékelésében érhető tetten. Felhívja ugyanis a figyelmet arra, hogy az udvariasság- és udvariatlanságkutatók – ahogyan az a fent felsorolt definíciókból is kitűnik – hajlamosak voltak alábecsülni annak jelentőségét, hogy mit tesz az, akinek az arculatát megtámadják vagy fenyegetik. Márpedig ez kulcsfontosságú eleme a folyamat mögött meghúzódó társas jelenségek feltérképezésének; nem véletlenül tartják a diskurzuselemzők is axiómaként számon azt, hogy egy megnyilatkozásra adott válasz képes igazán sokat felfedni abból, hogy hogyan is kell azt értelmezni (2011a: 45). Az Egyesült Királyságban például érdekes módon az antiszociális viselkedés jogi definíciója is a megnyilvánulás célpontja számára jelentkező körülmények körül forog, miszerint „magában foglalja, hogy valaki zaklatottság, ijedtség vagy szorongás miatt viselkedik az adott módon”

(Crime and Disorder Act 1998, 1.1.). Culpeper ezért szintén a goffmani definícióhoz kanyarodik vissza, miszerint a fogalom – mint ahogyan arról a **2.1.2.**-ben szót ejtettünk – nem csupán az általunk magunknak vallott pozitív értékeket foglalja magában, de a magunkról alkotott kép elsősorban attól függ, hogy mások hogyan vélekednek rólunk (vö. George Herbert Mead [1973] szimbolikus interakcionizmusával).

Az arculat azonban nem azonos az identitással, nem korlátozódik az énré (self), de magában foglalja mindazt, amivel az én azonosul, és mindazt, amiről az én feltételezi, hogy azzal azonosítják (Culpeper 2011a: 68). Culpeper modelljének úttörő jellege tehát elsősorban abban haladja meg a második hullám erőfeszítéseit, hogy az udvariatságra koncentrálna a jelenséget már nem csupán a diskurzív küzdelem erőterében „vergődő” beszédpartnerek által közösen konstruált interakciós tér függvényében próbálja értelmezni, hanem a brown–levinsoni modellen túllépve egy teljesen új paradigmaháttérbe ágyazza be az offenzív viselkedésről való gondolkodást. Emellett Culpeper kulcsszerepet tulajdonít az udvariatság interpretálása során felmerülő érzelmi aspektusoknak, amelyek a kontextussal, az ahhoz tartozó tevékenységtípussal (vö. gyakorlatközösség) és a – metanyelv által is szabályozott – diskurzussal éppúgy kölcsönhatásban vannak, mint az offenzív viselkedés célpontjának értelmező konstrukcióival. Van Dijk egyébként amellet érvel, hogy a társadalmi kontextus nem közvetlenül kapcsolódik a nyelvhez: azokat az elme köti össze. Az elme tehát egy szükségszerű ütközőzóna, mivel a szubjektivitás és a variabilitás egyaránt jellemzi, a mentális modellek ugyanakkor nem objektíven reprezentálják az egy adott eseményről szóló diskurzusokat: a nyelvhasználók inkább különbözőképpen értelmezik vagy konstruálják azokat, például az eltérő személyes célok, tudás (knowledge) vagy korábbi tapasztalatok függvényében (van Dijk 2008: 59–60).

Culpeper tehát van Dijk és Kintsch (1983) modelljét veszi alapul, amely – érvelése szerint – kiállta az idő próbáját, és számos empirikus kutatás bizonyítja, hogyan alkalmazható, például az előítéletek és a rasszizmus vizsgálatában (Culpeper 2011b: 66). A szerzőpáros koncepciójának középpontjában pedig a szituációs modell található, amely az eseményeknek, a tetteknek, a beszédpartnereknek és általánosságban annak a szövegnek a reprezentációja, amelyről az adott helyzetben szó van (van Dijk–Kintsch 1983: 11–12): a diskurzusból származó – akár vizuális, akár szupraszegmentális – új információk és a memóriában már meglévő régi információk (sémák) integrálódásából jön létre. A szöveg megértésének legfőbb módja ugyanis – van Dijk és Kintsch értelmezésében – egy szituációs modell megalkotásának képessége. Ha ugyanis nem tudunk elképzelni egy olyan szituációt, amelyben adott beszédpartnerek a szöveg által megjelölt tulajdonságokkal és viszonyokkal rendelkeznek, akkor magát a szöveget sem

vagyunk képesek megérteni. A szituációs modell tehát dinamikus, azaz a számítógéphez hasonlóan folyamatosan „frissül” az újonnan beérkező információk fényében, másrészt nem csupán egy pillanatképet ad az adott helyzetben felmerülő diskurzusról, de feltételezéseket is tartalmaz arra vonatkozóan, hogy adott körülmények között mit gondolhatnak mások (vö. a goffmani arculat fogalmával), és mi következhet be a következő pillanatban (2011a: 67).

2. ábra Az udvariatlanság megértésének kognitív modellje Forrás: (Culpeper 2011a: 68)

Ezek alapján tehát a 2. ábrán mindhárom nagy téglalap egy-egy fontos és jól beazonosítható elemet képvisel az udvariatlanság megértésének folyamatában, a nyilak pedig a modellben szereplő komponensek közötti kapcsolatot jelölik, sőt: azt is mutatják, hogy a megértés a fentről lefelé irányuló – a memóriában lévő ismeretek által meghatározott – folyamatok és az alulról felfelé irányuló folyamatok (az, amit látsz, befolyásolja azt, amit tudsz) kombinációja (2011a: 67). A szerző maga is elismeri, hogy az effajta kétdimenziós és statikus modellek számos veszélyt tartalmaznak, hiszen az élményeket párhuzamosan (multidimenzionálisan) feldolgozó

emberi elme aligha ragadható meg egy síkon. A diagram mindenesetre egy pillanatképet igyekszik bemutatni az egyén kogníciójáról: az attitűdök/ideológiák címkét Culpeper azért tartotta helyénvalónak, mivel az attitűdök egy része ideológiákhoz kapcsolódik. A körök és a négyzetek méretének különbözősége szerint nem hozható összefüggésbe a jelölt objektum jelentőségével, és a diagramnak az sem célja, hogy a létező összes koncepciót ábrázolja; mindössze az udvariatlanság megértéséhez szükséges kulcsfogalmaknak ad helyet a feltüntetett komponensek között meglévő dinamika jelölése nélkül. Az udvariatlanság megértését ábrázoló koncepció tehát leginkább csupán egy stratégiai modell, amelyben a befogadó aktív értelmező, aki a rendelkezésére álló szellemi erőforrásokat különböző mennyiségben és minőségben rendezi el a beszédpartner céljaitól, a rendelkezésre álló tudás mennyiségétől és a kontextustól függően.

A társas szerveződéssel kapcsolatos elvárások, vágyak és/vagy hiedelmek által fenntartott negatív attitűdnek, vagyis a culpeperi értelemben vett udvariatlanságnak tehát a célpontban előidézett érzelmeken keresztül érhető tetten az arculatra gyakorolt hatása. A goffmani értelemben vett szerepelvárások fenyegetéséről, illetve a társas énkép sérülékenységből fakadó szenzitivitásáról már a kanadai szociológus is hosszasan értekezett, Culpeper azonban a fogalom komplexitását szem előtt tartva elméletében a **2.2.1.2.**-ben tárgyalt, Helen Spencer-Oatey nevéhez fűződő kapcsolatkezelési modellt veszi alapul, amelyben a minőségi, a szociális identitás és a kapcsolati arculat mellett a méltányossági és a társulási jogoknak is fontos szerep jut. Teszi ezt azért, mert Spencer-Oatey modellje helyt állt számos, a kultúrák közötti különbségeket is számba vevő szociálpszichológiai kutatásban, és megfelelő keretet ad ahhoz, hogy az offenzív jelenségek értelmezését is segítse.

Az udvariatlanság megértési modelljének felvázolásán túl Culpeper arra is kísérletet tesz, hogy kategorizálja a beszédpartnerek között előforduló offenzív viselkedés típusait és az azoknak teret adó eseményeket. Ahogy a következő fejezetben látni fogjuk, míg az általa felvázolt modellben az adott megnyilvánulás célpontjára, illetve annak az interpretációs folyamatait befolyásoló tényezőkre helyezte a hangsúlyt, az udvariatlanság megjelenési módjaiban – a befogadó mellett – a megnyilatkozást körülölelő kontextus jut főszerephez.

2.3.1.2. Az udvariatlanság típusai

Egy adott helyzetben előforduló udvariatlan viselkedésnek számos megjelenési formája lehet, amely függhet a résztvevők közötti kapcsolat távolságától, a kontextustól, de attól is, hogy az elkövető mennyire formálja meg nyíltan az udvariatlan üzenetet. Culpeper (2011a) az udvariatlanság megjelenési módjainak taxonomikus elkülönítéséhez egy olyan osztályozási

rendszert hozott létre, amelyben különbséget tesz konvencionális és nem konvencionális udvariatsági formulák között attól függően, hogy a célzott üzenet mennyire fejezi ki impliciten az udvariatság viselkedést.

Konvencionális udvariatságnak azt tekinti, amely nyíltan kimondott szavakban vagy egyértelmű viselkedési formulákban hozza felszínre az elkövetett udvariatságot. A legtöbb szituációban azonban ezek nem lehettek fel (Culpeper 2011: 155). A hétköznapiakban sokkal nagyobb gyakorisággal előforduló nem konvencionális udvariatság viszont azon megnyilvánulása a jelenségnek, amelyben a társalgó felek között nem egyértelműen nyilvánul meg az udvariatság szándék, hanem bizonyos viselkedésformák (pl. egy szó vagy kézmozdulat) idéznek elő udvariatsági jellemzőket. A jelenségnek ezt a formáját Culpeper implikációs udvariatságnak nevezi, amelynek három kategóriáját különbözteti meg attól függően, hogy az implikáció milyen módon megy végbe (Culpeper 2011: 155–156). Hogy az udvariatság e típusainak megértését segítsük, a dolgozat témájánál maradva a diplomácia gyakorlatközösségében előfordult szituációkkal szemléltetjük azok megjelenését:

1. *Formavezérelt udvariatsági implikáció*, amelyben egy viselkedés felszíni formája vagy a szemantikai tartalma jelölve van. Ez olyan szavakkal írható le, mint például a „célozgatás”, „sértegetés”, „gyanúsítgatás” vagy „gúnyos megjegyzés”, amely szavak jelentésköre igen tág, mégis összeköti őket a tény, hogy olyan implicit üzenetekre utalnak, amelyeket egy viselkedés formai felszíne vagy valamely szemantikai aspektusa hív elő, és néhány egyén számára negatív következményekkel jár. Hogy az efféle implikált udvariatságot tetten érhessek, sok esetben a prozódia és a mondanivalót kísérő gesztusok vannak segítségünkre. Például, amikor Donald Tusk 2019 végén az Európai Tanács elnök az Európai Néppárt elnöki székébe került, a pártcsalád zágrábi kongresszusán elmondott beszédében a következőképp fogalmazott: „semmi esetre sem engedhetjük meg, hogy a biztonságot és a rendet kisajátítsák a politikai populisták, manipulátorok és autokraták, akik azt akarják elhitetni az emberekkel, hogy a szabadság nem összeegyeztethető a biztonsággal. Hogy a határok és országok védelme nem összeegyeztethető a liberális demokráciával, a hatékony kormányzás pedig a jogállamisággal. Ez a lényege az Európai Néppárton belüli belső vitáknak. Szeretném, ha minél előbb lezárnánk a vitát, és világos következtetésre jutnánk.”³⁴ Az eseményről szóló legtöbb tudósítás kiemelte, hogy bár a lengyel politikus nyíltan nem mondta ki Orbán Viktor magyar miniszterelnök nevét, és beszédében a pártcsalád és a Fidesz

³⁴ Forrás: https://nepszava.hu/3057833_tusk-egyertelmuen-uzent-orbannak (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

közötti – szakításhoz közeli – fagyos kapcsolatról sem tett említést, mégis a teremben helyet foglaló több száz fős küldöttség és az újságírók számára is egyértelmű volt, hogy Tusk a magyar kormánypártnak az Európai Néppártban való jövőjére vonatkozóan fogalmaz meg álláspontot a heves gesztikulációval kísért beszédében³⁵.

2. *Konvenció által vezérelt udvariatlansági implikáció*, amelyben eltérés van a megjósolt vagy asszociált konvencionális formula és a mutatott viselkedés egy aspektusa között. A hétköznapiakban erre a jelenségre olyan szavakat használunk, mint a szarkazmus, az ugratás vagy az olyan humorra jellemző megkülönböztetések, mint a fekete vagy nyers humor. Culpeper az udvariatlansági implikáció e fajtájának két típusát különbözteti meg (Culpeper 2011: 169–180):

(a) *Belső*: a viselkedés egy része által kivetített kontextus eltér egy másik része által kivetítettől. Például a mondanivalónkhoz társuló ironikus vagy szarkasztikus prozódia segítségével interpretálható az a többlettartalom, amely a konvenció által vezérelt implikáció belső eltérését eredményezi. Kiválóan példázza ezt az udvariatlansági formulát az alábbi szituáció: Lengyelország és Franciaország között 2016-ban egy sikertelen helikoptertender – és egy még sikertelenebb kommentár – miatt súlyos, már-már abszurd diplomáciai konfliktus alakult ki. Az üzlet meghiúsulása után Párizs egy szokatlan és a sajtóbeszámolók által is udvariatlannak minősített lépéssel visszavonta Varsó delegációjának meghívóját az egy héttel később megrendezett, Euronaval elnevezésű katonai vásárra. Bartosz Kownacki lengyel védelmi miniszter a számára rendelkezésére álló diplomáciai eszközöket figyelembe véve igyekezett nem túl nagy feneket keríteni a dolognak, azonban a sajtónak egy, a diplomáciai konfliktusra irányuló kérdésére vállat rántva úgy fogalmazott: „Ők azok, akiket pár évszázaddal ezelőtt mi tanítottunk meg villával enni, ez magyarázhatja a viselkedésüket”. Arról egyébként vita van a történészek között, hogy a francia trón elnyerése előtt Lengyelországban uralkodó III. Henrik tényleg Varsóból vitte-e magával Franciaországba a villát, az azonban nem igényel további kommentárt, hogy a félvállról odavetett szarkasztikus megjegyzéssel a miniszter hogyan növelte még tovább a már meglévő feszültséget.³⁶

(b) *Külső*: egy viselkedés által kivetített kontextus eltér a gyakorlati kontextustól. Az implikációs udvariatlanság ezen fajtájával találkozhattunk, mikor Donald Trump

³⁵ Donald Tusknek az EPP zágrábi kongresszusán 2019 november 21-én elmondott teljes beszéde az alábbi linken megtekinthető: <https://www.youtube.com/watch?v=GfmY4N5hBBc> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

³⁶ Forrás: <https://444.hu/2016/10/13/mi-tanítottunk-meg-titeket-villaval-enni-szolt-be-a-franciaknak-a-lengyel-vedelmi-miniszter> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

amerikai elnök 2017 nyarán köszönetet mondott Vlagyimir Putyin orosz elnöknek az Oroszországban állomásozó amerikai diplomáciai személyzet „csökkentéséért”. A két nagyhatalom közötti diplomáciai kardcsörte előzménye az volt, hogy Washingtonban mind a szenátus, mind a képviselőház megszavazta az orosz energiaexportot korlátozó szankciókat, jelentős veszteséget okozva ezzel Moszkvának. Egy héttel később Putyin bejelentette, szám szerint Oroszországban is csak annyi amerikai diplomata maradhat, ahány orosz diplomata tartózkodik az Egyesült Államokban, aminek következtében rekord mennyiségű, 755 diplomatának kellett elhagynia állomáshelyét. Trump pár nappal később újságírói kérdésre azt felelte: nagyon hálás vagyok, hogy Putyin nagyszámú diplomatát engedett útjára, mivel így az ország adminisztrációjára kevesebb bérszámfejtés hárul. A sajtó aztán napokig boncolgatta az amerikai elnök nyilatkozatát, míg végül maga is elismerte, hogy megnyilatkozása pusztán szarkasztikus volt³⁷.

3. *Kontextus által vezérelt udvariatlansági implikáció*, amelyet elsősorban a kontextus által szankcionált elvárások irányítanak. Az implikált udvariatlanság e típusának Culpeper szintén két fajtáját különíti el:

- (a) *Jelöletlen viselkedés*: egy jelöletlen és nem konvencionális viselkedés nem illik a kontextusba. Ahogyan Culpeper is utal rá, az implikált udvariatlanságnak e formája nagy hasonlóságot mutat a már említett, a Brown–Levinson szerzőpáros által bald on recordnak nevezett, vagyis a „mikrofonba pőrén” arculatfenyegetéssel, amit nem tekintünk udvariatlanságnak. Azonban a kontextus által vezérelt jelöletlen viselkedés esetében a személyek közötti kommunikációhoz egyenlőtlen hatalmi viszony is társul az adott kontextusban, amely lehetőséget ad a magasabb pozíciót birtoklónak a hatalommal való visszaélésre annak gyakorlása közben (Culpeper 2011: 180). Ezt a fajta visszaélést tükrözi az az emlékezetes eset, mikor Jean-Claude Juncker, az Európai Bizottság korábbi elnöke a 2015 májusában megrendezett rigai csúcstalálkozón egy pofonnal köszöntötte Orbán Viktor miniszterelnököt. A luxemburgi politikus az Európai Unió állam- és kormányfőinek üdvözlését szolgáló protokolláris eseményen élt a lehetőséggel, hogy gúnyt űzzön a magyar kormányfőből: az esemény jelentősége inkább protokolláris, mint politikai, funkcióját tekintve elsősorban a vizuális tartalmakat készítő újságírók és operatőrök munkájának segítségét szolgálja a vágóképek készítésében. A házigazda szerepben

³⁷ Forrás: <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia-diplomats-sarcasm-idUSKBN1AR24L> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

lévő Juncker azonban a kezét nyújtó Orbánnak először pacsit akar adni kézfogás helyett, majd pedig arcon is veregette, ezzel pedig nemcsak témát szolgáltatott a sajtónak, de egyúttal – pozícióját kihasználva – gúnyt vagy tréfát (szándéktulajdonítás, értelmezés kérdése) is űzött a magyar kormányfőből, akit nem mellesleg „Diktátor”-ként szólított meg³⁸.

(b) *A viselkedés hiánya*: amikor a viselkedés hiánya nem illik a kontextusba. A viselkedés szándékos elmulasztásával tehát ugyanúgy fejezhetünk ki udvariatlanságot, mint a fenti udvariatlansági formulák bármelyikével. Az Egyesült Államokban 2018-ban például az év egyik legfontosabb diplomáciai eseménye az egykori amerikai elnök, George H. W. Bush állami temetése volt december 5-én. A Washingtonba delegált mintegy 150 nagykövetet szabályos rendben, az ismert protokoll – vagyis a hivatalba lépésük ideje – szerint szólították, hogy leróják tiszteletüket. Az Európai Unió 2014 óta szolgáló nagykövete, David O'Sullivan természetesen arra számított, hogy az első 20–30 diplomata között lesz, de meglepetésére őt hívták utoljára. Így szerzett tudomást arról az Európai Unió, hogy lefokozták a nagykövetét, Washington ugyanis semmilyen tájékoztatást nem küldött a világ legnagyobb gazdasági tömörülésének külképviselete felé arról, hogy a nemzetállami képviseletek szintjéről visszaminősítették a nemzetközi szervezetek szintjére³⁹.

Mint arra fentebb utaltunk, Culpeper az udvariatlansági formulákon túl különbséget tesz az udvariatlanságnak teret adó – a jelen dolgozatban terjedelmi korlátok miatt nem részletezett – események között is, amelyeknek három funkcionális típusát (Culpeper 2011: 220–253) különbözteti meg: az érzelmi udvariatlanságot (*affective impoliteness*), a kényszerítő udvariatlanságot (*coercive impoliteness*) és a később bővebben is kifejtésre kerülő szórakoztató udvariatlanságot (*entertaining impoliteness*), amelyek közös jellemzője, hogy mindig feltételez egy áldozatot, akire irányul az udvariatlan cselekvés. Az érzelmi udvariatlanság a funkcionális udvariatlanság azon típusa, amely megnyilvánulhat pusztán egy olyan érzelmi kitörésként, amely az adott kontextusban nem normális vagy tilos, de lehet olyan felfokozott érzelem is, jellemzően düh, amelynek kiváltásáért a célpont tehető felelőssé. Az udvariatlansági események másik típusának, a kényszerítő udvariatlanságnak egyik fő jellemzője, hogy célját tekintve mindig valamilyen érték átcsoportosítására törekszik az elkövető és a célpont között

³⁸ Forrás: https://index.hu/kulfold/2015/05/22/juncker_pofon_vagta_orban_viktort/ (Utolsó letöltés: 2021.08. 29.)

³⁹ Forrás: <https://www.dw.com/en/trump-administration-downgrades-eu-mission-to-us/a-46990608> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

az előbbi javára, vagy előnyének megerősítésére, védelmére. Végül pedig a funkcionális udvariatlanság harmadik típusaként Culpeper a szórakoztató udvariatlanságot határozza meg, amelynél a szórakoztatás jellemzően az udvariatlanság célpontjának rovására történik, s ezért bizonyos mértékig mindig „kizsákmányoló”. A szórakoztató udvariatlanság – ahogy a többi funkcionális udvariatlanság is – mindig feltételez egy áldozatot, de legalábbis egy lehetséges áldozatot, aki nincs mindig tudatában annak, hogy ő vált az udvariatlanság célpontjává (lásd bővebben: Tóth 2013).

2.3.1.3. A prozódia jelentősége az udvariatlanságkutatásban

A magyar nyelvhasználatban (is) számos olyan metapragmatikai szófordulat konvencionalizálódott, amely az adott szituációban nem megfelelőnek, durvának, bántónak vagy provokatívnak bélyegzett hangnem vagy beszédstílus valamilyen formáját igyekszik megragadni. Ilyenek például a kemény hangnemben beszél, felemeli a hangját, nem megfelelő hangot üt meg, Kikérem magamnak ezt a hangnemet! kifejezések, amelyek mindegyikéből jól érződik a kontextusnak nem megfelelő – negatív attitűdöt közvetítő – prozódiaira való utalás a hallgató részéről, illetve arról is árulkodnak, hogy a célpont a saját arculatára nézve fenyegetőnek érzi az adott megnyilatkozást kísérő hangsúlyozást. Úgy tűnik tehát, a hétköznapi interakciókban a prozódiai eszközök szerepe igen nagy jelentőséggel bír: különösen igaz ez az udvariatlan üzenetek hatékony azonosítása és értelmezése tekintetében, főként akkor, ha azok eltérnek az adott kontextusban elvárt normától. Sok esetben ugyanis maga a prozódia az, ami a megnyilatkozást udvariatlanná teszi, hiszen a beszédpartner nem azon sértődik meg, hogy mit mondtak neki, hanem azon, hogyan mondta a közlő az adott üzenetet (Culpeper–Bousfield–Wichmann 2003: 1576).

A kimondott szavakat kísérő prozódiai jelzések – vagyis a beszéddallam, a hangsúly, a hangerő, az artikulációs és beszédtempó, a beszédritmus, a hangszínezet és a szünet (hallgatás, csend) – ugyanis jelentős közvetítő eszközei a beszélő érzelmeinek, így egy többértelmű megnyilatkozás esetében képesek világossá tenni a hallgató számára, hogy azt pozitív, negatív vagy éppen valahol a kettő között lévő attitűd kíséri-e a beszélő részéről. A prozódiai – vagy más néven szupraszegmentális – eszközök tehát olyan kommunikatív forrásnak tekinthetők, amelyek a vokális csatornán keresztül a beszélő mondanivalójával párhuzamosan attitűdbeli vagy affektív tartalmú jelentéseket is közvetítenek, ezzel implicit többletchez juttatva a beszédpartnert a megnyilatkozás valódi célját illetően (lásd bővebben: Tóth 2014).

Hogy az udvariatlanság megértéséhez és felismeréséhez milyen kulcsfontosságú adalékként szolgálnak a prozódiai jelzések – illetőleg, hogy milyen összefüggések vannak az

akusztikus jelzések és a beszélő által közvetíteni kívánt szándékok között –, leginkább az írott csatorna korlátait vizsgáló kutatások bizonyítják. Az értelmezést biztosító kommunikatív források relatíve alacsony száma ugyanis növel(het)i a félreértések előfordulását, illetve annak az esélyét, hogy akaratunkon kívül is megsértünk valakit. Kruger (2005) humorra és gúnyra irányuló vizsgálatai szerint például azon alanyok 75%-a sikeresen értelmezte az adott megnyilatkozásokat, akik amellet, hogy olvasták, hallgatták is a kijelentéseket, viszont az alanyoknak csupán az 50%-a tudta helyesen interpretálni azokat az üzeneteket, amelyeknél kizárólag a prosódia nélküli írott csatorna állt rendelkezésre (idézi: Culpeper 2011b: 57). A Fónagy–Magdics szerzőpáros (1967) – akik külön fejezetet szentelnek az attitűdök hanglejtésformáinak – megjegyzi, hogy írott szövegben gyakran a nem idézett részleteket is idézőjellel látjuk el, amely szerintük a „nem létező gúnyjelet” igyekszik pótolni (1967: 222). A prosódia jellegzetes „emelkedő–ereszkedő” (Fónagy–Magdics 1967: 222) intonációjával a beszédpartner ugyanis érzékeltetheti mondanivalójának őszintétlenségét, az írott csatorna eszközkészlete azonban ennél jóval szűkösebb (a mai internetes kommunikációban ezt a hiányt az emotikonok hivatottak helyettesíteni). Ofuka (2000: 215) a következő megjegyzést teszi a prosódia kommunikációban betöltött szerepére:

„Úgy tűnik, az emberek nagyon érzékenyek a saját standardjuktól eltérő természetellenességre, és ez a hallgatóspecifikus érzékenység befolyásolhatja az udvariasság [és így az udvariatlanság] megítélését. Egyetlen szélsőséges érték bármely akusztikus jelenség esetében (pl. nagyon gyors beszédtempó) is csökkentheti az észlelt udvariasságot, de ez hallgatóról hallgatóra változik” (idézi: Culpeper 2011a: 150).

Az olyan „szélsőséges értékek” tehát, amelyek eltérnek az adott kontextusban elvárt vagy megfelelőnek tartott normától, módosít(hat)ják vagy akár teljesen meg is változtat(hat)ják a befogadó percepcióját egy adott megnyilatkozással kapcsolatban. Az offenzív viselkedés és a prosódia kapcsolatára vonatkozóan tehát a kulcskérdés az, hogy mi az a norma, amelyhez képest bizonyos hangtani jelenségek, azaz prosódiai tényezők jelöltnek (marked), vagyis az adott (lokális) normától eltérőnek tekinthetők, ezzel valamilyen jelentéstöbbletet adva az adott megnyilatkozás tartalmához (Culpeper 2011b: 65).

Egy adott megnyilatkozás udvariatlansági fokának megítélése szempontjából tehát különösen fontos hangsúlyozni az „állandó viszonyítás” szükségességét, vagyis tudatában kell lennünk annak, hogy az adott üzenetet kísérő vokális jelenségek csupán a maguk relativitásában értelmezhetők. Amikor tehát a prosódiai eszközöket vizsgáljuk, az elemző/befogadó intuitív megítélése is fontos arra vonatkozóan, hogy mely akusztikus jelzéseknek tulajdonít jelentőséget, hiszen például annak megítélése, hogy mit tekintünk magas vagy mély

hangszínezetnek, vagy éppen mit tekintünk gyors vagy lassú beszédtempónak, minden esetben függ attól, hogy mi számít megszokottnak az adott beszélő szempontjából (pl. férfi–nő, fiatal–idős; Culpeper 2011b: 62). Egy adott üzenetet kísérő prozódiai jelzések tehát relatívak az adott lokális kontextushoz képest, vagyis a beszélői megnyilvánulások többi részéhez vagy az azt közvetlenül megelőző megnyilatkozáshoz viszonyítva, de akár relatívak lehetnek a globális (általános) kontextushoz képest is, például, hogy mi a megszokott egy adott beszédtevékenység vagy esemény tekintetében (pl. felemelt hang, amikor egy tömeget szólít meg az ember) (Culpeper 2011b: 62). Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a lokális hangmagasság-változásoknak leginkább grammatikai vagy diskurzus szintű funkciójuk van (pl. erősíteni a mondathangsúlyt, vagy témaváltás), míg az olyan hangmagasság-változások, amelyek egy egész megnyilatkozást vagy egy adott közlés egész sorát befolyásolják, valószínűleg paralingvisztikai információt fejeznek ki (Culpeper–Bousfield–Wichmann 2003: 1568). Mint ahogy azt a **2.3.3.**-ban már említett Sperber és Wilson (1995 [1986]) relevanciaelmélete is magyarázza: a kontextus azon aspektusa a legrelevánsabb a befogadó számára, amely a prozódiával együtt a legnagyobb kognitív hatást eredményezi (pl. új információ) a lehető legkisebb műveleti erőfeszítéssel (idézi: Culpeper 2011b: 63).

A **2.3.1.**-ben láthattuk tehát, hogy udvariatlanság értékelő attitűdként való meghatározása „kiszabadította” a jelenséget a pusztán nyelvi viselkedésként való értelmezésének a **2.1.**-ben és részben a **2.2.**-ben ismertetett korlátai alól, továbbá a hallgatói inferenciát központba helyezve számol azzal is, hogy az offenzív megnyilvánulás nem csupán az üzenet tartalmától függ, hanem meghatározó a kontextus, pontosabban a beszédpartnerek által közösen konstruált és elfogadott tevékenységtípus, illetőleg a résztvevők közötti kapcsolati viszony szerepe és a megnyilatkozás által kiváltott érzelmek is (vö. Watzlawick–Beavin–Jackson 1967/2009). Egy szituáció résztvevőinek természetesen lehet teljesen más az értelmezése egy adott udvariatlan viselkedésről, hiszen mindenki eltérő sémákat, azaz kognitív kontextusokat aktivál az értelmezési folyamat során (Culpeper 2011a: 195).

Annyi azonban bizonyos, hogy a jelen dolgozat tárgyául szolgáló társas viselkedések értelmezése „mindössze” egy újabb perspektívával bővült a Culpeper által felvetett, szociokognitív alapokon nyugvó értelmezéssel. Bár a brit kutató keretrendszere jóval tágabb elméleti kontextusba helyezi az udvariasságkutatás, azaz elsősorban udvariatlanság jelenségét, mint a társdiszciplína kiindulópontjaként felfogható brown–levinsoni modellt, illetve az azt követő kísérletek, a jelenség társadalomban betöltött szerepére vonatkozóan továbbra sem tud kielégítő választ adni; ehelyett inkább az udvariatlanság megértésének szociokognitív struktúráját tárja fel az egyén szintjén. A következő fejezetben azonban egy olyan elméletéről

lesz szó, amely az udvariasság – és közvetve az udvariatlanság – jelenségét egy, az eddig ismertetett megközelítések eredményeit is magába integráló holisztikus keretrendszerben próbálja meg értelmezni. A kulcsszó pedig a *rendszer*, Kádár Zoltán Dániel és Michael Haugh (2013) ugyanis azt a célt tűzte maga elé, hogy az udvariasság- és udvariatlanságkutatás mindeddig szerteágazó – multidiszciplináris – kutatását egybefogva lehetővé tegye az elemző/értelmező számára, hogy egyidejűleg több perspektívából vonjon le következtetéseket ugyanarra az udvariasságot értékelő pillanatra vonatkozóan.

2.3.2. Az udvariasság mint társadalmi gyakorlat

Kádár és Haugh (2013: 5) szerint az udvariasságnak többféle értelmezése van, éppen ezért többféle paradigmaháttér és teoretikus perspektíva szükségeltetik a jelenség többretegűségének megértéséhez. A különféle megközelítések – olykor egymást kiegészítve – eltérő nézőpontokat nyújtanak, éppen ezért a szerzőpáros egy perspektíva kiemelése helyett a fő irányvonalak ismertetését tűzi ki célul, érvelésük szerint ugyanis az elméleti keretek szisztematikus megvitatása vezet el a különböző nézetek közötti összekapcsolódások feltárásához (2013: 6). Az udvariasságkutatás eddigi eredményeinek összegzésén túl ugyanakkor Kádár és Haugh egy analitikus keret kidolgozására is kísérletet tesz. Monográfiájuk fő kérdésfeltevése ugyanis a következő: hogyan lehetne az udvariasság szerteágazó kutatásából egy rendszert csinálni, amely a diszciplína teoretikusai számára lehetővé teszi a jelenség időben és térben való elhelyezését és elemzését? Elmondásuk szerint erre azért lenne szükség, mert – a többi bölcsész- és társadalomtudományhoz hasonlóan – az udvariasságkutatás is küzd azzal az alapvető nehézséggel, hogy hogyan ragadja meg a szóban forgó jelenségek esszenciáját anélkül, hogy a túláltalánosítás csapdájába esne. Egy keretrendszer kidolgozása továbbá azért is időszerű, mert a 2000-es évek elejétől kezdve egyre csak szaporodnak a kritikák az udvariasságkutatás első hullámával szemben, a szakirodalomban azonban mindeddig mégsem kapott helyet egyetlen olyan rendszerszintű elmélet sem, amely mentén az udvariasság – a brown–levinsoni fogalmak említése nélkül, azon túllépve – vizsgálható lenne. Kádár és Haugh azonban mellett foglalt állást, hogy az udvariasság és udvariatlanság messze túlmutat a nyelv és a nyelvészet határain, a jelenség tehát indokolja a multidiszciplináris – nyelvészeti-pragmatikai, szociolingvisztikai, szociológiai, kommunikációtudományi, etnometodológiai, fonetikai és fonológiai, illetve kognitív pszichológiai – megközelítést (2013: 7).

A szerzőpáros éppen ezért mellett érvel, hogy az udvariasságra mint *társadalmi gyakorlatra* (social practice) kell tekinteni, a jelenség ugyanis a cselekvésben van jelen, nem pedig a beszédaktusban. Az eszményi társas viselkedés ezen túlmenően bizonyos társadalmi

térben és időben helyezkedik el, és – mint ahogyan azt látni fogjuk – több ponton kapcsolatba hozható az erkölcsi renddel (2013: 7). Kádár és Haugh szerint ráadásul az udvariasság társadalmi gyakorlatként való felfogása képes reflektálni az egyre gyarapodó kutatások irányvonalaira is, ily módon pedig két kulcsfontosságú szempont mentén is hitelesebb alternatívát kínál az udvariasság hagyományos paradigmájához képest. Először is sokkal árnyaltabb megközelítést és módszertant vetít elő: a **2.2.1.-ben** részletesen ismertetett, Eelen (2001) által felvezetett elsődleges (udvariasság₁) és másodlagos (udvariasság₂) udvariasság megkülönböztetésére építve ugyanis Kádár és Haugh (2013) egy olyan keretrendszert javasol, amely egyfelől segít az olvasónak az udvariasságról szóló különböző perspektívák elhelyezésében, másfelől pedig abban, hogy ezek hogyan integrálhatók egy a jelenség elemzéséhez holisztikusabb keretet adó megközelítésbe. Másodszor pedig, a szerzőpáros modellje érvelésük szerint lehetőséget ad az elemző számára, hogy végre túllépjen az udvarias viselkedés hagyományos, a nyelvi megnyilvánulásokra koncentráló értelmezésén. Ennek szükségességéhez elegendő pusztán a rituálékra gondolnunk, nem is beszélve arról, hogy a számítógép által közvetített kommunikáció (CMC) multimodális formáinak kialakulása hogyan írja felül a hagyományos interperszonális interakciókban megtapasztalható udvariasságot, amelyekre az eddigi vizsgálatok összpontosítottak (lásd a **2.3.1.3.-ban** a prozódia jelentőségére tett megállapításokat). Könyvükben éppen ezért számos példát is bemutatnak a felhasználói részvételen és a kétirányú kommunikáción alapuló – a jelen dolgozatnak is tárgyát képező – Web 2.0-s közegben annak szemléltetésére, hogy hogyan manifesztálódik az udvariasság vagy éppen az udvariatlanság társadalmi gyakorlatként.

Ennek hangsúlyozására azért is szükség van, mert a CMC mára a diskurzív alapú kutatások egyik legfigyelemreméltóbb és legnépszerűbb adatforrásává vált. Locher (2010: 3–4) szerint ez három fő okra vezethető vissza (idézi: Kádár–Haugh 2013):

1. A szövegtípusok, a műfajok és a gyakorlatközösségek sokféleségéből fakadóan az online médiatérben a felhasználók által alkalmazott nyelvhasználat hajlamos saját normák kidolgozására. Az online etikett, más szóval a netikett éppen ezért jelentős mennyiségű adatot szolgáltat az udvariasság variabilitásának tanulmányozásához.
2. Az udvariasság különféle formákban merülhet fel az online interakciókban, figyelembe véve a nyilvános és a látszólag magánjellegű interakcióknak a közösségi médiatérben való összeolvadását, valamint a szemtől szembeni kommunikációs helyzetekhez képest nagyságrendekkel nagyobb, átláthatatlan közönség folytonos jelenlétét.

3. Az online interakciók – multimodális jellegük miatt – az interakciók valamiféle egyedi vetületét testesítik meg. A CMC-ben ugyanis egy adott üzenet többféle csatornán keresztül közvetítődik, ami az udvarias és az udvariatlan üzenetek egyfajta speciális, online tervezését eredményezi.

A 3. fejezetben részletesen is ki fogjuk fejteni, hogy a web 2.0 által teremtett, a közösségiségen alapuló újmédiatérben hogyan alakult át a társadalmi nyilvánosság. Ennek eredményeként ugyanis nem csupán a jelen dolgozat tárgyát képező – a politikai kommunikációhoz a diplomáciánál jóval közelebb álló – mediatizált diplomácia diskurzusa, de egyúttal az udvariasság és az udvariatlanság megjelenési formája vagy, ha úgy tetszik, gyakorlata is átalakuláson ment keresztül, ezért előbb érdemes részletesen szemügyre vennünk Kádár és Haugh modelljét, illetve azt, hogy a szerzőpáros mit ért pontosan társadalmi gyakorlat alatt, és milyen egyéb fogalmak bevonásával igyekszik minél pontosabban megragadni a jelenséget.

2.3.2.1. Erkölcsi rendbe ágyazott értékelő momentumok

A harmadik hullám képviselői szerint a kurrens udvariasságkutatás egyik legfontosabb megállapításként tartható számon, hogy a jelenség nem adott viselkedés vagy adott nyelvi formák velejárója, hanem inkább adott viselkedés vagy adott nyelvi formák értékelésének a függvénye (2013: 52). Ez Kádár és Haugh érvelése szerint azt jelenti, hogy az udvariasság mindig egy adott helyzetben foglaltatik (situated): a jelenség különösen az intézményi, a személyközi és a nyilvános (public) kontextusokban, de bizonyos esetekben az interakciótípusokban vagy a műfajban és adott kapcsolati hálózatokban nyer értelmet. Ezért tehát az, hogy egy megnyilvánulást mikor tekintünk udvariasnak vagy éppen udvariatlannak, az döntő mértékben függ a résztvevők megértésétől, illetve értelmezésétől. Ebből szinte egyenesen következik az udvariasságkutatás másik kulcsfontosságú – a második hullám eredményeinek ismertetése során bővebben is kifejtett – megállapítása, miszerint az udvariasság értékelése egyénenként eltérő lehet még olyan esetekben is, amikor az interakcióban részt vevők – legalábbis névlegesen – ugyanabból a társadalmi csoportból származnak. Ezek alapján tehát Kádár és Haugh definíciója szerint az udvariasság „egy olyan komplex jelenséggé tartható számon, amely a társadalmi gyakorlat része: nem bizonyos viselkedési és nyelvi formák sajátja, hanem az adott viselkedési és nyelvi formák értékelésében, az adott kontextusban nyer értelmet” (2013: 53–80).

A szerzőpáros szerint az, hogy egy adott személy mit tekint udvariasnak vagy udvariatlannak, minden esetben függ az úgynevezett *erkölcsi rendtől*, amelyben maga az

értékelő jelenség gyökeredzik. Ennek szemléltetésére a híres Peanuts képregény egy rövid sorozatát használják:

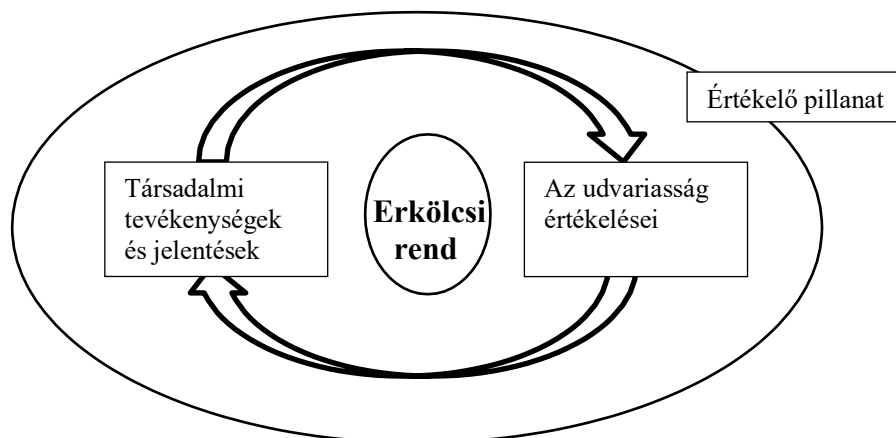
3. ábra Charlie Brown és az udvariatlanság esete Forrás: (2013: 56–59):

Az évtizedeken át a műfaj legnépszerűbbjeként számon tartott, Charles M. Schulz nevéhez fűződő képkockákon a következő párbeszéd olvasható a főhős Charlie Brown és egy kis barátja között:

- Észrevetted, hogy hajlamos vagy hangosan beszélni, amikor izgatottá válsz? (1. kép)
- Miért csinálsz ezt? (2. kép)
- Nem tudom, eddig még senki sem volt olyan bunkó (rude), hogy ezt szóvá tegye nekem. (3. kép)
- Folyton kritizálnak minket, kritikus embereket. (4. kép)

Kádár és Haugh amellet érvelnek, hogy Charlie Brown értékelése, miszerint beszédpartnerének kritikája udvariatlan, nem csupán az ő egyénileg kifejezett (idiosyncratic) minősítése, hanem az annál jóval szélesebb erkölcsi rend teszi elérhetővé számára, ennek pedig az az egyértelmű bizonyítéka, hogy az olvasók is értik Charlie Brown reakcióját – éppen ettől a mindenki számára egyértelmű következtetési folyamatától működik a humor a képregényben. Ezek alapján a szerzőpáros azokat az értékeket és elvárásokat érti erkölcsi rend alatt, amelyeket egy adott szociokulturális csoport vagy egy adott kapcsolati háló tagjai magától értetődőnek tekintenek, vagy ahogy Harold Garfinkel (1964, 1967) etnometodológus fogalmaz: „ami látható, de észrevétlen” (idézi: Kádár–Haugh 2013: 60). Az interpretáció és az értékelés ilyesfajta háttere azonban nem csupán a közös tudást (common knowledge) jelenti, de egyúttal azt is, hogy a tagok számára milyen társadalmi tevékenységek (social actions) és jelentések számítanak megfelelőnek vagy nem megfelelőnek, jónak vagy rossznak, és udvariasnak vagy udvariatlannak. Ez nem csak azt jelenti, hogy az egyének hajlamosak bizonyos elvárásokat támasztani másokkal szemben az interakciók során, hanem egyúttal azt is, hogy a beszédpartnerek a mindennapi tevékenységek ezen ismerős jeleneteit szimplán ismerős jelenetként kezelik abban a tekintetben is, hogy az erkölcsileg helyes vagy sem (Garfinkel 1967:

35, idézi: Kádár–Haugh 2013: 58). Az udvariasság vagy az udvariatlanság értékelése tehát minden esetben magában foglal egy az erkölcsi rendhez való hallgatólagos viszonyítást, pontosabban egy olyan erkölcsi rendhez való viszonyítást, amelyben a résztvevők közül legalább ketten osztoznak.

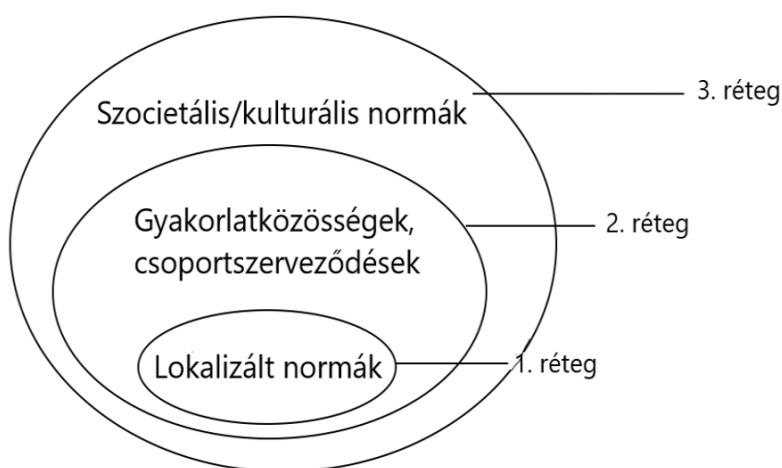

4. ábra Az erkölcsi rend dinamikája Forrás: (2013:

Az erkölcsi rend tehát olyan gyakorlatok mentén alakul ki, amelyek által a társadalmi cselekvések és jelentések felismerhetők a tagok számára, egy adott helyzet udvarias vagy udvariatlan volta pedig az adott erkölcsi rendet alkotó elvárások készletében gyökerezik (2013: 85). Az udvariasság társadalmi gyakorlatként való felfogása Kádár és Haugh szerint elsősorban arra világít rá, hogy egy adott szituációban nem azért gondoljuk valakiről vagy valamiről, hogy az udvarias vagy udvariatlan, mert az egy adott módon viselkedett, vagy egy adott nyelvi formát használt. Sokkal inkább azért, mert az adott társadalmi cselekvést vagy jelentést az előzetes tapasztalatainkból származó „közös tudás” szerint értelmezzük (ez pedig egyúttal magyarázattal szolgál a kultúráközi interakciókban felmerülő udvariassági értelmezésekre, illetve az interpretációban bekövetkező különbözőségekre is, ennek bővebb kifejtésére azonban a jelen dolgozat keretei között nincs lehetőség). Az erkölcsi rendet tehát a társadalmi gyakorlatok hozzák létre, amelyeken át a különböző társadalmi tevékenységek és jelentések a társadalom tagjai számára azonosíthatóvá és felismerhetővé, ezáltal pedig erkölcsileg minősíthetővé, azaz értékelhetővé válnak. Ez a közös tudás tehát azt is meghatározza, hogy egy adott kapcsolati háló tagjai hogyan ítélik meg a különböző társadalmi tevékenységeket vagy jelentéseket, azaz értelemszerűen közösségenként, szubkultúránként, kultúránként vagy akár nemzetekenként is mást és mást tarthatnak udvariasnak vagy udvariatlannak.

Az udvariasság és az udvariatlanság értékelése tehát azokban az elvárásokban gyökerezik, amelyek az erkölcsi rendet alkotják, Kádár és Haugh ezért azt javasolja, hogy a fogalmat érdemes több egymásra rakódó réteg összességéként tekinteni (2013: 82–85):

1. *Az erkölcsi rend első rétege (lokalizált normák):* elvárások készlete (sets of expectancies) a társadalmi tevékenységek és jelentések értékelésére szolgáló valószínűségi konvenciókra vonatkozóan. Ezeket az egyének a másokkal folytatott interakciók során hozzák létre, és bár lehetnek hasonlóak, de sosem azonosak. Valószínű ugyanakkor, hogy nagyobb hasonlóságot mutatnak olyan lokalizált kapcsolati hálózatokban, amelyekben a tagok között hosszú ideje folyamatos interakció zajlik (pl. családok, közeli baráti társaságok).
2. *Az erkölcsi rend második rétege (gyakorlatközösségek, csoportszerveződések):* elvárások készlete a félig intézményesített konvenciók a társadalmi tevékenységek és jelentések értékeléséhez. Más szavakkal, olyan várakozások, amelyeken osztoznak adott gyakorlatközösségben, szervezeti kultúrában vagy bármely, a tagok által elismert társadalmi csoportban.
3. *Az erkölcsi rend harmadik rétege (szocietális-kulturális normák):* szélesebb értelemben vett társadalmi elvárások készlete a társadalmi tevékenységek és jelentések értékeléséhez (2013: 75–76).

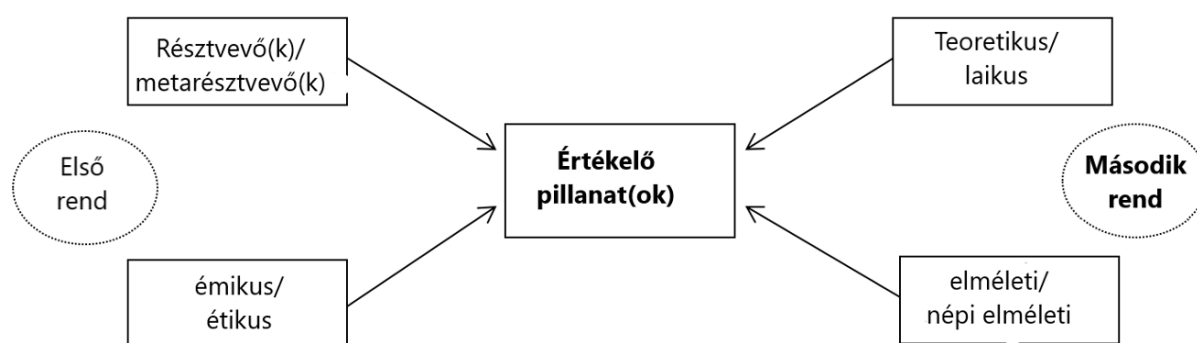
5. ábra Az erkölcsi rend rétegei Forrás: 2013: 75–76

Mint írják, nem szabad azt feltételezni, hogy az erkölcsi rend harmadik rétege szükségszerűen mindenkor elsőbbséget élvez a második és az első réteg előtt, bár ez gyakran megesik. Ehelyett inkább az a valószínű, hogy az elsődleges várakozások „igénybevételekor” elkerülhetetlenül felidézzük a második és a harmadik erkölcsi rendbe tartozó várakozásokat is, a lokalizált elvárások készlete tehát szükségszerűen beágyazódik a gyakorlatközösségek, a szervezetek

vagy más csoport alapú elvárások készletébe, amelyek szintén szükségszerűen beágyazódnak a szélesebb társadalmi vagy kulturális elvárások készletébe.

2.3.2.2. Egy átfogó udvariassági modell felé

Ahogy fentebb előrevetítettük, Kádár és Haugh egy olyan analitikus keret kidolgozására tesz kísérletet, amely lehetővé teszi az elemző/értelmező számára, hogy egyidejűleg több perspektívából vonjon le következtetéseket ugyanarra az udvariasságot értékelő pillanatra vonatkozóan. A szerzőpáros szerint az udvariasság egyrészt elemezhető 1) a résztvevők, illetve a metarésztvevők perspektívájából, valamint az erkölcsi rendhez való viszonyulásukat tekintve 2) belső, azaz émikus és külső, azaz étikus értelmezések (understandings) mentén (amelyek egyaránt elsődleges felhasználói perspektívák), másrészt pedig 3) az elemzők és a laikusok, valamint 4) a teoretikus és a népi értelmezések szempontjából is (amelyek egyaránt másodlagos megfigyelői perspektívák). Az udvariasság értelmezésének folyamatában részt vevők eszerint lehetnek az adott szituációban közvetlenül érintettek (tehát a jelenlévők és/vagy

6. ábra Az udvariasság értelmezésének átfogó modellje Forrás: 2013: 77–78

metarésztvevők) vagy az eseményt közvetetten megfigyelők (tehát laikusok és a tudományos céllal vizsgálódók).

Koncepciójuk megértéséhez ugyanakkor ehelyütt szükségszerű az általuk alkalmazott fogalmi kategóriák részletes ismertetése is, csak ennek mentén ragadható meg ugyanis az a lényegi, a perspektívákat egymástól – nem feltétlenül éles vonallal – elhatároló különbségtétel, amely lehetővé teszi az előző fejezetekben részletesen is tárgyalt elméletek eredményeinek egyidejűleges alkalmazhatóságát. A **(1) résztvevők és metarésztvevők** kategória alatt a szerzőpáros azokat az egyéneket érti, akik adott interakcióban egy meghatározott pozíciót vagy perspektívát elfoglalva vesznek részt abban az evaluatív pillanatban, amelyben az udvariasság felmerül. Az udvariasságkutatásban ez ideáig az elemzők hagyományosan a beszélő és a hallgató terminust használták a résztvevő beszédpartnerek involváltságának érzékeltetésére,

Kádár és Haugh ugyanakkor úgy látja, célszerűbb ezek helyett az előállító (producer) és a fogadó (recipient) terminuspár bevezetése, hogy elkerüljük az előbbi fogalom párnak az általános köznyelvi használatából fakadó félreértéseket, másrészt pedig, ami még fontosabb, hogy jelezzük annak számításba vételét: a résztvevők közötti interakció nem kizárólag társalgás útján, hanem többféle – akár nem verbális – módon is végbe mehet.

Egy másik kulcsfontosságú, a részvételi státusra vonatkozó különbségtétel a szerzőpáros szerint a *ratifikált* és a *nem ratifikált* résztvevők közötti eltérések figyelembevétele, amely legkönnyebben annak mentén ragadható meg, ahogyan például az angol nyelv különbséget tesz egy beszélgetésre való figyelés (listen to) és annak hallgatása (hear) között. Jól érezhető, hogy a magyar nyelv kevésbé képes visszaadni a szavak jelentésének a megfigyelt jelenségre vonatkozó aktív és passzív viszonyát (vö. az angol mondással: *It is possible to hear without listening, but it is impossible to listen without hearing*). Kádár és Haugh ugyanakkor amellet érvel, hogy amikor egy beszélgetésre figyelünk, akkor feltételezünk bizonyos mértékű felelősséget, a beszélgetésben való ilyesfajta részvétel bizonyos esetekben pedig intézményes kötelezettségeket is maga után vonhat. Ez a felelősség tesz egy résztvevőt ratifikálttá, olyan jogosultságokat adva neki, mint más résztvevők – vagy akár saját maguk – erkölcsi felelősségre vonása a társalgás során felmerülő társadalmi cselekvésekért és jelentésekért. Ezzel szemben, amikor egy beszélgetést pusztán csak *hallunk*, senki nem várja el vagy számít arra, hogy részt vegyünk a társalgásban, illetve a résztvevők közötti kommunikációban, így az események nem ratifikált résztvevőjévé válunk (lásd bővebben: 2013: 78–83). A szerzőpáros szerint ez a különbségtétel elsősorban azért fontos, hogy egyértelművé tegyük: egyazon udvarias vagy udvariatlan pillanat megélése és értékelése még a résztvevők között is különböző lehet, és nem csupán a különböző mértékű involváltságnak köszönhetően, hanem annak a háttértudásnak a tekintetében is, amelybe az evaluatív cselekvés beágyazódik.

Kádár és Haugh továbbá arra is felhívja a figyelmet, hogy az egyének közötti kommunikáció nem feltétlenül jelent szemtől szembeni kommunikációt. A szerzőpáros – ahogy fentebb már utaltunk rá – számol tehát a számítógép által közvetített kommunikáció sajátosságaival, éppen ezért tartják fontosnak a metarésztvevők megértésének és értelmezésének számbavételét is, azaz azokét az egyénekét, akik közvetetten vesznek részt az adott értékelés pillanatában, például a televízió vagy az interneten keresztül (vö. Culpeper 2005, lásd magyarul bővebben: Tóth 2013). Esetükben azonban éppúgy elsődleges megértésről beszélünk, hiszen valamiféle részvétellel vannak jelen az értékelő pillanatban. Az udvariasság megértése érdekében tehát először meg kell vizsgálnunk azokat a különféle perspektívákat, amelyek alapján a résztvevők maguk értékelik a társadalmi cselekedeteket és jelentéseket. Nem

elegendő továbbá csupán beszélőkről és hallgatókról beszélni egy interakció során, a részvételi státusnak ugyanis többféle típusa létezik, a résztvevői megértések közötti különbséget pedig fontos szem előtt tartani az elemzés során. Ezen rétegek pontosabb kategorizálását segíti az **(2) émikus–étikus perspektívák** közötti különbségtétel modelljünkbe illesztése.

Az – udvariasság jelenségének holisztikus értelmezésébe integrált – új fogalomrendszer abból az alapvetésből indul ki, hogy egy adott csoport tagjainak górcső alá vételekor a teoretikusnak feltételeznie kell egy adott erkölcsi rendet, amelybe az udvariasság beágyazódik, a jelenség tehát csakis az általános elvárások belső (insider) nézőpontjának figyelembevételével értelmezhető. Ezt a belső értelmezést – *Kenneth Pike* (1967) nyelvész- antropológus nyomán – nevezi Kádár és Haugh *émikus* perspektívának, olyan fogalmi sémákat és kategóriákat értve alatta, amelyek a „bennfentesek”, azaz az adott kapcsolati hálózat tagjai számára jelentésekkel telik (meaningful, 2013: 84). Az *étikus* perspektíva ezzel szemben olyan fogalmi sémákat és kategóriákat foglal magában, amelyek a kívülállók (outsiders), azaz az adott kapcsolati hálózaton kívül elhelyezkedők számára szolgálnak az értelmezést segítő jelentésekkel. Ahogyan azt a **2.3.2.1.**-ben bővebben is kifejtettük, az udvariasság társadalmi gyakorlatként való felfogását Kádár és Haugh a társadalmi cselekvések és jelentések értékelésére alapozza, az értékelések pedig az adott erkölcsi rendet alkotó elvárások készletében gyökeredznek (lásd még magyarul: Németh–Kádár–Haugh 2015-16: 5–6).

Fontos azonban megjegyezni, hogy az étikus perspektíva – ahogyan az a **6. ábrán** jól látható – nem azonos a teoretikus megközelítéssel. Ez ugyanis egyszerűen „egy kívülálló megközelítésmódja egy belső rendszerhez, amelybe a kívülálló magával hozza a saját struktúráit – azaz a saját émikáját –, ebből következően pedig részben felülírja a belső nézetben tapasztalt megfigyeléseit, és a belső értelmezését a külső kiindulási ponthoz viszonyítja” (Pike 1990; idézi: Kádár–Haugh 2013: 84). Pike érvelését elfogadva tehát Kádár és Haugh hangsúlyozza, hogy az étikus perspektívát nem szabad összekeverni a teoretikus nézőponttal; az émikus–étikus különbségtétel ehelyett inkább egyszerűen csupán a bennfentesek és a kívülállók megkülönböztetésére szolgál egy adott kapcsolati hálózathoz viszonyítva (2013: 84). Kádár és Haugh fenti modelljén (2013: 76) tehát jól látszik, hogy a szerzőpáros az elsődleges megközelítésen belül különbséget tesz a *résztvevők* (és a metarésztvevők), valamint az émikus perspektívával rendelkező *tagok* között. Érvelésük szerint ezt azért érzik szükségesnek, hogy szándékosan nyitva hagyják a lehetőséget az elemzők előtt annak a ténynek a számításba vételére, miszerint nem szükségszerű, hogy a társadalom tagjai között egyetértés van arra vonatkozóan, hogy mi számít udvariasnak vagy épp udvariatlannak. Bár a tag és a résztvevő perspektívája sok esetben ugyanabban a személyben egyidejűleg van jelen, mégsem lehet azt

állítani, hogy ez minden esetre igaz. Amennyiben egy adott csoport tagjairól beszélünk, esetükben az erkölcsi rendet alkotó, általános elvárások „insider” nézőpontból való megközelítéséről beszélhetünk (Németh–Kádár–Haugh 2015-16: 5). A tagok olyan egyénekként vagy olyan egyének csoportjaként értelmezhetők, akik feltételezik vagy állítják, hogy birtokában vannak annak a bennfentes, a mindennapos eseményekre vonatkozó elvárásokat magában foglaló háttértudásnak, amely az adott erkölcsi rendet létrehozza. A tag tehát mind magát, mind másokat az adott erkölcsi rend szerint számoltatja el egy adott helyzet értékelése során, míg a résztvevő „csupán” az adott szituáció résztvevője, ami nem feltétlenül jelenti azt, hogy ismeri az ahhoz az erkölcsi rendhez tapadó elvárások készleteit, amelyben az adott értékelő pillanat felmerül. Az émikus értelmezésnek egyébként nem egyenes következménye, hogy a tagok között explicitté van téve az adott erkölcsi rendhez tartozó elvárások készlete, az számos esetben csupán hallgatólagosan van jelen a tagok rendszerében. Fontos azonban megjegyezni, hogy Kádár és Haugh ezzel nem azt sugalmazza, hogy az émikus megértés szükségszerűen előnyben részesül az étikus megértéssel szemben, hiszen bizonyos esetekben valójában éppen az émikus és az étikus megértések közötti kölcsönhatás adja az udvariasság értékelési pillanatának a magját. Mint állítják, ez akkor válik nyilvánvalóvá, amikor az udvariasság értékelését egy kultúraközi interakcióban tesszük az elemzés tárgyává, ahol a résztvevőknek egyáltalán nem áll rendelkezésére „bennfentes” perspektíva az erkölcsi rendre vonatkozóan (2013: 87). Hogy pontosan megértsük, mire is gondolt a szerzőpáros, illetve, hogy Kádár és Haugh miért érzi létjogosultságát annak, hogy (1) a résztvevők és metarésztvevők kategóriáján túl (2) az émikus–étikus perspektívák közötti különbségtételt is modelljükbe illesszék, ehelyütt érdemes egy példával szemléltetni az eddig elhangzottakat, mielőtt áttérnénk a másodlagos megfigyelői perspektívák részletes ismertetésére.

A fentiek illusztrálásához pedig kiváló alapot nyújt az az eset, amikor *Justin Bieber* kanadai popénekes – nem gondolva, hogy a Távol-Kelet legnagyobb darázsfészkébe nyúl – 2014-es turnéjának tokiói állomásán látogatást tett a Jaszukuni-szentélyben, az impozáns kegyhely előtt készített – önmagát és egy sintoista papot ábrázoló – fotót pedig az Instagram nevű képmegosztó portálon és a Twitter mikroblogon is közzétette, még hozzá azzal a kommentárral, hogy „köszönöm az áldást” (Thank you for your blessings)⁴⁰. A helyzet fajsúlyosságának megértéséhez először is röviden érdemes kitérni arra, hogy mit is szimbolizál Kelet-Ázsiában a Jaszukuni: bár paradox módon a modernkori japán kollektív emlékezet egyik

⁴⁰ Forrás: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/04/23/how-justin-bieber-inadvertently-stepped-into-one-of-the-worlds-greatest-geopolitical-controversies/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

legemblematisabb jelképének számító szentély szó szerint „békés országot” jelent, a szigetország belháborúi során a hazájukért életüket áldozók lelkének emléket állító kegyhely az északkelet-ázsiai térség konfliktusforrásainak legnagyobb gócpontja is egyben. Külső szemlélő számára a Jaszukuni éppen olyan, mint bármely más sintoista szentély, a szigetország második világháborús megszálló tevékenységét elszenvedő szomszédos országok számára azonban olyan – a japán értelmezéstől eltérő – jelentések tapadtak az imahelyhez, amelyek az elmúlt évtizedekben áthidalhatatlan ellentéteket és komoly diplomáciai vitákat okoztak és okoznak Japán külkapcsolataiban⁴¹ (Mészáros–Matura 2014).

Minden alkalommal, amikor a mindenkori japán kormányfő vagy más magas rangú japán politikus felkeresi a szentélyt, látogatásával mély ellenérzéseket és sértődött tiltakozásokat vált ki az egész régióban, de elsősorban Kínában és a két Koreában, ami a diplomácia szigorúan kodifikált szabályainak eleget téve heves nyilatkozatháborúkban és bocsánatkérésre felszólító közleményekben nyilvánul meg. A szomszédos országok érzelmeit felkorbácsoló tokiói imahely jelentését körüllegő diszkrepancia a japán birodalmi hadsereg második világháborúban elkövetett tetteire és a szigetország imperialista múltjára vezethető vissza. A máig tartó konfliktus forrása a magas rangú japán politikusok látogatása a kegyhelyen, ami a tiszteletadást szimbolizálja: míg a japánok többsége az elesett harcosok dicsőítéseként vagy a közösen megélt vallásgyakorlás egyik helyszínéként éli meg a kormányfői viziteket, addig a kínaiak és a koreaiak mély sértésként interpretálják azokat. Nem arról van tehát szó, hogy maga a kegyhely áll a konfliktusok középpontjában, hanem az, amit a kegyhely, illetve annak meglátogatása jelent: a nemzettudat szimbólumát Japán számára, véres háborút, erőszakos elnyomást és éledő militarizmust a többiek számára (l. bővebben Tóth 2016b).

Justin Bieber nem is sejtette, milyen geopolitikai konfliktus közepébe csöppen az imahely attraktív külseje miatt feltételezhetően „lájkvadász” céllal megosztott posztjaival. A fotók azonban nagy felháborodást váltottak ki Bieber kínai és koreai rajongóinak körében, ennek pedig az lett az eredménye, hogy több millióan (!) oly módon fejezték ki sértettségüket a popsztár felé, hogy egyszerűen felfüggesztették követését a közösségi médiában. Bár a kanadai popsztár szinte azonnal bocsánatot kért tudatlanságáért, ez nem volt elég; a posztok

⁴¹ A szentélyt még 1869-ben emeltette Meidzsi császár a japán háborúkban elhunytak tiszteletére. A világháborút követő időszakban azonban nem csak a nemes hazafiak lelke (kami) lelt végső nyughelyre a Jaszukuniban, 1978-ban ugyanis nacionalista papok titokban felszentelték tizennégy úgynevezett „A-kategóriás” háborús főbűnös lelkét is, akiket a tokiói perben a béke ellen elkövetett bűncselekmények, vagyis a világháború kiobbantásának vádjában találtak bűnösnek (Matura–Mészáros 2014: 3). A Japánnal szomszédos országoknak éppen ez a legfőbb problémája az imahellyel, hiszen ettől fogva az emléket állít a Kínát bekebelező és ott népirtást végrehajtó, a Koreai-félszigetet megszálló, valamint a Pearl Harbor-i támadásért és Kelet-Ázsia lerohanásáért felelős katonáknak is.

végleges törlésére is kényszerült, azokat ugyanis nem csupán bocsánatkérést követelő, de rágalmozó hozzászólások is ellepték. Ezek közül csak néhányat idézünk:

- *Te megőrültél? Te szórakozol velem? Menj a pokolba!! Baszd meg! (Are you crazy? Are you kidding me? Go to hell!! Fuck you!)*
- *Mi a franc? Mi a szart csinálsz, te rohadék? (Wtf? What are you doing mother fucker?)*
- *Kérj bocsánatot a kínaiaktól! (Say sorry to Chinese!)*

Nagyjából ilyen és ehhez hasonló kommentárok ezrei zúdultak a popsztárra, aki egyik pillanatról a másikra találta magát Kelet-Ázsia legforróbb geopolitikai gócpontjának kellős közepén – még hozzá résztvevőként. Kádár és Haugh modelljének kategóriái a jelen esetben jól segítik az elemzőt, hogy elkülönítse egymástól a résztvevőket és a metarésztvevőket, amelyek szerepe egyaránt rendkívül hangsúlyos a közösségi médiában kialakult „szóváltás” miatt. Ez a megkülönböztetés, illetve Justin Bieber résztvevői szerepének tanulmányozása azonban korántsem elegendő ahhoz, hogy megértsük, mi vezetett a konfliktushoz. Visszatérve a Locher és Watts szerzőpáros **2.2.1.1.**-ben tárgyalt modelljére, értelmezési keretükben csak annyit tudunk elmondani a kanadai popsztár helyzetéről, hogy az egy negatívan jelölt udvariatlan viselkedés következtében váltotta ki mások haragját, Helen Spencer-Oatey (2002) modellje értelmében pedig a kanadai popsztár azért kényszerült mentegetőzésre, mert megsértette a **beszédpartnerek** szociális identitás arculatát, illetve a méltányossági jogait, Justin Bieber tudatlanságból fakadó tetteivel azonban egyik modell sem tud mit kezdeni. Szándékosan emeltük ki fent a beszédpartnerek kifejezést, hiszen a szituáció jól példázza, hogy erről szó sincs, a jelen helyzetben tehát sokkal kézenfekvőbb a popsztárról mint (tartalom)előállítóról (producer) beszélni. Justin Bieber – elmondása szerint⁴² – mindössze az őt a helyszínre szállító sofőrjével, valamint a fotón is szereplő sintoista pappal vett részt az ellentmondásos szituációban, az ő értelmezésük azonban feltételezhetően eltérő az internetes közösségetől, máskülönben a sofőr nem készítette volna el a fotót, a pap pedig nem asszisztált volna a kép elkészüléséhez. Tulajdonképpen a japánok – valószínűsíthetően – többsége nem is talált semmi kivetnivalót a szituációban, annak ellenére sem, hogy birtokában voltak annak az émius perspektívának, miszerint a kanadai popsztár a háborús bűnösök lelkének is otthont adó szentély előtt tisztelgett. Bieber ugyanakkor hiába volt ratifikált résztvevője az eseményeknek, nem volt birtokában a kapcsolati hálózat tagjai számára jelentésekkel teli fogalmi sémáknak és

⁴² Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2014/apr/23/justin-bieber-apologises-yasukuni-war-shrine-tokyo-photograph> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

kategóriáknak, amikor pedig a felháborodások hatására annak egy felszíni része tudomására jutott, csupán olyan sémákat és kategóriákat tudhatott magáénak, amely a kívülállók, azaz az adott kapcsolati hálózaton kívül elhelyezkedők számára szolgáltat bizonyos, az értelmezést segítő jelentésekkel. Étikus perspektíváján keresztül tehát volt egyfajta megértése az adott szituációval kapcsolatosan, de az semmiképp sem azonos azon énikus megértésekkel, amelyek az őt kritikával illető kommentelők fejében megszülettek.

Mint azt fentebb részleteztük, egy adott helyzet udvarias vagy udvariatlan volta az adott erkölcsi rendet alkotó elvárások készletében gyökeredzik, az adott társadalmi cselekvést vagy jelentést pedig az előzetes tapasztalatainkból származó „közös tudás” szerint értelmezzük. A kínaiak és az észak-, illetve dél-koreaiak számára tehát jól azonosítható és felismerhető volt az a fajta társadalmi cselekvés, amit Bieber – tudattalanul – véghezvitt (vö. a mindenkori japán miniszterelnökök Jaszukuni-szentélyben tett vizitjével), ezáltal pedig erkölcsileg minősíthetővé, azaz értékelhetővé vált a tagok számára. A példa jól illusztrálja a tagok és a résztvevők közötti különbségtétel létjogosultságát is, hiszen a felháborodott tagok, illetve a helyzetet nem kifogásoló japánok mind osztoztak abban a közös tudásban, ami a résztvevő Bieber – és valószínűleg évente több millió nyugati turista – számára hozzáférhetetlen volt. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a világon minden kínaiból és koreaiból ellenérzéseket váltott ki, ahogy azt sem, hogy nem volt olyan japán, aki rosszállással tekintett volna a popsztár akciójára, ez azonban a kutató számára megválaszolhatatlan (mérhetetlen) marad. Az elemző csupán a posztot követő hozzászólásláncból tud következtetéseket levonni arra vonatkozóan, hogy a legtöbben támadásként fogták fel azt.

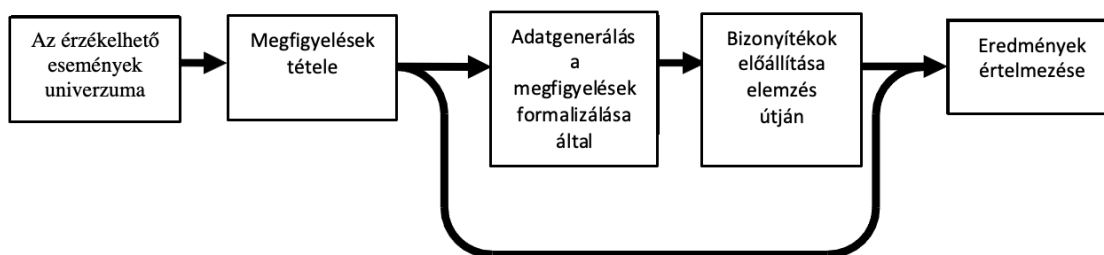
Bieber esete továbbá arra is kiválóan rávilágít, hogy a második világháborús sérelmeket szimbolizáló jelentések a fiatal generáció számára sem üresedtek ki. Éppen az ilyen szituációk miatt képezi Kádár és Haugh modelljének kulcsfontosságú alapját a tér és az idő fogalma. Utóbbira vonatkozóan hangsúlyozzák ugyanis, hogy míg az adott interakcióban megjelenő udvariasság az „itt és most” megértését foglalja magában, nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a jelenség értelmezését az adott megnyilvánulás előtti és utáni pillanat (események láncolata) is korlátozza, illetve támogatja. Ráadásul sok esetben az udvariasság nem pusztán az adott pillanat során elhangzott vagy megnyilvánuló módon jön létre, hiszen számos, az adott helyi összefüggésben felismert és megértett társadalmi cselekedet és jelentés már létező – gyakran formalizált – mintákat követ (ahogyan a háborgók elítélik a mindenkori miniszterelnök látogatását, ugyanazt a gyakorlatot követve vonják kérdőre a tinisztárt is).

Végül pedig azzal is számot kell vetni, hogy az udvariasság bizonyos megnyilvánulásai történelmileg meghatározottak, ezért az ilyen eseteket retrospektív módon kell elemezni annak

szem előtt tartása érdekében, hogy az „itt és most”-ban történt udvariasság megértése soha nem választható el teljesen az „ott és akkor”-ban történt megértéstől (az előzetes tapasztalatokból származó háttértudástól). A tér fogalma alatt a szerzőpáros kifejezetten a társadalmi teret érti, amely szükségképpen összekapcsolódik az idővel, hiszen idő nélkül nincs tér sem, a kettő közötti összhangot és egységet pedig a relativitáselmélet teremti meg a téridő fogalmával. Kádár és Haugh értelmezésében a tér az egyén és a társadalom közötti kapcsolatra utal, amelyben az adott személy él, és ebből következően egy megfelelő alapot nyújt az udvariasság elemzéséhez a megismerés és a kultúra vonatkozásában (2013: 9).

Az udvariasság vagy udvariatlanság megértése és értelmezése ugyanakkor nem kizárólag az adott szituációban való részvétel által mehet végbe, hanem az adott értékelő pillanat megfigyelésén keresztül is (másodlagos megértés). Kádár és Haugh szerint mikor megfigyelünk egy szituációt, legyünk akár **(3) laikusok vagy teoretikusok**, a kiindulópontunk ugyanaz: egyszerűen megfigyeléseket teszünk. A különbség csupán abban rejlik, hogy mihez kezdünk az információval. Laikus megfigyelőknek a szerzőpáros azokat nevezi, akiknek nincs egy speciális tudása, háttérismerete a megfigyelt jelenségre, a jelen esetben az udvariasság vagy udvariatlanság értékelésére vonatkozóan, esetükben tehát a megfigyelést egyenesen az interpretáció követi, azaz az adott értékelési pillanatra vonatkozó megfigyelések spontán beszámolókat eredményeznek (2013: 88). Ezek a beszámolók általánosítanak, véleményeznek és értékelnek az adott értékelő pillanat motivációi és az annak hátterében meghúzódó szándékok tekintetében, ugyanakkor nem tesznek kísérletet arra, hogy szisztematikusan megkíséreljék annak holisztikus, teoretikus értelmezését.

Ezzel szemben egy teoretikus – ahogyan arra *Klaus Krippendorff* kommunikációkutató (1970, idézi Kádár–Haugh 2013: 88) felhívja a figyelmet – ezeket az értékelő pillanatokra vonatkozó megfigyeléseket két további eljárásnak veti alá. Először is, valamilyen módon formalizálják azokat: ez magában foglalja a megfigyelések szisztematikus címkézését, osztályozását vagy kategorizálását technikai kifejezések vagy fogalmak felhasználásával. Ezek

6. ábra A laikusok és a teoretikusok következtetési folyamata *Forrás:* 2013: 88–89

a folyamatok úgynevezett formalizált megfigyeléseket eredményeznek, amit a társadalomtudományokban általában „adatoknak” nevezünk.

Másodszor pedig a teoretikus elvégzi azt a következtetési munkát is, amely során feltárja az adatok lehetséges kapcsolatait, sorrendjét és szerkezetét, ezáltal bizonyítékokat, illetve általánosítható törvényszerűségeket generálva a későbbi értelmezéshez. Míg tehát a laikus megfigyelők az észlelt jelenséget automatikusan értelmezik a számukra rendelkezésre álló háttértudás felhasználásával, az elemző megfigyelő a jelenségek formalizálásával igyekszik szisztematikusan rendszerezni a rendelkezésére álló adatok lehetséges összefüggéseit. A szerzőpáros megjegyzi: bár a laikusok megtapasztalása a reáltudományok terén marginális, a társadalomtudományban a helyzet egészen más, az udvariasság- és udvariatlanságkutatás tekintetében pedig a laikusok interpretációjának kifejezetten fontos befolyása van annak megállapítására vonatkozóan, hogy a jelenségek értékelése miként történik az adott térben és időben. Ennek az az oka, hogy a laikus megfigyelők megértései jelentős mértékben befolyásolhatják azt, amit vizsgálunk, a jelen esetben tehát a résztvevők és a metarésztvevők megértését. Az ugyanis, hogy az emberek hogyan beszélnek, illetve gondolkodnak az udvariasságról, jelentős befolyással van arra vonatkozóan, hogy az udvariasság értékelő pillanatai hogyan jelennek meg adott időben és térben. Fontos ugyanakkor azt is figyelembe venni, hogy az elemzőknek éppúgy van egy laikus megértése egy adott udvariassági pillanatra vonatkozóan, Kádár és Haugh szerint tehát mindenkor fennáll annak a veszélye, hogy ez a fajta laikus megértés szerepet játszik egy adott udvariasság értékelő pillanatainak teoretikus elemzésekor.

Justin Bieber példájára visszatérve, ahogy fentebb már utaltunk rá, korántsem biztos, hogy a világon minden kínaiból és koreaiból ellenérzéseket váltott ki a kanadai popsztárnak a Jaszukuni-szentélyben tett látogatása, ahogy azt sem, hogy nem volt olyan japán, aki rosszállással tekintett volna Bieber akciójára. Azt ugyanakkor – a Twitteren a poszthoz érkező hozzászólások alapján – bizonyosan állíthatjuk, hogy a popsztárnak a távol-keleti régión kívül élő, vagy inkább fogalmazzunk úgy, hogy a nyugati kultúrkörből származó rajongóinak egy egészen más értelmezése volt a szituációról.

- *Ne csináljátok már ezt, srácok, nem tudta, hol van. (Don't do this guys come on, he didn't know where he was)*
- *Komolyan gondoljátok ezt a hisztériát??? haha hangosan nevetek (Are you serious about this hysteria??? haha LOL.)*

Az imádott popsztárjukért kiálló rajongók – ahogyan a fenti példák is mutatják – nyilvánvalóan nem tudtak osztozni a távol-keletiek felháborodásában, a poszt alatti hozzászólásokba

bekapcsolódva azonban maguk is az események résztvevőjévé váltak, noha értelmezésük valószínűsíthetően teljesen különbözött azokétól, akik a fentebb idézett hozzászólásaikban a felháborodásukat fejezték ki, illetve bocsánatkérésre szólították fel Biebert. Az eset ugyanakkor pillanatok alatt bejárta a világ leglátogatottabb hírportáljainak címlapjait is, ezáltal pedig olyanok is értesültek az esetről, akik nem kifejezetten követik a kanadai popsztár munkásságának fejleményeit. A történeteknek ráadásul hosszú távú következményei is voltak: Kína ugyanis évekkel később, 2017-ben megtiltotta a sztárnak, hogy koncertet adjon a távol-keleti országban. Noha Peking az erről kiadott hivatalos közleményében nem vont párhuzamot a tiltás és Biebernek a Jaszukuniban tett látogatása között, a sajtóban számos elemzés született arra rávilágítva, hogy a popsztár egyértelműen a sintoista szentélyben tett vizitje miatt nem szívesen látott vendég Kínában⁴³. Az eset mindenesetre emberek millióihoz jutott el másodkézből, a laikus értelmezések azonban feltételezhetően korántsem tartották akkora „főbűnnek” Bieber baklövését, mint ahogyan azt az elsődleges megfigyelők, pontosabban a távol-keleti darázsfigyelőket jól ismerők. Elképzelhető az is, hogy sok olvasó ekkor hallott először a Jaszukuni-szentélyt övező diszkrepanciáról, a távol-keleti viszonyokat jobban ismerők pedig érdekesnek találhatták, hogy egy nem kormányzati szereplőnek a szentélyben tett látogatása szintén fel tudja korbácsolni az indulatokat, megint mások pedig egyszerűen érdektelennek találhatták a hírt.

A helyzetet analitikus szemszögből megfigyelő elemző ugyanakkor megpróbálja osztályozni vagy kategorizálni az esetekre érkező reakciókat, legyenek azok akár a megosztott posztok alatt sorakozó hozzászólások, az esetről a Twitter mikroblogon Bieber posztjától függetlenül megosztott bejegyzések vagy azok a sajtóban megjelent cikkek, amelyek feldolgozták az esetet. Vizsgálhatja például azt, hogy a hozzászólók származása vagy kulturális háttere milyen mértékben befolyásolta a felháborodás mértékét, de a kutató perspektívájából nézve az is érdekes lehet, hogy az esetet feldolgozó cikkek melyik hozzászólásokat tartották kiemelésre, illetve a cikkben való közlésre érdemesnek. A levont következtetésekből pedig elméletek születnek, Kádár és Haugh ezért tartja fontosnak, hogy az udvariassági értelmezések azon **(4) elméleti és népi elméleti megértéseit** (theoretical and folk-theoretic understandings), amelyekben a konceptualizáció végbemegy, az elemző szintén vegye számításba egy adott evaluatív pillanat során (2013: 91–94). A tudományos elméleti perspektíva – értelemszerűen – magában foglalja a kutatás tárgyát képező udvariasság jelentéstartalmának meghatározását. A

⁴³ Forrás: <https://www.nytimes.com/2017/07/21/world/asia/justin-bieber-china-tour.html> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

tudományos fogalommeghatározás néhány kulcsfontosságú jellemzője, hogy pontos és precíz (azaz nem merül fel a kétértelműség a kategorizált jelenségre vonatkozóan), koherens (vagyis az alapjául szolgáló episztemológiai és ontológiai alapok alátámasztják az elmélet minden részét) és megismételhető (azaz más elemzők ugyanolyan vagy nagyon hasonló értelmezéseket generálhatnak hasonló adatok mentén), végül pedig van bizonyos fokú magyarázó vagy prediktív képessége (2013: 91–92). De a szerzőpáros által idézett *James Lett* (1990: 131) néprajzkutató szerint mindezek felett a legfontosabb az, hogy az udvariasság elemzéséhez és leírásához használt fogalmi sémát és kategóriákat a tudományos megfigyelők közössége értelmesnek és megfelelőnek tartsa.

A népi elméleti perspektíva ezzel szemben nagymértékben igazodik a tagok émikus megértéséhez, azaz kifejezetten arra az émikus tudásra utal, amely a személyek, a kapcsolatok és a társadalmi struktúrák rendszerében hallgatólagosan alá vannak támasztva az adott közösségben érvényben lévő erkölcsi rend által. Az angol nyelvű beszélők bizonyos közösségeiben például az udvariasság használata annak okán merül fel, hogy a mások iránti tiszteletünket és figyelmünket kifejezzük, más angol nyelvű beszédközösségben ugyanakkor azt feltételezzük, hogy az udvariasság egy magasabb társadalmi osztályba való tartozás kifejezéséül szolgál (Kádár–Haugh 2013: 84). Noha különbözők, mindkét perspektíva egy népi értelmezést ad arra vonatkozóan, hogy miért használnak az emberek udvariasságot az interakciók során, ezek, illetve az ehhez kapcsolódó elképzelések pedig konvencionalizálódnak a társadalmakban. Az udvariasság elméleti megértése tehát egy meghatározott csoportra korlátozódik, nevezetesen a tudományos megfigyelők vagy az akadémikusok gyakorlati közösségére, a teoretikus megértéseket pedig – legalábbis ideális esetben – olyan módon szükségszerű felépíteni, hogy a kutatás eredményeit más tudományos megfigyelők is következetesen alkalmazni tudják. Azonban – ahogyan a népi elméleti perspektíva is – az elméleti megértés másodlagos megfigyelői nézőpont, mivel inkább a konceptualizálás, mintsem a társadalomban való részvétel jelenti a megfigyelés kiindulópontját (2013: 78). Bieber példájára visszatérve tehát az udvariasság elméleti megértésének első lépése az udvariasság jelentéstartalmának meghatározása: a jelen esetben az, hogy Bieber Jaszukuni-szentélyben tett látogatását a kulturális specifikusságok figyelembevételével udvariatlannak minősítjük. A következő lépés, hogy hasonló esetekkel összehasonlítva, a rendelkezésünkre álló adatok tükrében megpróbálunk általános következtetéseket levonni arra vonatkozóan, hogy a szóban forgó sintoista szentély meglátogatása milyen érzelmi reakciókat képes kiváltani a környező országok, pontosabban a két Korea és Kína állampolgárainak körében, és megpróbálunk egy koherens elméletet építeni a tapasztalt jelenség köré. A népi elméleti

perspektíva az adott helyzet megfigyelése során szintén arra a következtetésre jut, hogy a sintoista szentély meglátogatása legalábbis nem szerencsés, a megállapítást ugyanakkor nem igyekszik tudományosan alátámasztani: Justin Bieber történetének elmesélése azonban esetleg arra ösztönözhet másokat, hogy tokiói vizitjük során mellőzzék a szentély meglátogatását.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a legfontosabb, amire az elsődleges és másodlagos megértések közötti különbségtétel rámutat: a kutató két egészen különböző episztemológiai megközelítést alkalmazhat a feltételezett társadalmi valóságban megjelenő udvariasság feltérképezéséhez, nevezetesen felhasználói és megfigyelői perspektívákat. Tekintettel arra, hogy bármiféle megértés szükségszerűen egy mezőben jön létre (vö. Bourdieu 1975), azaz egy olyan dinamikus hálózatban, amely magában foglalja saját történetiségét, valamint a folyamatban lévő interakciókat és a kialakuló kapcsolatokat, Kádár és Haugh úgy véli, hogy az udvariasság, illetve annak értékelése a felhasználó (user) vagy pedig a megfigyelő (observer) mezőjébe van beágyazva (2013: 75–76). A szerzőpáros tehát egy társadalmi-konstruktivista episztemológiát alkalmaz, ahol az udvariasság megértése abban a „mezőben” helyezkedik el, amelyben érzékelik őket. A szerzőpáros ugyanakkor azt is leszögezi, hogy – társadalomtudomány lévén – az udvariasságkutatásnak, és így az általuk felvázolt elméleti keretnek sem lehet célja a maximális objektivitás. Érvelésük szerint az udvariasság társadalmi gyakorlatként való értelmezése annak nyomon követésére irányul, hogy az értékelő pillanatok hogyan jelennek meg a társadalmi gyakorlatban, illetve, hogy ezen gyakorlatok fényében hogyan vesszük figyelembe mások érzelmeit.

A szerzőpáros modelljének kétségtávol az az egyik legfontosabb érdeme, hogy egy olyan koncepciót alkottak meg, amely az előző fejezetekben tárgyalt modelleket nem kizárva, ugyanakkor azokon túllépve ad lehetőséget az udvariasság jelenségének értelmezésére. Noha egyértelműen kitűnik, mégis érdemes külön is szóvá tenni, hogy Kádár és Haugh végig az udvariasság jelenségét állította a figyelem középpontjába, ez ugyanakkor korántsem jelenti azt, hogy koncepciójuk az udvariasság jelenségével ne tudna mit kezdeni. Fontos továbbá megjegyezni, hogy Kádár és Haugh mindezt úgy érték el, hogy végleg búcsút intettek a brown–levinsoni koncepció legmakacsabb hozadékaként számon tartott arculat fogalomnak, ugyanakkor – ahogyan a 3.1.4.-ben látni fogjuk, ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a szerzőpáros nem tartja fontosnak a fogalmat az udvariasság és legfőképpen az udvariasság értelmezésekor. Előtte azonban érdemes megismernedni annak a *gyakorlatközösségnek* a paradigmái gondolkodásával, amelyben a jelen dolgozat korpuszául szolgáló *twiplomácia* érvényesül, a következő fejezetben tehát a diplomáciára, illetve a nemzetközi kapcsolatok

tudományos beágyazottságára koncentrálnak, még hozzá arra fókuszálva, hogy hogyan változtatta meg a hagyományos diplomácia diskurzusát a Web 2.0 megjelenése.

3. Diplomácia a web 2.0 korában: a nyilvános diplomácia aranykora

Hagyományos vagy *klasszikus diplomácia*⁴⁴ alatt a szakirodalom az államok külügyminisztériumainak, illetve az intézmény irányítása alatt álló diplomatáknak az adott partnerország(ok)kal folytatott hivatalos, formális kapcsolattartását érti, míg a *külpolitika* a nemzeti vezetők által kialakított irányelvek összességének tekinthető, amelyek bizonyos esetekben különböző viselkedésmódok közötti választást hivatottak segíteni a nemzetközi kapcsolatok rendszerében meghatározott célok elérése érdekében (Pearson–Rochester 1997: 32; Simon-Nagy 2012: 17). A külpolitika végrehajtásában a kormánynak, az elnöknek és a külügyminiszternek van elsődleges szerepe, súlyuk azonban az adott ország berendezkedésének függvényében változhat. Tevékenységüket – demokratikus viszonyokat feltételezve – a parlament ellenőrzi. A külpolitika az adott nemzetállam külügyi igazgatását jelenti, amely a tárca által irányított diplomáciai szolgálat által valósul meg (Pearson–Rochester 1997: 32).

A diplomáciai tevékenység pedig azon lépések összességéként értelmezhető, amelyet az államok egymás irányába tesznek a kommunikáció, kapcsolattartás, illetve a konfliktusok tárgyalásos megoldása érdekében (Kincses 2005). A diplomáciai érintkezést szabályozó első nemzetközi dokumentumként az *1815. évi bécsi kongresszus*on elfogadott szabályzat tekinthető, amely először tett kísérletet a kommunikációs csatornák intézményesítésére és a hivatalos diplomaták szerepének, feladatának definiálására (Bába–Sáringer 2018: 110, vö. Kissinger 1994/2008). Ezek az előírások a nemzetközi kapcsolatok ápolására irányuló diplomácia aktorai számára rendkívül szigorúan kodifikált szabályokat írtak elő (lásd bővebben: Sille 2013), amely egyúttal azt is jelentette, hogy a diskurzusban részt vevők megnyilvánulási eszközkészletei és az adott kontextus normáinak eleget tevő kommunikatív hozzájárulásai meglehetősen korlátozottak voltak a széles nyilvánosság előtt zajló társadalmi kommunikációban⁴⁵.

⁴⁴ A *diplomácia* szó a görög *diploun* (hajtani, összehajtani) igéből származik. A Római Birodalom korában diplomának nevezték a ma útleveleként ismert dokumentumokat, később azonban a fogalmat kiterjesztették mindazon dokumentumokra, amelyek a más népekkel, közösségekkel, országokkal való *megállapodásokat* tartalmazták. A *diplomatika* kifejezés eredeti jelentése tehát oklevél. A kifejezés magyar nyelven először 1810-ben jelent meg Kulcsár János művében, szó szerint: „A Politika anyja a 'Diplomatiának'” (Sille 2013: 123).

⁴⁵ Ahogy Sille István, a Magyar Külügyminisztérium Protokoll-osztályának egykori vezetője fogalmaz: a diplomácia nyelvezetének nagy figyelmet igénylő jellemzője „a megfogalmazás sokféle árnyalata és rendkívüli pontossága”. Ahogy arra felhívja a figyelmet, az egy adott személyes vagy telefonos egyeztetés után a nemzetállamok által hivatalosan közreadott kommunikációban a „kölsönös és teljes megértés” csak a valóban jó viszonyban lévő államok találkozóit képes jellemezni, de például a „szívélyes légkörű megbeszélés” már azt sugallja, hogy problémák vannak a felek között, bár kölcsönösen törekszenek annak megoldására. Az „alkotó, eredményeket hozó légkörben zajló tárgyalások” után nem lehet tudni, melyik fél alkotott, milyen eredményekkel, az „álláspontok kölcsönös megértése” a szövegben ugyanakkor mindig komoly ellentétet tükröz. Sille István arra is rámutat, hogy a kifejezések „mindig csak a konkrét körülmények ismeretében és pontos szöveggörnyezetükben értelmezhetők”, hiszen a diplomácia „szinte vég nélkül és mindig nagyon finoman alkot a

A diplomatáknak azonban nem is volt a feladata a köz tájékoztatása: a nemzetközi kapcsolatok formálása évszázadokra visszamenőleg egy a nyilvánosság elől elzártan tevékenykedő elit kiváltsága volt, akik legtöbbször titokban, zárt ajtók mögött és zárt kommunikációs csatornákon keresztül hozták meg az adott szuverén országok külkapcsolatait formáló döntéseket anélkül, hogy az állampolgárok – akiknek jövőjére döntéseik hatással voltak – beleszólhattak volna. Az alkuk és egyezségek sikeréről vagy épp sikertelenségéről csupán utólag értesült a nyilvánosság (már ha értesült), mikor annak tárgya a hétköznapiakban realizálódott (Seib 2016). Jól illusztrálja a diplomácia és a nyilvánosság közötti kapcsolatnélküliséget az egykori neves brit diplomata, Harold Nicolson (1886–1968) gondolatmenete, aki az 1939-ben publikált monográfiájában úgy fogalmaz: „az öreg diplomácia korában egy elképzelhetetlen vulgaritásnak tekintették volna, ha a nemzetközi politika bármely kérdésével kapcsolatban a közemberhez fordultunk volna” (1939: 45). Nicolson a drótnélküli távíró feltalálását illetően is sajnálattal nyilatkozott, szerinte ugyanis az eszköz „óriási lendületet adott a propagandának mint a politika eszközének”, mert az Adolf Hitlerhez hasonló manipulátorok számára lehetővé tette, hogy „a könnyen érthető gerjesztés félelmetes fegyverével kormányozzon, amely akár a diplomaták munkáját is akadályozhatja vagy hatályon kívül helyezheti” (Nicolson 1939: 68).

Napjainkra azonban a klasszikus diplomácia önmagában alkalmatlanná vált a 21. század kihívásainak kezelésére (Szörényi 2010: 137), mert bár a szuverén országok állam- és kormányfői, illetve a szupranacionális szervezetek (pl. Európai Unió, ENSZ) vezetői között megrendezett személyközi találkozókát változatlanul a protokolláris előírások szabályozzák, az elmúlt két évtizedben a nemzetközi rendszer aktorainak – hivatalos – kétoldalú és multilaterális kommunikációjában drasztikus változások következtek be a számítógép által közvetített kommunikáció (CMC), illetve a Web 2.0 megjelenésével. A kommunikációs technológiáknak köszönhetően megszűnt az államok közötti kölcsönhatások kizárólagossága, de legalábbis az azok dominanciájára épülő nemzetközi rendszer, az újmédia megjelenése pedig a társadalmi nyilvánosság átalakításával szükségszerűen azt is magával hozta, hogy a diplomácia aktorai által közvetített kommunikáció tartalma többé már nem korlátozódhat kizárólagosan a szűk elittel folytatott információcserére. Az átalakult médiatér megkívánja, sőt, megköveteli, hogy az adott üzenet nem csak kormányoktól kormányoknak, illetve diplomatától diplomatának szóljon, hanem a nyilvánosságot is involválják a társadalmi diskurzusba.

helyzethez igazított megfogalmazásokat”. Mint fogalmaz: „Kettő ugyan szinte sosem azonos, ám a gyakorlott újságolvasó már könnyen ért belőlük” (Sille 2013: 123–124).

3.1. A Web 2.0-ról

A Web 2.0 terminus 2004-es felbukkanása óta a szakirodalom rendszerint azt az információtechnológiai korszakot jelöli a fogalom alatt, amely során a digitális tartalmak előállítása többé már nem néhány professzionális tartalomgyártó (például: szövivő, újságíró) kizárólagos privilégiumaként fogható fel, hanem a folyamatba gyakorlatilag bármely számítógép-használó bekapcsolódhat a világ bármely pontjáról. A jelen dolgozatnak terjedelmi korlátok miatt nem célja kitérni a technológiai fejlődés által bekövetkezett társadalmi változásokra, annyit azonban fontos megjegyezni, hogy a Web 2.0 újdonsága és lényege – a korábbi, kizárólag a tartalomszolgáltatóktól a befogadók felé irányuló, egyoldalú kommunikációt lehetővé tevő Web 1.0 korszakához viszonyítva – éppen az interaktivitás és a közösségiségben rejlik: a felhasználói részvétel és a kétirányú kommunikáció kerül a középpontba (Veszelszki 2014: 51). A Web 2.0-ás platformokon tehát a szerver gazdája csupán a keretrendszer biztosítja anélkül, hogy meghatározná a kommunikáció tartalmát és irányát, miközben a felhasználóknak lehetőségük van kapcsolatba lépni, illetve tartalmakat megosztani egymással. A digitális közösségekre épülő struktúra megjelenésére és a publikációs szereptől (push media) a felhasználói alkotás (pull media) felé elmozduló világháló (Gerencsér 2019: 58) jelentőségére felfigyelő Tim O'reilly (2005) eredeti megfogalmazása szerint tehát a Web 2.0

„(...) olyan platformként felfogható hálózat, amely valamennyi csatlakoztatott eszközt magában foglalja; webkettes alkalmazások azok, amelyek a lehető legjobban kiaknázzák e platformnak a saját előnyeit: folyamatosan frissülő szoftveres szolgáltatásokat nyújtanak, melyek annál jobbak, minél több ember használja; több forrásból származó adatokat használnak fel, ideértve az egyéni felhasználók adatait is, miközben biztosítják, hogy saját adatait és szolgáltatásait mások is újraszervezthessék; a »részvételi építéset« révén hálózatokat eredményeznek, és túllépnek a Web 1.0 »oldal« metaforáján, hogy gazdag felhasználói élményeket nyújtsanak.”

A társadalomtudományi paradigmaháttérből táplálkozó diszciplínák axiómaként kezelik, hogy valahányszor megjelenik egy új médium, szükségszerűen megváltozik a társadalmi nyilvánosság is (vö. Habermas 1962, Castells 2005, lásd bővebben: Bajomi-Lázár 2009). A médiatudomány képviselői helyett azonban elsősorban a nemzetközi kapcsolatok égisze alatt tevékenykedő kutatókra hárult az a feladat, hogy a „részvételi építészetnek” az államok külkapcsolatait meghatározó stratégiai kommunikációjában bekövetkező változásait helyezték vizsgálatuk középpontjába. Az alkotói és a befogadói szerepek folyamatos felcserélődésére, de legalábbis instabillá válására, illetve a kommunikációs csatornák megsokszorozódására az

Egyesült Államok kormánya már a 2000-es évek elején felfigyelt (Dale 2009: 2), a Web 2.0 által nyújtott lehetőségek kül- és belpolitikai eszközként való használatát, illetve a klasszikus diplomácia háttérbe szorulását pedig elsősorban a nyilvános diplomáciával foglalkozó szakirodalom érezte, illetve érzi magáénak.

3.2. A nyilvános diplomáciáról

A *nyilvános diplomácia* terminus technicust a szakirodalom Dean Gullionnak (1965) tulajdonítja, aki szerint a fogalom által jelölt tevékenység

„(...) a közvélemény befolyásolásával foglalkozik egy adott ország külpolitikájának kialakítása és megvalósítása érdekében. A nemzetközi kapcsolatoknak a hagyományos diplomáciát meghaladó dimenzióit tartalmazza: a kormányzatok azon erőfeszítését, hogy hogyan befolyásolják más államok közvéleményét; a civil szervezetek és érdekek államközi interakcióját; jelenti a nemzetközi kapcsolatokról és azoknak a politikákra gyakorolt hatásáról való tájékoztatást (...) valamint a kultúraközi kommunikáció folyamatát” (Hansen 1984: 3).

Az 1990-es évekig a nyilvános diplomácia mindössze kiegészítő funkciót töltött be a hagyományos diplomácia már bejáratos csatornáival mellett, eszközrendszere tehát kimerült a stratégiai kommunikációban, valamint a hagyományos médiumok és sajtóorgánumok használatában. Noha tehát a kifejezés csak a 20. században jelent meg, a külföldi közvélemény befolyásolására való törekvés jóval távolabbi múltra tekint vissza. Sokan emiatt a *propaganda* kifejezéssel azonosítják, de legalábbis célját és működését tekintve rendkívül hasonlóknak találják. Nem is alaptalanul, hiszen a fasiszta, a náci és a sztálinista totalitarizmusokhoz való kötődése miatt napjainkban negatív konnotációval társuló fogalmat meglehetősen vékony vonal választja el korunk nyilvános diplomáciától (Snow 2012). Sőt, bizonyos tekintetben meg is egyeznek, hiszen mindkét tevékenység a közvélemény saját célok érdekében történő megnyerésére törekszik (Simon-Nagy 2012). A nyilvános diplomácia ugyanis céljaként az információszerzést és -feldolgozást, a befolyásszerzést, a hosszú távú elköteleződés megteremtését, az adott állam promócióját és a nemzetközi politikai pozíciók megerősítését határozza meg (Golan–Yang–Kinsey 2015: 2). A nemes köntösbe bújtatott kifejezés propagandához fűződő közeli rokonsága tehát könnyen tetten érhető mind a megtervezett és szisztematikusan végrehajtott tevékenység, mind pedig az egy adott véleménynek a (tömeg)közönség számára elfogadhatóvá és kívánatossá tételében. A rendkívül sok metszéspont ellenére azonban a két fogalom között – ha nem is éles, de – határok is húzhatók, a meglévő hasonlóságokat és különbségeket ezért érdemes tisztázni.

A Republikánus Pártban is sokáig politizáló amerikai professzor, Mark C. Miller például a propagandáról szólva – némi iróniával – úgy fogalmaz, hogy ma propaganda az, amit az ellenség csinál; amit mi csinálunk, az „nevelés” vagy „felvilágosítás” (Miller 2015: 14, idézi: Bajomi-Lázár–Horváth 2013: 82). Napjaink közbeszédében már-már klisének számít a nagyhírű porosz hadtörténész, Carl von Clausewitz (1780-1831) elmés meglátása, miszerint „a háború a politika folytatása, más eszközökkel”, a propagandakutatás tekintetében pedig legalább ilyen maradandót alkotott Jacques Ellul, aki úgy vélte, a háborúnak márpedig van folytatása, ez pedig a propaganda. A francia filozófus-szociológus elsősorban a propaganda által alkalmazott kifinomult technikákat igyekezett feltárni, meggyőződése volt ugyanis, hogy a fogalom alatt jelölt tevékenységek valamilyen politikai célok eléréséhez vezető eszközként foghatók fel, amelyek természetüknél fogva helyettesítik az erőszakot. Ellul (1962) jó érzékkel a propaganda számos fontos jellegzetességére rátapintott, a jelen dolgozat tárgyának szempontjából azonban a legfontosabbak talán az üzenetek célpontjára vonatkozó feljegyzései. A filozófus ugyanis úgy vélte, a propaganda egyszerre fordul az egyénhez és a tömeghez, hiszen jellegénél fogva nem teheti meg, hogy csak előbbire koncentrál: túl sokáig tartana ugyanis ilyenformán meggyőzni az embereket, ráadásul a tevékenység komoly pszichés ellenállásba is ütközne. Ugyanakkor amennyiben csak az utóbbihoz fordulna, Ellul érvelése szerint hatástalannak bizonyulna, az emberek ugyanis nem hajlandók önmagukra a tömeg részeként tekinteni. Éppen ezért, a propaganda rendszerint egy adott csoport tagjaként számol az egyénnel, a tömeget pedig mint az egyének halmazát közelíti meg (vö. a nemzetarculat fogalmával, lásd bővebben: Kiss 2006).

3.2.1. A nyilvános diplomácia mint puha hatalom

Korunk egyik legismertebb propaganda- és nyilvánosdiplomácia-kutatója, Nancy Snow (2012) úgy véli, egyáltalán nem véletlen, hogy a nyilvános diplomácia fogalma éppen a hidegháborús években jelent meg az Egyesült Államokban: ahogyan Ellul, úgy Snow is amellet érvel, hogy mind a propaganda, mind a nyilvános diplomácia szorosan kapcsolódik a hatalomhoz, illetve a hatalomnak az egyénhez és a tömeghez való megközelítésmódjához. Snow szerint ezzel magyarázható, hogy a nyilvános diplomácia kifejezés szinte kéz a kézben jár a *puha hatalom*⁴⁶

⁴⁶ A *soft power*, azaz puha hatalom kifejezés Joseph Nye amerikai politológus nevéhez köthető, aki különbséget tett a gazdasági és katonai erőre alapozott parancsoló hatalom, azaz a *hard power* és a hatalom kulturális és/vagy ideológiai szempontból vonzalmat ébresztési szándékozó megnyilvánulása között (l. bővebben Nye, 2004). A fogalom elterjedése egyrészt a nemzetközi kapcsolatok és konfliktusok kulturális (illetve civilizációs) magyarázatát kínáló elméleteknek (például: Samuel Huntington 1998), másrészt a populáris médiakultúra nemzetközi kapcsolatokban játszott szerepének a jelentőségére figyelő, egyre népszerűbb megközelítéseknek köszönhető.

terminussal, amely olyan közvetett, a viselkedést befolyásoló színterekben fejt ki hatását, mint a kultúra, a társadalmi értékek és az ideológiák, amelyek a nemzetállamokat mind a konfrontációval szembeni kölcsönös függőség felé irányítják (2012: 67). A kutató ugyanakkor emellett érvel, hogy a nyilvános diplomácia éppen a nyilvános jellege miatt különíthető el a propagandától, előbbi ugyanis az emberi interakciót jóval kevésbé manipulatív módon helyezi tevékenységének középpontjába, mint az utóbbi. Ideális esetben tehát a célközönség inkább a produktív fogyasztó (vö. prosumer, azaz a proactive és a consumer angol szavak összetétele), semmint a feladó üzeneteit magáévá tevő egyszeri fogyasztó.

A nyilvános diplomáciában részt vevő aktorok tekintetében is jelentős eltérések figyelhetők meg a propagandától való különbözőségben. Edward Bernays (1923), a 20. századi propaganda egyik legismertebb tudósa és egyben alkalmazója – Ellul-ellentétben – emellett érvelt, hogy az emberekre a csoport, illetve a csorda tagjaként kell tekinteni, reakcióik pedig szuggerrálható mintákat követnek, ennél fogva irracionálisak és impresszionálhatók. Sigmund Freud unokaöccseként – a pszichoanalízist alkalmazva – arra a következtetésre jutott, hogy korának legfontosabb fejleménye a közvélemény felértékelődése, a public relations (PR) és a propaganda művelői pedig azon intelligens kevesek közé tartoznak, akik tudatára ébredtek a modern tudat kontrollálhatóságának és irányíthatóságának (Kiss 2006: 78). A propaganda és a PR tehát Bernays szerint nem más, mint „a konszenzus létrehozatalának művészete”, amely megkönnyíti a tömegembernek a véleményektől zsúfolt nyilvánosság piacán való eligazodást (Bernays 1923, 1928/2005; idézi: Kiss 2006).

A neves propagandistának egyébként számos gondolata bekerült Adolf Hitler *Mein Kampf* című művébe, könyvei pedig ott sorakoztak a nemzetszocialista Németország propagandaminiszterének, Paul Joseph Goebbelsnek az íróasztalán, a gyakorlatba átültetett elméleti tézisei tehát alkalmazhatónak bizonyultak. A nyilvános diplomácia ugyanakkor jelentősen másképp képzel el a közvélemény saját célok érdekében történő megnyerését: a különbözőség leginkább abban nyilvánul meg, hogy művelői a propagandától eltérően már nem csupán az „intelligens kevesek”, hanem gyakorlatilag bárki bekapcsolódhat a diskurzusba. Az aktorok többé már nem csak kormányok, azaz az irányítás – ideális esetben – nem kizárólagosan állami kézben központosul, hanem a nem kormányzati szervezetek (NGO-k), a média (az adott ország nyelvén működő televíziós csatornák, rádióállomások és újságok), társadalmi csoportok és az egyének, vagyis a nem állami szereplők is aktív részvevőkké válhatnak a közösségi hálózatokon keresztül (Szörényi 2010: 140). A kormányok involváltsága is jelentősen átalakult, hiszen a nyilvános diplomácia alakításába a külügyminisztériumon túl más szaktárcák is

bekapcsolódtak, az állam munkáját pedig kutatóközpontok, think-tankek és az anyaország transznacionális vállalatai is segítik, méghozzá az újmédia eszközeit aktívan használva.

3.2.2. Barack Obama és a nyilvános diplomácia 2.0

Aki a nyilvános diplomácia és a webkettes technológiák metszéspontján lévő lehetőségeket a világon elsőként alkalmazta a gyakorlatban, az nem más, mint Barack Obama, illetve a kampánystábja. Az Egyesült Államok 44. elnöke még Illinois szenátoraként – 2007 márciusában – tehát másfél évvel megválasztása előtt – a világ (ismert) politikusai közül elsőként hozott létre hivatalos fiókot a Facebook közösségi hálózaton, kiérdemelve magának a világ első digitális elnöke címet⁴⁷. Az egybeesés talán véletlen, de a szakirodalom 2008 óta – a webkettő által megnyílt lehetőségekre utalva – már nyilvános diplomácia 2.0-ként utal a kormányzati szereplőknek a közvélemény befolyásolására, illetve megnyerésére irányuló tevékenységeire (Harris 2013:17). Noha a kifejezésnek pontos definíciója a mai napig nincs, három kulcsfontosságú tulajdonság mentén jellemezhető: (1) a technológia azon képessége, hogy megkönnyítse a kapcsolatok létrehozását a szociális hálózatok és az on-line közösségek körül; (2) függ a felhasználó által létrehozott tartalmaktól és a visszajelzésektől; (3) a technológia azon új tulajdonsága, hogy horizontálisan szerveződő cserehálózatokat foglal magában, szakítva a Web 1.0 korszakát jellemző vertikális elosztóhálózatokkal (Cull 2013: 3–4).

Noha Barack Obama után a világ különböző pontjain számos politikus fedezte fel magának a közösségi médiában rejlő lehetőségeket, és így tette az újmédiaeszközöket, pontosabban a közösségi hálózatokat a kormányzati kommunikáció mostanra megszokott csatornáivá, a volt demokrata elnök mindenképpen mérföldkőnek számított a hálózati társadalomban rejlő hatalom felismerését illetően (vö. Barabási 2002/2019). A 2008-as amerikai elnökválasztási küzdelem ugyanis a világban addig megszokott politikai kampányoknál jóval nagyobb mértékben támaszkodott az internetre, Obama pedig különösen jól ki tudta használni az on-line kapcsolati hálók és a közösségi média hatalmát (Christakis 2010: 190–191). A kampánystáb munkáját elemzők utólag tökéletesen véghezvitt akciósorozatként értékelték, Obamának pedig az újmédiához való kapcsolatát sokan ahhoz hasonlították, ahogy Franklin D. Rooseveltt a rádiót, John F. Kennedy pedig a televíziót használta fel az elnökválasztási kampány során: mindhárman egyszer és mindenkorra megváltoztatták a politikai kommunikációt azáltal, hogy új technológiai eszközökre

⁴⁷ Forrás: <https://twiplomacy.com/blog/twiplomacy-study-2016/> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

támaszkodtak, „és a tömegek megszólításában általuk alkalmazott módszer átvételére kényszerítették a barátait és az ellenfeleiket is” (Christakis 2010: 191). A stábja által létrehozott *My.BarackObama.com* című közösségi portálnak 21 millió regisztrált tagja, és naponta átlagosan 1,6 milliárd látogatója volt (Cogburn–Espinoza–Vasquez 2011: 191), a honlap célja azonban túlmutatott az informativitáson: a tagok megbeszélhették egymással az elnökjelölttel kapcsolatban felmerült kérdéseiket, érzéseiket, véleményeiket, pénzt adományozhattak, és ami a legfontosabb: valódi közösséggé szerveződtek (vö. a csoportidentitás fogalmával, Christakis 2010: 192). A legaktívabb korosztálynak ráadásul – a közösségi hálózatok jellegéből adódóan – a 18–31 év közötti korosztály bizonyult, a stáb tehát jelentős lendületet tudott adni a kampánynak azáltal, hogy a demográfiai értelemben vett legelérhetetlenebb csoportot tudták politikai aktivitásra bírni, még tovább emelve ezzel a közösségi média politikai eszközként való használatának értékét (Cogburn–Espinoza–Vasquez 2011: 191–192).

Nem meglepő tehát, hogy a történelem első újmédia-orientált kampányából győztesen kikerülve az Obama-adminisztráció a közösségi hálózatokban rejlő lehetőségek tudatában lépett hivatalba 2009 januárjában. Az amerikai Demokrata Párt kommunikációs szakemberei ugyanis jó érzékkel egyúttal azt is felismerték, hogy a hagyományos médiumok korát meghaladva az újmédia csatornái elsődleges kommunikációs eszközzé válhatnak az Egyesült Államok kormánya és a világ között, a felismerést pedig hamar intézményi keretek közé is terelték az ország első *Nyilvános Diplomácia és Közügyek Államtitkárságának* felállításával, amely – nem mellesleg – mai napig a külügyminisztériumnak van alárendelve (Dale 2009: 4). Obama egyébként már a hivatali idejének legelső munkanapján aláírt egy Átláthatóság és nyitott kormányzás⁴⁸ nevű memorandumot, amelyben megállapította: a webkettes technológiák szükségesek ahhoz, hogy a kormány „hatalmas mennyiségű tudást tudjon felhasználni (...) az ország közösségeiben”, azonban az is nagyon hamar világossá vált, hogy Washington törekvése nem áll meg az ország határainál – más államok közösségeinek ismereteit is ugyanilyen lelkesedéssel használnák fel céljaik elérése érdekében (Dale 2009: 6). Az Egyesült Államok nemzetközi brandjének piacképesebbé és hozzáférhetőbbé tétele pedig Judith McHale-re, *Discovery Communications* korábbi vezérigazgatójára hárult, aki az ismeretterjesztő csatornát 170 országban elérhető, 1,4 milliárd előfizetővel rendelkező globális óriássá alakította. McHale elkötelezetten hitt abban, hogy a globális piac megnyeréséhez elsősorban a célközönség

⁴⁸ A memorandum a Fehér Ház honlapján elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/transparency-and-open-government> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

megértésén és a tartalom felhasználóbarát módon való továbbításán vezet az út. Államtitkári hivatalának elfoglalása előtti meghallgatásán McHale (2009) úgy fogalmazott⁴⁹:

„(...) az új technológia hatékony és kreatív felhasználása sorsfordító lehet. A kommunikációban bekövetkezett fejlődések példátlan lehetőséget kínálnak az emberek bevonására, egymással való összekapcsolására és a hagyományos nyilvános diplomácia erőfeszítéseinek drámai kiterjesztésére. Lehetőséget kínálnak arra, hogy egy olyan régi paradigmától, amelyben a kormányunk egyként beszél sokakhoz, elmozduljunk egy olyan új modell felé, amely az interaktivitás és az együttműködés révén képes átlépni azokat a vonalakat, amelyek elválasztanak minket a világ más országaiban élő emberektől. Olyan intézményi keretet kell létrehozunk, amely teljes mértékben ki tudja használni az újmédia előnyeit, ugyanakkor azzal a megértéssel, hogy ezeket az új eszközöket gondosan hozzá kell igazítani az adott körülményekhez, és ezeket mindig egy nagyobb stratégia szolgálatába kell állítani”.

Ekkor már mélyen integrálódtak az átlagemberek mindennapjaiba az olyan globális közösségi hálózatok, mint a Facebook, a Twitter, az Instagram, a MySpace vagy a Youtube, McHale pedig, egy hónappal hivatalba lépése után, Barack Obama 2009. június 4-én elmondott híres kairói beszéde alkalmával kapta meg az első nagy lehetőséget, hogy megmutassa: hogyan képzei az új technológiai eszközök és a közösségi hálózatok beolvasztását Washington külpolitikai stratégiájába. Az esemény több okból is kulcsfontosságú volt, az akkori amerikai elnök ugyanis beszédével az Egyesült Államok – az iraki és az afganisztáni intervenció után kül- és belföldön egyaránt – megtépázott hírnevét és pozícióját hivatott helyreállítani, új kezdetet szorgalmazva az országa és a muszlim világ közötti viszonyban. Noha a ma már ellentmondásosnak tartott beszédet⁵⁰ – amiért Barack Obamát ugyanebben az évben Nobel-békedíjjal jutalmazták – „csupán” egy körülbelül háromezer fős közönség hallgathatta végig a kairói egyetemen, McHale a közösségi hálózatokon keresztül élő közvetítéseket, ingyenesen szétküldött mintegy húszezer szöveges üzenetet, illetve a Facebookon és a Twitteren posztolt többnyelvű szöveges részleteket felhasználva a muszlim világ millióihoz juttatta azt el.

Érdemes hangsúlyozni, hogy a mintegy 20 ezer ingyenesen szétküldött szöveges üzenet alkalmazása nem elsősorban, hanem kizárólag az Egyesült Államok országhatárain kívül

⁴⁹ Judith McHale-nek a 2009. május 13-ai meghallgatásán elmondott beszéde az amerikai külügyminisztérium honlapjáról – szerkesztett formában – letölthető. <https://2009-2017.state.gov/r/remarks/2009/124155.htm> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

⁵⁰ Forrás: <https://foreignpolicy.com/2017/01/19/obamas-good-intentions-in-the-middle-east-meant-nothing/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

élőknél, tehát más nemzetállamok polgárainak szólt arab, urdu, fárszi és másik nyolc nyelven, a szöveges üzenetek egyáltalán nem voltak elérhetők az amerikaiak számára⁵¹. Azok ugyanis Washington nyilvánosdiplomácia-tevékenységének termékei voltak, a propaganda terjesztésére vonatkozó amerikai korlátozások tehát nem tették lehetővé Obama kairói beszédének hazai földön való propagálását. Harry S. Truman egykori elnök ugyanis még 1948-ban jóváhagyta az úgynevezett Smith-Mundt törvényt, amelynek célja, hogy megakadályozza az amerikai külügyminisztériumot abban, hogy szovjet típusú propaganda-technikákat alkalmazhasson amerikai állampolgárokkal szemben. Később – a hidegháború idején – némileg módosították a jogszabályt, így 1972 óta a törvény a külföldi közönség számára szánt információk belföldi hozzáférését tiltja, majd pedig az Obama-adminisztráció vállalta magára a feladatot 2012-ben, hogy „modernizálja” azt⁵², figyelembe véve, hogy az internet korában a Smith-Mundt törvény már rég megkopott, az Egyesült Államok külföldre szánt üzeneteihez ugyanis egy kis kereséssel és nyelvtudással – vagy egy fordítóprogrammal – ma már bárki hozzáférhet.

A fentieket szem előtt tartva talán nem igényel további kommentárt annak belátása, hogy a Web 2.0 megjelenésével átalakult új médiatér minden korábbinál több – a bel- és a külpolitikában egyaránt használhatónak bizonyuló – eszközt állított a nemzetállamok rendelkezésére a közvélemény meggyőzéséhez, illetve az állampolgárok támogatásának megnyeréséhez. Míg korábban a kormányoknak komoly gondot okozott az információk egy-egy zárt közösségbe, illetve a társadalom bizonyos szegleteibe való eljuttatása, mostanra megállapítható, hogy a nemzetállamok kommunikátorainak tulajdonképpen – a jól megfogalmazott tartalmak és üzenetek előállításán túl – egyetlen kihívással kell szembenéznük: az újmédia „végtelen” jellegéből fakadó információs versennyel (Szörényi 2010: 139–140). Az pedig – az előző fejezetek alapján – már magától értetődő, hogy ezen üzenetek vizsgálata során miért van különösen nagy jelentősége a pragmatikának: míg ugyanis a nyilvános diplomácia a közvélemény saját célok érdekében történő megnyerésére tesz kísérletet a – sokszor vizuális elemekkel is támogatott – nyelv segítségével, a pragmatika arra keresi a választ, hogyan használják az emberek – a jelen esetben tehát a diplomácia aktorai – a nyelvet céljaik eléréséhez (vö. Herring–Dieter–Virtanen 2013).

A *Twitter* nevű, világszerte az egyik legaktívabb közösségi hálózatként számító mikroblog pedig – saját céljait is túlmúlva – a nyilvános diplomácia 2.0 egyik legfontosabb

⁵¹ Forrás: <https://www.sandiegouniontribune.com/sdut-us-obama-online-060609-2009jun06-story.html> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

⁵² Forrás: <https://foreignpolicy.com/2013/07/14/u-s-repeals-propaganda-ban-spreads-government-made-news-to-americans/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

eszközzé vált, amelyet a nemzetállamok vezetői, kormányai, külügyminisztériumai és diplomatái világszerte széles körben használnak rövid, tömör, tehát különösebb időbefektetést nem igénylő üzeneteik célba juttatásához. A kulcsa pedig éppen ebben, vagyis az üzenetek tömörségében és gyorsaságában rejlik, a nemzetközi színtér aktorai ugyanis a mikroblog segítségével nem csupán arra képesek, hogy azonnal véleményezzék egymás döntéseit és nyilatkozatait, vagy reagáljanak a nyilvánosságot foglalkoztató aktuális kül- és belpolitikai kérdésekre, de egyúttal ugyanilyen gyorsasággal képesek visszajelzéseket és reakciókat is kapni az állampolgároktól. Itt rögtön azt is érdemes megemlíteni, hogy a Twitter korántsem az egyetlen közösségi hálózat, amelyet a nemzetállamok kormányai és diplomatái eszközként használnak a nyilvánosdiplomácia-tevékenységeikhez. Az ugyanakkor mára megállapítható, hogy a mikroblog vált a nemzetállamok közötti „üzengetés” elsődleges és megkerülhetetlen fórumává, ebben az interakcióban pedig már – még ha csak *megfigyelő*ként is, de – magától értetődően *részt vesz* a közönség, azaz a nyilvánosság is, jelenlétével pedig hozzájárul a diplomáciai folyamatok alakulásához. Illetve ahhoz, hogy az eddig zárt ajtók mögött zajló, az egykori amerikai külügyminiszter, a Nobel-békedíjas Henry Kissinger által a „hatalom visszatartásának művészeteként” ([1994] 2008: 53) aposztrofált diplomácia többé már nem szólhat kizárólag az államok közötti nemzetközi kapcsolatok ápolásának elősegítéséről és a konfliktusok tárgyalásos megoldásáról (Kincses 2005). A diskurzus résztvevőit ugyanis a közönségnek, pontosabban a szavazópolgároknak az interakcióban való részvétele arra kényszeríti, hogy a saját hatalmuk megtartása vagy megszerzése érdekében (Karácsony 2000: 86–112) a politikai kommunikációt mint – szavazatszerző – eszközt is bevonják a kommunikációba, a jelen dolgozat pedig ennek kifejezésére a *mediatizált diplomácia* terminus bevezetését javasolja.

3.2.3. A *twiplomáciáról*

Kétszáznyolcvan karakter⁵³. A Twitteren pontosan ennyi áll rendelkezésre ahhoz, hogy egy adott felhasználó megfogalmazza az általa közvetíteni szándékozott üzenetet a nyilvánosságnak vagy éppen egy konkrét személynek. A 2006 márciusában Jack Dorsey, Noah Glass, Biz Stone és Evan Williams által létrehozott közösségi hálózatot elsősorban tehát az különbözteti meg a

⁵³ Noha 2017 novemberéig a Twitter felhasználóinak 140 karakterbe kellett belesűríteniük mondanivalójukat, a közösségi hálózat fejlesztői egy több hónapos tesztidőszak után úgy döntöttek, hogy a karakterkorlátot megduplázzák, azaz 280 karakterre növelik a megosztható posztok terjedelmét. A fejlesztők a lépéstől azt várták, hogy az emberek kevesebb időt töltenek majd a posztok szerkesztésével és könnyebben, gyorsabban meg tudják majd fogalmazni gondolataikat. Forrás: <https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2017/11/07/twitter-is-officially-doubling-the-character-limit-to-280/> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

klasszikus blogoktól, hogy egy adott tartalom előállítása nem igényel különösebb idő- és energiabefektetést, hiszen a karakterplafon éppen azt a célt szolgálja, hogy a lehető legtömörebben fogalmazzuk meg a közlésre érdemesnek tartott üzenetet.

Mindez egy csapásra meghozta a népszerűséget a Twitternek⁵⁴, ugyanakkor minden jel arra utal, hogy a közösségi hálózat alkotói által megfogalmazott célokon túl – egyfajta mellékhatásként – a mikroblog napjainkra a politikai kommunikáció, illetve a mediatizált diplomácia egyik első számú kommunikációs felületévé is vált, komoly szerepet vívva ki magának a nemzetállamok közötti kétoldalú kapcsolatok alakításában, s ezáltal némileg megváltoztatva a hagyományos diplomácia „játékszabályait”. A világ egyik legbefolyásosabb PR és kommunikációs intézményeként számon tartott *Burson Cohn & Wolfe* nevű vállalat 2018-as elemzése szerint például az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) 193 tagállamából mindössze hat ország – Laosz, Mauritánia, Nicaragua, Észak-Korea, Szváziföld⁵⁵ és Türkmenisztán – nem rendelkezik hivatalos felülettel a mikroblogon. Emellett a világ vezetői és magas rangú tisztviselői legtöbbször saját hivatalos profillal is rendelkeznek, és napi rendszerességgel tweetelnek – ezzel pedig örökre átírták a szigorúan kodifikált szabályok mentén szerveződő diplomácia diskurzusát⁵⁶. Itt érdemes megjegyezni, hogy egy- két kivételtől eltekintve itt valójában nem arról van szó, hogy a világ állam- és kormányfői személyesen mikroblogolnak, ahogyan a Facebookon és az Instagramon sem ők osztják meg a tartalmakat, hanem az adott nemzetállamok kommunikációs apparátusai kezelik a felületeket. Még Barack Obama is beismerte, hogy soha életében nem használta a Twitter⁵⁷, de attól még az üzenet tartalma hivatalosan neki tulajdonítható, és a reakciók is neki szólnak⁵⁸.

⁵⁴ A mikroblog mögött álló, San Francisco-i székhelyű Twitter Inc. vállalat minden évben közzéteszi jelentését a közösségi hálózatra az adott évben vonatkozó, elsősorban a felhasználói aktivitást mérő statisztikáiról. Legutóbbi elemzésük szerint 2020-ban a mikroblogot 353 millió felhasználó látogatta rendszeresen havonta, a mindennapos látogatók száma pedig meghaladta a 187 milliót. Forrás: <https://backlinko.com/twitter-users> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

⁵⁵ Az ország nevét az uralkodó, III. Mswati király 2018. április 19-én megváltoztatta a dél-afrikai ország függetlenségének ötvenedik évfordulója alkalmából, az abszolút monarchia hivatalos neve tehát már nem a Svájjal gyakran összekevert Szváziföld (angolul: Swaziland), hanem ismét az állam történelmi nevét, eSwatinit használják. Forrás: <https://www.bbc.com/news/world-africa-43821512> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

⁵⁶ Forrás: <https://www.magyaridok.hu/kulfold/twitter-a-diplomaciai-botranyok-mogott-3373216/> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

⁵⁷ Forrás: <https://techcrunch.com/2009/11/15/president-obama-twitter/> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

⁵⁸ Donald Trump köztudottan azon kevés politikai vezetők közé tartozott, aki maga kezelte Twitter-fiókját (de például Narendra Modi indiai miniszterelnök is előszeretettel tervezi és osztja meg saját posztjait). Érdekeség ugyanakkor, hogy Trump szakított az Obama-adminisztráció által megteremteni kívánt hagyománnyal, a volt amerikai elnök ugyanis nem az Egyesült Államok mindenkori elnökére szabott hivatalos fiókot, vagyis a @POTUS-t (President of the United States) használta, hanem a saját, korábban üzletemberként is használt @realDonaldTrump fiókját vitte magával a Fehér Házba. Ettől függetlenül még a @POTUS sem lett üzeneten kívül helyezve, funkciója azonban nem volt több a Trump által közzétett bejegyzések retweetelésénél. Felesége, Melania Trump ugyanakkor átvette a Michelle Obamától megörökölt hivatalos First Lady-fiókot, a @FLOTUS-t.

E sorok írásakor egyébként a mikroblognak 187 millió aktív felhasználója volt⁵⁹, és bár nem meglepő módon az Egyesült Államokban örvend a legnagyobb népszerűségnek (az amerikai felhasználók száma 38 millió), de mostanra az egész világon elterjedtnek tekinthető. A litván külügyminisztérium folyóiratában Ausra Dumciuvienė (2016) diplomata például felhívja a figyelmet, hogy az új kommunikációs technológiák, és így a közösségi média a saját logikájának megfelelően teljesen átformálja a diplomácia, illetve a külpolitikai kommunikáció alapjait. A szerző arra a következtetésre jut, hogy a külpolitika aktorainak alkalmazkodnia kell az információközelségben és a kommunikációs környezetben végbement változásokhoz, a felhasználók millióit vonzó közösségimédia-platformokon megjelent üzeneteket pedig összhangba kell hozni az adott állam által közvetíteni kívánt üzenetekkel. Sőt, a twiplomáciát be kell építeni az adott ország külpolitikájának kidolgozási folyamatába, illetve annak végrehajtásába.

A Burson Cohn & Wolfe pedig önmagában megkerülhetetlen érdemeket szerzett a twiplomácia mint jelenség tanulmányozásában: a vállalat több száz elemzőből álló, *Twiplomacy* nevű kutatócsoportja 2011 (!) óta rendszeresen nyomon követi a világ állam- és kormányfőinek, illetve a nemzetközi diplomáciában nagy befolyással bíró aktoroknak⁶⁰ a rövid szöveges üzeneteit, azaz tweetjeit és az arra adott válaszreakciókat: például a kedvelések és a retweetek számát. Maga a *twiplomácia* terminus technicus is a vállalat kutatócsoportjának megalakulásához, illetve az általuk évente közreadott jelentésekhez köthető: noha a tanulmányok nem tesznek említést a szókapcsolat pontos eredetéről, számos nyom utal arra, hogy a Burson Cohn & Wolfe svájci származású ügyvezető igazgatója, Matthias Lüfkens használta először a twitter és a diplomácia szavak alkotta összetételt. A magát a Twiplomacy kutatócsoport atyjaként meghatározó, korábban újságíróként tevékenykedő kommunikációkutató a beszámolók szerint 2011 januárjában használta először a fogalmat a minden év elején Davosban megrendezésre kerülő Világgazdasági Fórumon. Lüfkens akkor – az esemény médiaigazgatójaként – a világ legbefolyásosabb kormányzati képviselői és

⁵⁹ Forrás: <https://www.statista.com/statistics/970920/monetizable-daily-active-twitter-users-worldwide/> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

⁶⁰ Bármennyire is abszurd, ma már a katolikus egyház vezetője is befolyásos influenszernek számít a Twitteren, az argentin származású Ferenc pápa ráadásul nem csak véleményt formál aktuális közügyekkel kapcsolatban, de 2013 óta feloldozást is osztogat a mikroblogn. Ez – a Szentszék hivatalos indoklása szerint – egy olyan speciális aktus, amely által a katolikus hívők lerövidíthetik az esetlegesen purgatóriumban töltött idejüket. Ráadásul nem Ferenc az első pápa, aki a közösségi hálózatokhoz fordult annak érdekében, hogy minél több hívőhöz eljuttathassa az egyház üzeneteit: XVI. Benedek volt az, aki 2011-ben bejelentette a hivatalos vatikáni Twitter-profil élesítését, az egykori pápa pedig szimbolikus keretek között maga küldte el a Vatikán első bejegyzését a mikroblogn egy iPad segítségével. Forrás: <https://24.hu/tech/2013/07/19/twitteren-ad-bunbocsanatot-a-papa/> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

üzletemberei előtt tartott egy zárt körű előadást arról, hogy a technológiailag determinált kommunikáció korában milyen lehetőségeket nyújtanak a közösségi hálózatok, illetve elsősorban a Twitter (vö. Castells, Barabási ([2002] 2019) – azt pedig már az azóta eltelt idő igazolta, hogy a jelen lévők közül sokan megfogadták a médiaguru tanácsait.

A kommunikáció ugyanis a nemzetközi kapcsolatokban rendkívül fontos, sőt, talán azt sem túlzás állítani, hogy elsődleges szerepet tölt be. Nem meglepő tehát, hogy napjainkban a világ állam- és kormányfői, illetve a nemzetközi szervezetek vezetői – a technológia fejlődését kihasználva – már nem csupán a megszokott, „hagyományos” csatornákon (pl. sajtótájékoztatók, közlemények) keresztül kommunikálnak, de az eszköztárat kiterjesztve a szöveges üzeneteket megosztani hivatott mikroblogot is segítségül hívják (a tartalmakat pedig aztán a hagyományos médiumok tovább terjeszthetik). Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a közösségi hálózatok közül a Twitter az egyetlen, amelyet a nemzetállamok aktorai eszközként használnak a közvélemény befolyásolására, illetve megnyerésére irányuló tevékenységeik során. A Facebook, az Instagram és a Youtube továbbra is rendkívül népszerű eszközöknek bizonyulnak a nyilvános diplomácia 2.0 tevékenységek kivitelezésében, ezek esetében azonban még a közvetlen informálásnál és reagálásnál is fontosabb az a tudatos erőfeszítés, amely a szavazópolgárokhoz fűződő, bizonyos fokig absztrakt viszony személyesebbé tételét hivatott megteremteni.

A világ legtöbb felhasználóját összegyűjtő és leggyakrabban használt Facebook⁶¹, az elsősorban vizuális történetmesélésre alkalmas Instagram, valamint a videótartalmakra specializálódó Youtube segítségével ugyanis a nemzetközi rendszer aktorainak minden korábbinál könnyebb „baráti viszonyt” kialakítania az állam-, s nem utolsósorban választópolgárokkal. Idilli hétköznapiakat, gondtalan családi életüket a fizikai távolság ellenére is minden nap nyomon követhetjük, méghozzá úgy, hogy a megosztott tartalmaknak személyesen „mi” vagyunk a címzettjei. A közösségi hálózatok tehát lehetőséget adnak arra, hogy elhitessék: bekukkanthatunk a függöny mögé, és megismerhetjük a geopolitikai színtér – korábban csak a komor díszletek (vö. Goffman 1967) között mutatkozó – szereplőinek a szürke öltönyökön és kosztümökön túli „személyiségét”⁶².

⁶¹ A Facebooknak 2020 első hónapjában mintegy 2,6 milliárd aktív felhasználója volt. Forrás: <https://www.statista.com/statistics/264810/number-of-monthly-active-facebook-users-worldwide> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

⁶² Itt érdemes megjegyezni, hogy napjainkban már az úgynevezett *paraszociális interakció*knak is széles körű szakirodalma van, amely fogalom az olyan jelenségeket jelöli, amikor az emberek olyan viszonyt építenek ki a médiaszemélyiségekkel vagy éppen a (közösségi) médián keresztül megfigyelt politikusokkal, amely számukra egy interperszonális kapcsolatra hasonlít, miközben a „viszony” valójában egyoldalú és közvet(ít)ett, erre azonban bővebben a jelen dolgozatnak terjedelmi korlátok miatt nem célja kitérni (lásd: Kassing–Sanderson 2015).

Gondoljunk csak bele: azt is a Facebooknak, az Instagramnak, a Twitternek és a Youtube-nak köszönhetjük, hogy mindannyiunk otthonába elhozták az Obama házaspár szimpatikus családi történeteit, kezdve a feleségéért és lányaiért rajongó hétköznapi férfitől az ovális irodában táncra perdülő „laza” elnökig. A valóságshow- k analógiáját alkalmazva ugyanis politikusok számára is bevált stratégiának bizonyult az érzelmi involválódást kiváltó kommunikációs technikák használata (például családi körben vagy kiskutyákkal, kiscicákkal való fotózkodás) – ezt emelte egy teljesen új szintre a közösségi hálózatok megjelenése. És noha a kulisszák mögé bepillantást engedők politikai úttörője kétségkívül Obama volt, napjainkban alig találni politikust, aki ne tartaná fontosnak a közösségi hálózatokon keresztül megvalósuló – gondosan megtervezett – benyomáskeltést és énmegjelenítést. Mert bár ez az átlag médiafogyasztó számára nem mindig egyértelmű, ezek komoly PR-akciók⁶³, amelyek mögött kommunikációs szakemberek által kivitelezett hosszú tervezési munkálatok, de ami még fontosabb, jól és tudatosan megformált üzenetek állnak⁶⁴.

Nem véletlen tehát, hogy az elmúlt két évtizedben számos kutatót megihletett annak tanulmányozása, hogy a közösségi hálózatok megjelenése hogyan tette minden korábbinál perszonalizáltabbá a hatalom megtartására vagy megszerzésére irányuló (Karácsony 2000: 86–112) politikai kommunikációt. Ahogyan ezzel kapcsolatban az olasz kommunikációkutató, Gianpietro Mazzoleni (2002: 10) fogalmaz: a 20. század második fele óta, de különösen most, a kommunikációs technológiák digitális forradalmának küszöbén „a kommunikálás kényszerének a helyzetével állunk szemben, mégpedig annak következtében, hogy a tömegkommunikáció kibővítette a vezéreknek a modern politikai arénában eljátszandó szerepét (...) a színelőadás szabályait kényszerítette rá a politikai szereplők által előadott és az állampolgárok mint közönség által figyelemmel kísért kommunikációra”, vagyis a nyilvánosságot a dialógus helyszínéből a fogyasztás helyszínévé alakította át”. Ezzel

⁶³ Az előző fejezetekben már emlegetett Justin Trudeau-ról például közismert, hogy a világ minden szegletébe elérő népszerűségét a közösségi hálózatoknak, pontosabban a „laza és közvetlen” miniszterelnök képét festő, jól megtervezett PR-akcióknak köszönheti. Emlékeztet az a 2017-es eset, amikor Trudeau kocogás közben egy csapat, az érettségijüket ünneplő fiatalba futott bele, és szerencsére éppen jelen volt hivatalos fotósa, Adam Scotti is, hogy megörökítse a meglepődött fiatalokkal szelfizgető miniszterelnököt. Később aztán a Maclean’s kanadai hírportál újságírója, Aaron Hutchins leleplezte az esetet, miszerint az nem volt több egy egyszerű PR-akciónál, ez azonban már nem ütötte meg a közvélemény ingerküszöbét, és legfőképpen nem csorbította a kanadai kormányfő hírnevét. Trudeau egyébként nagyon hisz a közösségi hálózatok erejében: az Instagram-korszak első miniszterelnökeként – a saját Instagram-profillal is rendelkező – hivatalos fotósát két ajtóval a saját irodája mellé költöztette, hogy az állampolgárok még véletlenül se maradjanak le egyetlen meghitt – jól megtervezett – pillanatról sem. Forrás: <https://www.macleans.ca/politics/no-trudeau-didnt-photobomb-those-prom-kids/> (Utolsó letöltés: 2021. 05.05.)

⁶⁴ Forrás: <https://www.magyaridok.hu/kulfold/marketinggepezetek-vilag-tokeletes-politikusai-mogott-1787803/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

kapcsolatban – a politikai kommunikáció perszonalizációjára fókuszálva –, Andrea McDonell (2019: 427) például egyenesen Erving Goffmant idézi, miszerint „annak érdekében, hogy a színész viselkedése mások számára értelmet nyerjen, tevékenységét is mozgósítania kell, hogy így az interakció során kifejezhesse, amit közvetíteni akar (1959: 30). A témának mindazonáltal széles körű – magyar nyelven is elérhető – szakirodalma van (lásd például: Karvonen 2012, Enli 2013, Mazzoleni 2015), ezért a jelen dolgozat nem kíván részletesebben foglalkozni vele, annak azonban mindenképp szükségét érezzük, hogy rögzítsünk néhány megállapítást a politikai kommunikáció és a diplomácia viszonyára vonatkozóan.

Ahogy arra érintőlegesen már az 1. fejezetben is utaltunk, a politikai kommunikációt a szakirodalom a hatalom forrásának, a politikai versengés tárgyának, a politikai, gazdasági és kulturális erők közötti harc eszközének és ütközőhelyének tartja (Mazzoleni 2002: 9), Mazzoleni szerint pedig a két kifejezés – tehát a politika és a kommunikáció – ilyesfajta összekapcsolása abban segít, hogy előbbi (pártok, vezérek, képviselők, parlament) és utóbbi (televízió, közösségi hálózatok, sajtó, tájékoztatás) világa között kölcsönös összefüggéseket teremtsünk. Ennél pedig már nem is állhatna messzebb a Henry Kissinger ([1994] 2008: 37) által a „hatalom visszatartásának művészeteként” definiált diplomácia fogalma; nem véletlen, hogy a nemzetközi kapcsolatok ápolására és a konfliktusok tárgyalásos megoldására irányuló tevékenység – ahogyan arra Harold Nicolson (1939: 45) gondolatmenetét ismertetve is utaltunk – évszázadokon át zárt ajtók mögött zajlott, és a nyilvánosság elől elzártan tevékenykedő elit kiváltsága volt. Csakhogy a politikai kommunikáció és a – sokak által korunk propagandájaként azonosított – nyilvános diplomácia között már sokkal kevésbé húzhatók meg ennyire nyilvánvalóan a határok, sőt: mindkét tevékenység legfőbb célja a közvélemény befolyásolása, a különbség csupán annyi, hogy utóbbi ezt „az adott ország külpolitikájának kialakítása és megvalósítása érdekében” (Gullion 1965: 8) teszi, míg előbbi – elsősorban, de nem kizárólag – belpolitikai érdekek által motiválva.

A közösségi hálózatok térnyerése pedig ahhoz vezetett, hogy a szupranacionális szervezetek képviselői, a nemzetállamok vezetői, kormányai, külügyminisztériumai és diplomatái is megjelentek az újmédiatérben, hogy – az új kommunikációs csatornáknak rejlő lehetőséggel élve – belpolitikai vagy külpolitikai döntésükről és álláspontjukról tájékoztassák a mediatisztált nyilvánosságot. A Twitter pedig az a platform, vagy ha úgy tetszik, közvetítői közeg, ahol a rövid, tömör, különösebb időbefektetést nem igénylő szöveges üzeneteken keresztül leginkább megvalósulni látszik a diplomácia – minden diszkréciót nélkülöző – mediatisztaltsága. Ebben a diskurzusban ugyanis már a médiamunkások (pl. újságírók) és az átlagemberek is aktívan részt vesznek, a rendkívül komplex multilaterális nemzetközi –

társadalmi – interakció pedig nem csupán a közvéleményt alakítja, de a gyakorlat azt mutatja, hogy akár a diplomáciai folyamatok kimenetelére is hatással lehet. A twiplomácia tehát ilyen értelemben a hagyományos diplomácia korlátait áttörve megszüntette annak a fentről lefelé irányuló bürokratikus rendszernek az elitizmusát⁶⁵, amelyben a nemzetállamok közötti – érdekek és értékek menti – egyezkedések megvalósulnak, Nicolson „elképzелhetetlen vulgaritása” pedig a (mediatizált) diplomácia mindennapjainak szerves részévé vált, amelyben a „közember” aktívan részt vesz a nemzetközi kapcsolatok alakításában, ehhez pedig csupán egy az okostelefonra letöltött applikáció megérintésére van szüksége (Sein 2016: 38).

⁶⁵ Forrás: <https://www.orfonline.org/research/twitter-diplomacy-a-brief-analysis-60462/> (Utolsó letöltés: 2021. 05.05.)

4. A nemzetarculatról

Ahogy a 2. fejezetben láthattuk, az udvariasságelméletek szinte kivétel nélkül az arculat fogalomnak az interperszonális interakciókban betöltött szerepére összpontosítottak, így az udvariasság és az udvartatlanság jelenségének a nagyobb csoportok, mint például a nemzetek közötti viszonyok alakulásában játszott szerepe mindeddig kevés figyelmet kapott. Annak ellenére van ez így, hogy a kommunikációelmélet egyik – Magyarországon is népszerű – bevezető tankönyvének szerzője, Karl Erik Rosengren már a 2000-ben publikált *Kommunikáció* című könyvében is külön fejezetet szentelt az államok és a kultúrák közötti kommunikációnak (2000 [2004]: 195–221). A kutató szerint ugyanis az emberi kommunikációról szóló tudományos diskurzusnak – az egyének, csoportok, szervezetek, közösségek és társadalmak szintjén túl – a koalíciókba vagy más nemzetközi szervezetekbe tömörült szuverén államok belső és egymással folytatott kommunikációjáról sem szabad megfeledkezni, a geopolitikai színtérben ugyanis – a közvetlen emberi kommunikációhoz hasonlóan – aktív ágensek kommunikációja valósul meg, azonos vagy különböző szinteken (tehát különböző rangú ágensek között, 2000 [2004]: 195).

A jelen dolgozat szempontjából Rosengren legfontosabb – már-már triviális – megállapítása, hogy az államok is kommunikálnak, még hozzá nemcsak egymással, de a polgáraikkal is. Mint fogalmaz, az állampolgárok felé irányuló kommunikáció többé-kevésbé formális: bejelentések, parlamenti döntések, kormányhatározatok, ahogyan az állami vezetők személyesen is többnyire formalizált módokon kommunikálnak a lakossággal, olykor – ahogy ezt a 3. fejezetben kifejtettük: egyre gyakrabban az újmédiatérben – tudatos erőfeszítéseket téve a polgárokhoz fűződő, bizonyos fokig absztrakt viszony személyesebbé tétele érdekében (2000 [2004]: 64–65). A kommunikáció tehát – Rosengren szerint – meghatározó részét képezi az összes – méretét és komplexitását tekintve különböző – emberek alkotta csoportnak, szervezetnek és államnak, sőt: az effajta közösségek definiálásában a kommunikáció kétségtelenül a legfontosabb összetevők egyike. Az ilyen jellegű kommunikáció legfőbb sajátossága pedig, hogy nem mentes az egyének – a Kádár és Haugh szerzőpáros által bevezetett terminológiával élve – émikájától, hiszen a nemzetek közötti kommunikációt is végső soron egyének végzik, noha formális értelemben csoportok és a csoportoknál magasabb szintű egységek kommunikációjáról van szó. A csoportok és/vagy nemzetállamok képviselőiben fellépő egyéneket pedig függetlenségük mértéke, illetve az általuk képviselt csoportban betöltött szerepük jellemzi leginkább, hiszen a csoport és/vagy nemzet nevében történő

kommunikáció és/vagy döntéshozatal a teljes szabadságtól gyakorlatilag az önállóság teljes hiányáig terjedhet, függően a tag pozíciójától, illetve az általa birtokolt hatalom mértékétől.

4.1. *A nemzet politikaifilozófiai és szociálpszichológiai háttere*

Az udvariatlanság és az arculat kapcsolatát a diplomácia kontextusában értelmező elképzelés világossá tételéhez először is szükségyszerű a jelen dolgozat középpontjában álló nemzetarculat fogalma mögött meghúzódó gondolatok ismertetése. Ez ugyanis Magyarországon mostanáig teljesen feltáratlan terület maradt, de egyelőre az udvariasság- és udvariatlanságkutatás nemzetközi szakirodalmában is elenyésző figyelmet kapott. Érdekes módon azonban éppen a 2.3.2.-ben ismertetett szerzőpáros, Kádár és Haugh volt az, akik – Wei-Lin Melody Changgal kiegészülve – az udvariasságot társadalmi gyakorlatként értelmező modelljüket összefoglaló kötettel azonos évben (2013) publikáltak egy tanulmányt, amely tulajdonképpen először állította fókuszba a nemzetarculatot, illetve hívta fel a figyelmet annak jelentőségére. Noha az említett alfejezet éppen arról tanúskodik, hogy Kádár és Haugh az arculat fogalmának mellőzésével igyekezett új megvilágításba helyezni az udvariasságkutatást, ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a goffmani fogalomnak szerintük ne jutna fontos szerep az effajta társas interakciók – kiváltképp az udvariatlanság – megértése során.

Mielőtt azonban rátérnénk arra, hogy Kádár, Haugh és Chang szerint miért szolgálhat a tudományterület fontos adalékául, ha a csoportok közötti kapcsolatokra irányuló vizsgálatok között egy külön kategóriaként tartjuk számon a nemzetarculatot, érdemes röviden kitekinteni arra – az elsősorban politikaifilozófiai – tudományos diskurzusra, amelybe a közösségi identitásunk meghatározására talán legtöbbet használt szó, a *nemzet* beágyazódik, illetve arra a tartalomra, amellyel a fogalom meg van töltve. A nemzet, valamint az azzal szorosan összekapcsolódó – a nemzetek kialakulásának, illetve a nemzetté válás folyamatának ideológiai hátterével foglalkozó – *nacionalizmus* fogalma ugyanakkor napjainkban is élénk vita tárgyát képezi, a konzervatív és a liberális gondolkodók nemzetfelfogása ugyanis lényegi vonásokban különbözik egymástól: irányultságuktól függően teljesen más premisszák alapján közelítenek a nemzet lényegéhez, valamint eltérő attribútumokat „pakolnak” a szó mögött meghúzódó jelentéshalmazba (Egedy 1998, lásd bővebben: Kántor 2004). A téma adekvát kibontásához még egy kizárólag erre a kérdésre fókuszáló disszertáció keretében is csak korlátozottan, bizonyos szelekciós struktúrákat követve lenne lehetőség, a jelen dolgozatnak ezért a terjedelmi korlátokat figyelembe véve nem célja kifejtteni sem a nemzet, illetve a nacionalizmus dogmatikai előfeltételeit, sem pedig állást foglalni a rendkívül szerteágazó kurrens tudományos diskurzusban; ehelyütt csupán azok a nemzetre vonatkozó általános megállapítások kapnak

helyet, amelyekben – paradigmaháttértől függetlenül – többnyire egyetértés van a teoretikusok között, illetve amelyek szükségesek a fogalom arcuallal való kapcsolatának megértéséhez.

Noha a premodern gyökerekkel és előzményekkel való szerves kontinuitás tekintetében nem lehet egységes álláspontól beszélni, általánosságban elfogadott nézet, hogy mind a nemzet, mind a nacionalizmus viszonylag új fogalmaknak tekinthetők: mai értelmük kialakulása a 18–19. század fordulójára vezethető vissza (Ernest 1995: 171–172). Ahogy Jürgen Habermas fogalmaz (1992): „a nemzetállam keletkezésének története tükröződik a nemzet fogalmának történetében. (...) A rómaiaknál a Natio a születés és a származás istennője. A natio – a civitas-szal ellentétben –, akárcsak a gens és a populus, olyan népességre vonatkozik, amely még nem szerveződött politikai kötelékbe. E klasszikus szóhasználat szerint a nációk olyan leszármazási közösségek, amelyek földrajzilag a település és a szomszédság folytán, kulturálisan a nyelv, a szokások, a hagyomány révén integrálódtak, de politikailag, államszervezeti formában még nem”. Ahogy a német filozófus felhívja a figyelmet, ez a jelentés megmarad a középkor folyamán és a korai újkorban, sőt: még Emmanuel Kant is azt mondja, hogy nációnak (gensnek) azt a tömeget nevezzük, amely a közös származás által polgári egésszé egyesítettnek tudja magát. Aztán a 18. század közepétől kereszteződik a náció és az államnép jelentése, a nemzet pedig szépen lassan egy politika előtti tömeg meghatározása helyett egy olyan jeggyé változott, amely egy demokratikus közösség polgárainak politikai identitását konstituálja (Habermas 1992⁶⁶).

Habermas megfogalmazása érzékelteti, hogy a közösség milyen – elsősorban földrajzi és kulturális – attribútumok teljesülésével válik identitását konstituáló nemzetté, a politikai filozófia szimbolikus irányzata pedig eleve abból a feltevésből indul ki, hogy a nemzetnek elsősorban a társadalomlélektanhoz, illetve a tágn értelmezett kultúrához van köze: az egy nemzethez tartozó közösségek tehát általánosságban közös történelmű és kultúrájú egyének közösségeként határozhatók meg (Egedy 2007: 71). Ezek alapján a nemzet létrejöttében – történjék ez akármikor – főleg az emocionális és szimbolikus elemeknek van kulcsszerepe. Ebből pedig következik, hogy funkciójuk elsősorban kohéziós, ami „a történelmi és kulturális szimbólumok tudatos ápolásával valósul meg. E folyamatban pedig „kitüntetett szerepet játszik a múltba visszaforduló értelmiség, amely a mítoszokból és szimbólumokból igyekszik a közösségeket (újja)építeni” (Egedy 1998: 56–57).

⁶⁶ Jürgen Habermas *Állampolgárság és nemzeti identitás* című esszéje magyarul az alábbi linken érhető el: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:smt0_FuWiGsJ:beszelo.c3.hu/cikkek/allampolgarsag-es-nemzeti-identitas+&cd=8&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=safari (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

Hasonló analógián, de még konkrétabban összegzi a nemzet mibenlétét a *Magyar néprajzi lexikon*⁶⁷, amely szerint olyan történetileg kialakult tartós közösséget érthetünk a fogalom alatt, amelyet általában „azonos nyelv és kultúra, valamint az ezek alapján a közösségben megnyilvánuló pszichológiai jellegzetességek és sajátságok jellemeznek”. A lexikon úgy folytatja: a nemzetté válás segítője a közös népi származás, a tartós együttélés és a közös történeti múlt is – vö. Maurice Halbwachs (2018) kollektív emlékezet és Jan Assmann (2018) kulturális emlékezet fogalmával –, az azonos kultúrájú és egy nyelvet beszélő emberek összetartozásának tudata, azaz a nemzeti öntudat a nemzetté válás folyamán alakul ki. Ezeket „(...) keretbe fogják azok a kollektív jellemvonások, azaz nemzeti sajátságok, amelyek nemcsak a szorosan vett anyagi és szellemi kultúrában, hanem a viselkedésben, az értékrendben, az életfelfogásban, a magatartásban is kifejeződnek, és egyik nemzetet a másiktól megkülönböztetik. A nemzeti jelleg történelmileg változik, a fő vonásai azonban tartósan megmaradhatnak” (Ortutay 1977: 489).

A kulcsszavaknak pedig a nemzetarculat meghatározása szempontjából az identitást konstituáló (Habermas 1992), illetve a – Magyar néprajzi lexikon által említett – közösségben megnyilvánuló pszichológiai, emocionális és szimbolikus jellegzetességek tekinthetők. Kádár, Haugh és Chang ugyanis – noha a nemzet fogalma mögött meghúzódó társadalmi és politikai struktúrákra egyáltalán nem térnek ki – éppen abból indulnak ki, hogy a diskurzív (szociokulturális) megközelítés híveinek a gyakran az identitás(ok)hoz tapadó, illetve a kulturális normákhoz igazodó individuum kérdését is magában foglaló udvariasság- és udvariatlanságértelmezései elsősorban az interperszonális interakciókra összpontosítottak, így pedig az arculatnak a csoportközi viszonyok alakulásában játszott szerepe szinte feltáratlan maradt (2013: 343). Az eddigi kutatások ugyanis – ahogyan azt az előző fejezetekben láthattuk – mind az arculat és az identitás individuumokban gyökeredző megközelítésein, valamint az individuumok közötti kapcsolatokon alapultak: csupán az adott csoport – vagy épp nemzet – tagjaként fellépő egyénre vagy az egyének közötti kapcsolatra koncentráltak. A szerzőtrió szerint ugyanakkor a konfliktusos helyzetek tanulmányozására szükség van – a nemzeti identitást is magában foglaló – csoportközi szinten is; legalábbis ezt bizonyítja kutatásuk, amely a szárazföldi kínai (Kínai Népköztársaság) és a tajvani (Kínai Köztársaság) internethasználók offenzív interakcióit vizsgálta az újmédiatérben (pl. blogokon, 2013: 347).

⁶⁷ A Magyar néprajzi lexikon online változata az alábbi linken elérhető: <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-2090.html> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

Felvetésük relevanciáját pedig elsősorban a csoport, illetve a társadalmi identitásra fókuszáló – rendkívül gazdag – szociálpszichológiai kutatások több évtizedes tapasztalata támasztja alá, s hogy miért, arra a neves fejlődépszichológus, Erik H. Erikson (1950) adja meg a választ (Cole–Cole 2006: 671–673). A német tudós ugyanis amellet érvel, hogy az identitás legfőbb közegévé az önéletrajzi narratíva válik, a személy identitását megkonstruáló önéletrajzi narratíva ugyanakkor számos ponton találkozik az élettörténet terét és idejét megjelenítő társadalomtörténeti narratívákkal, a kettő kölcsönhatásának pedig a pszichoszociális identitás az eredménye. Ebből következik, hogy a nemzeti, vallási, nemi, világnézeti kategóriákat a szocializáció folyamatában sajátítjuk el, s ezután magától értetődőként alkalmazzuk önmagunk és mások társadalmi helyének megállapításakor (idézi: Csepeli 1997: 521–522). A csoporttagság mibenléte egyébként is régóta foglalkoztatja a szociálpszichológusokat; elegendő az amerikai Theodor Newcombnak az 1935 és 1939 között végzett, a csoportoknak a tagok attitűdjére gyakorolt rendkívül erős hatásait feltáró, világszerte ismertté vált kutatására gondolni (Csepeli 1997: 455), de ma már afelől sincs kétség, hogy a csoportidentitás forrásának az idegen csoportokkal szemben megnyilvánuló attitűdök és viselkedések tekinthetők (Tajfel 1997: 188–196). Legalábbis ez derül ki a *bristoli iskola* szociális identitáselméletéből, Henri Tajfel és John Turner ugyanis amellet érvel, hogy bármilyen csoportban való részvétel „kettéhasítja” az egyén által látott világot: megkülönbözteti a saját csoportot és az idegeneket, azaz más csoportokat, a saját csoport preferálása pedig „kifejezi a saját csoport iránti megbecsülést, s ezzel hozzájárul, hogy pozitív érzéseink legyenek önmagunkkal kapcsolatban” (Tajfel 1997: 188–189). Tajfel egyébként azt is fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy egyetlen csoportnak, még a nemzetnek sincs értelme akkor, ha más csoportok nincsenek a láthatáron. Egy csoportot ugyanis csak akkor tekintenek az emberek csoportnak, ha „tagjait közös sors áldja vagy veri, s más csoportok is vannak a környezetében” (Tajfel 1997: 194).

Az identitás és a csoport interdependens viszonya tehát a szociálpszichológiában axiómának tekinthető; ahogyan Pataki Ferenc (1997) szociálpszichológus fogalmaz: minden tudományos álláspont az identitást sajátos, részleges elemekből – azaz szerep-, kategoriális és csoportazonosulásokból – szerveződő kognitív alakzatnak tekinti, azzal a közkeletű megszorítással, hogy „a tudásmozzanatokhoz eltéphetetlenül hozzátapadnak a társadalomban folyó csoportközi versengésből eredő **értékelő és érzelmi-indulati tényezők**” (kiemelés: T.L., Pataki 1997: 516). A 3.1.3.-ban láthattuk, hogy mind a kizárólag az udvariatlanság jelenségére koncentráló Culpeper (2011b), mind a Kádár–Haugh (2013) szerzőpáros különösen fontos szerepet tulajdonít az érzelmi-értékelő attitűdnek az udvariasság és az udvariatlanság értelmezése során, s hogy ennek mekkora jelentősége van a jelen dolgozat tárgyát is képező

kutatásokban, elegendő visszaidézni van Dijk – a **2.3.1.1.**-ben részletesen is ismertetett – attitűdsémáit, illetve azon megállapítását, hogy a társadalmi memóriának köszönhetően a társadalmi csoportok osztoznak bizonyos társadalmi megértésekben. A tudásstruktúrák pedig – ahogyan arról már szó volt –, egyebek mellett tartalmazzák azokat az értékelő hiedelmeket, amelyek mentén a társadalom tagjai megállapítják (inter)szubjektív pozíciójukat egy adott viselkedés felé (van Dijk 1987: 189; idézi: Culpeper 2011a: 15). És hogy az arculat koncepciójának a nemzetarculattal való bővítése mennyire szükségszerű, azt Pataki (1997: 515) következő sorai bizonyítják:

(...) alighanem megkockáztathatjuk azt a feltevést, hogy a legkorábbi identitásmozzanatok – mindenekelőtt az etnikai-nemzeti, a lokális mozzanatok – azért oly nagy erejűek, s bizonyos helyzetekben azért hívnak elő már-már irracionálisnak is feltűnő tömeges viselkedésmódokat, mivel gyökérzetükkel mélyen belekapaszkodnak a legkorábbi fejlődés túlnyomóan érzelmi, szavakba nem önthető élményeibe és tapasztalataiba. Ezek után meghatározott, nagy felszólító erejű helyzeti kényszerek közepette a maguk eredeti ősi minőségében törhetnek a felszínre (például a nemzeti érzelmek heves, indulat vezérelte kirobbanásaiban).

A nemzeti identitásról egyébként a politikai filozófiának is megvan a szociálpszichológia csoportidentitásra vonatkozó eredményeivel korreláló maga álláspontja – legyen szó akár a marxista megalapozottságú, a nacionalizmuskutatási kánon egyik legmeghatározóbb alakjának számító Benedict Anderson (2006) vagy a konzervatív gondolkodás atyjaként számon tartott, a nemzetet az élők, a holtak és a még meg nem születettek szövetségeként definiáló Edmund Burke (1990) brit politikai gondolkodó híveiről. Előbbit idézi például a kommunikáció- és médiakutatás egyik megkerülhetetlen alakja, a jamaicai származású brit szociológus, Stuart Hall a *Kulturális identitásról* című, máig meghatározó esszéjében. Mint fogalmaz: a nemzeti kultúrák úgy alkotják meg az identitásokat, hogy a „nemzet” fogalmát jelentésekkel töltik fel, amellyel így identifikálódhatunk. Ezeket a jelentéseket a nemzetről mesélt történetek, a nemzet jelenét a múltjával összekötő emlékek és azok a képek tartalmazzák, amelyeket ezek alapján konstruálunk (1997: 69–70). Anderson ezen analógia alapján nevezi a nemzetet elképzelt – politikai – közösségnek, „melynek határait és szuverenitását egyaránt veleszületettnek képzelik el” (2006: 20). Hall ezzel kapcsolatban a modernista nacionalizmuselméletek vezéralakjának számító Ernest Gellnert állítja párhuzamba, aki szerint a nemzet fogalmában hangsúlyt kap a kontinuitás, a hagyomány és az időtlenség. A nemzeti identitás ugyanis valamiféle ősiként reprezentálódik, „ami ott van a dolgok természetében, néha elszunnyad, de mindig kész arra,

hogy felébredszék hosszú mély és titokzatos álmából, hogy visszanyerje sértetlen létezését” (1983: 48, idézi: Hall 1997: 70–71).

Míg azonban Anderson amellett érvel, hogy a nemzet társadalmi konstrukció, Gellner legnevesebb tanítványa, Anthony D. Smith – bár számos helyen úgy fogalmaz, hogy egyértelmű válasz nem létezik, mégis – amellett teszi le a voksát, hogy a „(...) nemzeti érzés nem konstrukció, hanem valódi, kézzelfogható, támaszkodó alapokkal bír. Gyökere a rokonságot, a kiterjedt családot összetartó érzésben kereshető, ami a nemzeti érzést bármely más csoportérzéstől megkülönbözteti” (2004: 205). Smith egyébként munkássága során – a nemzet fogalmának más aspektusai mellett – azt a kérdést is feszegeti, hogy vajon annak kulturális elgondolása hogyan befolyásolja a kollektív identitást, illetve milyen viszony feltételezhető a kulturális identitás és a társadalmi kohézió között (2004: 205–206). Érvelése szerint az interdependens viszony között elsősorban a narráció teremti meg a kapcsolatot, amely egyúttal azt is jelenti, hogy a nemzet nem egy lezárt egység, sokkal inkább egy folyamat, melynek percepciója egyénileg változhat. Smith szavaiból szinte egyenesen következik, hogy a nemzet egy olyan alapvető jelentőségű, mással nem pótolható egységként jelenik meg az egyének számára, amely „nélkülözhetetlen az ember önmeghatározásához és a közösség egészséges működéséhez” (Egedy 1998). Egedy ezzel kapcsolatban hozzáfűzi, a nemzetnek ez a szélesebb történelmi perspektívában való felfogása elválaszthatatlan a tagság érzésétől, hiszen ez szolgál – a saját és az idegen csoport világos elhatárolásával – az azonosulás elsődleges alapjául.

Néhány, a nemzettel kapcsolatos terminológiai kérdés még magyarázatra szorul. A fejezet elején Rosengrent idézve szót ejtettem az államok kommunikációjáról, Habermas és sok más politikai filozófiai teoretikus gondolatait felelevenítve kitértem a nemzetállam koncepciójára, ezt követően pedig Kádár, Haugh és Chang (2013) gondolatainak értelmezéséhez a nemzetállam terminust használtam. Érdemes azonban megjegyezni, hogy a nemzetet nem lehet egyértelműen az állammal azonosítani, még akkor sem, ha a nemzetállam fogalmában és jelenségében a kettő szoros egységet alkot (Egedy 2007: 70–71). Ennek megértéséhez elegendő az anyaországok és a határon túli kisebbségek, illetve a diaszpórák közötti szoros kapcsolatra gondolni (lásd bővebben: Kántor 2008), de a két fogalom viszonyának megértéséhez fontos adalékul szolgálhat a marxista brit történész, Eric Hobsbawm (1993) nemzetfogalommal kapcsolatos érvelése is. Eszerint minden európai szeparatista mozgalom a nyelvi vagy az egyéb szempontú etnikai identitáson alapul, vagyis azon a distinkción, miszerint a „mi” – például katalánok, baszkok, skótok, grúzok – más nép, mint az „ők” – például spanyolok, angolok vagy oroszok –, ebben az esetben pedig miért is kellene

közös államban élni velük (lásd bővebben: Kántor 2004: 19–28). Itt érdemes tehát megjegyezni, hogy a nemzet és az állam fogalmak kapcsolata legalább olyan bonyolult viszonyban áll egymással, mint amilyen komplex a kettő jelentéstartalma külön-külön, még ha maga a kapcsolat, illetve a kettő közötti viszony szükségszerűsége nem is megkérdőjelezhető.

A jelen dolgozat e tekintetben a már idézett Anthony D. Smith szavait tartja iránymutatónak, miszerint „a világ nemzetek mozaikjából épül fel (...) a nemzetek csak saját szuverén államaikban lehetnek szabadok (...) a politikai hatalom egyedüli forrása pedig a nemzet, a nemzet iránti hűség ugyanis minden más lojalitás felett áll” (Smith 2010: 58). Smith érvelésének relevanciáját pedig a jelen dolgozat számára az a tény igazolja, hogy a vesztfáliai békerendszer 17. századi kialakulása óta az államok tekinthetők a nemzetközi rendszer szereplőinek, és bár a 21. században ez némileg változott, és már a nem kormányzati szervezetek (NGO-k), sőt, az állampolgárok is aktívan részt vehetnek a diskurzusban, éppen a Kádár, Haugh és Chang (2013) által fókuszba állított Tajvan példája mutatja meg, hogy egy nemzet számára mekkora jelentősége van, illetve lenne annak, hogy államként is elismerjék a nemzetközi kapcsolatok rendszerében. A kelet-ázsiai szigetország ugyanis alig két tucat – többnyire jelentéktelen – országgal tart fenn diplomáciai kapcsolatot, és minden erejével azon van, hogy változtasson az „egy Kína” elvből származó hátrányos helyzetén⁶⁸.

A jelen dolgozatnak azonban terjedelmi korlátok miatt nem célja ennek bővebb kifejtése, és mivel feladatának a nemzetarculat diplomáciai konfliktusokban játszott szerepének a szociopragmatikai paradigmaháttérben való értelmezését tekinti, ezért – a fentieket szem előtt tartva – a továbbiakban a nemzetállam terminust részesíti előnyben, a szóösszetételben azonban az azonos nemzettudattal rendelkező közösséget jelölő nemzeten van a hangsúly (beleértve például az egy adott ország határain túl élő, ám azzal sorsközösséget vállaló nemzetiségeket és az olyan, a nemzetközi közösség által államként nem elismert, ámde magukat más nemzetektől valamilyen oknál fogva megkülönböztető nemzeteket is, mint például a már említett Tajvan vagy Hegyi-Karabah).

4.2. A nemzetarculat mint a nemzetállamok nyilvános képe

Noha Kádár, Haugh és Chang (2013) tanulmánya nem tér ki az identitás és az arculat viszonyára, ez csupán annak tudható be, hogy a szakirodalomban magától értetődő a két fogalom közötti különbözőség, illetve azok egymáshoz való viszonya. Bár korábban a jelen dolgozat is impliciten érintette a kérdést, miszerint az arculat nem azonos az identitással, illetve

⁶⁸ <https://www.origo.hu/gazdasag/20160318-ujabb-szovetsegest-vesztett-tajvan.html> (Letöltés ideje: 2021.08. 29.)

nem korlátozódik az énré (self), ehelyütt érdemes tisztázni a törésvonalakat: ahogyan Tajfel és Turner (1986) utalt rá, a nemzeti identitás az egyén alapvetően pozitív, szubjektív érzelmi kötelékét hivatott kifejezni a nemzet felé, amely az individuum számára az önbecsülés és a büszkeség fontos forrása is egyben. Érdemes külön hangsúlyozni, hogy szubjektív, tehát az, hogy egy adott egyén számára mit jelent egy adott nemzet tagjának lenni, individuumonként különböző lehet, és – Leonie Huddy (2001) politológust idézve – lényegében magánügy. A nemzeti identitás tehát azokat az érzelmeket és attitűdöket foglalja magában, amit egy nemzethez való tartozás az individuum számára jelent, és bár ezen halmaz tartalma az adott nemzethez tartozó individuumok tekintetében különböző lehet, annyi bizonyos, hogy ez az adott egyén interiorizált elképzelése az adott nemzettel való kapcsolatáról, illetve az ahhoz fűződő viszonyáról.

A nemzetarculat ezzel szemben – a goffmani definícióból kiindulva – nem az, amit adott egyén gondol adott nemzettel kapcsolatban, sokkal inkább az, amit adott egyén szerint mások – más nemzetek tagjai – gondolnak, illetve gondolniuk kellene. Érdemes felidézni, hogy a kanadai szociológus megfogalmazásában a nyilvános énkép „bár az egyén legszemélyesebb tulajdona, valamint biztonságának és örömeinek központja, azt csak kölcsön kapja a társadalomtól, azonban az meg is vonhatja tőle” (1967:10). A nemzetarculat tehát a más nemzetekkel való interakcióban létrehozott és fenntartott társadalmi konstrukció, amely csak a másoktól – pontosabban: a más nemzetektől – való függőségében képes megvalósulni a társadalmi interakciókban. Ezt erősíti Tajfel (1997) érvelése is, miszerint adott csoport vagy nemzet csak akkor képes definiálni önmagát, ha más csoportok és nemzetek is vannak a láthatáron. Goffman analógiáját követve tehát: a nemzetarculat magában foglalja mindazt, amivel a nemzet – tagjai – azonosul(nak), és mindazt, amiről a nemzet – tagjai – feltételezi(k), hogy azzal azonosítják.

Kádár, Haugh és Chang egyébként (2013) a verbális agresszió megnyilvánulásait helyezték vizsgálatuk középpontjába, még hozzá a számítógép által közvetített kommunikáció (CMC) felületein a kínai és a tajvani felhasználók között zajló diskurzusokra koncentrálnak. Arra a megállapításra jutottak, hogy a két csoport online térben zajló kommunikációja nagyon könnyen ellenségessé válhat, főleg akkor, ha a nemzeti identitással kapcsolatos kérdések kerülnek – még ha csak implicit formában is – terítékre: a szerzők rámutattak, hogy akár még az olyan „apróságok” is komoly konfliktushoz, illetve heves vitához vezethetnek, mint például az egyszerűsített vagy hagyományos kínai karakterek használatához való viszonyulás (előbbi a kínai, utóbbit pedig a tajvani felhasználók részesítették előnyben, 2013: 345). Kádár, Haugh és Chang pedig az ehhez hasonló esetekből arra a következtetésre jutott, hogy a konfliktusok

vitathatatlanul kapcsolatban állnak azzal a kínai nacionalizmusról szóló diskurzussal, amely – nem mellesleg – mindkét ország médiájában széleskörűen van reprezentálva⁶⁹.

Kutatásuk egyébként arra az eredményre jutott, hogy jelentős különbségek fedezhetők fel a kínai és a tajvani felhasználók között az agresszió artikulációs módozatait illetően (2013: 340–345), a teoretikusok számára azonban a vizsgálatok során az is nyilvánvalóvá vált, hogy az általuk tanulmányozott csoportközi – a nemzeti identitás kérdéseit is magába foglaló – konfliktusokat a diskurzív megközelítés mindaddig ismert és alkalmazott elméleti koncepcióinak keretei között nem lehet elhelyezni. Rámutattak továbbá arra is, hogy a különféle nemzeti identitással kapcsolatos tudományos megállapítások nem adtak elégséges választ arra vonatkozóan, hogy a tajvani internethasználók megnyilatkozásaiból miért lehet egyértelműen kimutatni a verbális agresszió nyílt és rejtett formáit, míg a kínaiak kommentjeiben ezeknek nem volt nyoma. A szerzőtrío a magyarázatot végül az arcukat fogalmának bevonásával találta meg, érvelésük szerint ugyanis a tajvaniak nyelvhasználatában megjelenő verbális agresszió azokat az igényeiket jelenítette meg, miszerint elvárják, hogy mások – a jelen esetben: a kínaiak – elismerjék nemzeti identitásuk – kínaitól való – függetlenségét. Amikor pedig a kínaiakkal való diskurzusok során azt tapasztalták, hogy az interakció(k) során ez nem valósul meg, akkor ezt a parányi szigetország lakói (tagjai) a nemzetarcukat elleni fenyegetésként értelmezték, amelyre verbális agresszióval válaszoltak. A nemzeti identitás iránti igények mások általi elismeréséből fakadó elvárás tehát az, ami indokoltá teszi az arcukat fogalmának a csoportok közötti interakciókra való kiterjesztését.

Kádár, Haugh és Chang ezért a *kollektív identitás* szociológiai terminus mintájából, illetve – azt tovább szűkítve – a nemzeti identitásra koncentráló feltevésekből kiindulva (lásd pl. De Cillia–Reisigl–Wodak 1999) amellett érvel, hogy a nemzetarcukat a mikroszintű interakciós aggályok (concerns) és a makroszintű – nemzeti identitásról szóló – társadalomtörténeti diskurzusok kereszteződésében válik kulcsfontosságúvá, mégpedig azért, mert utóbbiban artikulálódnak azok az elvárások (expectations), amelyek konstitutív szerepet játszhatnak az interakciók szintjén (2013: 345). Más szavakkal: nem azt állítják, hogy a nemzetarcukat az interakciókon keresztül jön létre. Sokkal inkább azt, hogy annak a mások általi észlelése, illetve az a „viselőjében” megfogalmazódott elvárás, hogy mások ismerjék el az

⁶⁹ Itt érdemes röviden megemlíteni, hogy a kontinentális Kína partjaitól kétszáz kilométerre található Tajvan szigetén az 1949-es kínai polgárháborút követően rendezte be Csang Kaj-sek tábornok a Kínai Köztársaság kormányát, miután alulmaradt Mao Ce-tung Kínai Kommunista Pártjával szemben. Ettől fogva ellentmondásokkal és küzdelmekkel teli két, egymással párhuzamos történelem formálódik a Formosa-szoros szemközti partjain, amelyek bár azonos kulturális gyökerekből merítenek, a jövőt teljesen különbözőképpen képzelik el. Forrás: <https://www.magyaridok.hu/lugas/sorokra-vagott-ujsg-2480464/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

ahhoz kapcsolódó értékeit, kritikus szerepet töltenek be a mikrointerakciók interpretációs és tervezési folyamataiban (the interpretative and recipient design processes). Ezt támasztja alá, hogy számos kutatás bizonyítja: egy adott etnikai csoport tagjai gyakran aggódnak amiatt, hogy más csoportok általánosságban hogyan viszonyulnak értékeikhez és hogyan ítélik meg őket a csoportközi interakciókban (lásd pl: Nwoye 1992; idézi: Kádár–Haugh–Chang 2013: 348).

Az ennek előzményeként számon tartható megfontolások egyébként végül ahhoz vezettek, hogy a szakirodalomban a 2000-es évek közepén javaslat született a csoportarculat fogalmának bevezetésére, figyelembe véve azokat a gyengéd (sensitive) érzelmi szálakat, amelyeket az egyén táplál afelé a csoport felé, amelyhez tartozik (legyen szó olyan kisebb csoportokról, mint például a család vagy a munkahelyi közösség, egészen az olyan nagyobb csoportokig, mint egy adott etnikai közösség vagy nemzetiség)⁷⁰. Ezt a fajta – egyébként még szintén alig kutatott – csoportarculatot azonban az udvariasság és az udvartatlanság jelenségét vizsgáló teoretikusok az egyén identitásának egy olyan sajátos aspektusaként fogták fel, amely a kollektív–csoportos tagságból származik; tehát nem egy adott etnikum önálló csoportidentitásaként (Spencer–Oatey 2005: 106–107) vagy az egyéneknek a csoport érdekei és normái iránti aggodalmaként tekintettek a fogalomra (Nwoye 1992: 313): csupán az adott csoport – vagy épp nemzet – tagjaként fellépő egyénre vagy az egyének közötti kapcsolatra koncentráltak. Kádár, Haugh és Chang (2013) szerint ugyanakkor a csoportarculat egy a saját jogán létező jelenséggé is felfogható ahelyett, hogy folyton „az individuális arcuatelemeken csüngő parazitaként kezelnék a csoportközi interakciókban jelen lévő effajta kapcsolati értékeket”, hiszen következményei gyakran túlmutatnak az adott csoporthoz tartozó egyéneken (2013: 348). A csoportarculatnak pedig egy specifikus fajtája a nemzetarculat, amin keresztül a nemzet mint kollektív közösség az azonos értékeiben osztozik.

Az eddigiek alapján a jelen dolgozat a nemzetarculatot olyan, egyik nemzetet a másiktól megkülönböztető – kollektív jellemvonásokból és nemzeti sajátságokból konstruálódó pozitív társadalmi értékeknek tekinti, amelyekkel adott nemzetállamok magukat azonosítják, amely által magukat más nemzetállamok felé reprezentálni kívánják, és amelyek elismerését más nemzetállamoktól elvárják. Úgy vélem továbbá, hogy a nemzetállamok egymással folytatott,

⁷⁰ Noha területi korlátok miatt a jelen dolgozatnak nincs lehetősége a téma kultúráközi vonatkozásaira kitérni, fontos megjegyezni, hogy a csoportarculat különösen hangsúlyos szerephez jut a kelet-ázsiai társadalmakban, ahol az individualista nyugati kultúrától eltérően az egyének minden esetben nagy felelősséget éreznek a közösség (pl. család, munkahely, nemzet) összes tagjáért és a közös célokért egyaránt, vagyis az énközpontúság helyett a csoportközpontúság dominál (vö. Hofstede 2008). Az ilyen kollektív szemléletű társadalmakban az arculat sokkal közösségibb, pozitívabb fogalom, ami a szolidaritáson, a megerősítésen és a tapintaton alapul, a legalapvetőbb érték pedig a közösség, így arculatképzési tevékenységük az arculatadás kategóriába tartozik (Ting-Toomey 1999).

illetve az azzal interdependens viszonyban álló belső kommunikációjuk megértéséhez indokolt a **2.2.1.1.**-ben részletesen is kifejtett, Locher és Watts (2005) nevéhez fűződő *kapcsolati munka*⁷¹ terminus kiterjesztése: a kifejezésben a szerzőpáros elsősorban azokat az erőfeszítéseket érti munka alatt, amelyet a személyközi interakciók során a beszédpartnerek fektetnek a másokkal fenntartott kapcsolataikról szóló egyezkedésbe (negotiating). Kádár, Haugh és Chang (2013: 348) ugyanakkor amellett érvelt, hogy a nemzetarculat következményei gyakran túlmutatnak a kollektív közösséghez tartozó egyéneken, ezért Locher és Watts fogalmát továbbgondolva a *nemzetarculat-munka* terminus bevezetése mellett érvelek, amely alatt a nemzetközi kapcsolatok viszonyrendszerében zajló, a más nemzetállamokkal fenntartott kapcsolatokról szóló egyezkedést értem. Pontosabban: a nemzetarculat-munka a nemzetközi kapcsolatokról való egyezkedés a geopolitikai szintér különböző szintjein (ami olykor különböző rangú ágensek interakcióját is jelentheti), a nemzetarculat vélt vagy valós fenyegetése/fenyegetettsége pedig akár politikai és gazdasági következményeket maga után vonó válaszokat is eredményezhet.

Noha Kádár, Haugh és Chang (2013) tanulmánya a nemzetarculat fogalmát kizárólag a szociokulturális megközelítésekben táplálkozó diskurzív irányzat keretei között értelmezi, a nemzet fogalmának politikaifilozófiai aspektusaira tehát nem terjed ki vizsgálatuk, a politikai érdekek által motivált diplomácia gyakorlatközössége és a szociokulturális perspektíva közötti távolságot a már említett Anthony D. Smith (2004: 204) idézete hidalja át. Eszerint:

(...) bizonyos értelemben semmi sem jelöli ki olyan világosan a modern korszak határait, és befolyásolja olyan nagy mértékben attitűdjeinket, érzelmeinket, mint a nemzeti tudat és a nacionalista ideológia. A nemzet és a hozzá kapcsolódó nacionalizmus nemcsak a mindennapi társadalmi és politikai életben, hanem a tudatunkban meglévő előfeltevések szintjén is szilárd kereteket ad a jó és a rossz, illetve a legtöbb kollektív tevékenység céljainak és értékének meghatározásához. A modern világ elképzelhetetlen és érthetetlen nemzetek és nacionalizmus nélkül; a nemzetközi kapcsolatok például, bár elsősorban az államok közötti viszonyokat jelentik, szintén a nacionalizmus előfeltevéseire épülnek.

⁷¹ Locher (2004: 51) megjegyzi, hogy az adott interakcióban való kapcsolat meghatározásának folyamatát akár arculatmunkának és kapcsolati munkának is nevezhetjük. A szerzőpáros azonban végül az utóbbi terminust részesítette előnyben, mivel abban benne foglaltatik, hogy az interakciónak legalább két résztvevője van (idézi: Culpeper 2011c: 22).

5. Módszertan

A jelen sorok írásakor már kerekén 50 év eltelt azóta, hogy Graham Allisonnak (1971) az 1962-es kubai rakétaválságról szóló esettanulmánya politikatudományi bestsellerré vált. Az egyetlen esetet középpontba állító monográfia három egymással versengő, de ugyanakkor egymást ki is egészítő elméletet vázolt fel az Egyesült Államok és az akkori Szovjetunió között kirobbanó, nukleáris atomkatasztrófával fenyegető válság magyarázataként: ezek szerint az Egyesült Államok és a Szovjetunió (a) ésszerű szereplőkként, (b) rendkívül komplex bürokráciákként vagy (c) politikai motivációjú személyek csoportjaként viselkedett a rendkívül feszült szituációban. Allison munkája nem csupán az esettanulmányokra jellemző deskriptív vagy felderítő összegzését adta a válságnak, hanem lehetséges magyarázatokat is felvázolt, a kutatási módszer ismerői és alkalmazói pedig azóta is tisztelettel tekintenek az amerikai politológusra, esettanulmánya ugyanis nem csupán a külpolitikai tárgyú elemzésekre vonatkozóan fogalmaz meg jól használható általánosságokat, de módszerei az összetett kormányzati intézkedések széles palettáján is alkalmazhatónak és időtállóknak bizonyultak (Yin 2003: 4).

Noha a modern társadalomtudományok felívelésénél az esettanulmányok alkalmazása számított a domináns kutatómódszertani megközelítésnek (lásd például az osztrák származású antropológus, Bronislaw Malinowski és a chicagói iskola kutatóinak munkáit), a második világháború utáni időszakot – néhány kivételtől eltekintve – a kvantitatív módszerek hegemoniája uralta. Ahogyan azonban arra Lisa M. Given (2008: 68) felhívja a figyelmet, a 2000-es évek kezdetétől a legtöbb társadalomtudományi területen – beleértve a szociológiát és a pszichológiát is – újjáéledt az esettanulmányok alkalmazására vonatkozó igény, mégpedig annak köszönhetően, hogy számos területen felértékelődött a kutatóknak a mélyinterjúkban és a diskurzuselemzésekben megjelenő egyéni percepciója a nagy számú adathalmazzal dolgozó kvantitatív tanulmányokkal szemben. Mi több, a társadalomtudományok területén mostanra általánosan elfogadott nézetté vált, hogy az elméleti innovációk legfőbb forrását az esettanulmányok jelentethetik, míg a nagy számú adatot felhalmozó kvantitatív tanulmányok ereje az új elméleti koncepciók empirikus hatókörének ellenőrzésében van, azt pedig még a pozitivistá metodológia hívei is elismerik, hogy egy esettanulmány számos előnnyel rendelkezik egy adott elemzés mélységének tekintetében (Given: 68–70). A két módszer közötti legnagyobb különbség pedig leginkább abban ragadható meg, hogy az esettanulmány alkalmazása arra „kényszeríti” a kutatót, hogy előzetesen, bármilyen adatgyűjtés előtt rendelkezzen egy a tanulmányozandó témára vonatkozó elmélettel vagy koncepcióval, a jelentések értelmezésére pedig az esettanulmányon kívül semmilyen másik kutatási forma nem

nyújt ilyen mértékű lehetőséget (Yin 2003: 28–30). Ez azonban egyúttal a módszer hátránya is, hiszen a kutatást megelőző hipotézisek és koncepciók akár befolyásolhatják is az elemzés kimenetelét; éppen emiatt az egyik leggyakrabban megfogalmazott kritika az esettanulmányokkal szemben, hogy a következtetési folyamatban túlságosan is nagy szerepet kap a kutató/megfigyelő egyéni percepciója. Az ebből fakadó hátrányokat és hiányosságokat már érintettük a **2.3.2.2.**-ben a Kádár és Haugh szerzőpáros értékelő pillanatok analitikus elemzését elősegítő keretrendszer ismertetésekor, ehelyütt azonban érdemes még egyszer hangsúlyozni, hogy társadalomtudomány révén az udvariatlanságkutatásban – tehát mások érzelmeinek és attitűdjeinek górcső alá vételekor – nem lehet cél a maximális objektivitás, noha a megfigyelések minél pontosabb formalizálását a jelen dolgozat is fontos célként határozta meg a jelentések értelmezésekor.

Ahogy az **1.** és a **3.** fejezetben előrevetítettük, a twiplomácia jelensége napjainkra globálissá és hétköznapivá vált. Mivel azonban minden, a nemzetközi és a geopolitikai színtér aktorai között végbemenő twiplomáciai „kardcsörtetés” – függően a mikroszintű interakciók aggályok és a makroszintű társadalomtörténeti diskurzusok kereszteződésében található nemzetarculatban hordozott közös tudástól (Kádár–Haugh–Chang 2013: 345), vagyis a diplomáciai kapcsolatok előzményeitől – egyedi és megismételhetetlen, ebből következően pedig a kimenetelét tekintve megjósolhatatlan, a jelen dolgozat több, hasonlóságuk vagy épp különbözőségük által összehasonlítható eset kiválasztásával tesz kísérletet az oksági következtetések levonására. A korpusz tehát a nemzetközi vagy a hazai sajtóban nagy visszhangot kiváltó és a számunkra releváns udvariassági/udvariatlansági jelenségeket hűen illusztráló Twitter-megnyilatkozásokból áll, az esetek kiválasztásánál pedig fontos szempont volt a vizsgálat alá vetett nemzetállamok, illetve a nemzetállamokat képviselő aktorok variabilitása is, mégpedig azért, hogy egyedi mintázatok (pl. Donald Trump) feltérképezése helyett minél általánosabb következtetéseket vonhassunk le a társadalmi gyakorlatként értelmezett twiplomáciára vonatkozóan.

Az elemzéshez pedig a Kádár és Haugh (2013) szerzőpárosnak a **2.3.2.**-ben részletesen is kifejtett, az udvariasság és az udvariatlanság társadalmi gyakorlatként való értelmezését egyaránt lehetővé tevő szociokulturális elemzési kerete bizonyult a legmegfelelőbbnek, noha – amennyiben az a kontextus értelmezését elősegíti – **2.** fejezetben felvázolt többi udvariassági/udvariatlansági elmélet eredményei és tanulságai is bevonásra kerülnek. Ezt szem előtt tartva a jelen dolgozat a twiplomáciának négy kategóriáját különbözteti meg:

- 1) *tiszta twiplomácia (pure twiplomacy)*: amikor a nemzetállamok képviselői egy akut konfliktus irányába mutató vagy egy már meglévő konfliktusos szituációban a

hagyományos diplomácia „lassan őrlő” csatornái helyett a nemzetközi kapcsolatok ápolására és a konfliktusok tárgyalásos megoldására irányuló deeszkalációs szándékukat juttatják kifejezésre egy adott tweettel.

- 2) *reprezentáló twiplomácia (representative twiplomacy)*: amikor egy adott tweet kizárólagosan a (mediatizált) nyilvánosság államügyekről, nemzetközi kapcsolatokról, vagy az adott nemzetállamnak az egy adott ügygel kapcsolatos hivatalos álláspontjáról való informálását szolgálja.
- 3) *szórakoztató twiplomácia (entertaining twiplomacy)*: amikor a nemzetállamok képviselőinek semmilyen diplomáciai célja vagy motivációja nincs egy adott tweettel, az csupán a közönség szórakoztatását, valamint a gazdasági érdekek mentén működő (kattintásvadász) média tematizálását szolgálja, méghozzá sok esetben az énmegjelenítést és a benyomáskeltést (énmárka- és/vagy az országimázsépítés) eszközként használva.
- 4) *hazabeszélő twiplomácia (domestically motivated twiplomacy)*: amikor egy adott nemzetállam képviselőjének tweetje látszólag egy másik nemzetállam vagy szupranacionális szervezet adott képviselőjének vagy képviselőinek van címezve, a valódi címzett azonban a hazai közönség, azaz a hazai (hagyományos) média és az adott politikus vagy diplomata hatalmát és pozícióját biztosító választópolgár.

Azt már az elején érdemes leszögezni, hogy a valós szituációkban az említett négy kategória nem mindig határolható el ilyen élesen egymástól: sok esetben vannak átfedések, és a kategóriák hibrid variációi is előfordulhatnak, hiszen az például különösebb elemzési tevékenység nélkül is megállapítható, hogy a hagyományos média tematizálásának szándéka a szórakoztatáson túl számos, a jelen tipológia által más kategóriába sorolt esetben is fontos szempont lehet. Mindazonáltal a nemzetállamok képviselői által közzétett tweetek ilyen módon való elkülönítése megadja a lehetőséget arra, hogy közelebb kerüljünk ahhoz, milyen elsődleges motivációk és *szándékok* által vezérelve alkalmazzák a geopolitikai színtér aktorai egyre szélesebb körben kommunikációs csatornaként a mindössze 280 karakternyi üzenetet közvetíteni képes mikroblogot. Az pedig már a konkrét esetek alapos szemügyre vétele előtt is egyértelműen kirajzolódik, hogy a (1) *tiszta twiplomácia* definíciója áll a legközelebb, a (4) *hazabeszélő twiplomácia* pedig a legtávolabb az államok közötti nemzetközi kapcsolatok ápolását, illetve a konfliktusok tárgyalásos megoldását elősegíteni hivatott (hagyományos) diplomácia fogalmától. Utóbbi ugyanis szándékát tekintve sokkal inkább a hatalom megtartására vagy megszerzésére irányuló (Mazzoleni 2002) politikai kommunikációhoz áll közelebb, mivel azonban a nyilvános diplomácia 2.0 korában a közösségi hálózatoknak, és

elsősorban a Twitternek köszönhetően a sokáig zárt ajtók mögött zajló diplomácia részben közös térbe terelődött a szavazópolgárokkal, a határok mára szinten teljesen elmosódtak.

Ahogy azonban arra az udvariasság- és udvariatlanságkutatásnak a **2.2.1.**-ben bővebben is kifejtett második hulláma helyesen rámutatott, egy adott helyzet értelmezésekor elengedhetetlen a befogadói percepciók figyelembevétele, ugyanis mindig az egy adott cselekvésre vagy megnyilatkozásra adott érzelmi reakció határozza meg, hogy hogyan kell azt interpretálni, mivel a valós szándék sokszor csak az arra adott reakciókból következtethető ki (vö. Culpeper 2011b) – nincs ez másképp az újmédiatérben sem. Éppen ezért, a jelen dolgozat a nemzetállamok külpolitikai aktorainak tweetjei elemzésekor azt is figyelembe veszi, hogy mások hogyan értelmezték a közvetíteni szándékozott üzenetet. Pontosabban azt fogjuk vizsgálni, hogy az elemzett tweetekhez hozzászólók hogyan, illetve milyen *sémák* (vö. Culpeper 2011b) és *erkölcsi rendek* (Kádár–Haugh 2013) aktiválódása mentén artikulálják az adott témával kapcsolatos véleményüket, illetve álláspontjukat a mikroblogon. Ezeken keresztül kerülhetünk ugyanis a legközelebb ahhoz, hogy megtudjuk, milyen tudásstruktúrák (van Dijk 1987: 189–193) alapján fogalmazódnak meg azok az udvariatlanság megértéséhez kulcsfontosságú, a **2.3.1.1.**-ben részletesen is kifejtett *értékelő attitűdök*, amelyek mentén a diskurzusban részt venni kívánók kifejtik interszubjektív pozícióikat egy adott megnyilatkozás tartalma felé (vö. Grice *Légy releváns!* maximájával). A mikroszintű interakciós aggályok és a makroszintű társadalomtörténeti diskurzusok kereszteződésében található nemzetarculat twiplomáciában való jelentőségének tetten éréséhez ezért a jelen dolgozat – Kádár és Haugh (2013: 58–60) erkölcsi rend fogalmát alapul véve – a következő *sémadimenziókat* határozza meg arra vonatkozóan, hogy milyen értékek, elvárások és „közös tudások” mentén artikulálód(hat)nak a mikroblog nemzetközi kapcsolatokról szóló diskurzusában a tagok által kifejezésre juttatott értékelő attitűdök:

- 1) Ne szólj bele! Ez a *mi* belpolitikai ügyünk/Ez az *ő* belpolitikai ügyük.
- 2) Szégyent hozol a nemzetünkre!
- 3) Ne csak beszélj, cselekedj is!
- 4) *Mi* nem vagyunk abban a helyzetben, hogy *erkölcsileg* bíráljuk *őket*; *Te* nem vagy abban a helyzetben, hogy *erkölcsileg* bírálj *minket*.
- 5) Miért ezzel foglalkozol, amikor mással kéne!

A pragmatika, elsősorban pedig az udvariasság- és az udvariatlanságkutatás területén tevékenykedő elméletalkotókkal szemben az elmúlt évtizedekben az bizonyult az egyik leggyakrabban megfogalmazott kritikának, hogy az általuk felvázolt osztályozási vagy kategorizálási rendszer nem rendelkezik egy olyan körülhatárolt kerettel, amely

megakadályozná az adott felsorolás újabb és újabb elemmel történő bővítését (lásd például: Leech 1983). A nemzetközi politikai színtér aktorainak tweetjeire érkező reakcióinak a jelen dolgozat szerzője által megkísérelt kategorizálási kísérlet is minden bizonnyal tovább bővíthető vagy akár más szempontok figyelembe vételével szűkíthető, ennek ellenére azonban abban a reményben fogunk hozzá az esettanulmányok ismertetéséhez és elemzéséhez, hogy a meghatározott sémadimenziók kiindulópontként elégségesnek bizonyulnak a twiplomácia jelenségének tanulmányozásához.

Erre pedig azért van szükség, mert a dolgozat fő hipotézise szerint a mediatizált diplomácia diskurzusa a *nemzetarculatokról szóló egyezkedések* köré szerveződik, s mivel érvelésünk szerint a társadalmi gyakorlatként értelmezett twiplomácia végső soron nem más, mint *nemzetarculat-munka* (vö. Locher–Watts 2005), az esettanulmányokból arra is igyekszünk majd választ kapni, hogy milyen egyedi sajátosságokkal jellemezhetők, illetve más, a geopolitikai színtér által közzétett bejegyzésektől megkülönböztethetők azok a tweetek, amelyek a mediatizált diplomácia kontextusában módosíthatják vagy akár teljesen felül is írhatják a diplomácia hagyományos csatornáin egyeztetett hivatalos nemzetközi kapcsolatokat, azaz egzakt politikai és/vagy gazdasági következményekkel is járnak.

Ebből adódóan a vizsgált Twitter-bejegyzésekre érkező mikroszintű reakciókon túl a nemzetközi kontextus (makroszint) elemzése is elengedhetetlen, mielőtt azonban részletesen is ismertetnénk a dolgozat hipotéziseinek igazolása alapjául szolgáló tanulmányokat, azt mindenképpen érdemes előre leszögezni, hogy a nemzetállamok képviselőinek Twitter-bejegyzéseire érkező reakciók tekintetében a merítésül szolgáló korpusz sok esetben több ezres vagy akár tízezres nagyságrendű is lehet. Mivel ezek egyenkénti elemzése szétfeszítené a jelen disszertáció kereteit, ezért arra fogunk törekedni, hogy a dolgozatba emelt reakciók halmaza minél átfogóbb képet adjon a diskurzusban megjelenő értékelő attitűdökről, illetve az azok mögött húzódó tudásstruktúrákról.

6. A twiplomácia szociopragmatikája

Bármely írás, amely napjainkban annak megértésére vállalkozik, hogy milyen elsődleges motivációk és szándékok által vezérelve alkalmazzák a geopolitikai színtér aktorai egyre szélesebb körben a Twittert kommunikációs (közvetítő)eszközként, nem mehet el szó nélkül Donald Trump mellett, akinek 2016-os megválasztása nem csupán az Egyesült Államok közéletében nyitott új korszakot, de a politikai kommunikációban és a diplomáciában is⁷². A volt amerikai elnök ugyanis – a mikroblogról való száműzéséig – szinte kizárólag közvetlenül kommunikált⁷³. Nem csak az amerikai állampolgárokkal, de az egész világgal a mikroblogon keresztül tudatta meghozott döntéseit, vagy egy adott üggyel, személlyel kapcsolatos álláspontját. Ráadásul sok esetben mindezt egyrészt a diplomácia hagyományos, jól bejáratott csatornáit és ügymenetét, másrészt pedig az általánosan közvetítői szerepet betölteni hivatott – vele szemben leginkább ellenséges – hagyományos médiumokat nagy ívben kikerülve tette. 2018 decemberében például a Twitteren jelentette be, hogy kirúgja akkori belügyminiszterét, Ryan Zinkét⁷⁴, de később nemzetbiztonsági tanácsadója, John Bolton is a Twitteren keresztül értesült arról, hogy az akkori amerikai elnök a továbbiakban nem tart igényt szolgálataira⁷⁵. A két – belpolitikai – eset bár kirívó, de egyáltalán nem egyedi, éppen ennek hatására az elmúlt években a mainstream média és a szakirodalom is egyre több figyelmet szentel annak, hogy a Twitter hogyan formálja át a hagyományos diplomáciát (lásd: Ott 2017, Simunjak–Caliandro 2019).

Arra már az 1. fejezetben is utaltunk, hogy a jelen dolgozatnak – a twiplomácia globális térnyerését hangsúlyozván – semmiképp sem célja, hogy a néhai elnököt állítsa középpontjába, kétségtelen azonban, hogy Donald Trump említése a twiplomácia jelenségének vizsgálatakor megkerülhetetlen. Amilyen leleményesen használta Obama a közösségi hálózatokat az elnökválasztási kampányban, majd elnöksége alatt az emberek megnyerésére, Trump olyannyira dörzsölten volt képes diplomáciai folyamatokat is befolyásolni a Twitteren. Bármit

⁷² Forrás: https://latoszogblog.hu/aktualis/trump_a_twitter_uralkodoja/ (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

⁷³ Az amerikai sajtó például rendkívül zokon vette, hogy a nagy presztízsű fehér házi tudósító mint hivatás Trump kormányzása alatt gyakorlatilag értelmét veszítette, de legalábbis a szakma képviselői teljesen új feladatkörbe kényszerültek, a volt amerikai elnök ugyanis 2019 szeptemberében egyszerűen megszüntette az addig 50 éven át intézményes keretek között működő fehér házi sajtótájékoztatókat, és elnöksége alatt a ritka alkalmak közé tartozott, amikor Donald Trump a hagyományos sajtótájékoztató keretei között állt az újságírók rendelkezésére. Forrás: <https://www.washingtonexaminer.com/news/the-white-house-briefing-has-been-dead-for-six-months> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.) Trump utódja, Joe Biden ismét rendszeressé tette a fehér házi sajtótájékoztatókat, noha ez a koronavírus-járvány miatt a hagyományostól eltérő formában valósul meg. Forrás: <https://www.whitehouse.gov/live/> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

⁷⁴ Forrás: <https://edition.cnn.com/2018/12/15/politics/ryan-zinke/index.html> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

⁷⁵ Forrás: <https://www.nytimes.com/2019/09/10/us/politics/john-bolton-national-security-adviser-trump.html> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

is tett közzé, az percekben belül vezető hír lett a világ leglátogatottabb hírportáljain. Ezzel pedig nem csupán a közélet tematizálását ragadta magához, de egyúttal – a klasszikus sajtó közvetítői szerepét újragondolva – azt is elérte, hogy még a vele szemben ellenséges hangnemet megütő médiumok is az ő saját üzeneteit közvetítették a választóknak⁷⁶ (még ha az interpretációs keretet ilyen esetekben a médium maga választotta is meg). Ez pedig már csak amiatt is megérdemli a figyelmet, mert Trump bármiféle politikai tapasztalat nélkül, harsány médiaszemélyiségből és a kereskedelmi szférában vitathatatlan érdemeket szerző üzletemberből vált a geopolitikai színtér legfontosabb nemzetállamának elsőszámú vezetőjévé. A Twiplomacy kutatócsoport felmérései szerint a világ vezetői közül – tehát a popsztárokkal nem számolva – mindenkit maga mögé utasított a követők számának tekintetében (a jelen sorok írásakor a néhai elnök felfüggesztett⁷⁷ (!) fiókját 88 millióan követik, miközben a ranglistán őt követő Narendra Modi indiai miniszterelnököt „csupán” 63 millióan, Joe Biden jelenlegi amerikai elnök @POTUS fiókja pedig mindössze a ranglista ötödik fokáig jutott, a jelen sorok írásakor közel 14 millió követővel), Abdulaziz al-Szaúd szaúdi király után ráadásul a Twiplomacy kutatócsoport szerint Trump a mikroblog második legbefolyásosabb felhasználója, nem mellesleg pedig a legtöbb reakciót is ő képes kiváltani posztjaival⁷⁸.

Noha egyszerű, tömör, gyakran nyelvhelyességi hibákat is tartalmazó üzeneteit sokan megvetik, elemzők szerint sikerét éppen a nyers stílusának és az átlagember számára is emészthető – sokszor indulatos – mondanivalójának köszönheti. A közösségi hálózatok ugyanis vitathatatlanul új kommunikáció- és médiapraxisokat hoztak létre, ebben a közegben pedig már önmagában egy tweet is hír tud lenni, kiváltképp akkor, ha az valakire nézve offenzív üzenetet tartalmaz (vö. Culpeper 2005). Elegendő csak Trumpnak a sajtó által sokszor vérlázítónak bélyegzett, személyeskedésektől és érzelmi kirohanásoktól sem mentes megnyilvánulásainak a hatására gondolni. A vehemens, sokszor már-már közönséges – a hagyományos diplomácia kontextusában szokatlannak, kirívónak vagy éppen udvariatlannak számító – stílusa után márpedig napjaink mainstream médiája szinte sóvárog. Ennek belátásához elegendő figyelembe venni azt, hogy a *The New York Times* amerikai liberális napilap gyakorlatilag Donald Trump beiktatása óta az exelnök hivatali idejének a végéig listát⁷⁹ vezetett azokról, akiket a milliárdos üzletember valamilyen módon inzultált vagy *megsértett* a mikroblogon

⁷⁶ Forrás: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/nincs-rivalisa-trumpnak-a-mediatorben-7771775/> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

⁷⁷ Ahogyan arra a bevezetésben már utaltunk,

⁷⁸ Forrás: <https://twiplomacy.com/ranking/the-50-most-followed-world-leaders-on-twitter/> (Utolsó letöltés: 2021.08.29.)

⁷⁹ Forrás: <https://www.nytimes.com/interactive/2016/01/28/upshot/donald-trump-twitter-insults.html> (Utolsó letöltés: 2021.08.29.)

keresztül (a jelen sorok írásakor 598 személy, vállalat – mint például a CNN és a Fox News amerikai hírtelevíziók – vagy nemzetállam – pl. Kína – szerepelnek a gyűjtésben).

Ahogy arra Jonathan Culpeper (2005) a valóságshow-k kapcsán rámutat: noha a társadalmi megítélés alapvetően elveti az offenzív viselkedést, ezért annak szórakoztató funkciója látszólag nem illik a képbe, az udvariatlanságot nemcsak a beszédpartnernek címezhetjük, hanem az azt „véletlenül” meghalló közönségnek is. Méghozzá oly módon, hogy a célpontnak intézett udvariatlan megnyilvánulás a közönséget szórakoztassa (lásd bővebben: Tóth 2013). Ami pedig a valóságshow-k kontextusában a televíziós közönség, az a nemzetközi kapcsolatok rendszerében a gazdasági érdekek mentén működő (kattintásvadász) média, illetve a politikai folyamatok alakításában részt venni akaró hírolvasók. E megállapítása mellett egyébként Culpeper azzal érvel, hogy az emberek számára ugyanolyan szórakoztató az identitások és a szociális jogok szimbolikus megsértése – amelyek a televíziós vetélkedőkben udvariatlanság formájában nyilvánulnak meg –, mint ahogy egykor a gladiátorjátékok jelentették a népi szórakoztatást vagy ahogy napjainkban a bokszeccsek által közvetített agressziót is milliók követik figyelemmel. Az udvariatlan interakciók és a szórakoztatás közötti összefüggés világosabbá tételéhez pedig Culpeper öt *örömforrást* (2011a: 234–235) jelöl meg, amely a szórakoztató udvariatlanság jelenségével kapcsolatban felmerülhet. Ezek az örömforrások elsősorban azt hivatottak magyarázni, hogy a közönség, pontosabban a média és a közvélemény számára miért vonzó a szórakoztatás azon formája, amelyben valóságshow-k, vagy a jelen esetben a geopolitikai színtér szereplői udvariatlanság „áldozatai” lesznek:

1. *Érzelmi öröm (emotional pleasure)*: az udvariatlanság megfigyelése egyfajta éberségi állapotot hoz létre a megfigyelőben, amely élvezetes lehet. Vagyis a közönség számára vonzó az az elgondolás, hogy a figyelemmel kísért esemény résztvevői bármelyik pillanatban egy konfliktusos helyzet alanyai lehetnek.
2. *Eszztétikai öröm (aesthetic pleasure)*: e kapcsán Culpeper a verbális kreativitás szociálisan negatív használatára hívja fel a figyelmet. Szerinte az udvariatlanság gyakran versengő természetű, ezért szükség van hozzá kreatív elemekre, hiszen, ha valaki verbális támadás célpontjává válik, akkor ahhoz hasonló vagy erőteljesebb támadással fog reagálni, amely végrehajtásához kreatív készségek megléte szükséges.
3. *Kukkolói öröm (voyeuristic pleasure)*: amikor az emberek udvariatlanságra reagálnak, gyakran felfedik belső énjüket, s annak különösen azon aspektusait, amelyek érzelmileg kényesek lehetnek. E kényes szituációk megfigyelése kukkolói örömet okozhat. Az ilyenfajta örömforrás legelterjedtebb televíziós példája a

valóságshow, amely ennek a 'kukkolói örömmérzés' nyújtásának köszönheti a legnagyobb sikerét, de a közösségi hálózatokon alkalmazott nyilvános diplomácia 2.0 tevékenységek is épp erre apellálnak.

4. *A felsőbbrendűségből származó öröm (pleasure of being superior):* a humorelméleteken belül kialakult „felsőbbrendűségi elméletekre” hivatkozva Culpeper ezt az örömforrást azzal magyarázza, hogy van egyfajta önreflexív öröm abban, ha az ember valaki olyat figyelhet meg, aki rosszabb állapotban van.
5. *A biztonságérzetből származó öröm (pleasure of feeling secure):* ezt az előzővel átfedésben levő örömforrást Culpeper a következő idézettel magyarázza:

*„Kellemes, mikor a nagy tengeren a szelek felzavarják a vizet,
a szárazföldről nézni valaki más nagy harcát;
nem azért, mert más szenvedése élvezet és öröm,
hanem mert jó látni, milyen gondoktól vagy te magad mentes.”*

(Lucretius: 1947 [Kr.e. I. sz.] De Rerum Natura, II. könyv 1–4; fordítás: T. L.)

Idézzünk csak néhány példát az amerikai sajtóból: „Trump nyelvhasználata senki máséval nem hasonlítható össze”, írja az egyik leglátogatottabb hírportálnak számító – amerikai székhelyű – *Politico* című az elemzésében⁸⁰, aminek nem mellesleg a *Harvard Egyetem* nyelvésze, Oren Tsur a szerzője. A mainstream médiáig jutó kutató többek között arra is rávilágít cikkében, hogy Donald Trump – más politikustól eltérően – az általa becsmért személyek vagy vállalatok neve mellé szokatlanul sok – negatívan – értékelő melléknevet helyez a mikroblogon (vö. az értékelő attitűd fogalmával). Az amerikai elnök ráadásul az összes riválisára vagy ellenlábására „ráragasztott” egy ilyesfajta negatív jelzőt. Így lett például a Fox News riportere „pehelysúlyú (lightweight) Megyn Kelly”, a 2016-os elnökválasztási küzdelemben egyik demokrata ellenfele „kicsi (little) Marco Rubio, másik vetélytársa pedig „alacsonyrezgésű (low-energy) Jeb Bush”. A 2020-as elnökválasztási kampányban a legnagyobb riválisának számító Joe Bident például rendszerint „álmós (sleepy) Bidenként” emlegette, amely jelző a hivatalba lépése után is „ráégett” a demokrata politikusra⁸¹, de azt sem felejtí a mai napig a sajtó, hogy Kim Dzsong Un észak-koreai vezetőt „kis dagadt rakétaembernek”⁸² nevezte.

⁸⁰ Forrás: <https://www.politico.com/magazine/story/2016/04/donald-trump-2016-twitter-takeover-213861> (Utolsó letöltés: 2021.08.29)

⁸¹ Forrás: <https://www.haaretz.com/us-news/premium.HIGHLIGHT-sleepy-joe-bennett-finds-biden-very-sharp-in-first-meeting-1.10166137> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 09. 02)

⁸² Forrás: <https://www.businessinsider.com/kim-jong-un-relaxed-about-little-rocket-man-nickname-south-korea-2018-3> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

Kétségtelen tehát, hogy a nyelvhasználatnak komoly szerepe volt Trump twiplomáciájában. A Harvard politológus (!) kutatója, a kínai származású Chu Wang például az effajta nyelvezettel kapcsolatban amellett érvel, hogy egy „frusztrációt okozó tweet” akár mély szakadékokat is okozhat a kétoldalú kapcsolatokban⁸³. A politológus úgy véli, a Twitter előnye, hogy a geopolitikai aktorok számára közvetlen hozzáférést kínál a nyilvánossághoz és a nagyobb közönséghez, megkerülve ezzel azokat a felesleges köröket, amelyek során az adott üzenet szerkesztésre, illetve szűrésre kerül (pl. sajtótájékoztatók és -közlemények, amelyek a hagyományos média saját interpretációs keretében tálalva kerülnek az állampolgárok elé). A gyors információáramlásnak ugyanakkor pontosan ebből származik a hátránya is, ugyanis a sajtótájékoztatókat és a közleményeket előkészítő bürokratikus eljárások éppen az ésszerű döntéshozatalt és annak adekvát kommunikációját hivatottak elősegíteni a kötelező kockázatértékelések vagy más ellenőrzési mechanizmusok segítségével, a twiplomácia ugyanakkor kibújik a hivatalos apparátus által biztosított fékek alól. Ez pedig – éppen a nem megfelelő nyelvhasználatból fakadóan – olykor félreértést vagy bizonytalanságot szülhet, amely adott nemzetállamok között fokozhatja a diplomáciai feszültséget, végső soron pedig akár károsíthatja is a diplomáciai kapcsolatokat.

A Twitteren vívott „szócsaták” tehát gyakran eredményezhetnek valós diplomáciai konfliktusokat is, amit személyesen Donald Trump is több alkalommal bizonyított hivatali ideje alatt, nézzünk tehát egy rendkívül bonyolult és soktényezős, de annál tanulságosabb esettanulmányt a volt amerikai elnökre vonatkozóan.

6.1. Eszkalációtól a deeszkalációig: Hazabeszélő és tiszta twiplomácia

2020 januárjában – közvetlenül azután, hogy az amerikai csapatok likvidálták az iráni Forradalmi Gárda elit egységének, az *al-Kudsz Erő*nek a parancsnokát, Kászim Szulejmáni tábornokot – soha nem látott magaslatokba eszkalálódott a feszültség az Egyesült Államok és Irán között a hagyományos diplomáciai kapcsolatokban. Elemzők és más nemzetállamok képviselői is komoly aggodalmaikat fejezték ki arra vonatkozóan, hogy a diplomáciai üzenetések akár valós háborúvá is alakulhatnak⁸⁴, tekintve, hogy Irán egyértelművé tette: az Iszlám Állam terrorszervezet elleni küzdelemben elévülhetetlen érdemeket szerzett Szulejmáni

⁸³ Forrás: <https://www.belfercenter.org/publication/twitter-diplomacy-preventing-twitter-wars-escalating-real-wars> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

⁸⁴Forrás:<https://www.aljazeera.com/news/2020/01/soleimani-iran-escalation-big-story-online> 200110121412737.html (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

meggyilkolása nem marad katonai válaszlépés nélkül⁸⁵. A helyzet súlyosságát jól szemlélteti, hogy ezekben a napokban, 2020. január 8-án lőtte le tévedésből Teherán azt a Kijevbe tartó ukrán utasszállítót, amelynek mind a 176 utasa a geopolitikai feszültségek áldozatává vált. Haszan Róháni iráni elnök ezt végül – több napon át tartó, feszültséggel teli spekulációkat követően – személyesen ismerte be, illetve ismertette az iráni belső vizsgálatok eredményét, méghozzá a Twitteren: „A fegyveres erők belső vizsgálata arra a következtetésre jutott, hogy sajnálatos módon emberi tévedés okozta az ukrán repülőgép szörnyű lezuhanását és 176 ártatlan ember halálát. Folytatódik a nyomozás a nagy tragédia és a megbocsáthatatlan hiba azonosítása és a vádemelés érdekében”.

1. kép Az iráni elnök hivatalos bejelentése a Twitteren

A kontextushoz az is hozzátartozik, hogy az iráni elnök az iráni médiában (vö. hazabeszélő twiplomácia fogalmával) a részvétnyilvánítás mellett már az Egyesült Államok felelősségére is kitért, hangsúlyozva, hogy a feszült helyzet Szulejmáni amerikai likvidálása, majd pedig Donald Trump fenyegetőzése miatt alakult ki, végső soron rengeteg ártatlan ember halálát okozva⁸⁶. Az elemzésünk szempontjából Róháninak a helyzetet értékelő attitűdje azért kiemelten fontos, mert az ukrán utasszállító lelövését megelőzően a Twitteren egy szokatlanul indulatos szóváltás zajlott le Donald Trump és – a mikroblogot egyébként szintén Trumphoz hasonló rendszerességgel és rutinnal használó – Mohammad Dzsavád Zaríf akkori iráni külügyminiszter között. A két politikus ugyanis tulajdonképpen Szulejmáni amerikai

⁸⁵ Forrás: <https://hu.euronews.com/2020/01/03/iran-gyaszol-es-valaszlepesre-keszul> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

⁸⁶ Forrás: https://index.hu/kulfold/2020/01/11/iran_elismerte_lelotte_az_ukran_utasszallitot/ (Utolsó letöltés : 2021. 08. 29.)

likvidálását követően nem a hivatalos csatornákon, hanem a mikroblogon keresztül feszítette pattanásig a két nemzetállam közötti diplomáciai feszültséget. Itt érdemes megjegyezni, hogy nem is nagyon volt más lehetőségük, az Egyesült Államoknak és az iszlám köztársaságnak ugyanis 1980 óta nincs hivatalos diplomáciai kapcsolata egymással. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a két nemzetállam között semmilyen – hivatalos – kapcsolat nincs: az Egyesült Államokban Pakisztán washingtoni nagykövetsége látja el az iráni érdekek képviselésének feladatát, az amerikai érdekekért pedig Svájc teheráni külképviselete felel a perzsa államban. Fontos tehát azt is megjegyezni, hogy a feszültséggel teli napokban a teheráni svájci nagykövetség forródrótként próbálta közvetíteni a felek közötti üzenetváltásokat a gyorsan kibontakozó helyzetben⁸⁷, ez azonban – ahogyan azt az esettanulmányban szereplő konkrét tweetekből látni fogjuk – úgy tűnik, nem tudta tartani a lépést a Twitteren keresztül nyílt fenyegetésekkel.

Nézzük időrendben: Kászim Szulejmánit 2020. január 3-án hajnalban érte a végzetes kimenetelű dróntámadás a bagdadi repülőtér közelében, és bár a Twitter-felhasználóknak és a hagyományos média képviselőinek köszönhetően a katonatiszt halála reggelre az egész világot bejárta, az amerikai elnök aznap délutánig várt azzal, hogy a híreszteléseket megerősítve elismerje⁸⁸: az Egyesült Államok állt Szulejmáni likvidálása mögött.

2. kép Trump egy kétrészes Twitter-bejegyzésben vallott a Szulejmáni likvidálása mögötti okokról

⁸⁷ Forrás: <https://www.voanews.com/extremism-watch/did-tweets-help-deescalate-recent-us-iran-tensions> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 05. 05.)

⁸⁸ A dróntámadás indítékául szolgáló indokhoz pedig napokat kellett várni; ezt végül Trump egy sajtótájékoztatón tette egyértelművé, állítása szerint ugyanis hírszerzési jelentések alapján arra lehetett számítani, hogy Szulejmáni a bagdadi amerikai nagykövetség ellen készül végrehajtani merényletet. (Forrás: <http://www.atv.hu/kulfold/20200109-trump-most-elarulta-mire-keszult-szulejmani-amiert-a-likvidalasa-mellett-dontott> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

Egy kétrészes Twitter-bejegyzésben az akkori amerikai elnök úgy fogalmazott: (1/1) *Kászim Szulejmáni tábornok több ezer amerikait ölt meg vagy sebesített meg súlyosan a múltban, és sok más ember megölését tervezte... de el lett kapva! Közvetlenül és közvetve több millió ember haláláért volt felelős, ideértve a közelmúltban megölt nagyszámú...* (1/2) *„...iráni tüntetőt is. Noha Irán ezt sosem lesz képes elismerni, Szulejmánit az országon belül is gyűlölték és félték tőle. Közel sem szomorúak, mint ahogy azt a vezetők el akarják hitetni a világgal. Sok évvel ezelőtt végezni kellett volna vele.”*

Szulejmáni azonban – Trump állításával ellentétben – egy rendkívül közkedvelt személynek számított, ráadásul nem csak a perzsa országban, de az egész Közel-Keleten is: Ali Hamenei ajatollah iráni legfelsőbb vallási és politikai vezető után őt tartották az iszlám köztársaság második legbefolyásosabb emberének. Az iráni külpolitika tényleges irányítójaként tekintettek rá, aki az Irán által a régióban támogatott milíciák „munkájáért” is felelt⁸⁹, emellett pedig nagy tiszteletnek örvendett, kultikus figuraként emlegették⁹⁰. Ezt a **2.3.2.2.**-ban részletesen is ismertetett énikus perspektívát (Kádár–Haugh 2013) magukénak tudó tagok tehát egy az amerikaiakétól teljesen eltérő, azzal szöges ellentétben álló erkölcsi rend szerint értelmezték és minősítették Szulejmánit, illetve tetteit: az amerikaiak szemében terrorista volt, az irániak, illetve a szélesebb értelemben vett síita közösség ugyanakkor abban a közös tudásban osztozott, amely szerint az egykori tábornok nemzeti (!) hősként kell tekinteni. Ennek okán tehát várható volt, hogy likvidálásának az egész régióban nagy visszhangja lesz, Donald Trump kétrészes Twitter-bejegyzésének *célpontja* azonban aligha a közel-keleti *állampolgár*. Az üzenet tartalma, vagyis az akkori elnök érvelése ugyanis sokkal inkább a hazai, tehát amerikai közönség perspektívájából szolgál jelentéssel: Trump az amerikai közönséget szándékozik meggyőzni tweetjein keresztül az akció legitimitásáról, hiszen az amerikai állampolgárok többsége előtt Szulejmáni neve – egészen likvidálásáig – feltételezhetően ismeretlen volt. Az **5.** fejezetben ismertetett kategóriák közül tehát Trump tweetjei kizárólag a *hazabeszélő twiplomácia* definíciója szerint értelmezhetők, noha az újmédiatérben az akkori elnök által az amerikai állampolgárok – és a nemzetközi közösség – felé megfogalmazott (mediatizált) üzenet, pontosabban indoklás az irániak és a régió más síita vallású csoportjai figyelmét sem kerülte el.

⁸⁹ Forrás: <https://www.vajma.info/cikk/tukor/8013/Iran-gyaszol-Ki-volt-Kaszim-Szulejmani-az-irani-nemzeti-buszkese-jelkepe.html> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

⁹⁰ Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2011/dec/01/iran-quds-force-leader-cult> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

Donald Trump megnyilatkozásának értelmezéséhez egyébként azt is fontos szem előtt tartani, hogy a volt amerikai elnök akkoriban egy rendkívül feszült belpolitikai helyzetben volt. Szulejmáni likvidálására ugyanis kevesebb mint két héttel azelőtt került sor, hogy megkezdődött az Egyesült Államokban a Trump elleni alkotmányos vádemelési (impeachment) eljárás, az iráni tábornok meggyilkolása tehát egy olyan pillanatban „robbant bele” a (mediatizált) nyilvánosságba, amikor a hagyományos médiát szinte kizárólagosan a Demokrata Párt Trump megbuktatását célzó kísérlete tematizálta. Ennek ismeretében érdemes az akkori amerikai elnök tweetjeinek utolsó mondatát értelmezni, miszerint a tábornokkal „sok évvel ezelőtt végezni kellett volna”. Ezzel a megjegyzésével a kontextus ismeretében ugyanis feltételezhetően olyan sémákat és tudásstruktúrákat (van Dijk 1987: 189–193) igyekezett aktiválni, amelyekkel egyúttal – értékelő attitűdje révén – a helyzet általa szándékozott keretezését is explicitté tette az amerikai szavazópolgárok és szélesebb értelemben véve a mediatizált társadalmi nyilvánosság felé: ő hajtotta végre azt, amit elődje, Barack Obama elmulasztott.

Most lássuk azonban azt, hogy az angolul egyébként kiválóan beszélő, az amerikai Bostoni Egyetemen doktorált akkori iráni külügyminiszter hogyan reagált a mikroblogon az akkori amerikai elnök szavaira: „*az Egyesült Államoknak a(z) – Iszlám Állammal, az al-Núszra Fronttal és az al- Kaidával szemben A leghatékonyabb erőnek bizonyuló – Szulejmánit célzó és őt meggyilkoló nemzetközi terrorcselekedete rendkívül veszélyes, és egy ostoba eszkaláció. Az Egyesült Államok viseli a felelősséget a gazemberi kalandorizmus minden következményéért.*”

Javad Zarif ✓ @JZarif · jan. 3.

The US' act of international terrorism, targeting & assassinating General Soleimani—THE most effective force fighting Daesh (ISIS), Al Nusrah, Al Qaeda et al—is extremely dangerous & a foolish escalation.

The US bears responsibility for all consequences of its rogue adventurism.

7,5 E

13,8 E

37,3 E

3. kép Az iráni külügyminiszter reakciója Szulejmáni likvidálására

Zarif Twitter-bejegyzése egyébként tulajdonképpen csak „kísérőüzenet” volt Ali Hamenei ajatollah nyílt – a hagyományos iráni médián keresztül közvetített – üzenete mellett, a legfőbb vallási vezető ugyanis amellet, hogy a tábornok tiszteletére az egész iszlám köztársaságban háromnapos gyászt rendelt el, egyúttal azt is megígérte: „súlyos bosszú várja a támadás mögött álló bűnözőket”⁹¹. Érdemes arra is felhívni a figyelmet, hogy Zarif „nemzetközi

⁹¹ Forrás: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50986185> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

terrorcselekedetnek” minősíti a köztisztelenben álló Szulejmáni likvidálását, miközben az Egyesült Államok éppen Iránt, illetve a tábornokot vádolja terrorizmussal, illetve emberek millióinak megölésével – jól mutatva ezzel a két nemzetállam által képviselt *erkölcsi rendek* összeférhetetlenségét, illetve azt, hogy Zaríf bejegyzése esetén is hazabeszélő twiplomáciával állunk szemben. Teherán szóbeli fenyegetése pedig már bőven elég volt ahhoz, hogy Donald Trump a Twitter előnyeit kihasználva – feltételezhetően indulatból – reagáljon a perzsa államnak, megvédve az Egyesült Államok nemzetarculatát. Az akkori amerikai elnök ugyanis január 4-én egy háromrészes bejegyzésben „fenyegette vissza” Teheránt, ezzel pedig új szintre emelte az egyébként is súlyos konfliktust. Mint fogalmazott:

4. kép A volt amerikai elnök háborús bűntettet helyez kilátásba a mikroblogon

(1/1) „*Irán nagyon merészen beszél arról, hogy az Egyesült Államok bizonyos érdekeltségeit veszi célba, hogy bosszút álljon azért, mert megszabadítottuk a világot terrorista vezetőjüktől, aki éppen megölt egy amerikait, miközben másokat súlyosan megsebesített, nem is beszélve mindazokról az emberekről, akiket élete során megölt, beleértve a közelmúltban...*”

(1/2) „...az iráni tiltakozók százairól. Már megtámadta a nagykövetségünket, és más helyszíneken további találatokra készült. Irán évek óta nem jelent mást, mint problémát. Legyen ez egy FIGYELMEZTETÉS: amennyiben Irán csapást mér bármely amerikaiira vagy amerikai érdekeltségre, akkor...”

(1/3) „**mi** 52 iráni helyszínt (az Irán által ejtett 52 amerikai túsznak megfelelően) vettünk célba, némelyikük nagyon is fontos Irán és az iráni kultúra számára, s ezekre a célpontokra és magára Iránra most is NAGYON GYORSAN ÉS NAGYON KEMÉNYEN LE FOGUNK SÚJTANI. Az Egyesült Államok nem akar több fenyegetést”. (Kiemelés: T. L.)

A három bejegyzésből álló tweetlánc egyébként – még Trump mércéjével mérve is – rendkívül offenzívnek, konkrétan valós háborúval fenyegetőnek tekinthető, nem csoda tehát, hogy a hagyományos médiát komolyan el kezdte foglalkoztatni a kérdés⁹²: mekkora a felelőssége a Twitter vállalatkoncernnek a konfliktus várható eszkalálódásában, főleg, hogy a mikroblog szabályzata – ahogyan azt a 1. fejezetben részleteztük – tiltja az explicit fenyegetéseket, a bizonyos nemzetiségekkel szembeni gyűlöletre való felbujtást és a bűncselekmények előmozdítását⁹³. Márpedig amikor Donald Trump a tweetjében kulturális helyszínek elleni támadással fenyegetőzött, akkor tulajdonképpen háborús bűntettet helyezett kilátásba, a nemzetközi szerződések szerint ugyanis – lásd pl. az 1949. évi genfi egyezményt vagy az 1954. évi hágai egyezményt – a nemzetállamoknak még nyílt háború alatt is tilos kulturális központokat, műemlékeket és történelmi helyszíneket erőszakos konfliktusnak kitenniük⁹⁴.

Donald Trump – látszólag Iránnak címzett – tweetjei ugyanakkor egy rendkívül fontos *sémát*, illetve tudásstruktúrát is igyekeznek aktiválni az amerikai émius perspektívát maguknak valló *tagokban*, vagyis az amerikai állampolgárokból, amit ugyanakkor a nemzetarcukra irányuló fenyegetésként értelmezhettek az irániak, illetve a közel-keleti síita közösség *tagjai*. Az 52 amerikai tús ugyanis, amire a volt elnök a harmadik tweetjében utal, az az Egyesült Államok történelmének egy legemlékezetesebb, nemzetarcukvesztő pillanatát idézi fel, megerősítve ezzel azt, hogy Trump tweetjei elsősorban a hazabeszélő twiplomácia kategóriája szerint értelmezhetők. Az 1979-es iráni forradalom győzelme után ugyanis a perzsa

⁹² Lásd például: <https://thehill.com/policy/technology/477046-trump-tests-twitter-policies-with-iran-threats> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

⁹³ A Twitter mikroblog szabályzata az alábbi linken elérhető: <https://help.twitter.com/en/rules-and-policies/twitter-rules> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

⁹⁴ Forrás: <https://thehill.com/policy/technology/477046-trump-tests-twitter-policies-with-iran-threats> (2021. 08. 29.)

társadalomban a mai napig „Nagy Sátánként” emlegetett Egyesült Államok ellen tüntető teherániak behatoltak az amerikai nagykövetség helyi épületébe, és 52 amerikai diplomatát, illetve állampolgárt ejtettek túsul⁹⁵. A túsziállítás 444 napig tartott, és tulajdonképpen ebbe bukott bele Jimmy Carter akkori demokrata amerikai elnök – a túsziok szabadon bocsátását már Ronald Reagan érte el, nem sokkal megválasztása után.

Az esettanulmány értelmezése szempontjából Donald Trump nyelvhasználata is külön szót érdemel: ahogy a 6.-ben szövegtünk róla, a volt amerikai elnök stílusa egyrészt rendkívül „vonzza” a hagyományos médiát, másrészt pedig meglehetősen szokatlannak számít a hagyományos diplomáciában. A rövid szöveges üzeneteiben ugyanis a nagybetűvel szedett sorok nyomatékosító szerepe tovább erősíti a verbális üzenetek súlyát, a fentebb idézett bejegyzését tehát – egyéb kommunikáció híján – joggal értelmezhetette Teherán komoly fenyegetésként. A „FIGYELMEZTETÉS” hangsúlyozása mellett azonban külön szót érdemel a „NAGYON GYORSAN ÉS NAGYON KEMÉNYEN LE FOGUNK SÚJTANI” részlet, a volt amerikai elnök ugyanis éppen az ilyesfajta, egyszerűen megfogalmazott nyíltan fenyegető üzenetei miatt szolgált (ott) – annak offenzív jellege miatt – állandóan témát a sajtónak, Trump bejegyzései tehát szinte kivétel nélkül minden alkalommal maguk után vonták az 5. fejezetben szórakoztató twiplomáciaként meghatározott Twitter-bejegyzések egyik következményét is, vagyis az amerikai és a nemzetközi sajtó tematizálását.

Trump ugyanakkor itt nem állt meg, újabb tweettel fenyegette meg Iránt: „Épphogy csak kétbillió dollárt költött az Egyesült Államok katonai felszerelésre. **Mi** vagyunk a legnagyobbak és messze a LEGJOBBAK a Világon! Ha Irán megtámad egy amerikai bázist vagy bármely amerikai, akkor újtára küldjük ezt a vadonatúj szép felszerelést...habozás nélkül!” (Kiemelés: T. L.)

5. kép A Twitteren keresztül újabb verbális fenyegetést intéz Trump Teherán felé

Itt érdemes megjegyezni, hogy az akkori amerikai elnök nyelvhasználata leginkább a brown–levinsoni értelemben vett „mikrofonba pórén” stratégiával azonosítható abban a tekintetben,

⁹⁵ Forrás: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/trump-csapassorozattal-fenyegeti-irant-ha-szulejmani-miatt-tamadasokat-inditana2-7641131/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

hogy bármiféle „enyhítő nyelvi stratégia nélkül” artikulálja az adott üzenetet; csakhogy a diplomácia egzakt következményeket is maga után vonó kontextusában ezt a fajta nyelvhasználatot, illetve stílust egyáltalán nem lehet vészhelyzettel indokolni – azt pedig kiváltképpen nem lehet állítani, hogy „nem kell tartani a beszélőpartner megtorlásától a bizalmas családi vagy baráti kapcsolat miatt (Brown–Levinson 1987:69). Más kérdés, hogy a Twitter karakterkorlátja miatt az amerikai elnöknek egyébként sem lenne lehetősége körülményeskedésre, amennyiben – a két nemzetállam közötti hivatalos kapcsolat híján – mindenképpen a mikroblogon akarja kifejezésre juttatni az Iránnal kapcsolatos álláspontját. Az időrendben mindenesetre Zaríf következő posztja következik: „24 órával ezelőtt egy diplomatának álcázott **arrogáns bohóc** azt állította, hogy az emberek táncolnak Irak városaiban. Ma, a **mi** büszke iraki testvéreink százezrei adták meg erre válaszukat **a saját földjükön**. Amerika rosszindulatú nyugat-ázsiai jelenlétének megkezdődött a vége”.

6. kép Az akkori iráni külügyminiszter nem hagyta válasz nélkül a Szulejmánit becsmérlő tweetet

Zaríf posztjával elsősorban arra reagált, hogy Trump a korábbi (2. kép) bejegyzésében azt állította: „Noha Irán ezt sosem lesz képes elismerni, Szulejmánit az országon belül is gyűlölték és félték tőle. Közel sem szomorúak, mint ahogy azt a vezetők el akarják hitetni a világgal”.

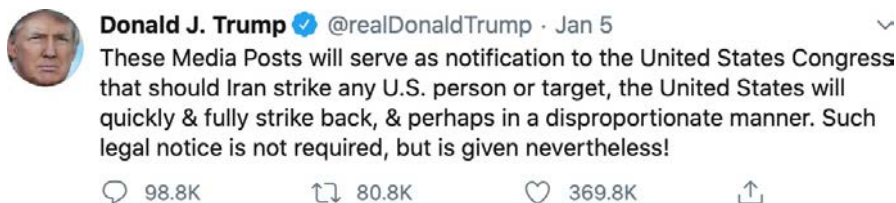
Mint ahogy arra már feljebb utaltunk, Szulejmáni valójában kultikus figurának számított az egész közel-keleti – síita vallású – térségben, aki nem melleleg a legtöbbet tette azért, hogy Irán kiépítse rendkívül erős hálózatát egyebek mellett Szíriában és Irakban⁹⁶, és a

⁹⁶Forrás: https://index.hu/kulfold/2020/01/03/kasszem_szulejmani_meggyilkolasa_kemfonok_bagdad_irak_iran_donald_trump/ (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

terrorszervezetek (például az Iszlám Állam) elleni küzdelemben is elévülhetetlen érdemeket szerzett. Noha Zaríf hivatalosan Trumpnak címezte – egyfajta válaszként – a bejegyzését, az ő esetében szintén hazabeszélő twiplomáciáról beszélhetünk, hiszen hazáját, Iránt mint nemzetállamot (és a síita közösséget) védte meg bejegyzésével Trump általa – és feltételezhetően sok iráni által – igaztalannak vélt vádakkal szemben. Ez abból a szempontból mindenképp hangsúlyozandó, mert bár a két politikus látszólag egymással folytat twiplomáciai kardcsörtetést, az üzenetük által aktivált sémák és tudásstruktúrák figyelembevételével valójában a geopolitikai színtér két aktora nem egymásnak címezi az üzeneteit: azok sokkal inkább a hazai közönségnek, illetve a hazai médiának szólnak.

Nem lehet elmenni amellett sem szó nélkül, hogy a két diplomata üzenetése nyílt személyes sértegetésbe torkollt: Zaríf „arrogáns bohócnak” nevezi az amerikai elnököt. A két diplomata egymást időrendben követő Twitter-bejegyzései tehát egymásra rálicitálva fogalmaznak meg egyre explicitebb sértéseket egymással szemben. Ahogy a 6.-ban utaltunk rá, Culpeper (2011a) *esztétikai örömként* azonosította a verbális kreativitás szociálisan negatív azon formáit, amikor az udvariatlanság versengő természetet ölt: ha valaki verbális támadás célpontjává válik, akkor ahhoz hasonló vagy erőteljesebb támadással fog reagálni. Ebből a szempontból viszont a nemzetállamok közötti diplomáciai kommunikációban kulcsfontosságú szerepe van annak, hogy – ahogyan azt a tweetek idézésénél vastagon jelöltük – mindkét geopolitikai aktor a saját nemzetállama nevében fogalmazza meg az egyre explicitebb udvariatlan fenyegetéseket, s személyes névmásként rendszerint a „mi”-t használják. Nem individuumként állnak tehát konfliktusban egymással; a két politikus akár személyes jó viszonyt is ápolhatna, de az is lehet, hogy egyáltalán nem ismerik egymást személyesen. Ennek azonban nincs jelentősége, a kettejük közötti, értékelő attitűdöket kifejezésre juttató szóváltás ugyanis nem értelmezhető a személyközi interakciók szintjén, kizárólag a diplomácia diskurzusában végbemenő nemzetarculat-munka által.

S hogy ebben a látszólag egymással folytatott diskurzusban milyen fontos szerepe van az elsősorban hazai közönségnek, azt Donald Trump időrendben következő tweetje is igazolja: *„Ezek a médiaüzenetek értesítésként szolgálnak az Egyesült Államok kongresszusa számára, amelyek szerint, amennyiben Irán megtámad bármely amerikai személyt vagy célpontot, az Egyesült Államok gyorsan és teljes körűen fog visszatámadni, és talán aránytalan módon. Ilyen jogi értesítés nem szükséges, de ennek ellenére megkapják!”*

7. kép Belpolitikai ellenfeleinek is a Twitteren üzen a volt amerikai elnök

A volt amerikai elnök a már ismertetett (4. kép), az iráni kulturális helyszínek célbavételéről beszámoló saját bejegyzésére vonatkozóan reagált tehát az újabb tweetjével, feszegetve ezzel a határokat az expliciten a demokrata többségű kongresszusnak célzott megjegyzésével, miszerint bár az Egyesült Államok elnökeként nem köteles értesíteni a Capitolium képviselőházát, mégis megteszi. Az üzenet ugyanakkor, még ha közvetetten is, de Iránnak is üzen, mégpedig azt, hogy Trump nagyon is komolyan gondolja a támadást a perzsa állammal szemben, amennyiben az esetlegesen bosszút állna Szulejmáni likvidálásáért. A teljes kontextus megértéséhez ugyanakkor elengedhetetlen figyelembe venni azt, hogy Zaríf és Trump két tweetje között a Trump elleni vádemelési eljárásban (impeachment) központi szerepet betöltő Nancy Pelosi demokrata házelnök a következőt üzent az akkori amerikai elnöknek a hagyományos médián keresztül Szulejmáninak még a képviselőház előtt is titokban tartott likvidálásával kapcsolatban: igazán szokatlan, hogy egy ilyen dokumentum titkosításra került, mert ez azt jelzi, hogy „a kongresszust és az amerikai népet homályban hagyják a nemzetbizonyosságunkat érintő kérdésekben”⁹⁷. Az akkori iráni külügyminiszterrel éppen forró twiplomáciai kardcsörtetésben álló Trump bejegyzésének (7. kép) tehát nem Zaríf volt a címzettje, hanem a demokrata házelnök, akit csak a dróntámadás végrehajtását követően tájékoztattott a Fehér Ház az eseményekről, tehát megállapítható, hogy ismét hazabeszélő twiplomáciáról beszélhetünk. Trump tweetjét egyébként a média rendkívül *sértő*nek bélyegezte, abba az értelmezési keretbe ágyazva azt, miszerint a republikánus politikus újonnan már arra sem veszi a fáradságot, hogy a hivatalos eljárás szerint értesítse az kongresszust; ehelyett a Twitteren közzétett 280 karakteres üzenetekben szólítja fel az alsóházat arra, hogy „kövesse” a mikroblogon, amennyiben „up to date” akar maradni⁹⁸. Az esettanulmány szempontjából azonban sokkal fontosabb az, hogy Irán hogyan interpretálta Trump üzenetét, hiszen egy megnyilatkozás mögött meghúzódó szándék leginkább csak az arra adott

⁹⁷ Forrás: <https://www.politico.com/news/2020/01/04/nancy-pelosi-trump-qassem-soleimani-093787> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

⁹⁸ Forrás: <https://www.theverge.com/2020/1/5/21050757/trump-iran-qassem-soleimani-attack-congress-twitter-follow-updates> (2021. 08. 29.)

reakciókból érthető meg (vö. Culpeper 2011b). Trump márpedig tweetjében kilátásba helyezte: az Egyesült Államok akár „aránytalan módon” fog reagálni Teherán bármilyen válaszlépésére, ezzel pedig tovább eszkalálta az évtized legforróbb konfliktusát Irán és az Egyesült Államok között.

Időrendben Zaríf következő Twitter-bejegyzése következik: (1/1) „*Súlyos nemzetközi jogsértéseket elkövetve a pénteki gyáva gyilkosságokkal, @realdonaldtrump ismét azzal fenyeget, hogy NEMZETKÖZI JOGSÉRTÉST követ el; – a kulturális helyszínek célbavétele háborús bűncselekmény; – Akár rúgás, akár üvöltés, Amerika rosszindulatú nyugat-ázsiai jelenlétének megkezdődött a vége.* (1/2) „*Azok, akik diplomáciai álarcba bújnak és azok, akik iráni kulturális és civil célpontokat azonosítanak, még csak zavartatniuk sem kellene magukat egy jogi szótár kinyitásával. Az általános nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályai (jus cogens) a nemzetközi jog kötelező normáira, azaz a nemzetközi vörös vonalra utalnak. Vagyis egy nagy nem és nem*”.

8. kép Erkölcsi számonkérés a volt iráni külügyminisztertől

Zaríf tehát – Donald Trumphoz hasonlóan – érezhetően a „saját” nyilvánossága felé fordulva kommunikál: előbbi az iráni, sőt, inkább a közel-keleti térség iráni befolyása alatt álló közönségének címezi az üzenetét, a volt amerikai elnök pedig egyértelműen az amerikai – Szulejmáni meggyilkolásáig az impeachment által tematizált – közönségnek üzen a bejegyzéseivel. Ezt bizonyítja az az abszurditás is, hogy az iráni külügyminiszter a Donald Trumpgal a megválasztása óta ellenséges CNN liberális amerikai hírtelevízióban széles – amerikai – közönség előtt is elmondhatta: amit az amerikai elnök tett, az nem más, mint „állami

terrorizmus”⁹⁹. Érdemes kiemelni, hogy Zaríf tweetjeiben most először taggeli be az akkor amerikai elnök hivatalos Twitter-fiókját.

Donald Trump egyébként időrendben innentől már kizárólag csak belpolitikai – az impeachemnttel vagy a Republikánus Párt magas támogatottságával kapcsolatos – témák kapcsán tett közzé bejegyzést a mikroblogon, Zaríf azonban folytatta az amerikai elnökön át a saját közönségének szóló – mediatisált – üzengetést: *„Láttál te már VALAHA ilyen embertengert az életedben, @realdonaldtrump? Még mindig azokra a bohócokra akarsz hallgatni, akik tanácsot adnak neked a régiókkal kapcsolatban? Amerika rosszindulatú nyugat-ázsiai jelenlétének a vége megkezdődött.”*

9. kép Milliós tömeg Szulejmáni temetésén – vizuális segédlettel üzen Teherán Washingtonnak

Zaríf az üzenete mellé fotókat (ahogy a 6. kép esetében is) posztolt Szulejmáni temetéséről, amellyel vizuálisan is alátámasztja több tweetjében is visszaköszönő azon érvelését, miszerint Szulejmáni halála nem örömnép, hanem Irán, illetve az irániak számára. Külön szót érdemel az az utolsó mondatában megjelenő retorikai fordulat is, amellyel Zaríf szinte összes tweetjét lezárta. Az iráni külügyminiszter a megnyilatkozással szinte minden bejegyzésében tehát impliciten utalást tesz arra, hogy a perzsa állam nem tűri többé a „Nagy Sátán” beavatkozását a közel-keleti térségben, ahol egyébként az iraki megszállás kezdete óta rendkívül nagy az

⁹⁹ A teljes interjú az alábbi linken megtekinthető: <https://edition.cnn.com/videos/world/2020/01/07/iran-soleimani-javad-zarif-donald-trump-pleitgen-intv-intl-ldn-vpx.cnn> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

amerikaellenesség¹⁰⁰. Hiába szólnak tehát a bejegyzések, illetve a kontextualizáló üzenetekkel teli kérdések a volt amerikai elnöknek, azok valós címzettje sokkal inkább a Teherán bűvkörébe tartozó több tíz millió közel-keleti állampolgár. Másfelől ugyanakkor a visszatérő fordulattal azt is egyértelművé tette: nem marad válasz nélkül Szulejmáni likvidálása.

Az iráni tábornok temetésének napján egyébként Zaríf kétszer is „üzent” Trumpnak: „@realdonaldtrump a nemzetközi jog megsértésével fenyegeti iránt – még olyan háborús bűncselekményeket is kilátásba helyezett, mint az erőszak alkalmazása, „aránytalan válasz” és a kulturális helyszínek bombázása. Az iráni emberek ma válaszoltak. Még mindig abban reménykedik, hogy megfélemlítheti őket? Vagy észreveszi, hogy az Egyesült Államokat egy szélhámos rezsimmé alakította át?”

10. kép Az iráni külügyminiszter újabb fotókkal bizonygatja Szulejmáni tiszteletét

Az eseménynek egyébként sajnálatos következménye, hogy a legalább egymillió (!) ember részvételével az egykori tábornok szülővárosában, a dél-iráni Kermánban megtartott nyilvános búcsúztatáson tömegpánik tört ki, amelynek következtében 35 ember életét vesztette¹⁰¹. Ennek azonban már a mikroblogon keresztül zajló üzenetváltásban nem volt nyoma, tekintve, hogy 2020. január 8-án a világ Twitter-használó közössége már valós időben követhette figyelemmel a mikroblogon azokat a helyszínről érkező pletykákat, amelyek azt sugallták: a konfliktus a nyílt háború irányába tart. A közösségi hálózat arab nyelvű felhasználói és a mainstream média

¹⁰⁰ Lásd pl.: <https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svki-elemzesek-2009-11-uj-amerikai-diplomaciai-erofeszitesek-a-kozel-keleten-varga-g.original.pdf> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

¹⁰¹ Forrás: http://rtv.rs/hu/vilag/tomegpanik-tort-ki-szulejmani-temetesen-35-embert-agyontapostak_1082184.html (2021. 08. 29.)

ugyanis egymással párhuzamosan számolt be arról, hogy Teherán rakétákat lőtt ki az amerikai erők által használt iraki Ain al-Aszad légitámaszpontra, megtorlásul Szulejmáni meggyilkolására. Az elsők között számolt be erről például Farnaz Fassihi, a *The New York Times* amerikai napilap helyi tudósítója: „**#BREAKING: Az Iráni Forradalmi Gárda megkezdte a heves bosszúját az Egyesült Államokkal szemben. Az iráni ballisztikus rakéták az Al-Assad katonai bázist sújtották #Iraq-ban, a legnagyobb amerikai bázison. És kezdődik. #Szulejmáni**

11. kép A New York Times amerikai napilap helyi tudósítójának Twitter-bejegyzése

A következő órákban világszerte a Fehér Ház hivatalos válaszát várták, s miközben a közösségi hálózatokon már a háború kitörését vizionálták, tovább emelte a helyzet komolyságát, hogy Washington bejelentette: Donald Trump az Ovális Irodából tart élő sajtótájékoztatót – ami legalábbis a diplomáciai protokoll szerint komoly bejelentést implicált, tekintve, hogy ehhez hasonló külpolitikai konfliktus kapcsán ilyenre még nem volt példa Trump hivatalba lépése óta. Mielőtt azonban erre sor került volna, az akkori iráni külügyminiszter a következőt posztolta a mikroblogon: „*Irán az ENSZ Alapokmányának 51. cikke alapján arányos önvédelmi intézkedéseket hajtott végre és **fejezett be** olyan támaszpontot megcélozva, amelyről fegyveres támadást indítottak polgárjaink és magas rangú tisztviselőink ellen. **Nem törekszünk eszkalációra vagy háborúra, de megvédjük magunkat bármilyen agresszióval szemben***” (Kiemelés: T. L.).

Az eddigi, értékelő attitűdöktől és sértésektől hemzsegő tweetek után egy jelentős stílusváltás figyelhető meg Zaríf bejegyzésében (12. kép) a végrehajtott katonai akciót, vagyis az „önvédelmi intézkedést” követően, amelyben az iráni külpolitika akkori irányítója a diplomáciában elvárt protokollnak megfelelően – az ENSZ alkotmányára hivatkozva ad magyarázatot nemcsak az Egyesült Államoknak, de az egész nemzetközi közösségnek. A tweet tehát egy konfliktusos szituációban a hagyományos diplomácia csatornáit hivatott helyettesíteni, méghozzá a lehető leggyorsabban arra vonatkozóan, hogy a perzsa állam az

akciót *befejezettnek* (concluded) tekinti, Szulejmáni likvidálását megtorolta, ráadásul expliciten is kifejezésre juttatja Teherán deeszkalációs szándékát. Az eddigiektől eltérően tehát ebben az esetben tiszta twiplomáciáról beszélhetünk. A kontextus ismeretében pedig az is megállapítható, hogy Irán a Szulejmáninak a perzsa nemzetállamban betöltött rendkívül fontos szerepe – tehát a belpolitikai közönség émikája – miatt nem engedhette meg magának, hogy válaszlépés nélkül hagyja a tábornok likvidálását (lásd a több milliós tömeget Szulejmáni búcsúztatásán). Teherán azonban – az ország működését jól ismerő szakértők és politikusok szerint egybehangzóan – ezt úgy kivitelezte, hogy abban lehetőleg egyetlen amerikai vagy iraki sem veszítse életét, tehát igyekeztek minimalizálni a konfliktus eszkalálódásának lehetséges következményeit¹⁰².

12. kép Irán jelzi, befejezték a válaszlépést, nem akarnak eszkalációt

Iránnak ugyanis már csak a két nemzetállam hadseregének aránytalan erőviszonyait figyelembe véve sem lehet célja a nyílt háború, hiszen az Egyesült Államok nem csupán a világ legnagyobb hadseregét – és legmodernebb haditechnikai eszközeit – tudhatja maga mögött, hanem a NATO-t is, egy nyílt háborúban tehát Teheránnak még a rendkívül jól felszerelt hadserege birtokában sem lenne esélye győzelemre¹⁰³. Azonban abban is minden, a helyzetet jól ismerő

¹⁰² Lásd például: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2020/01/iran-missile-strikes-soleimani-trump-off-ramp/604621/> (2021. 08. 29.)

¹⁰³ Amir Ali Hajizadeh, az Iráni Forradalmi Gárda vezetője maga is arról számolt be az iráni állami sajtónak, hogy az amerikai támaszpont elleni iráni támadásnak nem az volt a célja, hogy öljenek. Forrás: https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/missile-strike-on-us-bases-did-not-intend-to-kill-says-iranian-commander/2020/01/09/c5c2295c-3260-11ea-971b-43bec3ff9860_story.html (Utolsó letöltés: 2021.08.29.)

elemző egyetért: Teherán, amennyiben szándékozott volna, sokkal nagyobbat is tudott volna ütni, elsősorban az Egyesült Államok Irakban állomásozó csapatain.

Zaríf tweetjét követően mindenesetre Donald Trump válaszáig mindössze 12 percet kellett várni. Eszerint: „*Minden rendben van! Iránból két iraki katonai támaszpontra lőttek rakétákat. Jelenleg a sebesültek és a károk számbavétele tart. Nekiünk van a legerősebb és legjobban felszerelt hadseregünk a világon. Holnap reggel nyilatkozatot teszünk*”.

13. kép Donald Trump nyugtázza: nincs amerikai veszteség

Donald Trumpnak az Ovális Irodából tartott rendkívüli sajtótájékoztatója végül elmaradt, aznap éjjel pedig sem a naponta olykor akár több tucatszor is tweetelő Trump, sem az akkori iráni külügyminiszter nem tett közzé újabb bejegyzést a mikroblogon. Trump – ahogy azt tweetjében ígérte – aztán másnap reggel egy sajtótájékoztató keretében megerősítette azt a már a bejegyzésében is implikált tényállást, hogy Iránnal továbbra is magas a feszültség, azonban azt is nyilvánvalóvá tette, hogy egyelőre nem lesz háború¹⁰⁴. Azonban az iráni katonai akciót követően nem csak Zaríf tweetjében figyelhető meg a stílusváltozás, illetve a hangnemtölődés, hanem az akkori amerikai elnökében is: elsősorban tényleíró megállapításokat tesz, az amerikai támaszpontokat támadó iráni rakétákra válaszul kifejezésre juttatott értékelő attitűdje („Minden rendben!”) pedig azt erősíti, hogy Washington is a konfliktus deeszkalációjára törekszik, és az amerikai állampolgárokat sem mulasztotta el arra emlékeztetni, hogy Amerika a „legerősebb”. Ebben az esetben tehát elsősorban ismét tiszta twiplomáciáról beszélhetünk, azonban a hazabeszélő twiplomácia jellemzői is feltűnnek a bejegyzésben, hiszen a „Minden rendben!” és Trump utolsó előtti mondata éppúgy szól(hat) Iránnak, mint a hazai – és a nemzetközi – közönségnek. A mikroblog pedig figyelemreméltó

¹⁰⁴ Forrás: <https://www.wired.com/story/donald-trump-iran-twitter-war/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

hatékonyssággal volt képes közvetíteni a kritikus információt egy kibontakozó válságban. Ahogy Ilan Goldenberg Közel–Kelet-szakértő a mikroblogon fogalmazott: „*Elképesztő. Valós idejű deeszkaláció a Twitteren. Igen, félelmetes. De ebben az esetben hasznos*”¹⁰⁵. Az iráni válaszcsepás és az ukrán utasszállító kilövése között mindenesetre kevesebb mint négy óra telt el...

Az eset mindenesetre jól példázza azt, hogyan képes a jelen dolgozatban társadalmi gyakorlatként értelmezett tweet módosítani a diplomácia hagyományos csatornáin egyeztetett kapcsolatokat – méghozzá mind az eskaláció, mind a deeszkaláció irányába. Ezt nevezi a jelen dolgozat *nemzetarculat-munkának*, Locher és Watts kapcsolati munka kifejezésével ellentétben ugyanis ebben az esetben a „beszédpartnerek” nem individuumként „egyezkednek” a mediatizált diplomáciai – konfliktustól terhelt – diskurzusban. Zaríf és Trump is a saját nemzetállamát képviseli a nemzetközi kapcsolatok viszonyrendszerében zajló, a más nemzetállamokkal fenntartott kapcsolatokról szóló társadalmi diskurzusban, a nemzetarculat vélt vagy valós fenyegetése/fenyegetettsége pedig következményeket vont maga után.

A diplomáciai szakordalom egyébként – a már korábban is idézett porosz hadtörténész, Carl von Clausewitz (1780-1831) nyomán – „háborús ködként” emlegeti azokat a helyzeteket, amikor egy adott ország az „ellenféllel” való hivatalos kommunikáció hiányában nem tudja pontosan, mit lép az adott nemzetállam a „csata hevében”, így pedig találgatások alapján számítja ki a következő lépését. Ebben a helyzetben is valószínűleg pontosan ez történt: Teherán az akkori elnök indulatos tweetjei után nem lehetett biztos abban, hogy az Egyesült Államoknak lesz-e válaszlépése az emberáldozatot nem követelő iráni légicsapásokra, ezért történhetett meg az a baleset, hogy az iráni Forradalmi Gárda tévedésből lelőtte az ukrán utasszállítót¹⁰⁶.

Ahhoz azonban, hogy közelebb kerüljünk Trumpnak az iráni légicsapásra adott – az azt megelőzőkhöz képest egy nyílt háborúval fenyegető konfliktusos szituációban mindenképp higgadtnak tekinthető – válaszána (13. kép) értelmezéséhez, tekintsük meg a poszt alatt leggyakrabban előforduló reakciókat, azaz mikroszintű interakciók aggályokat. Az akkori elnök bejegyzésére egyébként több mint 151 ezer válasz érkezett; ezekből válogattunk a diskurzusban

¹⁰⁵ Az idézett Twitter-bejegyzés az alábbi linken megtekinthető: <https://twitter.com/ilangoldenberg/status/1214749654958641154> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

¹⁰⁶ Irán az emberi hibát az Egyesült Államokkal szemben kialakult feszült helyzettel indokolta: a hivatalos közlemény szerint az iráni hadsereg a legmagasabb fokú készenlétségben volt, és a Teheránból felszálló ukrán gép a Forradalmi Gárda elit alakulat egyik „kényes katonai központja” felé fordult, emiatt ellenséges gépnek nézték. Forrás: <https://www.maszol.ro/index.php/kulfold/120828-iran-elismerte-lel-tte-az-ukran-utasszallitot> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 30.)

leggyakrabban megjelenő értékelő attitűdök, illetve az azok mögött meghúzódó tudásstruktúrák (sémák) alapján¹⁰⁷:

1. „Csapatainkat csak azért bombázzák, mert meggondolatlanul cselekedtél, hogy elvond a figyelmet a féktelen bűnözésedről, majd beletweeteltél minket egy felesleges konfliktusba. De biztosan, „minden rendben van”.
2. Egyedül egy totális pszichopata tud kijelenteni olyat, hogy „minden rendben van”, amikor amerikai csapatokat lőnek rakétákkal, mert TE nem voltál elég férfi ahhoz, hogy szembenézz az impeachmenttel anélkül, hogy a katonáinkat figyelemelterelő csaliként használd. MONDJ LE.”
3. „Tudom, hogy sok szar fog rámozdulni ezért a tweetért, de Trump könnyen felhasználhatta volna a támadásokat ürügyként, hogy háborút hirdessen Irán ellen, de nem tette. Ezért hálás vagyok, ahogy mindannyiunknak lenni kellene.”
4. „A közlemény egyszerű... #NoWarWithIran”
5. „Hozd haza a csapatainkat”
6. „Hívj régimódinak, de nem hiszem, hogy neked engedélyezni kellene, hogy amerikaiakat küldj háborúba, ha már te kihúztad magad a besorozás alól.”
7. „Jól fogok aludni ma este, hogy tudom, @realDonaldTrump biztonságban tartja Amerikát”
8. „Obama támasztotta fel Irán Amerika elleni gyűlöletét! Obama felelős minden amerikaiért, aki Irán kezeiben hal meg. Egyetértesz azzal, hogy Obama az ellenség!!!!”
9. „Hogy mered? Minden rendben? Arrogáns embertelen gazember! Veszélybe sodortad a csapataink életét csak azért, mert úgy érezted ezzel menekülhetsz az IMPEACHMENT elől. A megbízhatatlanságod miatt a csapatainkat ballisztikus rakétákkal támadták. Semmi sincs rendben ezzel kapcsolatban!”
10. „Trump azért kezdte ezt az egészet, hogy próbáljon hősként tetszelegni ahelyett, ami ő valójában... egy impeachelt szégyen!”
11. Elolvasta bárki rendesen ezt az átkozott tweetet, vagy megértette, miről szólnak a hírek most? Négy rakéta nem ért célba, nincs amerikai veszteség. Irán most az USA-ra vár. Ha Trump elkezdni verni a háború dobját, mint ahogy azzal itt sokan vádoljátok, hogy éppen teszi, akkor kaptok egy új háborút. Mit kellene tennie?

¹⁰⁷ Trump akkori bejegyzései és az arra érkező reakciók a volt amerikai elnök Twitter-fiókjának határozatlan időre való felfüggesztése miatt egyelőre nem elérhetők.

12. „Tartsa meg Amerikát nagyszerűnek, Uram! Két fiam, gyönyörű feleségem és én ismét büszkék vagyunk arra, hogy amerikaiak vagyunk. Köszönet mindenért.”
13. „Biztosan nem engedem, hogy a fiamat háborúba küldd!! Eleget szenvedtünk már”
14. „Az amerikai családoknak nincs szükségük még egy háborúra. Apákat és fiainkat veszítettük el. ELÉG VOLT!”

Trumpot a szóban forgó poszt írásakor közel 70 millió ember követte a mikroblogon, a hozzászólók jelentős többsége mégis amerikai volt. Megfigyelhető, hogy a tweetek tanúsága szerint a legtöbb értékelő attitűd az amerikai támaszpontokat támadó iráni légicsapások apropóján egy olyan „közös tudás” mentén aktiválódott, amit a tagok – az előzetes tapasztalataik alapján – „felismerhető” társadalmi cselekvésként vagy jelentésként azonosítottak, és most a tweetekben fejezik ki határozott elutasításukat azzal szemben: nem akarnak még egy – a jelen esetben Iránnal kialakuló – háborút a Közel-Keleten.

Mint ismert, az al-Kaida terrrorszervezet 2001. szeptember 11-én New Yorkban és Washingtonban végrehajtott merényleteit követően George W. Bush akkori elnök Irakban és Afganisztánban is katonai intervenciót jelentett be¹⁰⁸, ami azonban 20 évig, pontosabban 2021 augusztusának utolsó napjáig tartó, több ezer amerikai katona halálát okozó háborúba sodorta az Egyesült Államokat¹⁰⁹. A „véget nem érő csaták korában” felnőtt tehát egy fiatal nemzedék; nem véletlen, hogy az akkor 73 éves Trump a 2020-as elnökválasztási kampányában is nagy hangsúlyt helyezett a konfliktusok lezárására, illetve arra, hogy sutba dobja az Amerika által évtizedek alatt magára öltött „világ csendőre” szerepet¹¹⁰ – az Afganisztánból való kivonulás levezénylésének feladata azonban már Joe Biden elnök adminisztrációjára hárult.

Mindenesetre az amerikaiak tudásstruktúrájában rendelkezésre álló attitűdsémák a Trump tweetjére érkező reakciókban már tartalmazzák azokat – az elmúlt 20 év alatt szerzett – értékelő hiedelmeket, amelyek biztosítják az ahhoz szükséges alapot, hogy a társadalom tagjai megállapítsák (inter)szubjektív pozíciójukat egy adott viselkedés – a jelen esetben egy újabb háború megindítása – felé. Ez a kiemelt reakciók közül többen expliciten is kifejezésre van juttatva (lásd: 4., 5., 11., 13. és 14.). Ahogyan azt a **2.3.2.1.**-ben bővebben is kifejtettük, ezt nevezi a Kádár–Haugh szerzőpáros *erkölcsi rendnek*, amelyen át a különböző tevékenységek és jelentések a társadalom tagjai számára „azonosíthatóvá és felismerhetővé, ezáltal pedig

¹⁰⁸ Forrás: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2020/09/karnyujtasnyira-az-afgan-talib-beke> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

¹⁰⁹ Forrás: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2021/08/ket-evtized-utan-veget-ert-az-afganisztani-misszio> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 09. 06.)

¹¹⁰ Forrás: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/nincs-rivalisa-trumpnak-a-mediaterben-7771775/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

erkölcsileg minősíthetővé, azaz értékelhetővé válik” (2013: 85). Márpedig elemzésünk szempontjából különösen fontos annak a „közös tudásnak” a megállapítása, illetve megértése, amelybe az evaluatív cselekvések beágyazódnak, ez segít ugyanis minket annak felismeréséhez, hogy az akkori elnök bejegyzéséhez hozzászólók mind metarésztevőkként, illetve, involváltságunknak köszönhetően *ratifikált metarésztevőkként* vesznek részt a nemzetközi kapcsolatok diskurzusában, a jelen esetben az amerikai-iráni diplomáciai „kardcsörtetésben”. Bár ettől még a diplomácia gyakorlatközösségében természetesen nem válnak tagokká, azonban émikus perspektívájuknak köszönhetően az adott kapcsolati hálózat tagjai, vagyis az amerikai állampolgárok számára mind adott egy olyan jelentéskészlet, amely egy újabb háborúval fenyeget – Trump Twitter-bejegyzésére reagálva ugyanis aligha fogalmazott volna meg ugyanezen tudásstruktúrák mentén artikuláló értékelő attitűdöket egy magyar pizzafutár vagy egy – az amerikai kül- és belpolitikában nem jártas – egyetemi tanár.

Külön figyelmet érdemel, hogy a tweetekben kifejezett értékelő attitűdök – legyenek azok akár negatívak vagy pozitívak – egyikének sem célpontja Irán, sokkal inkább Trump; a republikánus politikus ellen akkor folyamatban lévő impeachment eljárás a felhasználók részéről például a második leggyakrabban visszatérő motívum (lásd: 2., 9. és 10.), de akad köztük olyan is, amely egyenesen az akkori elnököt teszi felelőssé az Irán által Szulejmáni likvidálása megtorlásaként végrehajtott válaszcsapásért (1., 2., és 9.). Ezek alapján megállapítható, hogy az 5. fejezetben meghatározott sémadimenziók közül a legtöbb tweetben a jelen dolgozatban 2.-ként meghatározott erkölcsi rend mentén artikulálódnak az értékelő attitűdök: *Szégyent hozol ránk: A saját házad táján söprögess!/ A saját házunk táján söprögessünk!* (Lásd: 1., 2., 6. és 9.), érdekes módon azonban a nemzetarculatra való fenyegetésként a ratifikált metarésztevők nem Teheránt, hanem személy szerint az akkori amerikai elnököt azonosítják, amiért Szulejmáni meggyilkolásával, illetve tweetjeivel „belesodorta” az Egyesült Államokat egy diplomáciai konfliktusba, amelynek egy katonai válaszcsapás – nem sokkal később pedig egy ukrán utasszállító lelövése – lett az eredménye. Ugyan akad a hozzászólók közt olyan is, aki szerint Trump épphogy kiállt a nemzetarculatért (3., 8., 11. és 12.), a példák azonban jól igazolják azokat az elnöksége alatt készült közvélemény-kutatásokat, amelyek tanúságai szerint politikai döntései és tettei helyett elsősorban a személyével kapcsolatos – szélsőséges – értékelő attitűdök mentén, vagyis az iránta érzett gyűlölet vagy épp imádat következtében viszonyulnak hozzá a választópolgárok¹¹¹.

¹¹¹ Lásd például: <https://www.washingtonpost.com/politics/2018/10/31/those-who-love-trump-those-who-hate-him-are-paying-most-attention-him/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. augusztus 31.)

A Twitter-reakciók mindenesetre azt is hűen reprezentálják, hogy az amerikai nemzetarculat rendkívül mély sebeket szerzett a 20 évig tartó háborúskodásból, erre pedig csak ráerősített az a csúfos kudarc, ahogy az afganisztáni misszió zárult 2021 augusztusában: a táliboknak mindössze egy hétre volt szüksége a teljes hatalomátvételhez az amerikaiak, illetve a NATO-csapatok által kiképzett, a táliboknak magukat azonban harc nélkül megadó afgán kormányerőktől, alaposan megtépázva ezzel a világ csendőrének szerepében évtizedek óta tetszelgő Egyesült Államokat. Az amerikai Associated Press egyébként épp a tálib hatalomátvétel idején, a 2001. szeptember 11-i terrortámadások évfordulójára készített egy közvélemény-kutatást, amelynek eredménye szerint az amerikaiak 62 százaléka szerint nem érte meg az afganisztáni beavatkozás. Nagy fordulat ez 2001-hez képest, amikor a megkérdezettek 85-90 százaléka egyértelműen az invázió mellett foglalt állást¹¹².

6.2. *A hagyományos kapcsolatok twiplomáciával való felrúgása*

Ahogy arra a dolgozatban már többször utaltunk, a média és az elemzők érdeklődése elsősorban Donald Trumpnak köszönhetően fordult a twiplomácia jelensége felé, ez azonban korántsem jelenti azt, hogy az egykori amerikai elnök az egyetlen geopolitikai aktor, aki egy-egy tweettel komoly politikai és/vagy gazdasági következményekkel járó diplomáciai konfliktust okozott az általa képviselt nemzetállamnak. S bár – ahogyan arra a 6.1.-ben is kitértünk – Trumpra az elsősorban a harsány természetéből fakadó viselkedési formák – és ezzel párhuzamosan, a globális világrend vezető szerepét betöltő Egyesült Államok elnöki pozíciójával járó befolyásosság – miatt a nemzetközi szintér más politikusaihoz és diplomatáihoz viszonyítva jelentősen több (média)figyelem irányult, azonban a szenzációhajhász, illetve az online médiatérben kattintásvadász sajtó reflektorfényén kívül eső geopolitikai aktorok is előszeretettel használják a mikroblogot diplomáciai tartalmú üzeneteik közvetítésére, éppolyan rutinnal, ahogy azt az egykori amerikai elnök tette – ezzel olykor alaposan felkavarva a nemzetközi kapcsolatok állóvizét, illetve az egy adott másik nemzetállammal fenntartott kétoldalú kapcsolatokat.

Ennek bizonyításaként pedig szükségszerűnek érezzük egy kevésbé ismert diplomáciai szereplő, Chrystia Freeland egykori kanadai külügyminiszter által a Twitteren kirobantott konfliktusos szituáció bemutatását, amely az egész nemzetközi közösség számára látványos – és tanulságos – bizonyítékként szolgált a twiplomácia jelentőségére vonatkozóan. Az észak-amerikai ország külpolitikájának korábbi irányítója, jelenlegi miniszterelnök-helyettese

¹¹² Forrás: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2021/09/nagy-arat-fizetett-a-vilag-a-terrorellenes-haboruert> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 09. 11.)

ugyanis 2018-ban azután került a kanadai és a szaúdi-arábiai sajtó középpontjába, hogy Samar Badawi szaúdi emberi jogi aktivistát a szaúdi kormány – más női aktivistákkal együtt – letartóztatta. A kontextusnak fontos eleme, hogy az emberi jogokért való nemzetközi kiállást az egyik legalapvetőbb nyilvánosdiplomácia-tevékenységként használó (lásd a 3. fejezetet)

Kanada külügyminisztere bejegyzésével az *Amnesty International* nemzetközi civil szervezet legfrissebb jelentésére reagált¹¹³. Ráadásul Ottawa annyiban érintett, hogy Samar Badawi annak a világszerte ismert, Raif Badawi nevű bloggernek a húga, aki 2015-ben családjával együtt az észak-amerikai ország francia ajkú Québec tartományában kapott előbb menedékjogot, majd állampolgárságot¹¹⁴. A helyzetre Chrystia Freeland a következőképpen reagált: „Nagyon aggasztónak találom, hogy Samar Badawit, Raif Badawi testvérét Szaúd-Arábiában börtönbe vetették. Kanada a Badawi család mellett áll ebben a nehéz időszakban, és továbbra is határozottan felszólít mind Raif, mind Samar Badawi szabadon bocsátására.”¹¹⁵

A fentiekből már szinte egyenesen következik, hogy Szaúd-Arábia nem volt elragadtatva Ottawa Twitteren artikulált emberi jogi aggályaitól, még hozzá olyannyira nem, hogy egyik napról a másikra mélypontra kerültek – az egyébként gazdasági okokból elég szorosnak mondható – kanadai-szaúdi kétoldalú kapcsolatok. A bejegyzést több mint négyezren lájkolták és közel kétezren retweetelték hozzáfűzött kommentárokkal – elsősorban Kanadából és az arab világból. A szaúdi kormány azonban már a diplomácia hagyományos csatornáin reagált a tweetre¹¹⁶. Rijád ugyanis egy a külügyminisztérium által közreadott közleményen keresztül

¹¹³ Forrás: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/08/saudi-arabia-two-more-women-human-rights-activists-arrested-in-unrelenting-crackdown/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

¹¹⁴ Forrás: <https://www.ledevoir.com/monde/596672/un-climat-geopolitique-propice-a-la-liberation-de-raif-badawi> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

¹¹⁵ Az eredeti Twitter-bejegyzés és az arra érkező reakciók az alábbi linken elérhetők: <https://twitter.com/cafreeland/status/1025030172624515072> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 05. 05.)

¹¹⁶ Forrás: <https://www.cbc.ca/news/canada/how-events-unfolded-after-foreign-affairs-minister-sent-tweet-rebuking-saudi-arabia-1.4935735> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

hamar egyértelművé tette, hogy Freeland bejegyzését a belügyekbe való *beavatkozásként* értelmezi (vö. az austini beszédaktus-elmélettel és a perlokúciós aktus fogalmával), és első lépésként kiutasította Kanada Rijádba akkreditált nagykövetét, hazarendelte ottawai misszióvezetőjét (politikai következmény), majd a két ország közti kereskedelmi kapcsolatok számos szegmensét is befagyasztotta (gazdasági következmény)¹¹⁷. Politikai elemzők egyébként éppen ezen ügy kapcsán vetették fel először komolyabban a kérdést, hogy a Twitter vajon hasznos eszköznek vagy „kegyetlen médiumnak” tekinthető-e a diplomácia kontextusában. A kérdés végére pedig Justin Trudeau kanadai miniszterelnök igyekezett pontot tenni, aki akkori külügyminisztere mellett kiállva közölte: kormánya továbbra is használni fogja mind a Twittert, mind a többi közösségi médiaplatformot a nemzetközi kapcsolatok kezelésére¹¹⁸. A kontextus ismertetése után azonban érdemes megvizsgálni, milyen erkölcsi rend(ek) mentén artikulálódott az akkori kanadai külügyminiszter Twitter-bejegyzése, ennek meghatározása ugyanis elengedhetetlen ahhoz, hogy megértsük Szaúd-Arábia reakcióját, illetve azt, hogy az adott tweet miért vont maga után gazdasági és politikai következményeket.

Ahogy arra fentebb is utaltunk, Kanada szempontjából volt belpolitikai vonatkozása az ügynek, Raif Badawi ugyanis Québec-ben lelt menedékre¹¹⁹, a nyilvánosdiplomácia-tevékenységére kényesen ügyelő Trudeau-adminisztráció tehát feltételezhetően az emberi jogokért való kiállás szándékával nyilvánította ki a szaúdi letartóztatásokra vonatkozó értékelő attitűdjét, és tekintve, hogy Ottawa a diplomácia csatornáin rendkívül szoros kereskedelmi és gazdasági kapcsolatokat ápol a sivatagi monarchiával (a gazdasági és kereskedelmi egyezmények megkötésekor tehát nem merültek fel elvárások Rijáddal szemben az emberi jogi kérdéseket illetően), feltételezhetően Freeland elsősorban a belföldi közönségnek címezte a szóban forgó tweetet. A jelen esetben tehát hazabeszélő twiplomáciáról beszélhetünk – noha a kanadai állampolgárok – és a nyugati közönség – felé megfogalmazott (mediatizált) üzenet a szaúdi társadalom, illetve az arab világ *tagjainak* figyelmét sem kerülte el. Ezt az elgondolást igazolja, hogy bár Justin Trudeau visszautasította, hogy a tweet miatt nyilvánosan bocsánatot kérjen a sivatagi királyságtól, kanadai sajtóforrások szerint a külügyminisztérium emberei

¹¹⁷ Forrás: <https://www.reuters.com/article/us-saudi-canada-tweet-idUSKBN1KV2FC> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 05. 06.)

¹¹⁸ Forrás: <https://www.magyaridok.hu/kulfold/twitter-a-diplomaciai-botranyok-mogott3373216/> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 05.)

¹¹⁹ Ennek elismeréséhez elegendő visszagondolni arra, hogy mikor Donald Trump volt amerikai elnök bekeményített az amerikai bevándorláspolitikában, Justin Trudeau éppen a Twitter-mikroblogon reagált az amerikai elnök bejelentésére szinte azonnal, még hozzá azzal, hogy Kanada továbbra is nyitva tartja ajtaját a háború elől menekülők előtt, felkínálva ezzel az összehasonlítás lehetőségét a sajtó számára. Forrás: <https://www.nytimes.com/2017/01/28/world/canada/justin-trudeau-trump-refugee-ban.html> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

minden igyekezetükkel próbálták békülésre ösztökélni Rijádot¹²⁰. Egy – gazdasági érdekek mentén motivált – nyilvános bocsánatkérés azonban rendkívül nagy károkat okozott volna az emberi jogokért a nyilvánosságban makacsul kiálló kanadai nemzetarculatnak – ahogy Szaúd-Arábia nyilvános képének is, amennyiben nem reagál kellő keménységgel a szóban forgó tweetre. A tweetek nyilvános jellege pedig azt is eredményezheti, hogy a reakció is vehemensebb lesz: elképzelhető, hogy Szaúd-Arábia mérsékeltebben reagált volna az esetre, ha a kanadai kormány aggodalmairól egy, a rijádi külügyminisztériumnak címzett – nem nyilvános – levélből értesül.

Az erkölcsi rend(ek) megértéséhez pedig a legkézenfekvőbb út az akkori kanadai külügyminiszter tweetjére érkező reakcióinak megvizsgálásán keresztül vezet, ezek szolgálnak ugyanis a legautentikusabb bizonyítékok arra vonatkozóan, hogy a diskurzus ratifikált metarésztevevőinek evaluatív pillanatában milyen tudásstruktúrák és sémák aktiválódtak Freeland bejegyzése kapcsán. Ahogyan ugyanis a Kádár és Haugh (2013) szerzőpáros Penauts képregényből származó példája fölött is a kollektív tudásnak köszönhetően tud „összekacsintani” a közönség, így van ez a kanadai külügyminiszter tweetjével is. Noha az összes reakciót a jelen keretek között terjedelmi korlátok miatt nem áll módunkban idézni, a nemzetközivé – társadalmivá – vált interakció megértéséhez vegyünk szemügyre néhányat a mikroszintű interakciós aggályok közül.

1. „A szaúdi kormány egyértelműen kijelentette, hogy ezeket az embereket elítélték az országunkat destabilizáló idegen hatalommal való összeesküvés miatt!! Ez árulás és olyan belpolitikai ügy, amelybe egyetlen országnak sem szabad beleavatkozni!”
2. „A támogatásod nagyra értékelendő, ugyanakkor úgy gondolom, hogy Kanadának itt az ideje a szavak helyett a valódi cselekedetek irányába haladni!”
3. „Szaúd-Arábia komoly aggodalmát fejezi ki a körülbelül 1000 kanadai bennszülött nő elveszett lelke miatt. Felszólítjuk tehát a kanadai hatóságokat, hogy haladéktalanul engedjék meg a szaúdi nyomozócsoportoknak a Kanadába való belépését, és az ügy kinyomozását. Nem elég, hogy már milliókat megöltetek?”
4. „De hát akkor miért nem szankcionáljuk őket? Fejezzük be a tankok eladását, és mentjük meg Jement. Szaúd-Arábia az emberkereskedelem áldozatainak legnagyobb haszonélvezője.”

¹²⁰ Forrás: <https://www.cbc.ca/news/politics/saudi-arabia-canada-dispute-the-new-norm-1.478020> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

5. „Ez kemény. Megvásároljuk az olajt a finomítók számára, ők meg a fegyvereinket vásárolják fel a jemeniek megölésére. Milliárdok folynak keresztül ezeken az ügyleteken... a gyakorlati és az **erkölcsi** érvelés teljesen ellentmond egymásnak.” (kiemelés: T. L.)
6. Most úgy érted, ugyanannak a kormánynak a nevében beszélsz, ami fegyvereket árusított, hogy aztán saját népünk és szomszédjaink ellen használják azokat? Most érdekel az emberekkel való bánásmód?
7. „Miss Canada, minek kell ez a politikai képmutatás? Jobb lenne a belpolitikai ügyekre figyelni, amelyek miatt Szaúd-Arábiában nagyon aggódnak, vegyük például a kábítószerfogyasztást, az őslakosok jogait, a hajléktalanokat vagy a rasszizmust.”
8. „Minden öböl menti országnak ki kell állnia Szaúd-Arábia mellett, és csatlakoznia kell ahhoz a Kanadával szembeni igényhez, hogy állítsa le az őslakos népek **megfélemlítő sértését**.” (kiemelés: T. L.)
9. „Jó, örülök, hogy Kanada nem támogatja ezt a kérdést. #SaudiArabia-nak meg kell tanulnia tisztelni a nőket, az LGBTQ embereket és aktivistákat. Engedje szabadon az aktivistákat!”
10. „Gondolod, hogy ez egy okos lépés? Tegyük fel, hogy Samar Badawi miatt elvesztettetek 15 millió dollárt. Hamarosan bocsánatkéréssel kopogtattok Szaúd-Arábia ajtaján, ADDIG IS CSÓK.”
11. „Kanada semmibe sem „avatkozott bele”. A **beavatkozás fizikai tevékenységet igényel**. Kanada nem ért egyet azzal, ahogy Szaúd-Arábia bánik a nőkkel, nem beavatkozik. Kanada tweetet küldött egy nő családjának támogatásáról, akit az Ön országában BS miatt börtönbe került.” (Kiemelés: T. L.)
12. „Köszönöm, Freeland asszony, hogy megmutatta, hogy a kanadai exportra költött olajpénz nem vásárolhatja meg a kanadai csendet az emberi jogok megsértése miatt.”
13. „...és KÉRLEK, közben hagyd abba a fegyvereladást a szaúdi jólelkeknek”
14. „Ez az a tweet, amiről azt kívánja, bár sosem küldte volna el”
15. „**Nem udvarias** dolog bármilyen területen beavatkozni mások ügyeibe, és ennek nincs is értelme.” (kiemelés: T. L.)
16. „Kedves, akármilyen miniszter is vagy te, tudomásom szerint ez belügy, és azt hiszem még több dolog miatt kell aggódni a te országodban”
17. „Neked **tisztelned kell** Szaúd-Arábiát és **tisztelned kell** minden országnak a diplomáciához való jogát” (kiemelés: T. L.)

Az arab világból érkező kommentek esetében már első ránézésre is megállapítható, hogy azok Rijád hivatalos álláspontjával maximálisan megegyező álláspontot képviselnek, mivel azonban az előbbi, **6.1.**-ben ismertetett esettanulmányánál bonyolultabb – és sokkal kevesebb médiafigyelmet kapó – szituációval állunk szemben, érdemes alaposabban szemügyre venni, hogy milyen, az **5.** fejezetben meghatározott *sémadimenziók* mentén artikulálódnak az értékelő attitűdök a mediatizált diskurzusban.

(1) **Kanada beavatkozik Szaúd-Arábia belügyeibe.** Ez, az általunk meghatározott sémadimenziók első kategóriájába tartozó értékelő attitűd – olykor impliciten, de – több, az arab világból származó felhasználó reakciójában is szerepel (lásd: 1., 7., 15., 16., és 17.), a megfogalmazásokból ráadásul egyértelműen kitűnik, hogy az effajta „beavatkozást” a nemzetarculatot célzó támadásként értelmezik; különösen figyelemreméltó a 17. reakció, amely szerint Chrystia Freelandnek „tisztelnie kell” Szaúd-Arábiát, vagyis a felhasználó tiszteletlenségként interpretálta a szóban forgó tweetet, a 15. szerint pedig „ez nem udvarias dolog”. A kibontakozó diskurzus fontos eleme, hogy az észlelt sértésre a legtöbb bejegyzés visszatámadással reagál (vö. Culpeper a **6.** fejezetben részletesen is kifejtett esztétikai öröm definíciójával), a második leggyakrabban visszatérő érv szerint ugyanis

(2) **Kanadának inkább az őslakosaival – saját belügyeivel – kellene foglalkoznia.** Az ezt kifejezésre juttató reakciók az általunk meghatározott sémadimenziók negyedik és ötödik kategóriája által meghatározott tudásstruktúrákban gyökeredzik: „*Mi nem vagyunk abban a helyzetben, hogy erkölcsileg bíráljuk őket! Te nem vagy abban a helyzetben, hogy erkölcsileg bírálj minket!*” és „*Miért ezzel foglalkozol, amikor mással kéne!*”. A 4. sémadimenzió kiválóan rámutat az erkölcsi rend fogalmának jelentőségére, hiszen – sokszor összhangban az első sémadimenzióval – a kommentelők éppen az egymással szemben álló, tehát a Kanada és a Szaúd-Arábia által képviselt erkölcsi rendek összeférhetetlenségével mutatnak rá arra, hogy Ottawa inkább a saját háza tájékán söprögessen, mielőtt erkölcsi – konkrétan emberi jogi – leckét ad Rijádnak (lásd: 3., 7. és 8.). A Kádár és Haugh (2013) által felvázolt keret alapján pedig az is jól látszik, hogy az arab világból származó kommentelők az erkölcsi rend harmadik rétegéből fakadó – szocietális és kulturális normák – társadalmi elvárások készlete alapján értékelték az akkori kanadai külügyminiszter tweetjének jelentését. Ugyanez igaz a harmadik leggyakrabban visszatérő évrre is, miszerint

(3) **Szaúd-Arábia kanadai fegyverekkel követi el az emberi jogok megsértését.** Az ugyanis nyílt titok, hogy az észak-amerikai ország a sivatagi királyság egyik legnagyobb fegyverexportőre, az adott Twitter-bejegyzés pedig ráadásul egy 11,5 milliárd amerikai dollár értékű fegyvereladási üzletet is meghiúsított, tekintve, hogy Rijád Freeland bejegyzésének

hatására – a diplomácia hagyományos csatornáin – elállt a megállapodás végrehajtásától. Sokkal érdekesebb azonban, hogy több tweet is emlékezteti a kanadai külügyminisztert: Szaúd-Arábia Jemenben is kanadai fegyverekkel vívja háborúját (Lásd: 4., 5., 6., és 13.). Az erre vonatkozó tudásstruktúrák mentén kifejezésre juttatott értékelő attitűdök ebben az esetben is több, az 5. fejezetben meghatározott sémadimenzió mentén artikulálódnak: figyelemre méltó például a 6. komment, miszerint Rijád „saját népünk és szomszédjaink ellen” használja a kanadai exportot, a Twitter-felhasználó pedig arra is rámutat, hogy „az emberekkel való bánásmód” miatt artikulált aggodalom Ottawa részéről így legalábbis nehezen értelmezhető (*Nem vagy abban a helyzetben, hogy erkölcsileg bíráld őket!* sémadimenzió). Érdemes megjegyezni, hogy noha a Freeland bejegyzéséhez hozzászólók között egyértelműen túlsúlyban voltak az arab világból, elsősorban Szaúd-Arábiából reagáló felhasználók, a kanadaiak közül is sokan fontosnak tartották nyilvánosan artikulálni véleményüket, ez az érv pedig náluk is többször megjelenik. A 4. például felveti, hogy ha már emberi jogok, akkor „fejezzük be a tankok eladását, és mentsük meg Jement” (*Miért ezzel foglalkozol, amikor mással kéne!* sémadimenzió), az 5. kiemelt hozzászólásban pedig egyszerre három sémadimenzió is megjelenik (*Szégyent hozol ránk!, Nem vagy abban a helyzetben, hogy erkölcsileg bíráld őket!, Miért ezzel foglalkozol, amikor mással kéne!?*), emellett pedig a negyedik leggyakrabban visszatérő, „bennfentesek” (émikus perspektíva) által köztudott érvet is odaveti, miszerint

(4) **Kanada gazdasági haszonélvezője a szaúdi kőolajkitermelésnek.** Az észak-amerikai ország nyugati felében található Alberta tartományban ugyanis a világ egyik legjelentősebb olajkitermelése folyik, a kanadaiak zöme ezért egyébként is kifogásolhatónak tartja, hogy az ország saját erőforrásainak felhasználása helyett Kanada keleti tartományaiba a Közel-Keletről, pontosabban Szaúd-Arábiából érkezik a nyersanyag¹²¹. Az émikus perspektívának márpedig ez a közös tudás is fontos eleme – legalábbis az észak-amerikai ország állampolgárainak szemszögéből. Idézzük fel még egyszer a (5) kanadai felhasználó Twitter-üzenetét: *„Ez kemény. Megvásároljuk az olajt a finomítók számára, ők meg a fegyvereinket vásárolják fel a jemeniek megölésére. Milliárdok folynak keresztül ezeken az ügyleteken... a gyakorlati és az erkölcsi érvelés teljesen ellentmond egymásnak.”* A kiemelt Twitter-reakció tehát expliciten is szóvá teszi a kanadai külügyminiszter „erkölcsi érvelésének” ellentmondásosságát.

¹²¹ Forrás: <https://nationalpost.com/news/canada/why-has-canada-spent-billions-of-dollars-buying-saudi-arabian-oil> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

Noha Kádár és Haugh (2013) szerint nem szabad azt feltételezni, hogy az erkölcsi rend harmadik rétege – tehát a szocietális és kulturális normák – mindenkor elsőbbséget élvez a második – gyakorlatközösségek és csoportszerveződések – és az első – lokalizált – réteg között, azt maguk is elismerik, hogy ez gyakran megesik. A példa viszont azt is jól illusztrálja, hogy a nemzetközi kapcsolatok viszonyrendszerében a diplomácia gyakorlatközösségének erkölcsi rendje nem írja felül az adott nemzetállamok szocietális és kulturális normáinak mentén artikulálódó erkölcsi rendjét – erre lehet legalábbis következtetni a kétoldalú kapcsolatban bekövetkezett politikai és gazdasági károk alapján. Az Ottawával szembeni drasztikus fellépést egyébként a sajtó úgy értékelte, Rijád azt kívánja üzeni a világnak, hogy Szaúd-Arábia nem fog behódolni a nyugati bírálóknak olyan kérdésekben, amelyeket a sivatagi királyság nemzetbiztonsági ügyként kezel, és az aktivisták szabadságának korlátozásába sincs senkinek beleszólása. Az *Al-Jazeera* pánarab hírtelevíziónak nyilatkozó szakértők szerint az üzenet egyértelmű: ha Szaúd-Arábiával akarsz kereskedni, akkor szemet hunysz az emberi jogi aggályaid felett¹²². Szaúd-Arábia tehát a nemzetarculat-munkával állította helyre országa nyilvános képét, példát statuálva azáltal, hogy egy 11,5 milliárd amerikai dollár értékű üzletet is beáldozott egy tweet miatt. Justin Trudeau kanadai miniszterelnök pedig szintén a kanadai nemzetarculat miatt nem tehette meg azt, hogy a Szaúd-Arábia nemzetarculatát megsértő tweet orvoslásaként egy nyilvános bocsánatkéréssel próbálja meg orvosolni a konfliktusba torkollt diplomáciai szituációt.

A szituáció Kádár és Haugh (2013) elméletének azon állítását is jól szemlélteti, miszerint nem minden esetben igaz, hogy a tag és a résztvevő perspektívája ugyanabban a személyben egyszerre van jelen, hiszen a mikroblog felhasználói bár részt vettek az értékelő pillanatban, de ettől még nem váltak tagokká a diplomácia gyakorlatközösségében, a geopolitikai színtér aktorainak esetében éppen erről van szó. Egyidejűleg tagjai ugyanis a diplomáciai gyakorlatközösségnek és egy adott nemzetállamnak, a konfliktusok tárgyalásos rendezésére irányuló diplomácia diskurzusában azonban mindenkor a nemzetarculattal szorosan összefüggő, a nemzetállamból „hozott” erkölcsi rend lesz a mérvadó. Ezért nem meglepő, hogy Rijád – a Freeland bejegyzésére az arab világból érkező reakciókkal teljes összhangban – Szaúd-Arábia hivatalos belügyeibe való beavatkozásnak minősítette az akkori kanadai külügyér bejegyzését, és ebből kifolyólag hozta meg a drasztikus válaszlépéseket. Chrystia Freeland tehát nem egyénként, hanem egy nemzetállam képviselőjeként artikulálta –

¹²²Forrás: <https://www.aljazeera.com/indepth/features/saudi-arabia-canada-send-message-analysts>
180808203344288.html (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

a hazai közönség felé – az általa képviselt tagok nemzeti identitáshoz tapadó értékeit, pontosabban az emberi jogok miatti aggodalmát azzal, hogy kiállt a blogger családja mellett, az új médiatérben azonban egy effajta megnyilatkozásoknak már nem lehet kizárólagos címzettje a hazai – vagy a nyugati – közönség; egy hazabeszélő tweet tehát az eset tanúsága szerint komoly következményekkel járhat.

A nemzetarculatokról szóló egyeztetések köré szerveződő diplomácia diskurzusában ugyanis éppen ez a rendkívül komplex, multilaterális mediatizált közönség készíti az adott országok képviselőit a nemzeti identitáshoz tapadó értékek melletti kiállásra: sem Kanada, sem Rijád nem engedhetett azokból a kollektív jellemvonásokból és nemzeti sajátosságokból konstruálódó társadalmi értékekből, illetve a meglévő tudásstruktúrákból, amelyekkel az adott nemzetállamok tagjai magukat azonosítják. A nemzetközi kapcsolatok színterében pedig ez a mindkét fél részéről a nemzetarculat-munka révén valósult meg, méghozzá gazdasági következmények kárára, máig nem gyógyuló sebeket ejtve a kétoldalú kapcsolatokban¹²³.

6.3. *Kibékíthetetlen ellentétek és szórakoztató twiplomácia*

Ahogy arra a 6. fejezet elején már utaltunk, az udvariatságot nemcsak az üzenet explicit célpontjának címezhetjük, hanem az azt „véletlenül” meghalló közönségnek is. És noha Culpeper (2005) erre a megállapításra a televíziós kvízműsorokban szereplő résztvevő játékosokkal szemben elkövetett udvariatság kívülállóként való megfigyeléséből származó örömforrások meghatározása alapján jutott, nincs ez másképp a mediatizált diplomácia világában sem. Ami pedig a kvíz- és valóságshow-k kontextusában a televíziós közönség, az a nemzetközi kapcsolatok rendszerében a gazdasági érdekek mentén működő (kattintásvadász) média, illetve a politikai folyamatok alakításában részt venni akaró hírolvasók.

Ennek szemléltetéséhez pedig kiváló példát nyújt az a 2018 nyarán történt eset, amikor az 1948-ban alapított, a világ egyik legharcedzettebb haderőjének számító Izraeli Védelmi Erők (IDF) a Twitter-mikroblogon keresztül űzött – a nyugati világ előtt – gúnyt a zsidó államot „rákos daganatnak” nevező, Irán legfelsőbb vallási és politikai vezetőjének számító Ali Hamenei ajatollahból. A perzsa állam első embere egyébként rendkívül aktív a Twitteren; bár nem posztol minden nap a mikroblogon, de egy forróbb kül- vagy belpolitikai ügy kapcsán akár 10-20 bejegyzést is közzétesz – többnyire angolul – naponta, és közel 900 ezer követője van. Külön érdekesség, hogy 2021 január végén – Donald Trumphoz hasonlóan – rövid időre

¹²³ Forrás: <https://www.aa.com.tr/en/americas/tensions-still-high-between-canada-saudi-arabia/1688265> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

felfüggesztette a Twitter Hamenei ajatollah fiókját néhány órával azután, hogy közzétett egy a volt amerikai elnököt golfozás közben egy hatalmas csapásmérő drón társaságában ábrázoló fotót. A képen szereplő felirat idézte az iráni vezető egy 2020 decemberében Trumpnak intézett fenyegető kijelentését, miszerint „biztosan lesz bosszú”¹²⁴. A mikroblog szerint mindenesetre az nem ütközik a Twitter szabályzatába, ha az iráni legfelsőbb vezető „rákos daganatnak” nevezi Izraelt – ezt maga Jack Dorsey Twitter-alapító nyilatkozta 2020 októberében a Hamenei ajatollah retorikájában a zsidó állammal kapcsolatosan gyakran megjelenő szófordulatra vonatkozóan¹²⁵.

Irán első emberének szóban forgó, 2018. június 3-án közzétett tweetjét az előzte meg, hogy akkor sokadikára is kiújult a konfliktus a Gázai övezetet uraló Hamász radikális szervezet és Izrael között, az elfajult konfliktusban pedig az IDF egyik katonája véletlenül agyonlőtt egy 21 éves ápolót, aki a sebesült tüntetők evakuálásában segédkezett az izraeli határ közelében¹²⁶. Erre Hamenei ajatollah a következő Twitter-bejegyzéssel reagált¹²⁷: „Az Izrael elleni álláspontunk ugyanaz, mint mindig. #Izrael egy rosszindulatú rákos daganat a nyugat-ázsiai régióban, amit el kell távolítani és fel kell számolni: lehetséges és meg is fog történni. #GreatReturnMarch”

15. kép Ali Hamenei ajatollah üzen az arab világnak

¹²⁴ Forrás: <https://www.npr.org/2021/01/22/959736537/twitter-bans-account-linked-to-irans-supreme-leader> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 07. 26.)

¹²⁵ Forrás: <https://www.thewrap.com/twitter-rules-dont-block-irans-ayatollah-from-calling-israel-cancerous-tumor-jack-dorsey-says/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 07. 26.)

¹²⁶ Forrás: <https://www.timesofisrael.com/khamenei-israel-a-cancerous-tumor-that-must-be-eradicated/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 07. 26.)

¹²⁷ Ali Hamenei ajatollah eredeti bejegyzése és az arra érkezett hozzászólások az alábbi linken elérhetők: https://twitter.com/khamenei_ir/status/1003332853525110784?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1003332853525110784%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fjewishjournal.com%2Fisrael%2F234736%2Fayatollah-khamenei-tweets-israel-cancerous-tumor-israel-claps-back%2F (Utolsó letöltés ideje: 2021. 07. 26.)

Az iráni legfelsőbb vezető a *#GreatReturnMarch* hashtaggel kontextualizálja a tweetet, amely a palesztinok által minden évben békés demonstrációként meghirdetett, majd rendszerint konfliktusba torkolló – hathetesre tervezett – tüntetéssorozat, ami a március 30-ai palesztin föld napján kezdődik: ezen a napon a palesztinok arra emlékeznek, hogy 1976-ban az izraeli biztonsági erők végeztek hat emberrel, akik a palesztin földek izraeli elkobzása ellen tiltakoztak. Május közepén pedig jön a katasztrófanap (jam an-nakba) nevű palesztin gyásznapi, Izrael Állam általuk katasztrófaként megélt létrejöttének évfordulója, amely rendszerint a tüntetéssorozatok végét jelenti, 2018-ban ugyanakkor – nem szokatlan módon – annyira elharapóztak az indulatok, hogy még júniusban is javában tombolt a konfliktus¹²⁸. A hetekig tartó tüntetéssorozat alatt az izraeli hadsereg legalább 260 palesztint ölt meg Gázában és több mint 20 ezren megsebesültek.

A rendkívül bonyolult és összetett izraeli-palesztin konfliktus ismertetésére a jelen keretek között nincs lehetőség, annyit azonban az arab világot mozgató erkölcsi rendek és tudásstruktúrák megértéséhez mindenképp érdemes már előzetesen is tudni, hogy a zsidó állam 1967-ben szállta meg Kelet-Jeruzsálemet, a mai Ciszjordániát és a Gázai övezetet. Gázából 2005-ben ugyan kivonultak, de a zsidó állam 2007 óta blokád alatt tartja a kétmillió lakosú övezetet. Az ENSZ-határozatok szerint Izrael jogellenesen járt el, a zsidó állam ezt vitatja.

Hamanei ajatollah Twitter-bejegyzésére mindenesetre több mint 3700 – elsősorban többségében angol nyelvű – reakció érkezett, és bár ezek ismertetése a konfliktus bonyolultsága miatt szétfeszítené a jelen dolgozat kereteit, van a reakciók között egy, ami külön figyelmet érdemel. Az iráni legfelsőbb vezető tweetjére ugyanis reagált Izrael amerikai nagykövetsége is, méghozzá egy a 2004-ben bemutatott amerikai tinivígjátékból, a *Bajos Csajok* (Mean Girls) nevű produkcióból „lopott” animációs képpel, amelyen az alábbi felirat volt olvasható: *„Miért vagy ennyire a megszállottam?”*

Az már a **16.** képen is látható, hogy a zsidó állam 230 ezer követővel rendelkező amerikai nagykövetsége által közzétett GIF-et több mint 24 ezren retweetelték, 9910 Twitter-felhasználó szólt hozzá a bejegyzéshez és több mint 80 ezer lájkot kapott; a Hamanei ajatollah tweetjére érkező reakciók száma ennek csak a töredékét érte el (**15.** kép). A The Jerusalem Post című izraeli hírportál az esetet a következőképp kommentálta: *„Ha az izraeli-iráni háborút a Twitteren kapott lájkok alapján vinnák, akkor egyértelműen Jeruzsálem a nyertes”*¹²⁹. Most pedig idézünk néhányat a válaszbefelejtésre érkező reakciók közül, ezzel elősegítve annak

¹²⁸ Forrás: https://magyarnemzet.hu/meszarstekke_valtozhat_a_gazai_tuntetes/ Utolsó letöltés ideje: 2021. 07. 26.)

¹²⁹ Forrás: <https://www.jpost.com/israel-news/culture/israeli-embassys-mean-girls-tweet-goes-viral-559198> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 07. 26.)

megértését, hogy hogyan, illetve milyen tudásstruktúrák és erkölcsi rendek mentén interpretálták azt a diskurzus ratifikált metarésztevői:

16. kép Amerikai tinidramából kölcsönvett jelenettel válaszolt Izrael az ajatollahnak

1. LOOOLLL. Imádlak Izrael
2. hahahahaaa nagyon jóóóóóóó :D :D
3. Azt mondd a ME (Middle East – T. L.) lányai? Próbálj meg inkább tükörbe nézni.
4. Sosem lesz nyugtotok. Nem hagyjuk, hogy elvegyétek a palesztinok földjeit. Hány embert öltök még meg?
5. Ez az intellektuális képessége a legmodernebb nemzetnek? Ez bizony, és a nők jogairól beszél? Nos, jó, hogy legalább most láthatja a világ az igazi arcát. Tudom, hogy a szélsőségeség legmagasabb szintjét is elérte már, de az emberségnek kell a végén győznie.
6. Szabad Palesztinát! Nincs jogotok gyilkolni és elvenni a földjeinket!!!!
7. Csinálj, amit akarsz. De a visszazámlálás megkezdődött a 25 éven belüli megsemmisítésedre
8. LOL igazatok van. Hamenei egy VICC!!! Büszke vagyok rád Izrael!
9. Úgy tűnik, ennyit tud ez a nép... Milyen szomorú, hogyan használja fel az @IDF az izraeli adófizetők pénzét. Szégyelljétek magatokat mind.
10. Csak annyit tudok, hogy az IDF-es férfiak és nők a legerkölcstelenebbek és a legaljasabbak (mean – T. L.) az egész világon.

11. Miért nem a háborús bűnös Netanjahu van a képen?
12. És mostanában hány gyereket öltetek meg?
13. Imádlak IDF!! Ti vagytok a legjobbak ❤️❤️❤️
14. Az iráni vezető egy valódi vezető, a béke vezetője, ilyen nektek sosem lesz. Ő nagyobb tiszteletben tartja a méltóságot mint bármely izraeli vezető vagy katona. Isten áldja Iránt!
15. Izrael nem létezik!! El fogtok pusztulni, vér tapad a kezetekhez
16. Adjátok vissza a palesztinok földjeit, mert megbosszuljuk, amit tettetek

Az könnyen megállapítható, hogy Ali Hamenei ajatollah esetében hazabeszélő twiplomáciáról beszélhetünk, hiszen tweetje egyértelműen az iráni közönségnek, illetve az egész arab világnak szólt¹³⁰ az Izraellel szembeni negatív – ellenséges – értékelő attitűdjének kifejezésre juttatásával, ez ráadásul nem is szokatlan tőle: a zsidó államot az 1979-es forradalom után ösellenségnek kikiáltó, azt hivatalos diplomáciai csatornákon is rendszerint „kis sátánnak” nevező perzsa állam első embere rendszerint ad hangot Izrael-ellenes álláspontjának a mikroblogon. Ez az arab világ tagjai számára megkérdőjelezhetetlenül fontos „közös tudás” pedig rendre vissza is köszön az Izrael amerikai nagykövetség reakciója alatti hozzászólásokban, az arab közösséghez tartozó felhasználók részéről ugyanis az egyik leggyakrabban meghatározott (4) sémadimenzió szerint Izrael nincs abban az erkölcsi helyzetben, hogy bírálja, vagy a jelen esetben gúnyolja Ali Hamenei iráni ajatollahot, hiszen – az arab émikus perspektíva szerint – millió palesztin vére szárad a zsidó állam kezén. Ez az érv impliciten megjelenik a 3., a 7., a 10., a 11. és a 16. reakcióban, a 4., 6., 12., és 15. reakcióban pedig expliciten is kifejezésre van juttatva az a ratifikált résztvevők által magukénak érzett „bennfentes” közös tudás, amiben az arab világ gyűlölete (értékelő attitűdje) gyökerezik a zsidó állammal szemben. Az animációt kísérő „*Miért vagy ennyire a megszállottam?*” szöveg ráadásul éppen a palesztinok, illetve az arab világ „közös tudásában” meglévő, generációkat átívelő tudásstruktúráiból űz gúnyt, hiszen a muszlimok között még a síita-szunnita ellentétén is átívelő egyetértés van arra vonatkozóan, hogy a zsidó állam elvette a palesztinok történelmi otthonát, pontosabban a nemzetállam-jellegét, bekebelezve egyúttal a muszlim vallás

¹³⁰ A kontextushoz fontos adalék, hogy bár az elmúlt évben – Trump elnöksége alatt – egyre több arab ország ismerte el Izraelt államként való létezését, ez nem volt mindig így: Izrael állam 1948-as megalapítása óta az arab országok – Törökországot is beleértve – az Egyesült Államok egyik legfontosabb közel-keleti szövetségesének számító Szaúd-Arábia vezetésével egy független Palesztin Állam létrehozását szorgalmazzák az 1967-es hatnapos háborút megelőző határok között, Kelet-Jeruzsálemben található fővárossal, valamint a palesztin menekülteknek a visszatérését az országba, amiért cserébe diplomáciai elismerésben részesítenék a zsidó államot. Forrás: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2020/09/szijasarto-peter-is-ott-volt-a-tortenelmi-bekemegallapodason> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 07. 26.)

legszentebb helyeit is¹³¹ – az arab közösség arculatára, illetve a palesztinok nemzetarculatára vonatkozóan tehát csakis sértésként interpretálható.

Érdemes azonban azt is szem előtt tartani, hogy az amerikai zsidó nagykövetségnek aligha lehetett diplomáciai célja a szóban forgó Twitter-reakcióval – diplomáciai következményt nem is okozhatott volna vele, tekintve, hogy Irán és Izrael nem áll diplomáciai kapcsolatban egymással, előbbi ugyanis nem ismeri el utóbbi létezését. A tweet tehát a jelen dolgozat által szórakoztató twiplomáciaként meghatározott kategóriába sorolható, mert bár látszólag annak célpontja az iráni ajatollah, a bejegyzésnek valójában semmilyen diplomáciai célja vagy motivációja nincs, az iráni legfelsőbb vezetőt az egy amerikai tinivígjáték gimnazista – ráadásul női – szereplőjéhez hasonlító GIF azonban – azon túl, hogy rendkívül sértő Hamenei ajatollahra, és ezáltal az iráni nemzetállamra nézve – remekül szórakoztatja az évtizedek óta húzódó izraeli-palesztin, illetve az iráni-izraeli¹³² konfliktusba belefáradt közönséget, nem utolsósorban pedig a gúnyt megértő, kattintás reményében pedig önként terjesztő médiát.

A kiemelt reakciók közül több is jelzi, hogy szórakoztatónak találta a bejegyzést (lásd: 1., 2., 8., és 13.), ami azonban ennél is fontosabb, hogy az izraeli amerikai nagykövetség tweetje végig söpört a nyugati – és az izraeli – médián, a közel-keleti konfliktusokkal azonosulni nem feltétlenül tudó nyugati közönség számára pedig mindenképp szórakoztató elgondolás a patriarchális iráni társadalmat megtestesítő „turbános” vallási vezető által kifejezésre juttatott Izrael-ellenesség tinilányok civakodásához hasonlítása – hiszen az emberek számára szórakoztató az identitások és a szociális jogok szimbolikus megsértése (Culpeper 2005). És nem utolsó sorban kiváló stratégia az országimázs építésére a magát a „Közel-Kelet egyetlen demokráciájának” nevező¹³³ zsidó államnak, ami – a 4. fejezetben sokat emlegetett Tajvanhoz hasonlóan – a nyilvános diplomácián keresztül igyekszik szembeszállni az ország ellen – az arab nemzetállamok felől – irányuló delegitimációs kampányokkal¹³⁴.

A mediatizált diplomáciában megjelenő szórakoztató udvariatlanság ilyesfajta formája korántsem tekinthető egyedinek: a jelenség előfutára épp a már sokat emlegetett Kanada, aki 2014 augusztusában egy a mikroblogon közzétett térképpel igyekezett a Krím-félszigetet és Szevasztopolt éppen akkoriban annektáló Oroszország segítségére a földrajzi ismeretekre

¹³¹ A konfliktus háttéréről lásd bővebben: <http://real.mtak.hu/123694/1/1480-Cikk%20szövege-5602-1-10-20200505.pdf> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 07. 26.)

¹³² Lásd bővebben: <https://kki.hu/assets/upload/NRE.pdf> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 07. 26.)

¹³³ Forrás: <https://www.independent.co.uk/voices/netanyahu-israel-elections-palestine-middle-east-otzma-yehudit-a8817701.html> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 07. 26.)

¹³⁴ Az izraeli nyilvános diplomácia célkitűzéseiről lásd bővebben: https://www.gov.il/en/departments/units/ministry_of_strategic_affairs_and_public_diplomacy (Utolsó letöltés ideje: 2021. 07. 26.)

vonatkozóan: „A földrajz kemény tud lenni. Íme egy útmutató azoknak az orosz katonáknak, akik eltévednek és „véletlenül” belépnek #Ukrajnába”

17. kép Kanada Twitteren tart „földrajz órát” Oroszországnak

Kanada azonban a tweet közzétételkor a – NATO tagországaiként – már egyébként is súlyos konfliktusban állt Oroszországgal az Ukrajna keleti országrészén kialakuló feszültség miatt – éppen ahogy Irán és Izrael kétoldalú viszonyán sem tudott tovább rontani az iráni legfelsőbb vezetőt gúny tárgyává tevő, az amerikai izraeli nagykövetség által közzétett Twitter-bejegyzés. Az effajta, a diplomácia világába humort csempésző társadalmi gyakorlatok azonban úgy tűnik, kiválóan alkalmasak arra, hogy tematizálják a gazdasági érdekek mentén működő (kattintásvadász) hagyományos médiát, ezáltal még szélesebb közönséget szórakoztatva.

6.4. Reprezentatív és hazabeszélő twiplomácia: a magyar modell

A Twittert Magyarországon szinte teljes érdektelenség övezi a felhasználók részéről (Veszelszki 2014: 59); valószínűsíthetően ezzel magyarázható az, hogy bár a magyar kormány tagjai más közösségi hálózatokon – például a magyar felhasználók által előnyben részesített Facebookon és az Instagramon – rendkívül aktívak, a mikroblogon való énmegjelenítésbe és benyomáskeltésbe nem fektetnek különösebb energiát. Ettől függetlenül a magyar kormány nincs híján hivatalos profiloknak: a Twiplomacy kutatócsoport is nyilvántartja Orbán Viktor miniszterelnök 2017 februárja óta szinte teljesen inaktív, és addig is csak néhány képet közzé tevő profilját¹³⁵, ahogyan a magyar kormány hivatalos – 2014 júniusa óta érintetlen oldalát is¹³⁶.

¹³⁵ https://twitter.com/_miniszterelnok

¹³⁶ https://twitter.com/kormany_hu

Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy hazánknak ne lennének meg a hivatalos csatornái a nemzetközi színtérben elvárt újmédia-követelményeknek való megfeleléshez. Magyarország érdekeinek külföldi érvényesítéséért ugyanis – nem kizárólag, de elsősorban – Kovács Zoltán nemzetközi kapcsolatokért felelős államtitkár felel, aki az angol nyelvű *abouthungary.hu* című, blognak nevezett, ámde inkább hírportálra hasonlító weboldalon teszi a magyarul nem tudó közönség számára is elérhetővé, majd a Twitteren terjeszthetővé a magyar kormány aktuális közügyekkel kapcsolatos értelmezési keretét¹³⁷. Az államtitkár munkaköre ugyanakkor túlmutat a magyar belpolitikai fejlemények angol nyelvű ismertetésén, rá hárul ugyanis a hazánkat érő nemzetközi bírálatokra való reagálásnak oroszlánrésze is. Ez tulajdonképpen annyit jelent, hogy Kovács Zoltán minden, a nemzetközi geopolitikai színtér jelentősnek vélt aktorának bejegyzésére reagál valamilyen – értékelő attitűdöktől sem mentes – formában. Amennyiben tehát a nemzetközi színtérben zajló mediatizált kommunikációra az információs hadviselés egy formájaként tekintünk, az államtitkár gyakorlatilag a frontvonalon áll a magyar érdekek és értékek érvényesítéséért folytatott harcban.

Munkájának szemléltetéséhez érdemes felidézni azt az emlékezetes esetet, mikor a magyar jogállamiság védelmében indított hetes cikk szerinti eljárás második meghallgatását tartották 2019 decemberében az európai uniós Általános Ügyek Tanácsában¹³⁸, Kovács Zoltán pedig a Twitteren előben kommentálta az eseményt – természetesen a magyar kormány értelmezési keretében. A kontextusnak fontos eleme, hogy a meghallgatáson Varga Judit igazságügyi miniszternek kellett válaszolnia az uniós kollégáinak kérdéseire a magyarországi igazságszolgáltatás függetlenségével, valamint a média és a tudományos élet szabadságával kapcsolatban¹³⁹, ráadásul az ülést – a magyar kormány kérésére – zárt ajtók mögött tartották. Ez elég volt ahhoz, hogy a Tytti Tuppurainen finn európaiügyi miniszter „írásos magyarázatot és **bocsánatkérést**” (Kiemelés: T. L.) követeljen a magyar kormánytól¹⁴⁰ (!) az államtitkár tweetjei miatt. Ebben nyilván az is közre játszott, hogy a szóban forgó bejegyzésekben Kovács Zoltán – a magyar kormány retorikájával összhangban – Soros György magyar származású amerikai milliárdos embereinek nevezte az Európai Bizottság és egyes tagállamok jelen lévő képviselőit.

¹³⁷ Az @abouthungary nevű blog saját Twitter-fiókkal is rendelkezik, a jelen sorok írásakor közel 13 ezer követővel. (Utolsó letöltés ideje: 2021. augusztus 1.)

¹³⁸ Forrás: https://index.hu/kulfold/eurologus/2019/12/09/hetes_cikk_masodik_meghallgas_varga_jogallamisag/ (Utolsó letöltés: 2021.08. 29.)

¹³⁹ Forrás: https://index.hu/kulfold/eurologus/2019/12/10/hetes_cikk_meghallgas_luxemburgi_kulugyminiszer_kovacs_soros_tweet/ (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

¹⁴⁰ Forrás: <https://444.hu/2019/12/10/kovacs-zoltan-arrol-az-ulesrol-tweetelt-folyamatosan-amit-magyar-keresre-nyilvanitottak-zartta> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

Az államtitkár egyébként naponta általánosságban legalább ötször posztol – angol nyelven – a mikroblogon, de egy belpolitikai vonatkozású „forróbb” nap akár 15 tweetet is eredményezhet. Ebben a kontextusban különösen figyelemreméltó, hogy a 2019. december 10-i – fentebb részletezett – meghallgatáson Kovács Zoltán 78 alkalommal tweetelt a zárt ülésről kapcsolatban, ezekben pedig – ahogyan azt látni fogjuk – a magyar (kormánypárti) sajtó számára is felvázolta az adekvát értelmezési keretet. Mivel azonban mind a 78 tweet részletes elemzésére a jelen keretek között nincs lehetőség, ezért itt most csak az államtitkár első három bejegyzését vesszük górcső alá abban reménykedve, hogy ez elégséges a kontextus megértéséhez, illetve ahhoz, hogy milyen motivációk és szándékok által vezérelve alkalmazza a mikroblogot Magyarország nemzetközi kapcsolatokért felelős államtitkára.

Az államtitkár tehát a következő bejegyzéssel adta meg az alaphangulatot Varga Judit igazságügyi miniszter meghallgatásához: (1) „*A magyar delegáció részeként itt vagyok egy újabb Magyarországról szóló meghallgatáson Brüsszelben, ami egy újabb kétségbeesett kísérlet Soros zenekara részéről, hogy folytassa Magyarország megszegését*”¹⁴¹.

18. kép A nemzetközi kapcsolatokért felelős államtitkár kijelöli az értelmezési keretet

Különösebb belemagyarázás nélkül is megállapítható, hogy Kovács Zoltán első bejegyzése elsősorban Varga Judit meghallgatásának az értelmezési keretét igyekszik kijelölni, azaz az 5. fejezetben meghatározott kategóriák közül a (4) hazabeszélő twiplomácia kategóriájába sorolható, noha a tweetben a magyar kormány által rendszeresen „Soros szervezetekként emlegetett”¹⁴² Amnesty International és a Helsinki Bizottság magyar Twitter-fiókját taggelte be. A valódi címzett azonban aligha a két említett, a brüsszeli meghallgatással semmilyen

¹⁴¹ Az eredeti bejegyzés az alábbi linken elérhető: https://twitter.com/zoltanspox/status/1204330246159454208?ref_src=twsrc%5Etfw (Utolsó letöltés ideje: 2021. 06. 02.)

¹⁴² Lásd például: <https://www.origo.hu/itthon/20201109-orszagjaras-es-kepzes-ezerrel-porog-az-amnesty-international.html> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

hivatalosan bizonyítható kapcsolatban nem álló civil szervezet, ezért feltételezhető, hogy az sokkal inkább a magyar közönségnek, illetve a magyar – elsősorban kormánypárti – médiának szól.

A kontextus, illetve a tudásstruktúrák ismeretéhez érdemes feleleveníteni, hogy az Európai Parlament – Judith Sargentini holland európai parlamenti képviselő Magyarországról szóló, a magyar kormánnyal szemben a média és a civil szervezetek helyzetére vonatkozóan kritikákat és aggályokat megfogalmazó jelentése alapján – 2018 szeptemberében hetes cikk szerinti jogállamisági eljárást indított¹⁴³ Magyarországgal szemben, ami a jelen soron írásakor is zajlik. A folyamat időnként nyilvános tanácsai meghallgatásokkal jár, olykor pedig rövid napirendi pontként beszélnek az ügyről, szavazásra azonban mostanáig még egyik, az európai soros elnökség pozícióját betöltő tagállam sem vitte azt (a jelenleg elérhető információk szerint legközelebb 2021 decemberében tűzik napirendre az ügyet az Európai Parlamentben)¹⁴⁴. Ez pedig nem véletlen, ugyanis ahhoz, hogy egy ilyen szavazás után tovább haladjon az ügy a Magyarországgal szembeni szankciók életbe léptetésének irányába, négyötödös többség kellene a tagállamok között, ami valószínűtlen, hogy meglenne. Ha viszont egy ilyen szavazás elbukik, akkor egyúttal az eljárás is véget ér, ami márpedig éppen a magyar kormánynak kedvezne, hiszen jogosan kommunikálhatná azt a magyar állampolgárok felé, hogy a politikai kommunikációjában ellenségeképként gyakran visszatérő „Brüsszel” elismerte: nincs gond a magyar jogállamisággal. Az államtitkár első három, hozzászólásláncban közzétett tweetjére mindenesetre összesen csak öt reakció érkezett, ezért azok ismertetése előtt érdemes szemügyre venni Kovács Zoltán 2. és 3. bejegyzését is¹⁴⁵: (2) *„Nyilvánvaló, hogy a motivációknak semmi köze a jogállamisághoz vagy a sajtószabadsághoz, hanem egy ideológiailag vezérelt politikai támadás zajlik egy ország ellen, amelyet a demokratikusan megválasztott vezetéssel szemben a Soros-univerzum, és annak a baloldali összeesküvői vezényelnek Brüsszelben.”* (3) *„Itt ülve a meghallgatáson, világos, hogy felkészültek az alkalomra, túlórásztak, hogy meghúzzák azokat a vonalakat és nyomásgyakorlási eszközöket, amelyeket az elmúlt kilenc évben alkalmaztak. A buzgó erőfeszítés szinte annyira fárasztó, hogy érezni az izzadságot”.*

Az elsőt követő két Twitter-bejegyzés is egyértelműen az 5. fejezetben meghatározott (4) hazabeszélő twiplómácia kategóriájába sorolható, hiszen címzettként kizárólag a magyar

¹⁴³ Forrás: <https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20180912/elfogadtak-a-sargentini-jelentest-mi-lesz-igy-magyarorszaggal-297582> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

¹⁴⁴ Forrás: <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20210603/elbukta-magyarorszag-a-jogallamisagi-eljaras-meginditasaval-kapcsolatos-pert-486272> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

¹⁴⁵ Az államtitkár eredeti – angol nyelvű – bejegyzései az alábbi linken elérhetők: <https://twitter.com/zoltanspox/status/1204330246159454208> (Utolsó letöltés ideje: 2021: 08. 29.)

közönség, illetve a magyar média értelmezhető. A magyar kormánypárti sajtó egyébként át is vette Kovács Zoltán üzeneteit, megadva ezzel az Általános Ügyek Tanácsa által szervezett meghallgatás értelmezési keretét¹⁴⁶.

19. kép Kovács Zoltán indulatos bejegyzésekben közvetít varga Judit meghallgatásáról

Most pedig lássuk az államtitkár bejegyzésére érkezett reakciókat:

1. Gondolom, te is tökéletesen tisztában vagy azzal a ténnyel, hogy a tagság nem csak az uniós források felvételéből áll. És gondolom, azt is tudod, mit kell tenned, ha már nem szeretsz Európa része lenni. Csak kövesd Boris példáját!
2. Soros-zenekar? Kedves Zoltán, mondd meg, mikor módosította Soros úr tőzsdecápa karrierjét zenei karmesterre? Ezt az információt akkor kaptad, amikor a #CEU diákja voltál vagy Orbán Úr volt az, aki megosztotta veled ezt az általa a 90-es években szerzett információt?
3. Tehát az egyetlen védekezésed a sok negatív melléknév? („Kétségbeesett”, „Soros-zenekar”, „ideológia-vezérelt”, „politikai támadás”, „buzgó erőfeszítés” stb.) – mondom, nulla valódi érved van, csak a szokásos maszatolás..
4. Inkább lennék a zenekar, mint a maffia része
5. Sivalkodj!

Az államtitkár bejegyzésére érkezett öt reakcióból egyébként mindösszesen egy (1.) nem magyar állampolgár, és az is egyértelmű, hogy az összes hozzászólás a negatív attitűdjét kívánta kinyilatkoztatni Kovács Zoltán tweetjeire vonatkozóan. Az általunk az 5. fejezetben meghatározott sémadimenziók közül ráadásul az öt hozzászólásból négy – leszámítva az 5.

¹⁴⁶ Lásd például: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2019/12/a-mai-brusszeli-meghallgatás-jogi-eljarasnak-leplezett-ideologiai-kampany> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

reakciót – a *Te nem vagy abban a helyzetben, hogy erkölcsileg bíráld őket!*-be sorolható „közös tudás” mentén artikulálja egyet nem értését, noha a negatív értékelő attitűdök mögött meghúzódó tudásstruktúrák már eltérést mutatnak. A *Szégyent hozol ránk!* sémadimenzió impliciten szintén megjelenik – az 1. kivételével – az összes reakcióban, ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy az 1. reakció bár a mediatizált diplomácia diskurzusában ratifikált metarészstvevőként van jelen, de egy kívülálló, azaz étikus perspektívából artikulálja nézőpontját a magyar belpolitikára vonatkozóan, azt implikálva, hogy amennyiben nem tetszik Magyarországnak az Európai Unió, akkor hagyja el, ahogyan azt az Egyesült Királyság is tette. A 2. reakció azonban egy olyan, az uniós meghallgatáshoz egyáltalán nem kapcsolódó érveléssel vág vissza – még hozzá émius perspektívából – az államtitkárnak, ami egyértelműen arra kíván rávilágítani, hogy Kovács Zoltán nincs abban a helyzetben, hogy Soros Györgyöt bírálja, hiszen az államtitkár maga is a „Soros-egyetemen”, azaz a CEU-n tanult. Ez egyébként egy rendszeresen visszatérő vád mind az államtitkárral, mind a magyar kormányfővel szemben, aki szintén egy a Soros György által finanszírozott ösztöndíjjal tanult az Egyesült Királyságban¹⁴⁷, ez pedig a hazai ellenzéki médiában gyakorta hangoztatott érv az Orbán-kormány Soros-ellenes retorikájának „kikezdhetőségére” vonatkozóan.

Az államtitkár tweetláncolatára érkező, a mediatizált diplomáciában szokatlanul kevés reakció egyrészt alátámasztja Veszelszki (2014: 59) érvelését, miszerint a Twittert szinte teljes érdektelenség övezi a felhasználók részéről, ugyanakkor alátámasztják azt is, hogy a bejegyzésének szándékai és motiváció leginkább a hazabeszélő twiplomácia kategóriájával azonosíthatók, hiszen csak az émius perspektíva birtokában hordoznak jelentést: az 1. reakció kivételével a Kovács Zoltán bejegyzésére adott válaszok is kizárólag csak a hazai kontextusban értelmezhetők. Az utolsó (5) reakció például – a többivel ellentétben – eleve magyar nyelven íródott, s a hazai médiában gyakran szereplő egyetlen szóval is képes kifejezésre juttatni (negatív) értékelő attitűdjét az államtitkár tweetjei felé.

Diplomáciai – például az Általános Ügyek Tanácsának politikai következményeit enyhíteni kívánó – motiváció tehát aligha fedezhető fel Kovács Zoltán tweetjei mögött; azok érezhetően kizárólag a hazai közönségnek szólnak, tehát belpolitikai célokat szolgálnak, a mediatizált diplomácia diskurzusában pedig abból a szempontból kuriózumnak tekinthető, hogy az egzakt célpont nem egy másik nemzetállam, hanem egy megfoghatatlan „közösség”, azaz „Brüsszel”. A bejegyzések azonban még a kézzelfogható célpont nélkül sem maradtak (politikai)

¹⁴⁷ Forrás: <https://index.hu/belfold/2021/03/15/orban-viktor-soros-osztondij-honlap/> (Utolsó letöltés ideje: 2021: 08. 29.)

következmények nélkül: ahogy arra már fentebb is utaltunk, az uniós delegáció tagjaként Tytti Tuppurainen finn európaiügyi miniszter személye elleni sértésként interpretálta a tweeteket, és rosszállását fejezte ki azokkal kapcsolatban, később pedig a Magyarországot egyébként rendszeresen bíráló, a meghallgatáson részt vevő Jean Asselborn luxemburgi külügyminiszter is magyarázatot és bocsánatkérést követelt a magyar kormánytól¹⁴⁸, ráadásul néhány nappal később a Judith Sargentinitől a jogállamiság ügyét átvevő Gwendoline Delbos-Corfield európai parlamenti képviselő a meghallgatáson Kovács Zoltán által kialakított helyzetet úgy értékelte: veszélyes útra lépett a magyar kormány, amikor egyik tagja feljogosítva érezte magát, hogy más tagországok kormánytagjait szidja és rágalmazza¹⁴⁹. A francia politikus azt is megígérte, hogy az ügynek következményei lesznek, a koronavírus-világjárvány miatt azonban csak 2021 szeptemberében lesz először lehetősége arra, hogy az azóta eltelt időben Magyarországra látogasson¹⁵⁰.

A már emlegetett Varga Judit egyébként a magyar nyilvános diplomácia 2.0 másik fontos pillére, az igazságügyi miniszter – Novák Katalin családokért felelős tárca nélküli miniszterhez hasonlóan – ugyanis azon kevés magyar tisztviselők közé tartozik, aki nem csupán a magyar nyilvánosság felé kommunikál. A két tárcavezető a Facebookon és az Instagramon is rendkívül aktív, naponta több – olykor személyes, olykor politikai tartalmú – poszttal is jelentkezik, de ezek mellett rendelkezik hivatalos angol nyelvű Twitter-profillal is, és

20. kép Novák Katalin rendszerint beszámol a Twitteren hivatalos programjairól

¹⁴⁸Forrás: https://index.hu/kulfold/eurologus/2019/12/10/hetes_cikk_meghallgatas_luxemburgi_kulugyminiszter_kovacs_soros_tweet/ (Utolsó letöltés ideje: 2021. 06. 01.)

¹⁴⁹Forrás: https://hvg.hu/itthon/20191212_EP_Veszelyes_utra_lepett_a_magyar_kormany_Kovacs_Zoltan_Twitt_erposztjaival (Utolsó letöltés ideje: 2021. 06. 01.)

¹⁵⁰Forrás: <https://index.hu/kulfold/2021/06/27/gwendoline-delbos-corfield-jogallamisag-judith-sargentini-europai-unio-varga-judit-pedofiltorveny-lmbtg/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 06. 01.)

folyamatosan tájékoztatja a nemzetközi közvéleményt a magyarországi belügyekről, illetve – Kovács Zoltánhoz hasonlóan – olykor reagál a hazánkat érő bírálatokra. Mindkét miniszter esetében azonban elsősorban az 5. fejezetben (2) *reprezentatív twiplomáciaként* meghatározott tevékenység figyelhető meg.

A bejegyzések célja tehát elsősorban nem a diplomáciai folyamatok alakítása, sokkal inkább a mediatizált nyilvánosság államügyekről, nemzetközi kapcsolatokról, vagy az adott nemzetállamnak az egy adott ügygel kapcsolatos hivatalos álláspontjáról való informálása, amely a legtöbb esetben kimerül az általuk látogatott hivatalos programok vagy éppen a magyar kormány legújabb, a koronavírus-helyzetre vonatkozó szabályainak ismertetésében. Novák Katalin fenti (20. kép) bejegyzésére például mindösszesen három reakció érkezett, ezek közül a 2. kizárólag csak a jelen keretek között nem megjeleníthető, azonos nemű párokat, illetve családokat ábrázoló emotikonokat tartalmazott¹⁵¹. Nézzük a maradék kettőt:

1. Annyira szomorú, hogy bármely kanadai politikus akár egy napszakot is rászán ennek az önkényuralmi rendszernek a képviselőjére...
2. Inkább azt kellett volna megkérdeznie, hogyan támogatja Kanada az LMBT-csádokat. Legalább tanulna valamit. Sajnos inkább Oroszország példáját követi a civilizált világ példája helyett.

Mindkét – magyar felhasználó – által közzétett reakció negatív attitűdjét fejezi ki az egy más nemzetállamra támadónak semmiképp sem nevezhető tweettel kapcsolatban, miszerint (20. kép): *„Ma baráti találkozóban volt részem @CTochor családiügyi árnyékminiszterrel. Megvitattuk a szociális élet újraindítását, illetve a családok és a fiatalok megsegítését a #Covid19 után. Meséltem neki HU családpolitikájának sikereiről, a családi adókedvezményekről, a diákhitel megkönnyítéséről és a foglalkoztatás ösztönzéséről”. A kontextushoz hozzátartozik, hogy a szóban forgó észak-amerikai családiügyi árnyékminiszteri pozícióját a kanadai konzervatív párt egy prominens tagja tölti be, a találkozó tehát minden bizonnyal valóban „baráti” hangulatban zajlott a magyar kormánypárt és az ellenzékben lévő kanadai Konzervatív Párt képviselője között, azonban – ahogyan azonban azt a hozzászólások csekély száma mutatja –, ez nem bizonyul elegendőnek a figyelemfelkeltéshez a (nemzetközi) mediatizált diplomácia diskurzusában. Az első reakció ráadásul az @OIG¹⁵² nevű hivatalos*

¹⁵¹ A reakció az alábbi linken megtekinthető: <https://twitter.com/iliadde/status/1407717278171475976> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 06. 28.)

¹⁵² AZ OIG az Orbán Viktor vezette negyedik Orbán-kormány elleni ellenzéki tiltakozások egyik jelképévé vált mém. Az OIG szlogen betű szerinti jelentése: „Orbán egy geci”. A mondat forrása Simicska Lajos trágár kiszólása, mely Nagy József újságíró elhíresült 2015-ös villáminterjúja során hangzott el.

profil által lett közzétéve, annak émikus perspektívája, vagyis belpolitikai vonatkozása tehát megkérdőjelezhetetlen, a 2. reakció pedig szintén egy az Orbán-kormány politikája által napirenden lévő belpolitikai üggyel kapcsolatosan fejt ki negatív értékelő attitűdjét (ahogyan az azonos nemű párokat ábrázoló emotikonokat tartalmazó reakció is).

Hasonló úton jár Varga Judit is: „*Jó beszélgetés a szlovén kormány képviselőivel a #JHA találkozónak előtt, amely holnap ülészik a @SI21 keretében. Maradj velünk!*”

21. kép Varga Judit a hivatalos találkozóról tájékoztatja a közvéleményt

A magyar igazságügyi miniszter Twitter-posztban tájékoztatja a közönséget találkozójáról az Európai Tanács soros elnökségét 2021 második félévében betöltő Szlovénia képviselőivel a szomszédos ország elnökségének csúcstalálkozója előtt, a posztra azonban mindössze négy reakció érkezett, amelyek a következők:

1. A legjobbakat kívánom neked! Maradj erős Magyarorszáért. Német vagyok (szégyellem magam emiatt) élve és szeretve ezt a gyönyörű országot az év 365 napján át.
2. Próbáld meg élvezni egy átlagos magyar nagymama nyugdíjából, és tudasd velünk, milyen gyakran tudod látogatni a tengert. Egyébként ez egy igazi profil egyáltalán?
3. Szia Judit Varga! Szeretnék veled interjút készíteni egy Buenos Aires-i tv-rádióhoz Argentínából!!
4. Judit, mi a helyzet néhány futball-trükkal? Motiválhatná Szlovéniát a következő Európa-bajnoksághoz!!

Megállapítható, hogy míg az 1. étikus perspektívából pozitív értékelő attitűdjét fejezi ki a magyar igazságügyi miniszterrel, valamint az általa képviselt politikával, illetve erkölcsi renddel szemben, addig a második reakció negatív viszonyulását igyekszik kifejezésre juttatni

Varga Judit és a magyar kormány felé. A két miniszterasszony bejegyzéseire érkező reakciókból azonban sokkal inkább az olvasható ki, hogy bejegyzéseiknek nincs egy az előző alfejezetekben (6.1. és 6.2.) látott példákhoz hasonló (cél)közönsége – a Varga Judit bejegyzésére (21. kép) érkezett utolsó két reakció például relevánsnak sem tekinthető a kontextus tekintetében. Az üzenet célpontjának meghatározásából fakadó „nehézség” egyébként láthatóan már a bejegyzések megfogalmazásánál is jelen van, hiszen – tekintve, hogy a magyar nyilvánosság, vagyis a szavazópolgárok elkerülik a Twittert (vö. Veszelszki 2014) – a magyar kormány politikáját a hétköznapi cselekedetekben *reprezentálni* kívánó tweeteknek is rendkívül csekély a fogantaja, a két említett miniszter ugyanis – Kovács Zoltán államtitkárhoz hasonlóan – szinte kizárólag a hazai, tehát a magyar nemzetarculathoz tapadó tudásstruktúrák és erkölcsi rendek mentén fogalmazza meg üzeneteit. Mivel azonban a magyarok – talán a mikroblog angol nyelvű standardjából fakadóan – érdektelenek a mikroblog iránt, ezért a Magyarországot a Twitteren képviselő politikusok üzenetei is homályba vésznek.

Legutóbb, 2021 júliusában egyébként Orbán Balázs miniszterhelyetttel, a Miniszterelnökség parlamenti és stratégiai államtitkárával bővült a Magyarországot Twitteren képviselő politikusok sora, a nemrég Orbán Viktor miniszterelnök politikai tanácsadójává kinevezett politikus azonban Varga Judithoz és Novák Katalinhoz hasonlóan elsősorban – egyelőre – szintén a reprezentatív twiplomáciát, illetve az énmegjelenítést (vö. Goffman 1967) részesíti előnyben, tehát elsősorban a magyar kormány hazai közönség számára megfogalmazott üzeneteivel igyekszik „követő tábor” építeni a mikroblogon¹⁵³:

22. kép Orbán Balázs a tehetséggondozásban látja és láttatja Magyarország jövőjét

¹⁵³Az eredeti bejegyzés az alábbi linken elérhető: https://twitter.com/BalazsOrban_HU/status/1424654892552146944 (Utolsó letöltés ideje: 2021. 09. 07.)

A miniszterhelyettes Twitter-bejegyzésére (22. kép) ugyan nem érkezett idézhető reakció – az 58 lájkon túl –, azonban ezek hiányában is megállapítható, hogy a jelen sorok írásakor 25 éve működő Mathias Corvinus Collegium nevű magyar tehetséggondozó intézmény kuratóriumi elnöki pozícióját is betöltő politikus a mikroblogon is fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy a magyar kormány nemzetstratégiai célként tekint a fiatalok tehetséggondozására, ezért vizuális alátámasztással számol be az általa irányított intézmény első nyári táborának sikerességéről a nemzetközi közösség számára; *reprezentálva* egyúttal azt, hogy miben látja a jövőt Magyarország kormánya. Érdekes külön hangsúlyozni, hogy a reprezentatív diplomácia korántsem értékelő attitűdöktől mentes, hiszen éppen az érték(ek)en van a hangsúly: pontosabban azon, hogy egy adott geopolitikai aktor – a jelen esetben tehát a magyar nemzetállam egyik hivatalos képviselője – milyen erkölcsi rendek mentén akarja megjeleníteni Magyarországot a mediatizált diplomácia kontextusában. Ebből a szempontból úgy tűnik, az sem elhanyagolható szempont, hogy ki(k)nek a társaságában jeleníti meg magát egy adott nemzetállam képviselője a nemzetarculat-munka során: „Tegnap a @InstituteDanube meghívására remek beszélgetésben volt részem @jeffsessions-val, az amerikai migrációs politika egyik ötletgazdájaként számon tartott korábbi amerikai igazságügyi miniszterrel. Azt mondta, HU példaértékű hozzáállást tanúsít a migráció tekintetében¹⁵⁴.

23.kép Az sem mellékes, kinek a jelenlétében reprezentáljuk az általunk képviselt nemzetállamot

A miniszterhelyettes tehát – Novák Katalinhoz (20. kép) és Varga Judithoz (21. kép) hasonlóan – olyan személy(ek) – a jelen esetben az egykori republikánus szenátor – társaságában

¹⁵⁴ Az eredeti bejegyzés az alábbi linken elérhető: https://twitter.com/BalazsOrban_HU/status/1435150384910245888 (Utolsó letöltés ideje: 2021. 09. 07.)

reprezentálja a magyar kormány által képviselt értékeket, akik szintén hasonló vagy azonos erkölcsi rend mentén artikulálják az egy adott témával kapcsolatos értékelő attitűdjüket (ebben az esetben például a bevándorlásra vonatkozóan).

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy egy a hazabeszélő, a szórakoztató vagy a tiszta twiplomácia kategóriájába sorolható Twitter-bejegyzés egyáltalán ne reprezentálná az azt közzé tevő diplomatát vagy politikust, illetve az általa képviselt nemzetállamot. Épp ellenkezőleg: ahogyan azt a **6.1.**, a **6.2.** és a **6.3.** fejezetekben is láttuk, egy a nyilvánosság számára kifejezésre juttatott üzenet a mediatizált diplomácia kontextusában minden esetben – ha indirekten is, de – elkerülhetetlenül maga után von reprezentatív asszociációkat. Csakhogy azokban az esetekben – a magyar miniszterek, illetve a miniszterhelyettes példáival ellentétben – nem ez határozható meg a megnyilatkozás mögött meghúzódó elsődleges szándékként.

Az erkölcsi rendek mediatizált nyilvánosság előtti artikulálása azonban nem csak akkor lehet fontos, amikor a nemzetarculat-munka révén a más nemzetállamokkal, illetve azok képviselőivel közösen vallott értékek kerülnek reprezentálásra; ugyanilyen jelentősége van akkor is, amikor egy adott geopolitikai aktor egy konfliktusos szituációban épp egy másik nemzetállamtól, illetve annak képviselőitől kívánja magát elhatárolni a mikroblogon közzétett rövid szöveges üzenete által. Ennek szemléltetéséhez pedig kiváló példát nyújt a nagyobbik magyar kormánypárt, a Fidesz és egykori európai parlamenti pártcsaládja, az Európai Néppárt (EPP) között több mint két évig húzódó kálvária. Az ügyben mérföldkőnek tekinthető, hogy 2019 novemberében a pártcsalád kongresszusán Donald Tuskot, az Európai Tanács éppen akkor leköszönt elnökét választották meg az EPP – azóta már távozó¹⁵⁵ – vezetőjének¹⁵⁶, a kontextusnak pedig az is fontos eleme, hogy Tusk nem mellesleg a legnagyobb lengyel ellenzéki párt, a Polgári Platform (PO) politikusa, egykori lengyel miniszterelnök¹⁵⁷.

Noha a magyar kormánypártok – beleértve a KDNP-t is – a kezdetektől fogva óvatos bizakodással fogalmaztak a lengyel politikusnak a pártcsalád élére kerülésével kapcsolatban, nyilvánvaló volt, hogy a Fidesz egyébként is feszültségekkel teli pártcsaládon belüli pozíciójának nem tesz jót, hogy a magyar kormánypárt egyébként legfontosabb európai szövetségesének számító lengyel kormánypárt, a Jog és Igazságosság (PiS) belpolitikai ellenfele, sőt, a lengyel belpolitikai viszály egyik kulcsfigurája kerül az Európai Néppárt élére.

¹⁵⁵ Forrás: https://magyarnemzet.hu/kulfold/2021/07/donald-tusk-tavozik-az-europai-neppart-elerol?fbclid=IwAR1l3amLz7IGabTZbXuRLbWAPnWRmR0J6-sXQ_7lg1cZSrQnQ6gcDRjo-d0 (Utolsó letöltés ideje: 2021. 07. 29.)

¹⁵⁶ Forrás: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/donald-tusk-kezeben-a-neppart-iranyvonala-7512641/> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

¹⁵⁷ Forrás: <https://www.valaszonline.hu/2019/11/25/grzegorz-schetyna-interju-fidesz-epp-kongresszus/> (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

Donald Tusk egyébként rendkívül aktív a közösségi hálózatokon: a tanács egykori elnöke Instagramon szinte kizárólag személyes hangvételű tartalmakat posztol – például az unokáival együtt töltött délutánról vagy kutyasétáltatásról (vö. énmegjelenítés és benyomáskeltés fogalmával) –, azonban Facebookon és Twitteren a lengyel politikus mellőzi az állampolgárokhoz fűződő absztrakt viszony személyesebbé tételét megteremteni hivatott bejegyzéseket, és szinte kizárólag politikai tartalmakat közöl – gyakran témát szolgáltatva ezzel a sajtónak. Noha a Fidesz és az EPP viszonyának megromlásához vezető utat a jelen keretek között nem áll módunkban ennél részletesebben kifejteni¹⁵⁸, Donald Tusk 2020. április 8-án közzétett bejegyzését a fentieket figyelembe véve érdemes szemügyre venni: „*Ha a kormány a pandémia elleni fő módszerként cenzúrát, rendeleteket és büntetést javasol, akkor az azt jelenti, hogy a demokrácia hosszú távra karanténba kerül. Az embereknek több maszkra és lélegeztetőgépre van szüksége, nem pedig több hatalomra a hatóságok számára*”¹⁵⁹.

24. kép Donald Tusk Twitteren üzent a magyar kormánynak

A tweet közzétételekor már széles nemzetközi vita zajlott arra vonatkozóan, hogy a magyar Országgyűlés kormánypárti többsége megszavazta a koronavírus elleni védekezésről szóló – bel- és külpolitikai érdekektől sem mentes – törvényt, ezzel korlátlan időre – pontosabban a járvány miatt kihirdetett veszélyhelyzet érvényben maradásáig – felhatalmazást adva a parlamentnek „az állampolgárok élet-, egészség-, személyi-, vagyon- és jogbiztonságát,

¹⁵⁸ Lásd bővebben például:

[https://index.hu/aktak/europai_neppart_epp_orban_weber_fidesz_partcsalad_ep_soros_timmermans_plakatkamp_Any_kizaras/](https://index.hu/aktak/europai_neppart_epp_orban_weber_fidesz_partcsalad_ep_soros_timmermans_plakatkamp_any_kizaras/) (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

¹⁵⁹ Az eredeti Twitter-bejegyzés és az arra érkező reakciók az alábbi linken elérhetők: <https://twitter.com/donaltduskEPP/status/1247871916943257600> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

valamint a nemzetgazdaság stabilitását garantáló” rendeletek meghozatalára. Ahogy a magyar baloldali napilap, a *Népszava* fogalmaz: a jogszabály értelmében a kormány a veszélyhelyzetben – a törvényben meghatározott rendkívüli intézkedéseken túl – egyes törvények alkalmazását felfüggesztheti, törvényi rendelkezésektől eltérhet, és egyéb rendkívüli intézkedéseket hozhat. Ezt a jogkörét – szükséges és arányos mértékben – a járvány megelőzése, kezelése, felszámolása, továbbá káros hatásainak megelőzése, elhárítása céljából gyakorolhatja¹⁶⁰. A kontextusnak azonban az is fontos eleme, hogy 2020 májusában – alig egy hónappal Tusk posztját (24. kép) követően – elnökválasztásokat tartottak Lengyelországban¹⁶¹, vagyis már javában zajlott a kampány a volt tanácsi elnök tehát nem csupán a magyar koronavírus- törvénnyel szembeni indulatok – nemzetközi – „gerjesztéséhez”, illetve a nagyobbik magyar kormánypártnak az EPP-n belüli viszonyát övező „hisztériához” járult hozzá, de bejegyzésével a lengyel nyilvánosságot is tematizálta, még hozzá belpolitikai kontextusban.

Ezek alapján tehát megállapítható, hogy Tusk tweetje a hazabeszélő twiplomácia kategóriájába sorolható, hiszen bár látszólag egy másik – expliciten nem megnevezett, a kontextus ismeretében azonban könnyen kikövetkeztethető – nemzetállamnak címezte azt, valódi címzettként sokkal inkább a hazai, azaz lengyel közönég (választópolgárok), illetve média értelmezhető. Az is megállapítható, hogy az EPP egykori elnökének megnyilatkozása egy az általa képviselt erkölcsi rend szerint artikulálódik, amely élesen szemben áll a magyar kormány erkölcsi rendjével: a „cenzúra”, a „rendeletek” és a „büntetés” szavak ugyanis a közös tudásból fakadóan mind olyan társadalmi tevékenységekre vagy jelentésekre utalnak, amelyek a kapcsolati háló tagjai számára – émius és étikus perspektívából egyaránt – könnyen felismerhetők, azonosíthatók, ezáltal pedig értékelhetők. A közép-európai tudásstruktúrákban fellelhető információk alapján ráadásul feltételezhetően a 20. század diktatúráiból származó tapasztalatok (sémák) aktiválódnak e szavak hallatán, így juttatva kifejezésre Donald Tusk értékelő attitűdjét a magyar kormány felé. Külön figyelemreméltó, hogy a lengyel politikustól semmilyen nyelvi „mankót” nem kap a fogadó (recipient) közönség arra vonatkozóan, hogy bármilyen kapcsolat lenne a 251 karakterből álló angol nyelvű megnyilatkozás tartalma és a magyar vagy a lengyel kormány között, ezért most érdemes megvizsgálni a posztra érkező

¹⁶⁰Forrás:https://nepszava.hu/3072783_megvolt-a-ketharmad-a-kormanyparti-tobbseg-megszavazta-a-felhatalmazasi-torvenyt (2021. 08. 29.)

¹⁶¹Forrás:https://index.hu/kulfold/2020/04/03/lengyelorszagban_a_majus_10i_elnokvalasztas_megtartasan_megy_a_vita/ (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

reakciókat, azaz a mikroszintű interakciós aggályokat is annak érdekében, hogy megértsük, hogyan értelmezték azt a diskurzus ratifikált metarésztvevői.

1. „Az @EPP-nek egy olyan elnökre van szüksége, aki támogatja a kormányok erőfeszítéseit a #COVID19 elleni küzdelemben, s nem pedig egy olyan csalódott ex-vezetőre, aki pozícióját belpolitikai játékokra használja.”
2. „A magyar kormány nem csak javasolta mindezt, de végre is hajtja. A magyar kormánypártot úgy hívják, hogy Fidesz. A Fidesz az @EPP tagja. Az EPP elnöke te vagy. Minden részletet jól értek?”
3. „És ki fogja beszerezni ezeket a maszkokat és lélegeztetőgépeket, exminiszterelnök úr?”
4. „Elég lélegeztetőgépünk van ahhoz, hogy megállítsuk a pandémiát Lengyelországban. Szégyen, hogy egy korábbi miniszterelnök félretájékoztat.”
5. „Abszolút igaz. Morawiecki szavai a hiteltelenség és az alkalmi csodálat keverékeként értékelhetők. Lengyelországnak ma azonnali segítségre van szüksége, nem pedig politikai hazugságra.”
6. „Köszönöm, hogy felszólalt ez ügyben, Mr. Tusk. Nagyra értékelem.”
7. „Ez nagyszerű, @donaldtuskEPP, hogy erre van időd.”
8. „Hiányzol nekünk, Donald.”
9. „Nem több szép szavaknál mindaddig, amíg a #Fidesz az EPP része. Jelenleg nehéz az EPP politikusait komolyan venni a jogállamisággal és a demokrácia védelmével kapcsolatban.”
10. „Na, mi van, elaludt a kovács zoltán pocok? meg a varga judit tehén is? mi ez a lazaság, semmi válasz?”
11. „Uram, mehet haza, mert Brüsszel bezárt.”
12. „Nagyszerű – #Magyarország mindkettőt nyújtja ...sőt még extra is volt mások, például #Macedonia számára ... és valójában nagyot tévedsz – a hamis hírek és hazugságok éppúgy fájnak, mint bármi más.”
13. „Tusk úr, maga épp próbál menekülni a pandémiával szembeni uniós fellépés hiányában fennálló felelősség elől. Pontosan mit tett személyesen Brüsszelben, hogy több maszkot és lélegeztetőgépet biztosítson az embereknek?”
14. „Donald, tévesen tájékoztattak, soha nem olvastad el azt a törvényt, amit a magyar kormány elfogadott. A sürgősségi rendelettel a magyar embereket védik. **Lehetőség van bocsánatot kérni.** Remélem, hajlandó vagy erre.” (Kiemelés: T.L.)

15. „Másrészt a válságkezelés módja **a nemzet döntése**. @donaltduskEPP, Ön népszerűtlen a lengyel belpolitikában, ezért menekült az EU parlamentbe, az állampolgárok így nem tudnak ellened szavazni. Nem vagy abban a pozícióban, hogy megmondd, mit csináljunk. NINCS IDŐNK RÁD!” (Kiemelés: T. L.)
16. „Hülye játékot játszol. A lengyeleknek lengyelekre van szükségük, nem árulókra.”
17. „A demagógia csúcsa”
18. „Héj lengyelek, ez Magyarországnak volt címezve – relax.”

A fent idézett reakciók jól szemléltetik, hogy az implicit üzenet „célba ért” (vö. H. Paul Grice módmaximájával: Légy releváns!), a bejegyzés 623 retweetjéből – nem számolva a „Hiányzol nekünk, Donald” típusú, bár az émikus perspektíva szempontjából jelentős, de a bejegyzést nem kontextualizáló megosztásokkal – ugyanis szinte mind a magyar vagy a lengyel belpolitikai helyzetre vonatkoztatta Tusk posztját. Ezt már csak azért is fontos hangsúlyozni, mert – az udvariasságkutatás első hullámát leszámítva – minden, a jelen dolgozatban eddig ismertetett értelmezési keret különösen nagy jelentőséget tulajdonít a kontextusnak az udvariasság/udvariatlanság észlelése, illetve értékelése során. Az is megállapítható, hogy a reakciók négy fő tudásstruktúra mentén artikulálódtak, nézzük ezeket sorban:

(1) **A magyar kormánypart az Európai Néppárt tagja.** Ez olykor impliciten, de – több reakcióban is megjelenik, méghozzá az általunk az 5. fejezetben meghatározott „*Ne csak beszélj, cselekedj is!*” és a „*Te nem vagy abban a helyzetben, hogy erkölcsileg bírálj minket/bíráld őket!*” sémadimenziókban foglaltatott közös tudás mentén. Ez expliciten megjelenik a 2. és a 9. reakcióban is, számon kérve az EPP akkori elnökét, hogy a pártcsalád vezetőjeként miért nem lép fel a magyar kormánypárttal szemben. A következő két, bemutatásra kerülő tudásstruktúrákat tekintve külön érdekesség, hogy az egyik a magyar, a másik pedig a lengyel émikus perspektívából fejezi ki értékelő attitűdjét Donald Tusk bejegyzése felé:

(2) **Tusk beavatkozik a lengyel belpolitikába.** Megállapítható, hogy a hozzászólások jelentős része Lengyelországra vonatkoztatta az EPP akkori vezetőjének bejegyzését: az 1., 4. és a 18. reakció expliciten is kifejezésre juttatta ezt, de az 5., a 6. és a 8. reakció is az émikus perspektíva szerint értékelte (pozitívan) a bejegyzést.

(3) **Tusk beleavatkozik a magyar belpolitikába.** Ez az érv jelenik meg a 14. és a 15. reakcióban, s külön figyelemreméltó, hogy előbbi bocsánatkérést vár a lengyel politikustól, utóbbi pedig azt tartotta fontosnak artikulálni, hogy a „válságkezelés a nemzet döntése”, vagyis a magyar émikus perspektívából nézve a hozzászólók a nemzetarculatra fenyegetőként értékelték Tusk bejegyzését.

(4) **Tusknak nem ezzel, hanem a világjárvánnyal kellene foglalkoznia.** Az akkoriban kirobbanó koronavírus-világjárvány miatt nem meglepő módon több reakció és a „*Miért ezzel foglalkozol, amikor mással kellene!*” sémadimenzió mentén artikulálódott (lásd: 3. és 7. 11. 13.), a politikus szemére vetve, hogy brüsszeli bürokrataként – a magyar vagy a lengyel kormánnyal ellentétben – semmit nem tett a maszkok és lélegeztetőgépek beszerzése ügyében.

Noha a Donald Tusk bejegyzéséhez hozzászólók – a diplomáciai gyakorlatközösségben tagok nem lévén – egy kívülálló – étikus – megközelítésmódját jelenítik meg egy belső rendszerhez, kivétel nélkül magukkal hozzák saját tudásstruktúráikat, azaz émikájukat a társadalmi diskurzushoz. Ismét az erkölcsi rendből származó „közös tudás” tehát az, amely mentén a „bennfentes” tagok megfelelőknek vagy épp nem megfelelőknek nyilvánították az adott társadalmi gyakorlatot, pontosabban Donald Tusk tweetjét.

A lengyel politikus egyébként gyakran alkalmazza a „hazabeszélés” stratégiáját a nemzetközi szintén, nem először fordult ugyanis elő, hogy a hazai, azaz lengyelországi ügyekkel összhangban kritizálja a magyar kormányt. Ez már csak azért is figyelmet érdemel, mert egyértelműen látszik, hogy a lengyel politikus sem a korábbi pozíciójában, azaz az Európai Tanács elnökeként, sem azt követően az Európai Néppárt élén nem részesítette előnyben az adott diplomáciai gyakorlatközösség erkölcsi rendjét a saját nemzetállamából az európai uniós szintre „hozott” erkölcsi renddel szemben. Ezt az elgondolást igazolja az is, hogy Tusk alig egy év után önként lemondott az EPP elnöki pozíciójáról, hogy az uniós politikát maga mögött hagyva ismét hazai pályán politizáljon.

A korábbi néppárti elnök tweetjére mindenesetre ezalkalommal nem Kovács Zoltán nemzetközi kapcsolatokért felelős államtitkár, hanem Deutsch Tamás, a Fidesz-KDNP európai parlamenti frakciójának delegációvezetője reagált a Twitteren¹⁶². Eszerint: „*Mindenkinek minden erőfeszítésével a #Covid19 elleni küzdelemre kellene összpontosítania. Azok, akik energiájukat és erőforrásaikat ezekben a nehéz időkben a #politikai #támadásokra használják, szándék nélkül is veszélyeztetik az #emberi életeteket. Ennyi. @donaltduskEPP*”.

Először is érdemes arra felhívni a figyelmet, hogy Deutsch Tamás kommentárral ellátott retweetje minimális, mindössze 15 retweetet vont maga után, reakciók pedig egyáltalán nem érkeztek a bejegyzésére: a retweetelők közül ráadásul az egyik maga Kovács Zoltán, egy másik pedig a nemzetközi kapcsolatokért felelős államtitkár által igazgatott @abouthungary Twitter-

¹⁶² Az eredeti Twitter-bejegyzés és az arra érkező reakciók az alábbi linken elérhetők: <https://twitter.com/dajcstomi/status/1247944081675878406> (utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

profil, egy harmadik pedig a @FideszEP, azaz a Fidesz-KDNP európai parlamenti delegációjának hivatalos Twitter-profilja. Külön figyelmet érdemel az európai parlamenti képviselő hashtag használata, mert bár ugyan a #Covid19 közvetve relevánsnak mondható, sem a #political, sem az #attacks, sem a #human kettőskeresztrel ellátott szavaknak nincs relevanciája a bejegyzés szempontjából: sem azonosítani, sem kategorizálni nem lehet vele az adott „érdeklődési kört”, azaz az EPP és a Fidesz konfliktusos viszonyát.

25. kép A Fidesz-KDNP delegációvezetője reagált az EPP akkori elnökének

Az EPP elnökének említésével azonban legalább kontextualizálta – a pusztán már a retweetből is nyilvánvaló – helyzetet, ezzel pedig tulajdonképpen a nyilvánosság értékre adta, hogy a magyar kormány kikövetkeztette, pontosabban magára vette Tusk megnyilatkozását. A kevés retweet ugyanakkor nem azt jelenti, hogy az üzenet elsikkadt a(z) – elsősorban hazai és lengyel – nyilvánosság előtt, sőt: szinte az összes hazai médium beszámolt a „szóváltásról”, ugyanakkor kétségtelen, hogy a magyar EP-képviselő bejegyzésének hírértékéből „kifogta a szelet” az a levél, amelyet ugyanaznap az EPP parlamenti frakciójában helyet foglaló 27 nemzeti delegációból 14 támogatásával küldtek el Manfred Weber EPP-frakcióvezetőnek a fideszes EP-képviselők eltávolítását kérve.¹⁶³

Az mindenesetre megállapítható, hogy Deutsch Tamás tweetje elsősorban nem a nemzetközi, hanem a hazai közönségnek, illetve a sajtónak lett címezve, tehát a hazabeszélő

¹⁶³Forrás: https://nepszava.hu/3073973_levelben-kovetelik-hogy-az-epp-frakcio-szabaduljon-meg-a-fideszesektol (Utolsó letöltés: 2021. 08. 29.)

twiplomácia kategóriájába sorolható, noha nem járt sem politikai, sem gazdasági következményekkel, az ugyanis nem a mikroblogon folytatott kardcsörtetés eredménye, hogy a nagyobbik magyar kormánypárt azóta már elhagyta az Európai Néppártot, még hozzá éppen az erkölcsi rendek összeférhetetlenségére hivatkozva¹⁶⁴.

¹⁶⁴ Forrás: <https://index.hu/belfold/2021/03/03/megszuletett-a-dontes-kilep-a-fidesz-az-europai-neppart-frakciojabol/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 08. 29.)

7. Eredmények

A 6. fejezetben szereplő esettanulmányokban megvizsgált Twitter-bejegyzések, illetve az azokra adott reakciók vizsgálatának eredményei az alábbi pontok szerint összegezhetők:

- Egyértelműen megállapítható, hogy az általunk az 5. fejezetben definiált kategóriák közül kimagasló többségben voltak azok a Twitter-bejegyzések, amelyek a jelen dolgozat által a nemzetállamok közötti nemzetközi kapcsolatok ápolását és a konfliktusok tárgyalásos megoldását elősegíteni hivatott hagyományos diplomáciától legtávolabb állóként meghatározott *hazabeszélő twiplomáciát* alkalmazták. Ezek alapján arra lehet következtetni, hogy a mikroblog elsősorban a politikai kommunikáció eszköztárát szélesítette ki a mediatizált kommunikációban.
- A dolgozatban az énikus perspektívák és az értékelő attitűdök feltárása segítségével górcső alá vett 25 Twitter-bejegyzésből mindössze két esetben – lásd a 6.1. fejezetben Zaríf (12. kép) és Trump (13. kép) tweetjét – találtuk igazolhatónak azt, hogy a nemzetközi és a geopolitikai szintér aktorai a konfliktusok tárgyalásos megoldását szolgáló diplomáciai *szándékkal*, tehát az 5. fejezetben a *tiszta twiplomácia* kategóriájába sorolt célokkal használták a mikroblogot mint médiumot. Ezek alapján – noha a merítés nem reprezentatív, tehát további empirikus bizonyításra szorul, de – azt a következtetést lehet levonni, hogy a hagyományos médiában és a közvélekedésben egyre inkább elterjedt – spekulációkon alapuló – vélekedésekkel ellentétben a nemzetközi szintér aktorai elsősorban nem diplomáciai célok kommunikálására, illetve azok érvényesítésére használják a mikroblogot, a *twiplomácia* terminus ilyen értelemben tehát legalábbis félrevezető.
- A dolgozat egyik kutatási kérdése arra kereste a választ, hogy milyen, más tweetektől megkülönböztethető tulajdonságai vannak azoknak a geopolitikai szintér aktorai által közzétett Twitter-bejegyzéseknek, amelyek módosíthatják vagy akár felül is írhatják a diplomácia hagyományos csatornáin egyeztetett hivatalos nemzetközi kapcsolatokat, azaz egzakt politikai és/vagy gazdasági következményekkel is járnak. Erre vonatkozóan az esettanulmányok alapján három tanulság vonható le:
 - 1) A 6.1. fejezetben részletezett esettanulmány alapján arra lehet következtetni, hogy a mikroblog az eskaláció és a deeskaláció irányába is figyelemreméltó hatékonysággal képes közvetíteni az információt egy akut konfliktus irányába mutató vagy egy már meglévő konfliktusos szituációban. A jelen dolgozat által

tiszta twiplomáciaként meghatározott kategóriába sorolható tweetek tehát egy kritikus válságban képesek módosítani az adott szituáció kimenetelét, és ezáltal képesek politikai és/vagy gazdasági következményeket is maguk után vonni.

- 2) Az elmúlt években nagy (média)viSSzhangot kiváltó twiplomáciai „kardcsörtetéseknek” (szocio)pragmatikai nagyítón keresztüli vizsgálata alapján nem csak az állapítható meg, hogy jelentős többségük a hazabeszélő twiplomácia kategóriájába sorolható, de egyúttal az is, hogy az effajta Twitter-bejegyzések a legtöbb esetben egy már meglévő, a hagyományos diplomáciai csatornákon is egyeztetés alatt álló konfliktus mentén artikulálódnak. Az effajta tweetek tehát nem írják felül és nem is módosítják a hagyományos diplomáciai kapcsolatokat – legfeljebb alátámasztják azt.
- 3) A 6.2. fejezetben szereplő esettanulmány ugyanakkor azt bizonyítja, hogy egy a hazabeszélő twiplomácia kategóriájába sorolható tweet – amely tehát a hazai közönség erkölcsi rendjének hivatott eleget tenni – módosíthatja és felül is írhatja a hagyományos diplomáciai kapcsolatokat, amennyiben az adott nemzetállamok kétoldalú kapcsolata mindaddig konfliktustól mentes volt, a „hazabeszélés” pedig az adott másik nemzetállam nemzetarculatának kárára történik. A kanadai-szaúdi konfliktus egyebek mellett arra is rávilágít, hogy ilyen esetekben éppen a *nemzetarculatokról szóló egyezkedések* köré szerveződő mediatizált diplomácia által bevont nyilvánosság az, ami hátráltatja a konfliktus tárgyalásos rendezését, a Jacques Ellul-i (1962) értelemben vett *tömegember* tehát – pusztán a ratifikált metarésztvevői szerepéből fakadóan is – aktív alakítója diplomáciai folyamatoknak.
- A jelen dolgozat második kutatási kérdése arra kereste a választ, hogy ki, illetve kik tekinthetők a nemzetállamokat képviselő geopolitikai aktorok Twitter-bejegyzései elsődleges címzettjének. A fentieket figyelembe véve, a hazabeszélő twiplomácia kategóriába sorolható tweetek kimagasló számából egyenesen következik, hogy bár látszólag a nemzetállamokat képviselő politikusok és diplomata egymással folytatnak „párbeszédet” a mikroblogon, az üzenetek valódi címzettje elsősorban a hazai közönség, azaz a hazai (hagyományos) média és az adott politikus vagy diplomata hatalmát és pozícióját biztosító választópolgár. A hazai közönség *erkölcsi rend*ből (Kádár–Haugh 2013) fakadó elvárási készletei tehát a mediatizált diplomácia diskurzusában minden esetben felülírják a nemzetközi közönség, azaz más

nemzetállamok állampolgárainak erkölcsi rendjéből fakadó elvárási készleteit. Ez pedig egyúttal azt is jelenti, hogy a belpolitikai érdekek felülírják a külpolitikai érdekeket.

- A jelen dolgozat a **6.** fejezetben nem talált bizonyítékot arra a kutatási kérdésre vonatkozóan, hogy befolyásolná a mikroblogon keresztül folytatott interakciók kimenetelét a Twitter 280 karakteres limite. Noha a **6.1.**-es esettanulmányban Donald Trump – hazai közönségnek címzett – tweetjei tömörségük ellenére is rendkívül offenzívek – és a hagyományos diplomácia kontextusában szokatlanok – voltak Irán nemzetarculatára nézve, Zaríf hazabeszélő tweetjeinek alapos vizsgálatából arra a következtetésre lehetett jutni, hogy az amerikai támaszpont elleni válaszcsapást Szulejmáni likvidálása, és nem pedig az akkori amerikai elnök tweetjei provokálták ki. Külön kutatásban lenne azonban érdemes foglalkozni azzal, hogy a tweeteket egyre gyakrabban kísérő vizuális elemek, például fotók vagy GIF-ek (lásd a **6.3** fejezetet) mennyire képesek felerősíteni az egy adott nemzetállam nemzetarculatát sértő vagy fenyegető mediatizált üzenetet.
- A jelen dolgozat utolsó kutatási kérdése arra igyekezett választ kapni, hogy kiterjeszthetők-e a mindeddig csak az interszónális interakciókra összpontosító (szocio)pragmatika tudományos elméletei és elemzési szempontjai a társadalmi kommunikáció szintjére. A **6.** fejezetben szereplő esettanulmányokból a twiplomáciára és a mediatizált diplomácia természetére vonatkozóan levont következtetések alapján amellet érvelünk, hogy az udvariasság és az udvariatlanság társadalmi gyakorlatként való értelmezését egyaránt lehetővé tevő szociokulturális elemzési keret képes érthetőbbé tenni a nemzetállamok, illetve a nemzetállamokat képviselő aktorok között az újmédiatérben kibontakozó konfliktusos szituációk kimenetelét.

Az esettanulmányok alapján levont következtetések mindazonáltal további bizonyításra szorulnak: egy a hazabeszélő twiplomácia elsöprő dominanciáját bizonyító empirikus vizsgálat egy további kutatás célja. És noha a jelen dolgozat kizárólag a twiplomácia, illetve a mediatizált diplomácia jelenségére szűkítette a fókusz, az elmúlt hónapokban számos olyan diplomáciai eset is kiemelt (média)figyelmet kapott, amelyekben az udvariatlanság vagy éppen az udvariasság hiánya okozott konfliktust a nemzetállamok (és a szupranacionális szervezetek) között. További kutatás alapját képezhetné például annak vizsgálata, hogy a nemzetarculatokról szóló egyezkedés köré szerveződő diplomácia kontextusában hogyan használják a nemzetállamok képviselői a protokollt, valamint a protokolláris szabályok áthágását a másik adott nemzetállammal való hivatalos kapcsolataik egyeztetésére (nemzetarculat-munka), illetve

értékelő attitűdjeik kifejezésre (lásd pl. Ursula von der Leyen európai bizottsági elnök 2021. áprilisi ankarai látogatásának következményeit¹⁶⁵).

¹⁶⁵ Forrás: <https://index.hu/kulfold/2021/04/26/von-der-leyen-megbantva-es-megsertve-ereztem-magam-nokent-es-europaikent-is/> (Utolsó letöltés ideje: 2021. augusztus 28.)

8. Összegzés

Ma már a Twitter nemzetközi (diplomáciai) kommunikációban betöltött szerepe megkérdőjelezhetetlen – ezt az is jól bizonyítja, hogy az amerikai, illetve a NATO-csapatok afganisztáni kivonulása utáni, illetve az azzal párhuzamosan zajló tálib hatalomátvétel során az azóta a dél-ázsiai ország kormányára kerülő radikális iszlamista szervezet első dolgai között szerepelt egy Twitter-fiókkal is rendelkező szóvivő kinevezése. A mikroblogon többnyire angol és pastu nyelven kommunikáló Zabidulla Mudzsahidnak¹⁶⁶ a jelen sorok írásakor (tehát néhány hét leforgása alatt) közel 400 ezer követője lett, a Nyugat pedig árgus szemekkel figyeli, hogy mit kommunikál magáról a csapatkivonásokat követően hatalomra kerülő rendszer. Zabidulla ráadásul elsősorban – legalábbis az angol nyelvű bejegyzései megfogalmazásakor – a jelen dolgozat 5. fejezetében *tiszta twiplomáciaként* meghatározott tevékenységet folytat a mikroblogon: a már meglévő konfliktusos szituációban – egyelőre hivatalos diplomáciai kapcsolatok híján – a feszültség csillapítására, és nem utolsósorban a Taliban rezsim legitimációjának elnyerésére törekszik.

Ennek tudatában is levonható azonban az a következtetés, hogy Donald Trump Twitter-fiókjának 2021 januárjában bekövetkezett – határozatlan idejű – felfüggesztésével a twiplomácia ereje és jelentősége szinte láthatatlanná vált a hétköznapi – a külpolitikával nem, vagy csak felületesen foglalkozó – médiafogyasztó számára. Ahogyan arra a 6.1.-ben is bővebben kitértünk, Trumpra az elsősorban a harsány természetéből fakadó viselkedési formák és ezzel párhuzamosan, a globális világrend vezető szerepét betöltő Egyesült Államok elnöki pozíciójával járó befolyásosság miatt a nemzetközi szintén más politikusaihoz és diplomatáihoz viszonyítva jelentősen több (média)figyelem irányult, a volt amerikai elnök távozásától függetlenül azonban a jelenség velünk maradt. Éppen ezért érdemes számot vetni azzal, hogy milyen célokra használják a geopolitikai aktorok a mikroblogot, ahogy azzal is, hogy – akár szándékosan, akár szándéktalanul – milyen politikai és/vagy gazdasági következményekkel járhat egy-egy bejegyzés a hagyományos diplomáciára vonatkozóan.

A dolgozatban ezért egyebek mellett azt is igyekeztünk bizonyítani, hogy a pragmatika, de elsősorban az udvariasság- és udvariatlanságméletek megfelelő értelmezési keretet tudnak biztosítani olyan, a nemzetállamok, illetve a nemzetállamokat képviselő aktorok között kibontakozó (konfliktusos) szituációkhoz, amelyek esetében a nemzetközi kapcsolatok tanulmányozásával foglalkozó tudományterületek értelmezési keretei képtelenek az adott

¹⁶⁶ A tálibok szóvivőjének Twitter-fiókja az alábbi linken elérhető: https://twitter.com/Zabehulah_M33 (Utolsó letöltés ideje: 2021. 09. 11.)

helyzet teljes körű interpretálására. Ennek bizonyításához a jelen dolgozat feladatának érezte, hogy kísérletet tegyen a legfontosabb szociopragmatikai mérföldkövek rendszerezésére: részletesen bemutattuk, hogy az udvariasságra már szociokulturális perspektívából tekintő diskurzív megközelítés (második hullám) milyen szempontokat tart fontosnak a személyközi interakciók vizsgálatakor, majd pedig Jonathan Culpeper (2011b) modelljét központba helyezve ismertettük az udvariatlanságkutatás önállósodásának folyamatát és az offenzív viselkedés értékelő attitűdként való felfogását. Az udvariasság- és udvariatlanságkutatás harmadik hullámának pedig már az egyik legfontosabb megállapításaként tartható számon, hogy a jelenség nem adott viselkedés vagy adott nyelvi formák velejárója, hanem inkább adott viselkedés vagy adott nyelvi formák értékelésének a függvénye. Kádár és Haugh (2013) ebből kiindulva már amellet érvelt, hogy az udvariasságra mint társadalmi gyakorlatra kell tekinteni, a jelenség ugyanis a cselekvésben van jelen, nem pedig a beszédaktusban, ami nem érthető meg a bizonyos *erkölcsi rendek* mentén szerveződő kapcsolati hálózatok émikájának figyelembevétele nélkül.

A dolgozat második részében a diplomácia került fókuszba: bemutattuk, hogy a web 2.0, illetve a közösségi hálózatok megjelenése hogyan alakította át a nemzetközi kapcsolatok viszonyrendszerének kommunikációját, és milyen új – az énmegjelenítést és a benyomáskeltést elősegítő – eszközöket bocsátott a geopolitikai színtér aktorainak rendelkezésére, amelyek segítségével minden korábbinál könnyebben formálhatják az emberek, pontosabban a szavazópolgárok róluk alkotott véleményét – bizonyos esetekben pedig éppen a diplomácia gyakorlatközösségét. A nyilvános diplomácia és a nyilvános diplomácia 2.0 részletes ismertetése után a Twitterre koncentráltunk, illetve arra, hogy hogyan vált a mikroblog a nemzetközi színtér aktorai közötti üzenetések egyik legfontosabb – a diplomáciát a politikai kommunikációtól elkülöníthetlenné tevő – fórumává.

Az 5. fejezetben kísérletet tettünk a twiplomácia jelenségének kategorizálására, méghozzá arra vonatkozóan, hogy milyen céllal, illetve *szándékkal* (vö. Culpeper 2011b) alkalmazzák a mikroblogot a nemzetközi színtér aktorai a diplomáciai és/vagy politikai üzeneteik célba juttatására. Ebből kiindulva, illetve ezt alapul véve, a 6. fejezetben esettanulmányok ismertetésével igyekeztünk bepillantást nyújtani a twiplomácia világába, változatos példákkal szemléltetve, hogy – függően a mikroszintű interakciós aggályok és a makroszintű társadalomtörténeti diskurzusok kereszteződésében található nemzetarculatban hordozott közös tudástól (Kádár–Haugh–Chang 2013: 345), vagyis a diplomáciai kapcsolatok előzményeitől – milyen egyedi és változatos erkölcsi rendek és tudásstruktúrák befolyásolhatják a mikroblog által nyilvánossá tett kommunikáció kimenetelét.

Arra a következtetésre jutottunk, hogy a mediatiszt diplomácia nem a hagyományos diplomáciai gyakorlatközösség erkölcsi rendje köré szerveződik, mégpedig azért nem, mert a diplomácia aktorai a nemzetarculatokról szóló egyezkedés során a nemzetállamokból magukkal hozott, értékeket és elvárásokat is magában foglaló „közös tudást” tekintik a mérvadónak. Ez pedig egyúttal azt is jelenti, hogy a diplomácia gyakorlatközösségének erkölcsi rendje sosem fogja felülírni az adott nemzetállamokból hozott társadalmi és kulturális normák mentén artikulálódó erkölcsi rendet. A nemzetközi kapcsolatok rendszerét tehát az állampolgárokat is involváló mediatiszt diplomáciában nem a saját, hanem a nemzetállamok egyedi belső émikája igazgatja, ezért fordulhat elő, hogy a mind politikai, mind gazdasági szempontból a konfliktusok tárgyalásos megoldásában érdekelt diplomáciai gyakorlatközösség a nemzetarculathoz fűződő értékeket helyezi előtérbe a (kül)politikai és gazdasági érdekek helyett. A diplomácia gyakorlatközösségének aktorai által a Twitteren közzétett üzenetek értékelése tehát kizárólag a hazai közönség émikájának a nemzetarculat iránti elismerésből fakadó elvárásait figyelembe véve értelmezhető, ez pedig egyúttal azt is jelenti, hogy a belpolitikai érdekek felülírják a külpolitikai érdekeket.

Ennek pedig az az oka, hogy az esettanulmányok alapján a Twitter nem csak, sőt, nem elsősorban a diplomáciában bizonyul hatásos eszköznek, sokkal inkább a politikai kommunikáció eszköztárát szélesítette ki. A jelen dolgozat eredményei alapján tehát az a következtetés vonható le, hogy a twiplomácia fogalma némileg félrevezető, sok esetben ugyanis sokkal közelebb áll a hatalom megtartására vagy megszerzésére irányuló politikai kommunikációhoz, mint a konfliktusok tárgyalásos rendezésében érdekelt – évszázadokon át zárt ajtók mögött zajló – diplomáciához. Ennek ellenére is megállapítható, hogy vannak rendkívüli esetek (lásd: **6.1.** fejezet), amikor a tiszta twiplomácia hatékonyan képes közvetíteni egy akut konfliktus irányába mutató vagy egy már meglévő konfliktusos szituációban, elősegítve ezzel a deeszkalációt. A 2001. szeptember 11-i merényletek 20. évfordulóját is magunk mögött tudva pedig minden esély megvan arra, hogy a hatalmuk – és saját erkölcsi rendjük – legitimálása érdekében épp a nemzetközi média által festett pejoratív kép kényszerzubbonyából szabadulni akaró tálibok lesznek azok, akik legközelebb bizonyítják a Twitter diplomáciai erejét.

A fentieket figyelembe véve pedig nem túlzás azt állítani, hogy a twiplomácia aranykorában Oroszország hidegháborús idők alatt szolgáló washingtoni nagykövetének, Anatoly Dobrynin admirálisnak aggodalmai mára érvényüket veszítették. A diplomata ugyanis önéletrajzi regényében (1995: 48) úgy fogalmazott: a Szovjetunió washingtoni

nagykövetségének a gyors információtovábbítás tekintetében nem volt más választása, mint hogy a kerékpáros hírnökre támaszkodjon a Western Union helyi irodájából.

„(...) miután elhaladt a sürgönnyel, mi, a nagykövetségnél már csak imádkozni tudtunk, hogy haladéktalanul eljuttassa az üzenetet a Western Union irodájába késés nélkül, és a kézbesítés előtt még véletlenül se álljon le hölgyeményekkel társalogni az út mentén”.

9. Források

- Kurt Andersen 2018. How to Talk Like Trump. *The Atlantic*, 2018 március.
<https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2018/03/how-to-talk-trump/550934/>
- Tóth Loretta 2020. Végleg elhallgattatta Trumpot a Twitter. *Magyar Nemzet*. 2020. január 9.
<https://magyarnemzet.hu/kulfold/vegleg-elhallgattatta-donald-trumpot-a-twitter-9201266/>
- Tóth Loretta 2018. Megkopni látszik Trudeau mesterséges sármja. *Magyar Idők*. 2018 február 26.
<https://www.magyariidok.hu/kulfold/megkopni-latszik-trudeau-mesterseges-sarmja-2835291/>
- HVG. Trump hívei betörték a Capitoliumba az elnökválasztást hitelesítő ülés közben. *HVG*. 2021. január 6.
https://hvg.hu/vilag/20210106_Trump_Capitolium_tuntetes
- Tóth Loretta 2020. nem várnak az EU-ra: Három tagállam is nekimegy a techóriásoknak. *Magyar Nemzet*. 2021. január 19.
<https://magyarnemzet.hu/kulfold/nem-varnak-az-eu-ra-harom-tagallam-is-nekimegy-a-techoriasoknak-9247535/>
- Bill Curry 2021. Liberal government revising plan to regulate social media in light U.S. Capitol riot. *The Globe and Mail*. 2021. január 18.
<https://www.theglobeandmail.com/politics/article-federal-officials-revising-plan-to-regulate-social-media-in-light-of/>
- Koren-Karczub Tímea 2021. Hirdetésbojkottal válaszol az ausztrál kormány a Facebooknak. *Magyar Nemzet*. 2021. január 22.
<https://magyarnemzet.hu/kulfold/hirdetesbojkottal-valaszol-az-ausztral-kormany-a-facebooknak-9411497/>
- Shivam Vij 2018. Why India is being really rude to Justin Trudeau. *News Indian Times*. 2018. február 20.
<http://www.newsindiatimes.com/why-india-is-being-really-rude-to-justin-trudeau/>
- Josh Duboff 2016. All of Kate Middleton's Looks ont he 2016 India Tour. *Vanity Fair*. 2016. április 11.
<https://www.vanityfair.com/style/photos/2016/04/kate-middleton-india-tour-fashion-photos>
- Aarushi Nigam 2018. Dear Mr Trudeau, how not to turn fashion diplomacy into a fashion disaster. *Times of India*. 2018.02.23.
<https://timesofindia.indiatimes.com/city/delhi/dear-mr-trudeau-how-not-to-turn-fashion-diplomacy-into-a-%20fashion-disaster/articleshow/63031177.cms>
- Halmi Katalin 2019. Tusk egyértelműen üzent Orbánnak. *Népszava*. 2019.11.20.
https://nepszava.hu/3057833_tusk-egyertelmuen-uzent-orbannak
- Herczeg Márk 2016. Mi tanítottunk meg titeket villával enni, szólt be a franciáknak a lengyel védelmi miniszter. 2016. október 13. *444.hu*
<https://444.hu/2016/10/13/mi-tanitottunk-meg-titeket-villaval-enni-szolt-be-a-franciaknak-a-lengyel-vedelmi-miniszter>
- James Oliphant 2017. Trump says was being 'sarcastic' in thanking Putin for embassy staff cuts. *Reuters News Agency*.
<https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia-diplomats-sarcasm-idUSKBN1AR24L>
- Index. Juncker pofon vágta Orbán Viktort. *Index*. 2015.05.22.
https://index.hu/kulfold/2015/05/22/juncker_pofon_vagta_orban_viktort/
- Michael Knigge 2019. Trump administration downgrades EU mission to US. *Deutsche Welle*. 2019. 08.01.
<https://www.dw.com/en/trump-administration-downgrades-eu-mission-to-us/a-46990608>

- Adam Taylor 2014. How Justin Bieber inadvertently stepped into one of the worlds greatest geopolitical controversies. *The Washington Post*. 2014. április 23.
<https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/04/23/how-justin-bieber-inadvertently-stepped-into-one-of-the-worlds-greatest-geopolitical-controversies/>
- Amy Qin 2017. China Bars Justin Bieber From Performing Over ‘Bad Behavior’. *The New York Times*. 2017. július 21. <https://www.nytimes.com/2017/07/21/world/asia/justin-bieber-china-tour.html>
- Tóth Loretta 2017. Sorokra vágott újság. *Magyar Idők*. 2017. december 11.
<https://www.magyaridok.hu/lugas/sorokra-vagott-ujzag-2480464/>
- Népszava 2016. Szijjártó tilalma – A bukaresti magyar nagykövet kiutasítását javasolja Basescu. *Népszava*. 2016. 12. 02. https://nepszava.hu/1113770_szijjarto-tilalma-a-bukaresti-magyar-nagykovet-kiutasitasi-javasolja-basescu
- Aszalos István 2012. Miért nem ünnepelünk decembr 1-jén? *Székelyhon.ro*. 2012. november 29.
<https://szekelyhon.ro/olvasoink-kuldték/miert-nem-unnepelek-december-1-en#>
- ORIGO 2016. Újabb szövetségest veszített el Tajvan. Origo. 2016. március 18.
<https://www.origo.hu/gazdasag/20160318-ujabb-szovetsegest-vesztett-tajvan.html>
- Barack Obama 2009. Transparency and Open Government. The White House. Az átláthatóság és a nyitott kormányzás memoranduma. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/transparency-and-open-government>
- Shadi Hamid 2017. Obama’s Good Intentions in the Middle East Meant Nothing. *Foreign Policy*. 2017. január 19. <https://foreignpolicy.com/2017/01/19/obamas-good-intentions-in-the-middle-east-meant-nothing/>
- The Associated Press 2009. 20K people outside US got Obama speech texts. The *San Diego Union-Tribune*. 2009. június 6. <https://www.sandiegouniontribune.com/sdut-us-obama-online-060609-2009jun06-story.html>
- John Hudson 2013. U.S. Repeals Propaganda Ban, Spreads Government-Made News to Americans. *Foreign Policy*. 2013. július 14. <https://foreignpolicy.com/2013/07/14/u-s-repeals-propaganda-ban-spreads-government-made-news-to-americans/>
- Hayley Tsukayama 2017. Twitter is officially doubling the character limit to 280. *The Washington Post*. 2017. november 7. <https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2017/11/07/twitter-is-officially-doubling-the-character-limit-to-280/>
- BBC 2018. Swaziland king renames country ‘the kingdom of eSwatini’. *BBC*. 2018. április 19.
<https://www.bbc.com/news/world-africa-43821512>
- Tóth Loretta 2018. Twitter a diplomáciai botrányok mögött. *Magyar Idők*. 2018. augusztus 10.
<https://www.magyaridok.hu/kulfold/twitter-a-diplomaciai-botranyok-mogott-3373216/>
- Bihari Dániel 2013. Twitteren ad bűnbocsánatot a pápa. *24.hu*. 2013. július 19.
<https://24.hu/tech/2013/07/19/twitteren-ad-bunbocsanatot-a-papa/>
- Aaron Hutchins 2017. No, Trudeau didn’t photobomb those prom kids. *Macleans*. 2017. május 23.
<https://www.macleans.ca/politics/no-trudeau-didnt-photobomb-those-prom-kids/>
- Tóth Loretta 2017. Marketinggépezetek a világ tökéletes politikusai mögött. *Magyar Idők*. 2017. június 8.
<https://www.magyaridok.hu/kulfold/marketinggepezetek-vilag-tokeletes-politikusai-mogott-1787803/>

- Carla Babb 2012. Is 'Twiplomacy' replacing traditional diplomacy? *Voa News*. 2012. augusztus 1. <https://www.voanews.com/silicon-valley-technology/twiplomacy-replacing-traditional-diplomacy>
- MG Siegler 2009. President Obama admits that he's never used Twitter, but he thinks Chinese should be able to. *Tech Crunch*. 2009. november 16. <https://techcrunch.com/2009/11/15/president-obama-twitter/?guccounter=1>
- Fekete Rajmund 2020. Trump, a Twitter uralkodója. *Látószögblog*. 2020. január 2. https://latoszogblog.hu/aktualis/trump_a_twitter_uralkodoja/
- Rob Crilly 2019. Trump kills the White House press briefing, 50 years after it was born. *The Washington Examiner*. 2019. szeptember 4. <https://www.washingtonexaminer.com/news/the-white-house-briefing-has-been-dead-for-six-months>
- Sophie Tatum – Lauren Fox – Gregory Wallace 2018. Interior Secretary Ryan Zinke to leave Trump administration at end of the year. *CNN*. 2018. december 16. <https://edition.cnn.com/2018/12/15/politics/ryan-zinke/index.html>
- Peter Baker 2019. Trump ousts John Bolton as security adviser. *The New York Times*. 2019. szeptember 11. <https://www.nytimes.com/2019/09/10/us/politics/john-bolton-national-security-adviser-trump.html>
- Tóth Loretta 2020. Nincs riválisa Trumpnak a médiatérben. *Magyar nemzet*. 2020. február 13. <https://magyarnemzet.hu/kulfold/nincs-rivalisa-trumpnak-a-mediatorben-7771775/>
- Jasmine C. Lee – Kevin Quealy 2019. The 598 people, places and things Donald Trump has insulted on Twitter: A complete list. *The New York Times*. 2019. május 24. <https://www.nytimes.com/interactive/2016/01/28/upshot/donald-trump-twitter-insults.html>
- Oren Tsur – Katherine Ognyanova – David Lazer 2016. The data behind Trump's Twitter takeover. *Politico.com* 2016. április 29. <https://www.politico.com/magazine/story/2016/04/donald-trump-2016-twitter-takeover-213861>
- Kurt Andersen 2018. How to talk like Trump. *The Atlantic*. 2018 március. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2018/03/how-to-talk-trump/550934/>
- Chu Wang 2019. Twitter diplomacy: Preventing Twitter wars from escalating into real wars. *Belfer Center*. 2019. május 20. <https://www.belfercenter.org/publication/twitter-diplomacy-preventing-twitter-wars-escalating-real-wars>
- Szűcs Ágnes – Bíró Marianna 2019. Hetes cikk: Kedden másodjára felel Varga Judit a miniszter társai kérdéseire. *Index.hu* 2019. december 9. https://index.hu/kulfold/eurologus/2019/12/09/hetes_cikk_masodik_meghallgatas_varga_jogallamisag/
- Szűcs Ágnes 2019. Kiborultak Brüsszelben Kovács Zoltán sorozása miatt. *Index.hu* 2019. december 10. https://index.hu/kulfold/eurologus/2019/12/10/hetes_cikk_meghallgatas_luxemburgi_kulugyminiszter_kovacs_soros_tweet/
- James McAuley. Macron touts Europe's interests, but early actions puts France first. *The Washington Post*. 2017. augusztus 5. https://www.washingtonpost.com/world/europe/macron-touts-europe-but-early-actions-put-france-first/2017/08/03/03fca30c-779a-11e7-8c17-533c52b2f014_story.html
- James Kirchick 2017. Germany puts Germany first. *Politico.eu* 2017. december 26. <https://www.politico.eu/article/germany-puts-germany-first-defense-politics-foreign-policy/>
- Heather Stewart – Daniel Boffey 2020. Boris Johnson promises Brexit will lead to national revival. *The Guardian*. 2020. január 31. <https://www.theguardian.com/politics/2020/jan/31/boris-johnson-promises-brexit-will-lead-to-national-revival>
- Tristin Hopper 2018. Why has Canada spent billions of dollars buying Saudi Arabian oil? *National post*. 2018. augusztus 9. <https://nationalpost.com/news/canada/why-has-canada-spent-billions-of-dollars-buying-saudi-arabian-oil>

Ian Austen 2017. In Canada, Justin Trudeau says refugees are welcome. *The New York Times*. 2017. január 28. <https://www.nytimes.com/2017/01/28/world/canada/justin-trudeau-trump-refugee-ban.html>

Jilian Kestler-D'Amours 2018. Saudi Arabia is using Canada to send a message, analyst says. *Al-Jazeera*. 2018. augusztus 8. <https://www.aljazeera.com/features/2018/08/08/saudi-arabia-is-using-canada-to-send-a-message-analysts-say/>

Katie Simpson 2018. 'Canada new norm': Diplomat says may need to get used to being alone on world stage. *CBC News*. 2018. augusztus 10. <https://www.cbc.ca/news/politics/saudi-arabia-canada-dispute-the-new-norm-1.4780203>

Barry Ellsworth 2019. Tensions still high between Canada, Saudi Arabia. *AA Turkey*. 2019. 12. 31. <https://www.aa.com.tr/en/americas/tensions-still-high-between-canada-saudi-arabia/1688265>

Tóth Loretta 2019. Donald Tusk kezében a néppárt irányvonala. *Magyar Nemzet*. 2019. november 21. <https://magyarnemzet.hu/kulfold/donald-tusk-kezeben-a-neppart-iranyvonala-7512641/>

Vörös Szabolcs 2019. „Ma már nem hiányzik a Fidesz”. *Válasz Online*. 2019. november 25. <https://www.valaszonline.hu/2019/11/25/grzegorz-schetyna-interju-fidesz-epp-kongresszus/>

Index 2020. Európai Néppárt vs. Fidesz. *Index.hu* 2020. március 19. https://index.hu/aktak/europai_neppart_epp_orban_weber_fidesz_partcsalad_ep_soros_timmermans_plakatkampany_kizaras/

Kósa András 2020. Megvult a kétharmad, a kormánypárti többség megszavazta a felhatalmazási törvényt. *Népszava*. 2020. 03. 30. https://nepszava.hu/3072783_megvult-a-ketharmad-a-kormanyparti-tobbseg-megszavazta-a-felhatalmazasi-torvenyt

Eurologus 2017. Lengyelek gyalázzák Orbánt az interneten. *Index.hu* 2017. március 9. https://index.hu/kulfold/eurologus/2017/03/09/lengyelek_gyalazzak_orbant_a_twitteren/

NTT 2020. Lengyelországban a május 10-i elnökválasztás megtartásán megy a vita. *Index.hu* 2020. április 4. https://index.hu/kulfold/2020/04/03/lengyelorszagban_a_majus_10-i_elnokvalasztas_megtartasan_megy_a_vita/

Magyar Hang 2020. „A demokráciát zárja karanténba” – Tusk üzent Orbánnak. *Magyar Hang*. 2020. április 8. <https://hang.hu/kulfold/2020/04/08/a-demokraciat-zarja-karantenba-tusk-uzent-orbannak/>

Halmai Katalin 2020. Levélben követelik, hogy az EPP frakció szabaduljon meg a fideszesektől. *Népszava*. 2020. április 8. https://nepszava.hu/3073973_levelben-kovetelik-hogy-az-epp-frakcio-szabaduljon-meg-a-fideszesektol

Michelle Bovée 2014. Modi's Twitter Diplomacy. *Charged Affairs*. 2014. augusztus 24. <https://chargedaffairs.org/modis-twitter-diplomacy/>

James Mann 2014. Why Narendra Modi was banned from the U.S. *The Wall Street Journal*. 2014. május 2. <https://www.wsj.com/articles/why-narendra-modi-was-banned-from-the-u-s-1399062010>

Mohammed Haddad – Usaid Siddiqui 2020. Soleimani and US-Iran escalation: How big is the story online? *Al Jazeera*. 2020. január 11. <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/11/soleimani-and-us-iran-escalation-how-big-is-the-story-online/>

Magyar Ádám 2020. Irán gyászol és válaszlépésre készül. *Euronews*. 2020. Január 4. <https://hu.euronews.com/2020/01/03/iran-gyaszol-es-valaszlepesre-keszul>

NY.G. – N.T 2020. Irán beismerte: lelőtte az utasszállítót. *Index.hu* 2020. január 11. https://index.hu/kulfold/2020/01/11/iran_elismerte_lelotte_az_ukran_utasszallitot/

ATV 2020. Trump most elárulta, mire készült Szulejmáni, amiért a likvidálása mellett döntött. *ATV*. 2020. január 9. <http://www.atv.hu/kulfold/20200109-trump-most-elarulta-mire-keszult-szulejmani-amiert-a-likvidalasa-mellett-dontott>

Tükör 2020. Ki volt Kászim Szulejmáni, az iráni nemzeti büszkeség jelképe? *Vajdaság.ma* 2020. január 3. <https://www.vajma.info/cikk/tukor/8013/Iran-gyaszol-Ki-volt-Kaszim-Szulejmani-az-irani-nemzeti-buszkeseg-jelkepe.html>

BBC 2020. Qasem Soleimani: Iran vows 'severe revenge' for top general's death. *BBC*. 2020. január 3. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50986185>

Emily Bornbaum 2020. Trump tests Twitter policies with Iran threats. *The Hill*. 2020. január 7. <https://thehill.com/policy/technology/477046-trump-tests-twitter-policies-with-iran-threats>

MTI 2020. Trump csapássorozattal fenyegeti Iránt, ha Szulejmáni miatt támadásokat indítana. *Magyar Nemzet* 2020. Január 5. <https://magyarnemzet.hu/kulfold/trump-csapassorozattal-fenyegeti-irant-ha-szulejmani-miatt-tamadasokat-inditana2-7641131/>

DA 2020. A kémfőnök, akit Trump drónnal lövetett ki. *Index.hu* 2020. január 3. https://index.hu/kulfold/2020/01/03/kasszem_szulejmani_meggyilkolasa_kemfonok_bagdad_irak_iran_donald_trump/

Evan Semones 2020. Pelosi slams White House's War Powers notification on Soleimani strike. *Politico.com* 2020. április 1. <https://www.politico.com/news/2020/01/04/nancy-pelosi-trump-qassem-soleimani-093787>

T.C. Sottek 2020. Trump tells Congress to follow him on Twitter for updates on war with Iran. *The Verge*. 2020. január 5. <https://www.theverge.com/2020/1/5/21050757/trump-iran-qassem-soleimani-attack-congress-twitter-follow-updates>

Vajdasági Rádió és Televízió 2020. Tömegpánik tört ki Szulejmáni temetésén – 35 embert agyontapostak. *Vajdasági Rádió és Televízió* 2020. január 7. http://rtv.rs/hu/vilag/tomegpanik-tort-ki-szulejmani-temetesen-35-embert-agyontapostak_1082184.html

Mike Giglio 2020. Trump's chance to take the high road with Iran. *The Atlantic*. 2020. január 8. <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2020/01/iran-missile-strikes-soleimani-trump-off-ramp/604621/>

AP 2020. We did not intend to kill – Iranian commander. *The Washington Post*. 2020. január 9. https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/missile-strike-on-us-bases-did-not-intend-to-kill-says-iranian-commander/2020/01/09/c5c2295c-3260-11ea-971b-43bec3ff9860_story.html

Garrett M. Graff 2020. Did Twitter help stop war with Iran? *Wired*. 2020. január 8. <https://www.wired.com/story/donald-trump-iran-twitter-war/>

Sirvan Kajjo 2020. Did tweets help deescalate recent US-Iran tensions? *Voa News*. 2020. január 26. <https://www.voanews.com/extremism-watch/did-tweets-help-deescalate-recent-us-iran-tensions>

Patthy Loránd Imre 2021. Ursula von der Leyen: Megbántva és megsértve éreztem magam nőként és európaiként is. *Index*. 2021. április 26. <https://index.hu/kulfold/2021/04/26/von-der-leyen-megbantva-es-megsertve-ereztem-magam-nokent-es-europaikent-is/>

Origo 2021. Schmitt Mária nyílt levele Boris Johnsonnak. *Origo*. 2021. szeptember 3. <https://www.origo.hu/itthon/20210903-schmidt-maria-nyilt-level.html>

10. Irodalom

- Aczél Petra (2014) Az Új. In: Lányi András – László Miklós (szerk.): *Se vele, se nélküle? Tanulmányok a médiáról*. Budapest: Complex Kiadó, 15–29.
- Allison, T. Graham (1971) *The Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. Boston: Little-Brown.
- Anderson, Benedict (2006) *Elképzelte közösségek*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Arndt, Horst – Richard Wayne Janney (1987) *Intergrammar: Toward an Integrative Model of Verbal, Prosodic and Kinesic Choices in Speech*. Berlin: De Gruyter.
- Austin, John L. (1962) *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
[Magyarul: *Tetten ért szavak*. Ford.: Pléh Csaba. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.]
- Austin, J. Paddy M. (1990) Politeness revisited – the dark side. In: Alan Bell – Janet Holmes (szerk.): *New Zealand Ways of Speaking English*. Clevedon and Philadelphia: Multilingual Matters, 277–99.
- Assman, Jan (2018) *A kulturális emlékezet – Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest: Atlantisz Kiadó.
- Bajomi-Lázár Péter (2009) Hírközlés tegnap és ma. In: *Médiakutató*, 10 (3): 141–147.
- Bajomi-Lázár Péter – Horváth Dorka (2013) The Continued Relevance of the Concept of Propaganda. Propaganda as a Ritual in Contemporary Hungary. In: *Global Media and Communication*, 9 (3): 219–237.
- Barabási Albert-László ([2002] 2019) *Behálózva*. Budapest: Libri Könyvkiadó Kft.
- Bárány Tibor – Zvolenszky Zsófia – Tőszér János szerk. (2015) *Metafora, relevancia, jelentés*. Budapest: Loisir Könyvkiadó.
- Barberá, Pablo–Zeitsoff, Thomas (2018) The New Public Address System: Why Do World Leaders Adopt Social Media? In: *International Studies Quarterly*, (62) 1, 121–130.
- Bargiela-Chiappini, Francesca (2003) Face and politeness: New (insights) for old (concepts). *Journal of Pragmatics*, 35 (10–11): 1453–1469.
- Bába Iván – Sáringer János (2018) *Diplomáciai lexikon – A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*. Budapest: Éghajlat Kiadó.
- Bernays, Edward L. (1923) *Crystallizing Public Opinion*. New York: Boni and Liveright.
- Bernays, Edward L. ([1928] 2005) *Propaganda*. New York: IG Publishing.
- Bourdieu, Pierre (1975): The specificity of the scientific field and the social conditions of the progress of reason. *Social Science Information*, 14 (6): 19–46.
- Bourdieu, Pierre (1994): Férfiuralom. In: Hadas Miklós (szerk.): *Férfiuralom*. Budapest:

- Replika kör, 7–55.
- Bousfield, Derek – Miriam Locher (2008) *Impoliteness in Language: Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Brown, Penelope – Stephen Levinson (1978) Universals in language usage: politeness phenomena. In: Esther N. Goody (szerk.): *Questions and politeness: strategies in social interaction*. Cambridge: Cambridge University Press, 56–289. [Magyarul: Univerzálíák a nyelvhasználatban: az udvariasság jelenségei. In: Síklaki István (szerk.): *Szóbeli Befolyásolás II. Nyelv és szituáció*. Budapest: Typotex, 2008, 37–118.]
- Brown, Penelope – Stephen Levinson (1987) *Politeness: some universals un language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Burke, Edmund (1787) *The Annual Register. A View of History, Politicks, and Literature of the Year*. London: James and Robert Dodsley.
- Burke, Edmund (1990) *Töprengések a francia forradalomról*. Budapest: Atlantisz Kiadó.
- Castells, Manuel (2005) *A hálózati társadalom kialakulása – Az információ kora, I. kötet*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Chilton, Paul (1990) Politeness, politics and diplomacy. *Discourse and Society*, 1 (2): 201–224.
- Christakis, Nicholas A. – James H. Fowler (2010) *Kapcsolatok hálójában. Mire képesek a közösségi hálózatok, és hogyan alakítják sorsunkat?* Budapest: Typotex.
- Christie, Christina (2007) Relevance theory and politeness. *Journal of Politeness Research: Language, Behaviour, Culture*, 3: 269–294.
- Cogburn, Derrick L. – Espinoza-Vaquez, Fatima K. (2011) From Networked Nominee to Networked Nation: Examining the Impact of Web 2.0 and Social Media on Political Participation and Civic Engagement in the 2008 Obama Campaign. *Journal of Political Marketing*, 10 (½): 191–213.
- Cole, Michael – Cole, Sheila R. (2006) *Fejlődéslélektan*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Cull, Nicolas J (2010) The Long Road to Public Diplomacy 2.0: The Internet in U.S. Public Diplomacy. *International Studies Review*, 15 (1).
- Culpeper, Jonathan (1996) Towards an anatomy of impoliteness. *Journal of Pragmatics*, 25: 349–67.
- Culpeper, Jonathan (2005) Impoliteness and entertainment in the television quiz show: The Weakest Link. *Journal of Politeness Research: Language, Behaviour, Culture*, 1/1: 35–72.
- Culpeper, Jonathan (2007) Reflections on impoliteness, relational work and power. In:

- Derek Bousfield – Miriam Locher (szerk.): *Impoliteness in Language: Studies on its Interplay with Power in Theory and in Practice*. Berlin/ New York: Mouton de Gruyter, 17–44.
- Culpeper, Jonathan (2010) Historical sociopragmatics. In: Jucker, Andreas H. – Taavitsainen, Irma (szerk.): *Historical Pragmatics. Handbooks of Pragmatics* 8. Berlin: Mouton de Gruyter, 69–96.
- Culpeper, Jonathan (2011a) *Impoliteness: Using language to cause offence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Culpeper, Jonathan (2011b) “It’s not what he said, it’s how he said it!”: Prosody and impoliteness. In: Members of the Linguistic Politeness Research Group (szerk.): *Discursive Approaches to Politeness*. Berlin: Mouton de Gruyter, 57–83.
- Culpeper, Jonathan (2011c) Politeness and impoliteness. In: Karin Aijmer – Gisle Andersen (szerk.): *Sociopragmatics, Volume 5 of Handbooks of Pragmatics*. Berlin: Mouton de Gruyter, 391–436.
- Culpeper, Jonathan – Derek Bousfield – Anne Wichmann (2003) Impoliteness revisited: With special reference to dynamic and prosody aspects. *Journal of Pragmatics*, 35: 1545–79.
- Dale, Helle (2009) *Public Diplomacy 2.0: Where the U.S. Government Meets „New Media”*. Washington: The Heritage Foundation.
- Dobrynin, Anatol (1995) *In Confidence: Moscow’s Ambassador to Six Cold War Presidents*. New York: Times/Henry Holt.
- Duncombe, Constance (2018) Twitter and the Challenges of Digital Diplomacy. In: SAIS *Review of International Affairs*, 38 (2). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Dumciuvienė, Ausra (2016) Twiplomacy: The Meaning of the Social Media to Public Diplomacy and Foreign Policy of Lithuania. *Lithuanian Foreign Policy Review*, 35: 91–115.
- Eckert, P. – McConnell-Ginet, S. (1998) Communities of Practice: where language, gender and power all live. In: Coates, J. (szerk.): *Language and Gender: A Reader*. Oxford: Blackwell, 484–494.
- Eelen, Gino (2001) *A Critique of Politeness Theories*. Manchester: St. Jerome.
- Egedy Gergely (1998) Konzervativizmus és nemzettudat. Magyar Szemle, Új folyam 7. évfolyam, 7–8. szám.
- Egedy Gergely (2007) Gondolatok a nemzetről: A politikai és kulturális megközelítés. In: Szarka László (szerk.): *Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Gondolat Kiadó, 70–80.
- Ellul, Jacques (1962) *Propaganda – The formations of men’s attitudes*. New York: Vintages

Books.

- Enli, Gunn Sara–Skogerbø, Eli (2013) Personalized Campaigns in Party-Centred Politics: Twitter and Facebook as Arenas for Political Communication. *Information, Communication & Society* 16 (5): 757–774.
- Enli, Gunn Sara (2017) Twitter as Arena for the Authentic Outsider: Exploring the Social Media Campaigns of Trump and Clinton in the 2016 US Presidential Election. *European Journal of Communication* 32 (1): 50–61.
- Ernest, Renan (1995) Mi a nemzet? In: Bretter Zoltán és Deák Ágnes (szerk.): *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Pécs: Tanulmány kiadó, 171–187.
- Escandell-Vidal, M. Victoria (1996) *Introducción a la pragmática*. Barcelona: Ariel S.A.
- Fábri Anna szerk. (2001) *A művelt és udvarias ember. A társas viselkedés szabályai a magyar nyelvű életvezetési és illemtankönyvekben (1798–1935)*. Budapest: Mágus Kiadó.
- Foucault, Michel (1991) *A diskurzus rendje* (ford. Török Gábor). Budapest: Holmi Kiadó, 898–889.
- Foucault, Michel (2000) A hatalom mikrofizikája. In: uő, *Nyelv a végtelenhez. Tanulmányok, előadások, beszélgetések*. Debrecen: Latin Betűk, 307–330.
- Foucault, Michel (2002 [1983]) A szubjektum és a hatalom (ford. Kiss Attila Atilla). In: Bókay Antal – Vilcsek Béla – Szamosi Gertrúd – Sári László (szerk.): *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása. A posztstrukturalizmustól a posztkolonialitásig*. Budapest: Osiris Kiadó, 396–409.
- Fónagy Iván–Magdics Klára 1967. *A magyar beszéd dallama*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Fraser, Bruce (1990) Perspectives on politeness. *Journal of Pragmatics*, 14 (2): 219–236.
- García-Pastor, Mariia Dolores (2008) Political campaign debates as zero-sum games: Impoliteness and power in candidate's exchanges. In: (Bousfield, Derek–Locher, Miriam (2008) *Impoliteness in languages: Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Gerencsér Péter (2019) Bevezetés a web 2.0 definícióiba és ideológiáiba. *Apertúra*, 2019 tél.
- Given, Lisa M. (2008) *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. London: SAGE Publications.
- Goffman, Erving (1955) On face-work. *Psychiatry* 18: 213 – 231. [Magyarul: A homlokzatról. In: Síklaki István (szerk.): *Szóbeli befolyásolás II. Nyelv és szituáció*. Budapest: Typotex, 2008, 11–36.]
- Goffman, Erving (1959) *The presentation of self in everyday life*. Garden City (NY): Doubleday Anchor. [Magyarul: Az én bemutatása a mindennapi életben. Budapest: Pólya]

- Goffman, Erving (1967) *Interaction Ritual: Essays on Face-to-face Behavior*. New York: Garden City, Anchor Books.
- Graham, Lambert Sage (2017) Politeness and impoliteness. In: Hoffmann, Christian R.–Bublitz, Wolfram (szerk.): *Pragmatics of Social Media*. London: De Gruyter Mouton.
- Graham, Todd–Jackson, Daniel–Broersma, Marcel (2017) The Personal in the Political on Twitter: Towards a Typology of Politicians' Personalized Tweeting Behaviours. In: Schwanholz, Julia–Graham, Todd–Stoll, Peter–Tobias (szerk.): *Managing Democracy in the Digital Age*. New York: Springer Publishing.
- Grice, H. Paul (1975) Logic and conversation. In: Peter Cole – Jerry L. Morgan (szerk.): *Syntax and semantics, vol. 3: Speech acts*. New York: Academic Press, 41–58. [Magyarul: A társalgás logikája. In: Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv, kommunikáció, cselekvés*. Budapest: Osiris, 1997, 213–227.]
- Griffin, Em (2001) *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Budapest: Harmat.
- Görög Ibolya (2014) *Protokoll az életem*. Budapest: Athenaeum Kiadó Kft.
- Habermas, Jürgen ([1962] 1993) *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest: Századvég/Gondolat Kiadó.
- Habermas, Jürgen (1992) Staatsbürgerschaft und nationale Identität (1990). In: *Faktizität und Geltung – Vorstudien und Ergänzungen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 641–642.
- Halbwachs, Maurice (2018) *Az emlékezet társadalmi keretei*. Budapest: Atlantisz Kiadó.
- Hall, Stuart (1997) A kulturális identitásról. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Budapest: Láthatatlan Kollégium – Osiris, 60–85.
- Harris, Britney (2013) Diplomacy 2.0: The Future of Social Media in Nation Branding. In: *The Journal of Public Diplomacy*, 4 (1), Article 3. <https://surface.syr.edu/exchange/vol4/iss1/3> (Utolsó letöltés ideje: 2021. augusztus 19.)
- Harris, Sandra (2001) Being politically impolite: Extending politeness theory to adversarial political discourse. *Discourse and Society*, 12 (4): 451–472.
- Herring, Susan C.–Stein, Dieter–Virtanen, Tuija (2013) Pragmatics of Computer-Mediated Communication. In: Bublitz, Wolfram–Jucker, Andreas H.–Schneider–Klaus P. (szerk.): *Handbooks of Pragmatics 9*. Berlin–Boston: De Gruyter Mouton.
- Hoffmann, Helen (2015) Digital public diplomacy on Twitter? The case of @Sweden. In: *International Journal of Diplomacy and Economy*. 2 (4), 278–298.
- Hofstede, Geert–Hofstede, Gert Jan (2008) *Kultúrák és szervezetek – Az elme szoftvere*. Budapest: VHE Kft.

- Holmes, Janet (2001) *An introduction to sociolinguistics*. London: Longman
- Hu, Hsien Chin (1944) The Chinese concepts of „face”. *American Antropologist*, 46: 45–64.
- Huang, Yan (2017) *The Oxford Handbook of Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Huddy, Leonie (2001) From social to political identity: a critical examination of social identity theory. *Polit. Psychol*, 22, 127–156.
- Jary, Mark (1997) Relevance theory and the communication of politeness. *Journal of Pragmatics*, 30 (1): 1–19.
- Jones, Edward E.–Pittman, Thane S. (1982) Toward a general theory of strategic self-presentation. In: Suls, Jerry (szerk.): *Psychological perspectives on the self, Vol. 1*. Hillsdale (NJ): Lawrence Erlbaum, 231–262.
- Karácsony András (2000) A politika kommunikációelméleti megközelítése Niklas Luhmann munkásságában. In: Szabó Márton (szerk.): *Beszélő politika*. Budapest: Józsefvárosi Könyvtár, 86–112.
- Karvonen, Lauri (2012) The Personalisation of Politics: A Study of Parliamentary Democracies. In: *Australian Journal of Political Science* (47)3.
- Kádár Dániel Zoltán (2011) Postscript. In: Members of the Linguistic Politeness Research Group (szerk.), *Discursive Approaches to Politeness*. Berlin: Mouton de Gruyter, 245–262.
- Kádár Dániel Zoltán–Haugh, Michael (2013) *Understanding politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kádár Dániel Zoltán (2017) *Politeness in Pragmatics*. Oxford Research Encyclopedia. Oxford University Press.
- Kádár Dániel Zoltán–Haugh, Michael–Chang, Weilin M. (2013) Aggression and perceived national facethreats in Mainland Chinese and Taiwanese. *Multilingua*: 32, 343–372.
- Kántor Zoltán (2008) A nemzet kérdése a nemzetközi porondon. *Külgügyi szemle*, 7 (2): 40–57.
- Kassing, W. Jeffrey–Sanderson, Jimmy (2015) Playing in the New Media Game or Riding the Virtual Bench: Confirming and Disconfirming Membership in the Community of Sport. In: *Journal of Sport and Social Issues*, 39(1), 3–18.
- Katz, James E.–Michael Barris–Anshul Jain (2013) *The Social Media President: Barack Obama and the Politics of Digital Engagement*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kincses László (2005) *Diplomáciatörténet*. Budapest: HVGORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
- Kiss Balázs (2006) Missziótól a marketingig. *Médiakutató*. 2006 Tavasz.
- Kissinger, Henry ([1994] 2008) *Diplomácia*. Budapest: Panem Kft.
- Kruger, Justin–Nicholas Epley–Jason, Parker–Zhi-Wen, Ng (2005) Egocentrism over e-mail:

- Can we communicate as well as we think? *Journal of Personality and Social Psychology*, 89 (6): 925–936.
- Lachenicht, Lance G. (1980) Aggravating language: A study of abusive and insulting language. *International Journal of Human Communication*, 13/4: 607–88.
- Lakoff, Robin (1973) The logic of politeness: Or, minding your p's and q's. In: Claudia Corum–T. Cedric Smith–Stark–Ann Weiser (szerk.): *Proceedings of the ninth regional meeting of the Chicago Linguistic Society* (292–305). Chicago: University of Chicago Press.
- Leary, Mark R. (1995) *Self-Presentation: Impression Management and Interpersonal Behavior*. Boulder (CO): Westview Press.
- Leech, Geoffrey N. (1983) *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
- Leech, Geoffrey (2014) *The Pragmatics of Politeness*. Oxford: Oxford University Press.
- Levinson, Steven (1992) Activity types and language. In: Drew, Paul–Heritage, John (szerk.): *Talk at work: Interaction in institutional settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Locher, Miriam A. (2004) *Power and Politeness in Action: Disagreements in Oral Communication*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- Locher, Miriam A.–Richard J. Watts (2005) Politeness theory and relational work. *Journal of Politeness Research: Language, Behaviour, Culture*, 1 (1): 9–33.
- Lorenzo-Dus, Nuria (2005) A rapport and impression management approach to public figures' performances of talk. *Journal of Pragmatics*, 37 (5): 611–631.
- Lüfkens, Matthias (2012) The Digital Diplomat: Connected and on Twitter. *Open Canada*.
<https://opencanada.org/the-digital-diplomat-connected-and-on-twitter/> (utolsó letöltés ideje: 2021. 05.05.)
- Manor, Illan (2018) Why Diplomats Laugh: the Role of Humour in Digital Diplomacy. In: *International Affairs Blog*. Publikálás dátuma: 2018.június 7.
 medium.com/international-affairs-blog/when-diplomats-laugh-the-role-of-humour-in-digital-diplomacy-25c814bda199. (Utolsó letöltés ideje: 2021. 05. 30.)
- Matsumoto, Yoshiko (1988) Reexamination of the universality of face: politeness phenomena in Japanese. *Journal of Pragmatics*, 12 (4): 403–426.
- Matura Tamás–Mészáros Tamás (2014) *A kínai-japán viszony a Jaszukuni-szentély tükrében*. Budapest: Magyar Külügyi Intézet.
- Mazzoleni, Gianpietro (2002) *Politikai kommunikáció*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Mazzoleni, Gianpietro (2015) *The International Encyclopedia of Political Communication*. New Jersey: Wiley-Blackwell

- McDonell, Andrea (2019) @realDonaldTrump: political celebrity, authenticity, and para-social engagement on Twitter. In: *Celebrity Studies* (10)3, 427–431.
- Mead, George Herbert (1973) *A pszichikum, az én és a társadalom*. Budapest: Gondolat.
- Meier, Ardith J. (1995) Defining politeness: universality in appropriateness. *Language Sciences*, 17 (4): 345–356.
- Mey, Jacob L. (1993) *Pragmatics: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Mills, Sara (2003): *Gender and Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mills, Sara (2011a) Az udvariasság, udvariatlanság és a genderidentitás újraértelmezése. In: Juhász Valéria–Kegyesné Szekeres Erika (szerk.): *Társadalmi nem és nyelvhasználat: válogatott szemelvények az angol és német szakirodalomból*. Szeged: SZEK JGYF K1. köt. p. 74–88.
- Mills, Sara (2011b) Discursive approaches to politeness and impoliteness. In: Members of the Linguistic Politeness Research Group (szerk.), *Discursive Approaches to Politeness*, Berlin: Mouton de Gruyter, 19– 56.
- Mohay Zsuzsanna (2015) Boszorkányperek múlt időben. In: Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VIII*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem magyar Nyelvészeti Tanszék, 121-128.
- Mohay Zsuzsanna 2015. A nehezteléstől a sértésig. A rosszallás pragmatikája a középmagyar kori magánlevelekben. *Magyar Nyelv*, 111/2: 174–188.
- Murthy, Dhiraj (2013) *Twitter: Social Communication in the Twitter Age*. Cambridge: Polity Press.
- Nemesi Attila László (2004) Udvariasság és racionalitás a nyelvhasználatban. In: Ivaskó Livia (szerk.): *A kommunikáció útjai*. Budapest: Gondolat – MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, 157–179.
- Nemesi Attila László (2000) Benyomáskeltési stratégiák a társalgásban. *Magyar Nyelv*, 418–36.
- Nemesi Attila László (2011a) Az udvariasság elméletei. In: uő, *Nyelv, nyelvhasználat, kommunikáció. Hét tanulmány*. Budapest: Loisir Könyvkiadó, 67–86.
- Nemesi Attila László (2011b) Benyomáskeltési stratégiák, énmegjelenítési taktikák. In: uő, *Nyelv, nyelvhasználat, kommunikáció. Hét tanulmány*. Budapest: Loisir Könyvkiadó, 87– 124.
- Nemesi Attila László (2013) A pragmatika mint kommunikációtudomány. *Magyar Nyelv*, 109/2: 177–184.
- Németh Luca Anna–Kádár Dániel Zoltán–Michael Haugh (2015/2016) Nyelvi

- udvariasság/udvariatlanság és metapragmatika. *Filológia.hu* 6–7: (1–4): 4–27.
- Németh Luca Anna (2015) A nyelvi udvariasság kérdése a Magyar Nyelvőr dualizmus korabeli évfolyamaiban. *Magyar Nyelv*, 111/2: 189–203.
- Németh Luca Anna (2015) Szempontok az illemtudomány történeti szociopragmatikai vizsgálatához. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *A nyelvi pragmatika kérdései szinkrón és diakrón megközelítésben*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 193–202.
- Németh Luca Anna (2020) Nyelvi benyomáskeltési stratégiák a 19. század második és a 20. század első felének magyar nyelvű illemtudalmában. In: Scheibl György (szerk.): *Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola,
- Németh T. Enikő (2006) Pragmatika. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 222–261.
- Nicolson, Harold (1939) *Diplomacy*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Nyomárfay István (1998) A nyelvhasználat udvariassági stratégiái. *Magyar Nyelvőr*, 277–83.
- Nwoye, G. Onuigbo (1992) Linguistic politeness and socio-cultural variations of the notion of face. In: *Journal of Pragmatics*, (18) 4: 309–328.
- O'Reilly Tim (2003) *The Architecture of Participation*.
<https://web.archive.org/web/20030624045304/http://www.oreillynet.com/pub/wlg/3017> Utolsó letöltés: 2021. 05. 05.
- O'Reilly, Tim (2005) *What Is Web 2.0 Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software*. <http://wellman.univ-trier.de/images/9/96/Web20.pdf> (Utolsó letöltés: 2021. június 11.)
- Ortutay Gyula (1977) *Magyar néprajzi lexikon*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Ott, L. Brian (2017) The age of Twitter: Donald J. Trump and the politics of debasement. In: *Critical Studies in Media Communication* 34, 59–68.
- Pascual, Edmond (2001) Pragmatics in diplomatic exchanges. Jovan Kurbalija–Hannah Slavik (szerk.): *Language and diplomacy*. Malta: University of Malta, 225–232.
- Pataki Ferenc (1997) Identitás – Személyiség – Társadalom. In: Lengyel Zsuzsanna (szerk.): *Szociálpszichológia: Szöveggyűjtemény*. Budapest: Osiris Kiadó, 512–523.
- Pearson, Fredric S.–Rochester, J. Martin (1997) *International Relations*. New York: The McGraw-Hill Companies.
- Pléh Csaba (2012) *A társalgás pszichológiája*. Budapest: Libri Kiadó.
- Pléh Csaba (2014) A társalgás pszicholingvisztikája. In: Pléh Csaba – Lukács Ágnes (szerk.):

- Pszicholingvisztika 1–2: Magyar pszichológiai kézikönyv.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 987–1030.
- Rana, S. Kishan (2001) Language, signalling and Diplomacy. In: Jovan Kurbalija–Hannah Slavik (szerk.): *Language and diplomacy.* Malta: University of Malta, 107–116.
- Reboul, Anne – Moeschler, Jacques (2000 [1998]) *A társalgás cselei.* Budapest: Osiris Kiadó.
- Ruhi, Şükriye (2008) Intentionality, communicative intentions, and the implication of politeness. *Intercultural Pragmatics*, 5 (3): 287–314.
- Sárosi Zsófia (2015a) Pragmatika, szociopragmatika, udvariasságkutatás a magyar nyelvtörténetben. *Magyar Nyelv* 111: (2), 129–146.
- Sárosi Zsófia (2015b) Nyelvtörténet és udvariasságkutatás. In: Németh Miklós–Sinkovics Balázs (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VIII.* Szeged: Szegedi Tudományegyetem BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék, 153–165.
- Sárosi Zsófia 2016. Az udvariasság értelmezései. In: Balázs Géza – Pölcz Ádám (szerk.): *Udvariasság. Szemiotika, művészet, irodalom, nyelv.* Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság, 49–60.
- Schlenker, Barry R. (2012) Self-presentation. In: Leary, Mark R.–Tangney, June Price (szerk.): *Handbook of self and identity (2. kiadás).* New York: Guilford Press, 542–570.
- Schneiker, Andrea (2018) Telling the Story of the Superhero and the Anti-Politician as President: Donald Trump’s Branding on Twitter. In: *Political Studies Review* (1) 14.
- Searle, John R. (1969) *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language.* Cambridge: Cambridge University Press. [Magyarul: *Beszédaktusok.* Budapest: AKTI– Gondolat, 2009.]
- Searle, John R. (1975) Indirect speech acts. In: Cole, Peter Cole – Morgan, Jerry L. (szerk.): *Syntax and Semantics, Vol. 3: Speech Acts.* New York: Academic Press, 59–82. [Magyarul: Közvetett beszédaktusok. In: Pléh Csaba–Síklaki István–Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv, kommunikáció, cselekvés.* Budapest: Osiris, 1997, 62–81.]
- Seib, Philip (2016) *The Future of Diplomacy.* Cambridge: Polity.
- Shea, Virginia (1994) *Netiquette.* Forrás: <http://www.albion.com/netiquette/corerules.html> (Utolsó letöltés ideje: 2021. július 26.)
- Sille István (2013) *Illem, etikett, protokoll.* Budapest: akadémiai Kiadó.
- Simon-Nagy Lilla (2012) *Nyilvános diplomácia.* Budapesti Corvinus Egyetem. Forrás: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/705/1/Simon_Nagy_Lilla.pdf (Utolsó letöltés ideje: 2021. május 29.)

- Simunjak, Maja–Caliandro, Alessandro (2019) Twiplomacy in the age of Donald Trump: Is the diplomatic code is changing? In: *The Information Society*. (35) 1, 13–25.
- Snow, Nancy (2012) *Public Diplomacy and Propaganda: Rethinking Diplomacy in the Age of Persuasion*. Forrás: <http://www.e-ir.info/2012/12/04/public-diplomacy-and-propaganda-rethinking-diplomacy-in-the-age-of-persuasion/> (Utolsó letöltés ideje: 2019. augusztus 3.)
- Smith, Anthony D. (2004) A nemzetek eredete. In: Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek*. Szöveggyűjtemény. Budapest: Rejtjel Kiadó, 204–229.
- Smith, Anthony D. (2010) *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity.
- Spencer-Oatey, Helen (2002) Managing rapport in talk: Using rapport sensitive incidents to explore the motivational concerns underlying the management of relations. *Journal of Pragmatics*, 34 (5): 529–545.
- Spencer-Oatey, Helen (2005) (Im)Politeness, face and perceptions of rapport: Unpackaging their bases and interrelationships. *Journal of Politeness Research: Language, Behaviour, Culture*, 1(1): 95–119.
- Spencer-Oatey, Helen (2007) Theories of identity and the analysis of face. *Journal of Pragmatics*, 39, 639–56.
- Spencer-Oatey, Helen (2008) *Culturally Speaking: Managing Rapport through Talk across Cultures*. London and New York: Continuum.
- Sperber, Dan – Deirdre Wilson (1995 [1986]) *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Századvég Alapítvány (2014) Public Diplomacy Stratégiák. Századvég Kiadó: Budapest. <https://szazadvég.hu/uploads/media/587ceed607ef2/public-diplomacy-strat.pdf> (utolsó letöltés: 2021. május 28.)
- Szili Katalin (2000) Az udvariasság elméletéről, megjelenésmódjairól a magyar nyelvben. *Hungarológia 2*. Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 261–80.
- Szili Katalin (2004) *Tetté vált szavak*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Szili Katalin (2007) Az udvariasság pragmatikája. *Magyar Nyelvőr*, 131 (1): 1–17.
- Szörényi András (2010) A társadalmi diplomácia (public diplomacy) újraértelmezése a 21. században. *Külügyi Szemle*, 2010 Tél, 137–157.
- Tajfel, Henri (1997) Csoportközi viselkedés, társadalmi összehasonlítás és társadalmi változás. In: Lengyel Zsuzsanna (szerk.): *Szociálpszichológia: Szöveggyűjtemény*. Budapest: Osiris Kiadó, 188–196.

- Tátrai Szilárd (2011) *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Terkourafi, Marina (2007) Towards a unified theory of politeness, impoliteness, and rudeness. In: Bousfield, Derek – Locher, Miriam (szerk.): *Impoliteness in language: Studies on its Interplay with Power Theory and in Practice*. Berlin/ New York: Mouton de Gruyter, 45–74.
- Thomas, Jenny (1995) *Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics*. London: Longman.
- Ting-Toomey, Stella (1999) *Communicating Across Cultures*. New York – London: The Guilford Press, 195–230.
- Tóth Loretta (2013) Hogyan szórakoztat az udvariatlanság? Az offenzív viselkedés megjelenése a Magyar Televízió kvízműsoraiban. *Médiakutató*, 14 (1): 7–17.
- Tóth Loretta (2014) Prozódia és udvariatlanság az „X-faktor” interakcióiban. *Médiakutató*, 15 (4): 51–64.
- Tóth Loretta (2016) Arculat és udvariatlanság a társalgás interakcióiban. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71 (3): 497–511.
- Tóth Loretta (2016) Diplomácia, a jelentések harcszíntere. In: Balázs Géza – Pölcz Ádám (szerk.): *Udvariasság: szemiotika, művészet, irodalom, nyelv*. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság, 203–211.
- Tóth Loretta (2017) Udvariatlanság és genderidentitás. *Replika* 2017/3: 103, 99–111.
- Van Dijk, Teun A. (1987) *Communicating racism: Ethnic prejudice in thought and talk*. London: SAGE Publications.
- Verschueren, Jef (1999) *Understanding Pragmatics*. London: Arnold.
- Veszelszki Ágnes (2014) Közösségi oldalak nyelvi perspektívából. Facebook, Twitter & Co. In: Magyari Sára – Bartha Krisztina (szerk.): *A nyelv közösségi perspektívája*. Kolozsvár–Nagyvárad: Erdélyi Múzeum Egyesület.
- Watts, Richard J. (2003) *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Watts, Richard J. (2005a) Linguistic politeness and politic verbal behaviour: Reconsidering claims for universality. In: Richard J. Watts, Sachiko Ide and Konrad Ehlich (szerk.): *Politeness in Language: Studies in its History, Theory and Practice*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 43–69.
- Watts Richard J. (2005b) Linguistic politeness research: Quo vadis? In: Richard J. Watts, Sachiko Ide and Konrad Ehlich (szerk.): *Politeness in Language: Studies in its History, Theory and Practice*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, xi–xlvii.

- Yin, K. Robert (2003) *Case Study Research – Design and Methods*. London/New Delhi: SAGE Publications.
- Zappavigna, Michele (2011) Ambient affiliation: A linguistic perspective on Twitter. In: *New Media & Society*, 13 (5), 788–806.
- Zappavigna, Michele (2017) Twitter. In: Hoffmann, Christian R.– Bublitz, Wolfram (szerk.): *Pragmatics of Social Media*. London: De Gruyter Mouton.
- Zeitsoff, Thomas (2018) Does Social Media Influence Conflict? Evidence from the 2012 Gaza Conflict. *Journal of Conflict Resolution* 62, 29–63.